

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ

ОСОБИСТІСТЬ СТУДЕНТА І СОЦІОКУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ УНІВЕРСИТЕТУ В СУСПІЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ

Матеріали

Всеукраїнської науково-практичної конференції

2 червня 2017 р.

Київ – 2017

Рекомендовано до друку рішенням Ученої ради
Інституту вищої освіти НАПН України
(від 3 липня 2017 р., протокол № 7/6-1)

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У збірник вміщено матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Особистість студента і соціокультурне середовище університету в суспільному контексті», що присвячені проблемам розвитку особистості студента. Адресовано керівникам закладів вищої освіти та їх підрозділів, студентським лідерам, студентам, аспірантам, докторантам, викладачам, науковцям.

УДК 316.61(076.6):378.1

Особистість студента і соціокультурне середовище університету в суспільному контексті. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – 2 червня 2017 р., м. Київ: Вступне слово В.І. Рябченка. – Київ, 2017. – 148 с.

ISBN 978-617-7486-04-5

© Автори матеріалів, 2017

© ІВО НАПНУ, 2017

ЗМІСТ

Вступне слово.

СЕКЦІЯ I. Ціннісні орієнтації сучасної студентської молоді та визначальні чинники їх формування..... 12

Білан Тетяна. Ціннісні характеристики в контексті мистецько-філософської традиції.....	12
Берегова Галина. Цінності особистості сучасного студента як соціальні орієнтири.....	18
Бушман Ірина. Ціннісні орієнтири сучасного студентства	24
Герасименко Микола. Філософське знання як базова компонента формування світогляду студентів у прагматистсько-інструменталістській концепції вищої освіти	30
Горбунова Людмила. Трансверсальна особистість в епоху глобалізації.....	35
Гриценко Марина. Академічні цінності університетської освіти як чинник розвитку особистості студента.....	41
Зінченко Віктор. Специфікації патріотизму і національно-державної ідентичності: між деструктивними деформаціями ідеологем та інституалізацією громадянського націотворення.....	45
Левкулич Василь. Справедливість як аксіологічна складова формування особистості	51
Невмержицька Наталія. Формування соціальної відповідальності у студентської молоді України під впливом цінностей сучасного суспільства	54
Петрів Оксана. Ціннісно-орієнтаційний потенціал мистецтва: сугестивний аспект.....	61
Роде Сергій. Глобалізація по-українськи: козацько-християнська цивілізація Євразії, українська філософія Безмежжя і виховання студентської молоді на теренах сучасної Київської Русі-України	63
Рябченко Володимир. Особистість студента і заклад вищої освіти в суспільному та глобальному контекстах: концептуальні проблеми взаємодії та розвитку	70
Сарабун Оксана. Буття-на-межі чи буття-у-межах: горизонти життєвих колізій української молоді	77
Шипко Оксана. Інтернет-комунікації як чинник формування ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді	81

СЕКЦІЯ II. Формування якісного контингенту студентів, вмотивованих здобувати відповідну вимогам часу компетентність за обраним фахом 86

Гладка Галина. Соціальна відповідальність студента в сучасному університеті.....	86
Ткачук Олена. Структура компетентності здоров'язбереження майбутніх лікарів	89

СЕКЦІЯ III. Особливості навчання і розвитку студентів нового покоління..... 95

Балджи Єлена. Вплив соціально-демографічних та індивідуально-психологічних чинників на засвоєння студентами базових психологічних понять.....	95
Олійник Тетяна, Прокопенко Андрій, Тучина Наталія. Тенденції розвитку особистості студента в умовах цифрового навчального середовища	98
Шроль Тетяна. Компетентнісно-орієнтовані завдання як ефективний засіб формування ІКТ-компетентності майбутніх учителів математики	103

СЕКЦІЯ IV. Соціокультурне середовище закладу вищої освіти та можливості його впливу на розвиток особистості студента за межами освітнього процесу 108

Вдовиченко Євген. Особливості корупційної складової у системі вищої освіти України.....	108
Костючков Сергій. Проблема політичної соціалізації молоді в умовах вітчизняного освітнього простору	113
Мірошніченко Дмитро. Інтелектуали і студентство: епізоди розвитку взаємовідносин.....	117

СЕКЦІЯ V. Заклад вищої освіти України як середовище формування й зрощення вітчизняної національної еліти 121

Гойман Ольга. Формування позитивного міфу як спосіб впливу на систему цінностей студентів	121
Кривець Людмила. Формування інтелектуальної еліти як провідне завдання національної освіти і науки.....	126
Скотна Надія, Стець Валентина. Напрямки та шляхи оптимізації системи вищої освіти в дискурсі формування національної еліти.....	129

СЕКЦІЯ VI. Дослідницька та інноваційна діяльність як чинник розвитку особистості студента 140

Коваленко Оксана. Науково-дослідна діяльність як чинник розвитку особистості майбутнього авіаційного фахівця.....140

СЕКЦІЯ VII. Викладач і студент: проблема інтерактивного і студентоцентрованого навчання та партнерських відносин..... 146

Бульвінська Оксана. Сутність освітньої фасилітації: основні теоретичні підходи146

Долинський Євген. Впровадження інформаційно-освітнього середовища для підготовки майбутніх перекладачів150

Паламарчук Ольга. Методи студентоцентрованого навчання та викладання154

Плачинда Тетяна, Урсол Оксана. Інтерактивні методи навчання в процесі професійної підготовки студентів158

Ушакова Юлія. Інтерактивні методи навчання як засіб формування професійних знань, умінь та навичок майбутніх диспетчерів з аеронавігаційного забезпечення163

СЕКЦІЯ VIII. Роль студентського самоврядування в управлінні сучасним університетом168

Проць Олександра. Компаративний аналіз нормативно-інституційної основи студентського самоврядування в Україні та інших європейських державах.....168

Червона Леся. Участь студентського самоврядування в управлінні університетом173

Вступне слово

Шановні колеги! Ви маєте нагоду познайомитись з матеріалами науково-практичної конференції, яка присвячена надзвичайно актуальній проблематиці, що пов'язана з особистістю студента та її розвитком в соціокультурному середовищі закладу вищої освіти під впливом суспільного і глобального цивілізаційних контекстів. Обрана тема конференції і визначені її тематичні напрямки актуалізують багатоаспектність цієї проблематики, яка виходить далеко за формат педагогічної парадигми, в межах якої її традиційно прагне дослідити й розв'язати, якщо не більшість, то принаймні широкий загал науковців України. Натомість особистість студента є неосяжною для педагогіки, оскільки та обмежена своїм предметним полем, що співвідноситься з навчально-виховним процесом, а також науково-практичним інструментарієм як у здійсненні системних досліджень зазначеної проблематики, так, тим паче, у її практичному розв'язанні. Особистість студента випадає з предметного поля педагогіки.

Свідченням такого випадання й неспроможності розв'язання проблем розвитку особистості студента в межах педагогічної парадигми є парадоксальна ситуація, яка спостерігається у вітчизняній вищій школі протягом останньої чверті століття. Суть цієї парадоксальності полягає в тому, що, на тлі всезростаючої кількості особливо за останнє десятиліття дисертаційних та інших наукових досліджень з формування певних компетентностей та якостей особистості студента у форматі традиційної педагогічної парадигми, проблеми якості вищої освіти, носіями якої є випускники ЗВО, та гармонійного розвитку особистості студента зростають випереджуючими темпами. З позицій вимог до суспільної значущості наукових досліджень цілком логічно постають питання: «Чому в цьому сенсі не спостерігається позитивна кореляція? Чому на рівні педагогічного експерименту, який статистично обробляється й публічно захищається, позитивна кореляція репрезентується, а в суспільному вимірі вона щезає?»

Автор адекватно усвідомлює не лише болісну гостроту актуалізованої проблеми й поставлених питань, а й особисту відповідальність за їх обґрунтованість і правомірність. Тому готовий до дискусії будь-якого формату з опонентами, які ставлять під сумнів наявність зазначеної проблеми в такій загостреній формі та правомірність поставлених питань. Часткове уявлення про соціально-філософське підґрунтя, на яке спирається автор у своїй аргументації бачення особистості студента та проблем її розвитку, дає публікація, яка розміщена нижче в матеріалах конференції. Системно ж наукові позиції автора щодо проблематики модернізації вітчизняної вищої освіти та розвитку особистості студента висвітлені в монографії «Вища школа України в загально-цивілізаційному контексті: соціально-філософський аналіз з позицій світоглядно-компетентнісного підходу». Але, щоб не бути голослівним у цьому контексті, автор зобов'язаний бодай коротко пояснити таку свою критичну оцінку щодо обмежених можливостей педагогіки в розв'язанні проблем розвитку особистості студента.

Справа в тому, що педагогіка вищої школи стала заручницею власних наукових амбіцій у пострадянський період, узявшись за розв'язання проблем, які знаходяться за межами її предметного поля, та не зіпершись при цьому на соціально-філософське підґрунтя.

Прояв таких амбіцій був зумовлений можливостями, що з'явилися після зникнення із суспільної арени комуністичної партії і комсомолу та їх керівних органів у закладах вищої освіти, які переймалися прокомуністичним ідеологічним спрямуванням навчально-виховного процесу, відповідними комуністичній ідеології формуванням соціокультурного середовища ЗВО й організацією студентського життя в ньому, гармонізуючи все це із суспільним контекстом. До цього ідеологічного забезпечення, як відомо, партійні й комсомольські організації ЗВО залучали викладачів суспільно-політичних дисциплін, які у зв'язку з виконанням такої відповідальної місії були наділені пільговим статусом. Наприклад, у порівнянні з викладачами інших кафедр, вони мали в півтора рази менше навчальне навантаження.

Тож, коли комуністична партія і комсомол зникли із соціального середовища вітчизняних закладів вищої освіти, а суспільно-гуманітарні науки піддалися деідеологізації і деполітизації, з початку 90-х років оголилося широке проблемне поле для досліджень і суспільних практик, які пов'язані з розвитком особистості студента. Педагогіка, яка в радянський період знаходилась у затінку надміру заідеологізованих комуністичною доктриною суспільно-політичних наук (історії КПРС, наукового комунізму, історичного матеріалізму, політичної економії) та переймалась більшою мірою проблемами навчального процесу у вищій школі, зокрема, дидактики і навчальних технологій, взялася досягнути своїми дослідженнями і практиками цю прогалину в закладах вищої освіти. На перший погляд, особливо з позицій формальної логіки, не виникає підстав для заперечень щодо такої ініціативи й прагнень з боку педагогіки. Адже розвиток особистості студента є наслідком і певним результатом її навчання та виховання, які є предметом педагогіки. Але ж при цьому не можна ігнорувати не менш логічні аргументи, які мають контроверсійний характер.

По-перше, віковою групою студентів (пізнім юнацтвом і ранньою дорослістю), коли розвиток їхніх особистостей залежить більшою мірою від самовиховання й самонавчання та соціалізації в цілому й незначною мірою від так званого виховального навчання й тих виховних культурно-просвітницьких заходів, на яких студент перебуває в пасивному стані в ролі глядача чи слухача. Чого гріха таїти, адже саме такими заходами чи не найбільше позначається виховна робота зі студентством у вітчизняних ЗВО.

По-друге, актуалізацією особистості студента, особливо в позааудиторний час, коли студент виходить із стану пасивного об'єкта, якому адресуються знання і настанови від викладачів та адміністраторів, і стає активним суб'єктом діяльності. Саме від характеру й змісту діяльності, а не пасивного споглядання, визначально залежить розвиток особистості. А у вищій освіті від актуалізації особистості студента, вмотивованої до здобуття конкурентоспроможної компетентності, залежить і саморозвиток ЗВО.

По-третє, впливом соціокультурного середовища ЗВО особливо цінностей, які в ньому сповідуються, соціокультурних комунікацій, які студенти здійснюють, референтних груп і суб'єктів, суспільного контексту, глобального інформаційного простору та інших чинників, які значуще впливають на розвиток особистості студента.

По-четверте, успадкованими з радянського періоду авторитаризмом, формалізмом, інструменталізмом, функціоналізмом, наукометрією технократичного стибу, які й до сьогодні культивуються у вітчизняній педагогіці та суперечать автономії і цілісності особистості студента.

Якщо інструменталізм і технології є неминучими й доцільними у навчанні, то функціональність, фрагментарність, дискретність, технократизм у вихованні особистості студента викликають сумніви щодо своєї результативності. Між тим, якщо зануритись у публікації, присвячені проблемам виховання студентів, то особистість студента починає асоціюватись з автомобілем, яку можна зібрати із запчастин, модернізувати тощо. Хіба не так сприймається те, що на підставі окремого педагогічного експерименту, проведеного з групою чи декількома групами студентів з метою виховання в їхніх особистостях певної корисної якості, робляться статистично обґрунтовані рекомендації, які потім екстраполюються на всю студентську молодь країни.

А в кінцевому підсумку ми бачимо в цій молоді, навіть тих її представників, що піддавалися педагогічному експерименту, прояв якостей, які культивуються в суспільстві й соціальному середовищі проживання студентів, а не того, що хотів їм прищепити педагогічний експериментатор. І в котре переконуємося, що між бажаним і дійсним у житті буває розрив. Якщо не широкий, то глибокий. Не дивлячись на таку очевидність, спостерігається схильність дослідників соціальних феноменів до ігнорування дійсного та апелювання до належного. Зрозуміло, що бажане як певний ідеал, до якого треба прагнути, краще дійсного. Тому приємніше оперувати з уявним кращим, аніж займатися критичним аналізом негативних явищ соціальної дійсності. А головне – безпечніше.

Однак при цьому не слід забувати, що підміна дійсного бажаним у наукових дослідженнях означає відхід від істини як універсальної цінності науки. В соціальній дійсності це відхід і від правди. А реальний світ та істинне життя можна пізнати лише через правду. Світ не надуманий, не ілюзорний, не утопічний, не брехливий, світ існуючий, такий який він є, виникає з правди. Через правду він стає зримим і зрячим. Реальний світ не виникає з брехні, але він у брехні щезає і губиться. Чим більше ми запобігаємо до брехні та їй віримо, тим далі ми віддаляємося від реального світу. Тому не треба боятися правди як кінця світу, оскільки правда в існуючий світ повертає. Правда реальний світ народжує, оскільки брехня позначає те, чого в дійсності немає. А з нічого не може виникнути щось.

Викладене вище не гра словами, а роздуми над смислами універсалій, на яких тримається світ. Ігнорування цими універсаліями може позбавити світ фундаментальних опор, зробити його крихким, невизначеним, приреченим на руйнування. В кінцевому підсумку люди можуть свій земний світ зруйнувати повністю, якщо не зіпруться на фундаментальні світоглядні цінності. Як може руйнуватися буття людей засобами брехні, підміною істини хибою, демонструє сучасна соціальна дійсність. Тому в умовах техногенної цивілізації, коли людство має здатність до самознищення, істина й правда як наріжні світоглядні цінності набули онтологічного значення для існування людського роду.

Вища школа покликана зрощувати справжню національну еліту, яка має забезпечити цивілізований розвиток свого суспільства та високий рівень конкурентоспроможності України серед країн-лідерів світової спільноти. Зрощення такої еліти можливе лишень на засадах правди й критичного ставлення до аморальності й цинічного прагматизму як засобів швидкого матеріального збагачення й кар'єрного зростання, що нині тотально культивуються в українському суспільстві. Цинічному прагматизмові має бути протиставлений моральний прагматизм як запора і безальтернативний засіб цивілізованого розвитку.

Адже, якщо вигідно чинити власний цинізм, займаючи певну соціальну нішу й використовуючи свій соціальний статус, то зовсім навпаки, коли ти стаєш об'єктом цинічних виявів інших

циніків. Коли до вигоди в цинічний спосіб прагнуть та запобігають усі чи більшість певного соціального середовища, або суспільства загалом, жертвами цинізму стають теж усі. Тобто замість очікуваної вигоди таке середовище чи в цілому суспільство отримує тотальний програш. І це є прагматичним наслідком підміни моралі цинізмом. Із цих позицій варто прагматично замислитись й над майбутнім, яке програмується у світогляді підростаючих поколінь, що закладається й формується під впливом старших поколінь. За період державної незалежності України вже встигло не лише народитись, а й вирости покоління молодих людей, особистості яких не пізнали на собі впливу ні піонерії, ні комсомолу, ні комуністичної партії. Але вони сповна отримали уроки цинізму, який тотально заповнив сучасний український соціум. На яку мораль і совість ми можемо розраховувати в майбутньому? Те, що твориться в суспільстві, віддзеркалюється в підростаючих поколіннях. У цьому, власне, й полягає як історична, так і моральна відповідальність старших поколінь перед молодшими, яка невідворотно настає за принципом «що посієш, те й пожнеш».

Для того щоб досягнути особистість студента необхідно вийти за межі предметного поля педагогіки – як із своєрідного полону обмеженої теоретичної свідомості – й вибудовувати системний підхід у форматі предметного поля соціальної філософії, оскільки філософія освіти також занадто вузька наука, аби охопити проблематику розвитку особистості, яка транзитом проходить крізь соціокультурне середовище конкретного закладу вищої освіти. Це надасть змогу інтегрувати теоретичні й практичні надбання не лише педагогіки, психології, соціології, філософії освіти, а й інших наук, бачити й тримати в полі зору проблеми розвитку особистості студента не у вузьких рамках навчального процесу, а в суспільному і глобальному контекстах.

Розширення меж бачення й досягнення особистості мають стати запорукою зміни філософії діяльності вищої школи як соціального інституту, що передбачає насамперед наявність академічних свобод і можливостей для вільного виявлення й розвитку особистості не лише студента, а й викладача як основного суб'єкта взаємодії. Концептуально ця філософія має вибудовуватися з огляду на цілісність, автономію та свободу вибору особистості. Те, що соціокультурне середовище ЗВО не охоплює особистості студента, яка підпадає під негативний вплив зовнішніх чинників, не означає, що треба йти шляхом тотального контролю, табу і т. ін. Це шлях у нікуди. Заборонений плід завжди здаватиметься солодким. Однак постійне частування гірким плодом може увійти в звичку, притлумити смаки й стати нормою. Щоб цинізм, соціальний бруд і брутальність не ставали нормою, потрібна альтернатива, в якій студенти могли б відчувати себе людьми і з цих позицій їм самим ставало б гидко від негативізму соціального середовища.

Такою альтернативою може стати соціокультурне середовище конкретного закладу вищої освіти. Щоб це відбулося, треба вийти з традиційної педагогічної парадигми і, окрім навчального процесу, тримати в полі зору все соціокультурне середовище ЗВО. Тоді стане зрозуміло, що у вітчизняних ЗВО більшість студентів за межами аудиторних занять перебувають у стані ентропії, тобто їхні особистості не знаходять конструктивної актуалізації, а енергія особистісного потенціалу розсіюється на дрібниці. Тому потрібно актуалізувати системний підхід до управління соціокультурним середовищем ЗВО, який має опосередкувати вплив на розвиток особистості студента й надати змогу відійти від ручного управління цим процесом з позицій авторитарної педагогіки.

Продуктивними мали б бути такі концепти педагогіки, як «виховне середовище» та «виховальні відносини». Адже саме через соціальне середовище і відносини в ньому демонструються норми й цінності, які реально сповідаються, а не лише проповідуються. Але їх неможливо створити штучно якимись способами й прийомами, зокрема педагогічними.

По-перше, заклад вищої освіти – не дитячий садок, а студенти – не маленькі діти, яких можна виховувати ігровими методами. Навіть дитлахи нині не ізольовані від суспільного й

глобального контекстів – особливо від інформаційного простору. Тому сімейна й дошкільна педагогіка стає все менш спроможною нівелювати негативний виховний вплив зовнішнього соціокультурного середовища на дітей. А що вже говорити про спроможність педагогіки у цьому сенсі стосовно дорослих людей, зокрема студентів.

По-друге, виховне середовище – це соціальне середовище, що залежить від суспільних відносин як визначально виховних чинників стосовно суб'єктів, котрі в них перебувають. Аби соціальне середовище й суспільні відносини змінити на краще, треба вийти далеко за межі педагогіки й зайти в предметне поле, спільним знаменником якого є філософія, оскільки будь-яка інша наука теж обмежена своїм предметом, аби досягнути соціального буття на системному рівні.

Соціокультурне середовище вищого навчального закладу хоч і неможливо відгородити «китайською стіною» від негативного впливу суспільного контексту, але воно – на відміну від освітніх закладів нижчих рівнів – має потужний потенціал, щоб до певної міри нівелювати негативізм зовнішніх чинників. У цьому сенсі може продуктивно спрацювати такий концепт, як «університетський дух», який асоціюється із духовністю та академічними свободами класичних університетів.

Володимир Рябченко,

доктор філософських наук,
заслужений працівник народної освіти України,
головний науковий співробітник відділу лідерства
та інституційного розвитку вищої освіти
Інституту вищої освіти НАПН України.

СЕКЦІЯ І.

Ціннісні орієнтації сучасної студентської молоді та визначальні чинники їх формування

УДК 38.10.11

Білан Тетяна

кандидат філософських наук,

доцент кафедри культурології та мистецької освіти

Дрогобицького державного педагогічного університету

імені Івана Франка

Ціннісні характеристики в контексті мистецько-філософської традиції

Суспільство ставить перед нами завдання бути не тільки неповторною особистістю, носієм загальнолюдських цінностей, глибоких і різноманітних знань та високої культури, а й прагнути до втілення в собі людського ідеалу. Проблема людини у мистецько-філософській традиції є аксіологічним імперативом та провідним об'єктом філософських роздумів на шляху усвідомлення духовно-культурного буття суспільства. Власне, це дає нам можливість говорити про особистість, що здатна творити те самобутнє, корені якого криються у сутності культури української нації, які в змозі відтворити національну самосвідомість крізь призму філософії, мистецтва, педагогіки, політики.

Предметом дослідження статті є аналіз історико-філософського аспекту трактування ціннісних характеристик крізь призму мистецько-філософської традиції, що стає продовженням історико-філософських досліджень, присвячених проблемі формування особистості, її ціннісних орієнтацій, зокрема проблем морально-етичного аспекту (А. Бичко, М. Култаєва, К. Шварцман). У змісті статті ми беремо до уваги широке розуміння сутності виховання, особливо в контексті проблем формування людини, що простежується в працях І. Бичка, П. Гнатенка, В. Горського, В. Табачковського, В. Шинкарука; осмислення проблем ідеалу, концепції національного виховання (І. Зязюн, Г. Волинка, О. Вишневський, Ю. Руденко, Ю. Римаренко). Важливим чинником для всебічного осмислення моделі людини є розгляд філософії національної ідеї в контексті непрофесійної сфери української філософії, зокрема художньої літератури як мистецтва слова, як нетеоретичної форми філософування (А. Бичко, О. Забужко, П. Кралюк).

Метою і завданням дослідження є виявлення особливостей трактування моделі людини крізь призму мистецько-філософської взаємодії, аналіз художньо-філософського відображення в літературній, педагогічній традиції національних, світових, загальнолюдських ідеалів. У філософській думці відомі різні дослідження щодо трактування проблеми людини, її ціннісних орієнтацій, підтвердження цього є весь розвиток людської культури, що ґрунтовно відображений у картинах світу різних історичних епох. Так, коли в Античному космогонічному світобаченні виокремлюється розуміння людського ідеалу як «людини розумної», а Середньовіччя

розробляє складну систему аскетизму, що опиралася на ідеал «людини духовної», то в епоху Відродження виникає ідеал Титана, що поєднує в собі могутність Всесвіту. Разом з Просвітництвом повертається *Homo sapiens*, хоч і в іншому «наповненні», а під певним впливом позитивізму з'являються *Homo Faber* (людина, що творить), *Homo Iudens* (людина, що грається), *Homo consumer* (людина, що споживає). Поряд з цим від романтизму і до постекзистенціалізму все більше «наповнюється» образ «людини екзистенційної».

Серед численних питань, які складають панораму освітнього процесу в цілому, одним із найважливіших є питання його змістового наповнення. У змісті освітнього процесу відображається оцінка людиною світу, власних можливостей та шансів, проектування бажаних ситуацій у житті, формування цілей та цінностей, усвідомлення своїх інтересів. Проблема формування світоглядно-ціннісних орієнтацій крізь призму педагогічного процесу – це проблема, яка не піддається чіткому аналізу, адже будь-яке знання стає елементом світогляду, якщо це знання орієнтоване на буття людини і бере участь у формуванні її життєвої позиції, а «освіта традиційно розглядається як цілеспрямований процес виховання і навчання особистості в інтересах суспільства і держави» [5, с. 5]. Крім знання «технологічних особливостей» формування тих чи інших рис людської особистості (на що і спрямований весь освітньо-виховний процес у цілому), найголовнішим, на наш погляд, є проблема визначення тих ціннісно-світоглядних орієнтирів, які становлять сутність так званого «виховного ідеалу». Як відомо, навіть у найпростіших формах праці завжди присутній не тільки «проект» тих дій, які допоможуть зробити цю працю, а й те, що становить саму сутність дії – чітке уявлення про результат, який планується отримати. Тим більше це стосується й такого складного «предмета», як майбутній член суспільної спільноти. Але ж, як це визначили сьгоднішні педагогіка, соціологія, філософія, уся ця проблема опирається саме на світоглядно-філософські принципи педагогічного процесу в цілому. Тому проблема виховного ідеалу, яка, в основному, зафіксована в конкретно-педагогічних знаннях, виходить за її межі й набуває певного світоглядно-синтетичного, тобто філософського змістового наповнення.

Перебудова життя, – наголошує професор О. Вишневський, – а в царині освіти – навчально-виховному процесі – це передусім перехід до віри в інші ідеали, а відтак і до життя, зорієнтованого на них. Ідеал – це вічний, досконалий, але недосяжний взірець. Він є стимулом для особистої і громадянської діяльності, він живить наше буття, зміцнює моральні устої, підтримує сумління. Ідеал – уявлення про взірець людської поведінки і стосунки між людьми, що виходять із розуміння мети життя. «Як виховний ідеал маємо...ідеал повноцінної, отже творчої, індивідуальності із власним поглядом на світ, із бажанням змагатися з іншими людьми...» [4, с.154]. За умов національного відродження української культури, зміни соціальних орієнтирів більш високі вимоги висуваються перед окремою людиною, її потребами, бажаннями. Стає зрозумілою роль кожного індивіда, особистості як активного творця нового. Оскільки людина народжується і живе в конкретному національному середовищі, що вирізняється серед інших своєю мовою, культурою, звичаями, вона проймається розумінням особливостей свого народу, етносу, нації. Загальноприйнятим стало твердження І. Бичка та А. Бичко про те, що риси ментальності українського народу виявляють себе у спрямованості на внутрішній, емоційно-чуттєвий світ людини, у якому панує не холодний раціональний розрахунок «голови, а жагучий поклик

серця». Саме тому говорять про кордоцентризм української ментальності; особистісний підхід до тлумачення реальності, що утверджує гармонійне розмаїття буття, та ще одну рису української світоглядно-філософської ментальності – антеїзм, у якому розкривається така особливість, як зрощення, злиття людини з природою, ненькою-землею.

Український мислитель Г. Ващенко вважав, що ідеал не може бути постійним, він має вдосконалюватися, адже розв'язуючи питання про цілі виховання сучасної української молоді, ми мусимо рахуватися не лише з нашими традиціями, а й з тими завданнями, що ставить перед нами сучасне і майбутнє, а також прийняти до уваги психічні властивості нашого народу, як позитивні, так і негативні. Перші треба розвивати, другі усувати або принаймні ослаблювати. Ідеал об'єднує ціннісні орієнтації, життєві принципи і плани, рівень домагань, задуми і вчинки у цілісну лінію життєвої поведінки людини. Формування його залежить від виховання, умов життя і діяльності, від особливостей її власного досвіду. Залежно від сфер життєдіяльності формуються суспільні, політичні, національні, естетичні ідеали особистості.

Основу ідеалу національного виховання становлять загальнолюдські (моральний закон творення добра, боротьби зі злом, пошук правди, справедливості) й національні цінності, які стали духовним надбанням народу. Саме тому потрібне осмислення ідейних основ українського національного виховання та виховного ідеалу, що впливає з них, одночасно виникає потреба зазирнути в творчу спадщину діячів української культури, яка містить безперечний виховний потенціал, котрий нам потрібно виявити, проаналізувати, ідентифікувати з епохою створення й сьогодишнім днем, при цьому витлумачуючи цей потенціал з урахуванням особистості і перипетій долі автора, контексту епохи, усього створеного ним до і після аналізованого твору. Але для цього необхідне не тільки загальне розуміння питань, а й розуміння світоглядно-філософських поглядів тих мислителів, які особливо активно вплинули на вироблення ідеалів національної культури.

В сьогоденні ґрунтовного вивчення потребують ті філософські тенденції української літератури, які є важливими чинниками художньо-естетичного поступу національного письменства в загальноєвропейському контексті. Відповіді на актуальні нині питання – питання сенсу людського життя, людини в світі, питання стосунків між людьми – шукає література як одна з найважливіших форм художньої свідомості. Проблема людського буття є точкою стикування та художньої думки, власне, вона й зумовлює інтеграцію художнього та філософського мислення. У свою чергу, художньо-філософська модель світорозуміння, будучи історично змінною, детермінується особливостями соціального й національного життя народу, цілим рядом чинників етнопсихічного, культурно-естетичного та морально-етичного характеру. Яких би проблем не торкалися українські мислителі, в епіцентрі зображуваного залишається людина. Потрібно зазначити, що проблема людини, і є основним полем взаємодії філософської та художньої думки. Перед культурою сучасності стоїть завдання – відтворити діапазон шукань людини нашого часу, виявивши при цьому не тільки суперечності, але також і перспективу майбутнього, напрямку і перебудови суспільної свідомості сучасності. Концепція нової людини на зламі віків, породжена імперативом доби, накреслює принципово відмінний від попереднього характер взаємин між окремою особистістю та суспільством.

Своєрідність української мистецько-філософської традиції визначається наявністю в її складі виразних типологічних ліній, що перебувають у стосунках із зарубіжною філософською традицією та пріоритетними вченнями її персоналій: натуралістичні оцінки культури (І. Франко), концепція федералізму (М. Драгоманов), імпресіоністичні тенденції (М. Коцюбинський, Леся Українка), «абстрактні філософічні теми, лірика рефлексійна, містика» (Уляна Кравченко), роль інтелігенції у становленні державності (В. Винниченко) – в їх творчості ідеал людини, її всебічний розвиток, виховання особистості є провідною ідеєю; і вони продемонстрували ідеал людини, у який вклали все те найкраще, що створив народ у розумінні сутності людської особистості та її призначення.

Так, Леся Українка, наприклад, пропонує зосередити свої зусилля на діяльній боротьбі за нове буття, вона «створює нове світобачення, в центрі якого – проблема свободи» [1, с.32]. Нову художню концепцію буття оригінально втілено Лесею Українкою в морально-етичній сфері, зокрема авторські ідейні акценти зосереджуються, як правило, у площині людини, її самосвідомості. Епоха, на яку припадає творчість Лесі Українки, відзначається підвищеною увагою до моральних проблем, глобальний перегляд головних філософських категорій у естетиці того часу потребував нового співвідношення конкретного й загального, особистого й суспільного.

Відомо, що епоха кінця XIX – поч. XX століття характеризується активізацією філософських шукань в українській культурі, літературі зокрема, а схильність Лесі Українки до філософського осмислення дійсності відзначалась багатьма дослідниками. Об'єктом загального інтересу в культурі кінця XIX та початку XX століття стають філософські аспекти самоусвідомлення людини. Імперативи часу повною мірою стосувалися і творення нового типу людини, гармонійної особистості. Витоки яскравої авторської своєрідності творчості мислительки слід шукати в концептуальному переосмисленні зв'язку «людина – людина», а визначальною рисою стилю Лесі Українки є те, що кожна її особиста тема, зростаючи до найбільших епохальних узагальнень, набуває смислу і значення лише в міру своєї громадянської значущості. Нерозривна єдність особистого і загального, «свого» і «чужого» органічно властива творчості поетеси. Основні художньо-філософські площини творчості Лесі Українки – це площини реальності й ідеалу, дійсності і мрії, думки й почуття, явища і сутності. У межах цих площин з'являється новаторське трактування етичних цінностей та їх взаємного співвіднесення. Творчість Лесі Українки визначає екзистенційну домінанту особистості. У вірному, несхитному, навіть самовідданому служінні духовному визволенню людини, у діянні на благо людини мислителька бачила призначення свого героя. Ця істина й формує моральний імператив, якому підлягає свідомість Лесиної особистості у найскладніших ситуаціях вибору. Такий моральний імператив є отим «голосом душі», що не дає людині «схибити» навіть у найважчі моменти. «Можна все згнітити, – наголошувала поетеса, – за винятком голосу душі, – він дасть себе почути і в дикій пустелі, і серед натовпу, і навіть перед царями». Твердість, незламність духу лежить в основі Лесиною екзистенціалізму, вона переконана: випробування не зломлять, а загартують сильну духом особистість. Особистість у творчому доробку Лесі Українки постійно відкрита для самовдосконалення самоаналізу, творчості, гостро відчуває потребу ставити і розв'язувати актуальні питання доби.

Українська літературно-філософська традиція є екзистенційно спрямованою за своїм ідейно-тематичним змістом, адже вищеназвані представники (і не тільки названі) української літературно-філософської традиції, звертаючись до духовного багатства українського народу, розкривали його чистий дух, велику героїчну душу, одвічне прагнення до добра, тим самим продовжували національну кордоцентричну традицію, при цьому їхня творчість відігравала чимале значення у формуванні екзистенційного світобачення української філософії, хоча у них немає вибудованої своєї філософської системи, але їм притаманні глибокі філософські міркування [6, с.24-25].

З давніх-давен українська філософська думка тяжіє до вирішення складних онтологічних питань у тісному зв'язку з проблемою людської екзистенції – і саме в площині тлумачення моделі людини в контексті літературно-філософської традиції вимальовуємо горизонталь людського світовідношення і пізнавальної діяльності – свободи, – що і визначає «сміслові шари предметно-діяльнісного світовідношення». Мистецько-філософська традиція відображає світ як цілісність у його розвитку й суперечностях, та демонструє чималий інтерес до проблеми людини, умовно накреслюючи модель духовно незалежної, активної особистості індивідуалістичного самозаглиблення. Саме тому сучасній людині варто звертатися до тих антропологічних принципів, що обґрунтовані у творах українських мислителів, вони допоможуть людині у власній практичній діяльності бути креативною особистістю.

Практична діяльність є своєрідним перетворенням наявного порядку положення речей у світі як феноменів духовної, наукової культури, вона завжди спрямована у майбутнє, передбачаючи вибір нових життєвих підкорень. Орієнтована способом свого буття (практикою) не на наявний стан навколишнього середовища (він не задовольняє людину), а на стан, змінений у напрямі його пристосування до потреб людини, практика для успішної реалізації такої зміни повинна мати уявлення про цей майбутній стан навколишньої дійсності. Присутність свободи є визначальною духовною позицією особистості, яка трансформується в пізнання і культуру. Ці світоглядні аспекти зумовили виокремлення поняття свободи в структурі антропологічного розвитку сучасної наукової культури. Так, наприклад, на думку І. Бичка, людина, що прагне свободи, є творцем знання, за допомогою якого визначається певний простір культури. Однією з основних потреб особистості є потреба в творчості, в свободі самореалізації, в прагненні вийти за межі суспільної необхідності, самовизначитися у власному житті. Варто прислухатися до твердження І.В.Бичка про те, що свобода є властивістю людини не тільки завдяки гіперактивному перетворенню навколишнього світу, а народжується в умовах активного, гармонійного, цілісного буття людини. Людина починає відчувати себе так ніби водночас перебуває у двох вимірах: один – це старий буденний світ здорового глузду, логіки та причинно-наслідкових зв'язків, де усе відбувається згідно зі старим, добрим розумом, інший – якийсь жахливий, алогічний, недетермінований, який постійно перебуває в сусідстві з раціональною сферою буття [3, с.89]. Звідси, практика як перетворення людиною природного і суспільного середовища є самим способом існування людини, вона дає матеріал пізнанню, визначає характер його засобів, рівень і особливості відображення дійсності. Практична діяльність має відображати креативні можливості не тільки духовної, а і наукової культури, адже представляє

основне світоглядне підґрунтя людської свободи у випробовуваннях життєвої долі і призначення [3, с.17].

Вирішення актуальних проблем сучасності потребує такої моделі людини, яка б поєднувала в собі принципи субстанційної єдності у взаємодії суперечливих поглядів на суть духовності сучасної особистості, зокрема розв'язання тих суперечностей, які виникають між різними підходами до розуміння суті національно-духовної культури нашого народу, співвідношення цієї культури із загальнолюдськими духовними цінностями. Основою пізнання, що безпосередньо взаємодіє з категорією свобода, виявляється ідеальний спосіб опанування дійсністю, духовне освоєння світу, спрямоване на досягнення істини, достовірного знання дійсності. На рівні практичної діяльності людини – це процес гуманізації світу : «пізнання, саме по собі не змінює світ, а немов би визначає шлях до його предметно-чуттєвого перетворення» – зазначає І. Бичко, а пізнавальний процес відображає не саму реальність як таку, а «конструктивні схеми» речей і процесів, що складають її, і тому відображає не тільки «здійсненні» варіанти цих схем (дійсність, наявний стан речей), але й одночасно і всю сукупність нездійснених варіантів, тобто – можливості [3, с.44].

Можна вималювати своєрідну формулу: пізнання – творча діяльність – пізнавальна діяльність – ціннісні орієнтації, де пізнавальна діяльність трактується крізь призму постійної присутності у світосприйнятті людини свободи, а це в свою чергу поставить людину перед вибором між істиною і хибю, що дозволить по новому бачити світ, а процес гуманізації дійсності, що супроводжується вирішенням динамічних перипетій свободи, виступає своєрідною онтологічною характеристикою людської діяльності. Гармонійно, активно пізнаючи світ, людина приходить до пізнання самої себе, і процес пізнавальної діяльності постає вже не формально-логічним відчуженням від сутності людини, а робить пізнавальну діяльність своєрідною складовою формування гармонійної дійсності, що передбачає присутність смислово-ціннісного діалогу людини і світу.

Список використаних джерел

1. Бичко А. Леся Українка: Світоглядно-філософський погляд / А. Бичко. – К.: Український Центр духовної культури, 2000. – 186 с.
2. Бичко І. Українська ментальність і проблема гуманізації національної вищої освіти / І. Бичко // Розбудова держави. – 1993. – С. 58-83.
3. Бычко И. Познание и свобода / И. Бычко. – М.: Политиздат, 1969. – 215 с.
4. Вишневський О. Український виховний ідеал і національний характер (витоки, деформації і сучасні виклики) / О. Вишневський. – Дрогобич: Видавець Святослав Сурма, 2010. – 160 с.
5. Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз. – К.: Знання України, 2002. – 578 с.
6. Українська філософсько-літературна традиція: екзистенціальні проблеми / В. Скотний, Л. Гамаль та інші. – Дрогобич: Вимір, 2008. – 245 с.

Берегова Галина

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії і соціально-гуманітарних дисциплін
Херсонського державного аграрного університету

Цінності особистості сучасного студента як соціальні орієнтири

Ціннісне відношення людини до світу й до самої себе виробляється, змінюється та трансформується протягом усього життя, складаючись у певну їх ієрархію цінностей. Студентське життя – це виняток, а скоріше – найбільш сприятливе (у плані як вікової фізіології та психології, так і психо-емоційної та почуттєво-розумової сфери діяльності) для формування, а точніше коригування ціннісної компоненти студента як цілісної особистості.

Ціннісні орієнтації особистості, безумовно, знаходяться в площині світогляду – певного узагальненого її погляду на світ, події і явища об'єктивної дійсності. А точніше, їх охоплює ціннісно-нормативна компонента світогляду (разом із емоційно-вольовою і практичною), оскільки включає цінності, ідеали, переконання, вірування, норми, директивні дії, а також уявлення про добро та зло, щастя й нещастя, мету й сенс життя тощо.

Для того, щоб складові світогляду сучасного студента – погляди, переконання, принципи, ідеали, цінності, вірування, життєві норми та стереотипи – реалізовувались у практичних вчинках і діях, необхідним є: 1) емоційно-вольове освоєння їх студентами, перетворення на особисті погляди, переконання, вірування, 2) вироблення певної психологічної настанови у студента на готовність діяти.

Логічним видається ряд риторичних запитань: чи надає (чи має потенційну можливість надати) сучасний вищий навчальний заклад (зокрема вітчизняний) можливість студентам якомога повніше реалізувати свої погляди, переконання, принципи, ідеали, цінності, вірування, життєві норми та стереотипи у реальному житті? Чи ставить собі вищий навчальний заклад (хай в особі, наприклад, помічника ректора з виховної роботи, психолога й ін.) за мету виробити ті психологічні настанови та створити можливості студентам для хоча б емоційно-вольового бажання діяти та бути кращими (у моральному плані)?

Безумовно, цінності продукуються знаннями (сумою знань) і життєвим досвідом, визначають як програми всього життя людини, так і її окремі дії та вчинки. Тут безупинно діють як внутрішньо-особистісні, так соціально зумовлені вектори формування ціннісних орієнтацій особистості (про вже що йшлося в ряді робіт) [2, 3, 4].

Як бачимо, освіта й виховання утворюють взаємоперетин, де виховання особистості студента виходить на перший план і постає як цілеспрямоване систематичне формування якісних характеристик його особистості за допомогою впливів різного характеру з метою формування як світогляду загалом, так і ціннісних

орієнтацій, що превалюють (чи повинні превалювати) у певному суспільстві (що, на жаль, й ігнорується сучасними вищими навчальними закладами!). Окрім того, «в обох позиціях (як освіти, так і виховання) ключовою є цілеспрямованість, а об'єднуючим фактором – соціальний і педагогічний результат: формування інтелектуального та духовного потенціалу людини майбутнього» [2, с. 7-8]. Залишається визначитися, чи сучасні вітчизняні заклади вищої освіти переймаються формуванням зокрема духовного потенціалу особистості, і як це відбивається у стратегіях їх розвитку, окрім кількох декларативних фраз тексту цих стратегій.

Цінності особистості сучасного студента є його соціальними орієнтирами, оскільки виконують цілу низку функцій у житті суспільства, серед яких основними є конституювання сенсу життя, орієнтаційна й нормативна.

Функція конституювання сенсу життя. З'ясовуючи, що є добро, прекрасне, істина, справедливість тощо, цінності конституують сенс людського життя, утворюють його духовну основу. Людина не завжди свідомо формує свій духовний стрижень. Як правило, він конститується під впливом притаманних певному суспільству релігійних і традиційних цінностей. Але він обов'язково притаманний людині, і чим розвиненіша вона як особистість, тим чіткіше і болючіше постають перед нею проблеми сенсу життя – діяльності, якій присвячує себе людина, якій вона служить (служіння суспільству, улюбленій справі тощо). Діяльність тоді є сенсом життя, коли людина не є додатком до неї, а відчуває себе вільною особою, яка стверджується через діяльність, розширює сферу своєї самореалізації. Адже, наприклад, можна служити Богу і не знайти сенсу життя, а можна служити грошам, будучи фінансистом, і почувати себе сповненою сенсу життя людиною. Необхідною передумовою сповненого сенсу життя для розвиненої особи громадянського суспільства є свобода, вільний вибір, внутрішня гармонія. Свобода є лише формальною умовою. Для того, щоб сенс життя набув реальності, свобода повинна поєднуватись із втіленням певної цінності. Лише тоді, коли людина вільно обирає й утверджує певні цінності, її життя набуває сенсу. По-справжньому життя людини має сенс за умови, коли обрані нею цінності є гідними людини, визнаються суспільством. Цінності в єдності зі свободою конституують сенс життя людини.

Орієнтаційна функція цінностей. У житті людини й суспільства цінності визначають напрями, зразки діяльності. Будучи орієнтирами, вони постають у формі ідеалів – вільно прийнятих зразків поведінки, прообразів досконалих предметів, які орієнтують людину на піднесення над буденною реальністю. Будучи зразком, ідеал постає як мірило реальності. Неадекватне ставлення до ідеалу перетворює його на ідола. Якщо молода людина жертвує своєю вільною екзистенцією, своїм неповторним життям, копіюючи в поведінці, фізичній подобі улюблених кінозірку, співака, спортсмена, вона перетворює ідеал на ідола, кумира. В ідеалі людина не зникає, вона формує себе, має себе самоціллю, в ідолі вона втрачається, її метою є інший. Тому застереження «не сотвори собі кумира» є не лише релігійною, а й антропологічно-екзистенційною заповіддю.

Нормативна функція цінностей. Цінності не тільки формують ідеали, вони передбачають вибір людини на користь добра, прекрасного, справедливого, стають нормами діяльності людей. Норми – це правила, вимоги, закони поведінки, які виводяться із сенсу цінності. Серед них виокремлюють моральні, правові, естетичні, звичаєві, технічні, харчові та ін. Основою кожної норми є певна цінність. Наприклад,

норма «не роби зла» заснована на цінності добра. При цьому вищі цінності, цінності-цілі не вимагають свого обґрунтування – «роби добро в ім'я добра». Інші, так звані матеріальні цінності, обґрунтовуються вищими цінностями. Так, вимога «не їж невідомих грибів» ґрунтується на вищій порівняно з цінністю їжі – цінності життя [3, с. 60-61].

Слід додати, що норми регулюють суспільне життя людей, консолідуючи їх у спільноту. Так, наприклад, студентство вишу разом із його науково-педагогічним колективом належить до цієї спільноти завдяки «життєвому світу», який вони поділяють. Цей «життєвий світ» забезпечує їхнє взаєморозуміння і ґрунтується на спільних категоріях (однаковому розумінні простору, часу, причинності), світоглядних ідеях (однаковому розумінні світу, людини, Бога) та цінностях і нормах. Цінностям при цьому, безумовно, належить провідна роль. Ніщо так не консолідує спільноту вишу і не протиставляє її іншій спільноті, як її традиції, ритуали тощо.

Ціннісні орієнтації особистості студента становлять єдину систему вироблення світогляду, що визначає соціальне самопочуття, самосвідомість особистості, її оцінки й поведінку.

Далі, якщо перейти від функцій цінностей до самих цінностей, то слід замислитися над визначенням векторів формування цінностей у сучасних вітчизняних вишах, наприклад, за видами буття: природні, біологічні, психічні, соціальні, духовні цінності. Як виробити протягом навчання у виші у студента: а) шанобливе ставлення до природи та відповідальність за чисте повітря, воду, корисні копалини, родючі ґрунти, ліси, багаті на рибу ріки й моря? б) потребу в здоровому стані організму й бажання вести здоровий спосіб життя? в) вміння відчувати й цінувати комфорт, відчувати піднесеність, закоханість, радість, щастя та ін.? г) цінувати свою зайнятість, злагоду в суспільстві, порядок, мир? д) віру в ідеали людства (добро, прекрасне, істина, свобода, справедливість, святість), поцінування предметів культури, в яких вони об'єктивувались (художні твори, релігійні, моральні і юридичні системи, наукові теорії)?

На цей взаємно пов'язаний ланцюг запитань має відповідати знову й знову сучасна вітчизняна вища школа, визначивши, якою повинна бути робота над формуванням ціннісних орієнтацій сучасних студентів – цілеспрямованою, систематичною та безперервною, одним словом, трансцендентною – такою, що скрізь і всяк просичує всю систему навчання/учіння/виховання, будучи спільним принципом стратегічних напрямів діяльності.

Слід додати, що існування великої кількості різноманітних ціннісних компонентів емпіричного Я дозволяє робити й інші їх класифікації за різноманітними підставами. Так, за видами діяльності студента цінності можна розподілити так існує розподіл на цінності: 1) цінності пізнання (істина, правда, омана, неправда); 2) цінності спілкування (шляхетність, відчуження, ввічливість, вірність, гордість, довіра, заздрість, ревності, скромність, співчуття, святенництво, честолюбство); 3) преосвітні цінності (витривалість, стійкість, сміливість, дисциплінованість, солідарність, конкуренція, взаємодопомога, змагання, працьовитість, ощадливість); 4) значеннєві цінності: «здоровий глузд», заповіді християнства, аскетизм, гедонізм, евідемонізм, утилітаризм, альтруїзм, егоїзм, скептицизм; 5) цінності мистецтва: прекрасне, витончене, грація, миловидність, пишнота, потворне, піднесене, низинне, трагічне, комічне тощо.

Можна також класифікувати цінності й за об'єктом дії, як-от: цінності економіки; цінності соціальних відносин, що забезпечують відтворення людини як основної продуктивної сили суспільства і як особистості; цінності моральні; політичні і правові цінності; естетичні цінності; світоглядні цінності (міфології, релігії, філософії). За суб'єктом дії: цінності людини як особистості, як індивідуальності; цінності стійких об'єднань людей (спільноти, організації, колективу, осередку); цінності людства (загальнолюдські цінності).

Як бачимо, світогляд за своєю сутністю – це лакмусовий папірець головних і значущих ціннісних орієнтирів людини, і саме на цій основі й формується лінія людської життєдіяльності, поведінки, способи та принципи пізнання світу, переконання та ідеали. За таких умов якісний рівень світогляду особистості стає виміром її духовної та інтелектуальної зрілості, внутрішнього багатства, освіченості, а також соціальної активності чи пасивності, гуманізму чи людиноненависництва, доброти чи злобності, моральної чистоти чи брудноти, що й необхідно враховувати у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів.

Зазвичай, кількісною характеристикою цінності є оцінка, що оперує мінімум двома категоріями: добре – погано, прекрасне – потворне, добре – зле. Але основне в оцінці цінностей – це сам процес інтерпретації (з лат. «інтерпретація» – посередництво), коли встановлюється відповідність між людиною і тим, на що спрямовано її розуміння: чи то конкретний об'єкт, чи ідеал. Інтерпретація, вироблення цінностей та їхня оцінка відбуваються за певним алгоритмом. Частина цінностей людина одержує у спадщину від тих традицій, у які вона потрапляє в результаті свого народження. Але, крім того, свідомість дозволяє людині виробляти нові цінності. При виробленні цінностей людина включає своє мислення (я знаю певні речі, між ними існує певний зв'язок, тому, якщо зробити так, то будуть такі наслідки), свою чуттєвість (та річ викликає в мене почуття задоволення, а та – ні), свій розум (чого я хочу насправді?). Інтерпретація завжди є переплавлянням старих цінностей у нові настанови. Отже, цінності виробляються і вимірюються в процесі інтерпретації, що здійснюється, до речі, відповідно до філософських методів.

Розглядаючи реакцію особистості на внутрішні та зовнішні подразники, розділяють почуття й емоції: почуття орієнтовані на сам подразник і не містять ціннісні компоненти, а емоції, навпаки, це ті ж почуття, але в усьому їхньому ціннісному багатстві. Радість, милування, замилювання, пошана – це емоції. Крім того, емоції розрізняють за полярністю: задоволення, радість, захоплення, любов та ін. вважаються позитивними емоціями, а страх, переляк, жах, ненависть, горе – негативними. На емоції людини значний вплив має досвід життя. Почуття також становлять емоції, але без їхнього ціннісного змісту, хоча у чистому вигляді (у вигляді, абсолютно позбавленому емоційного начала) почуття не існують.

До ціннісних компонентів духовного світу особистості відносять волю, свободу, віру, мету, ідеал тощо. Найважливіше значення має воля, що постає ціннісною формою психіки людини та є, власне, свідомою саморегуляцією суб'єктом своєї діяльності, що виявляється як цілеспрямованість, рішучість, самоволодіння. Із волею тісно пов'язана свобода – відсутність обмежень у використанні інформації, нічим не обмежене мислення, вибір на підставі власного мислення та діяльність за об'єктивацією, реалізацією зробленого вибору. Віра як ціннісний феномен своєю

чергою має свої градації, у вищій її оцінці знаходимо ідеал – так людина в силу своєї уяви створює образ бажаного майбутнього, здійснює цілевизначення.

Гене́за світогляду, як і його свідоме формування, є складною практичною і когнітивною самодіяльністю суб'єкта. На різних етапах переважного значення можуть набувати або зовнішні впливи, або внутрішня активна позиція суб'єкта. Тому весь процес може підлягати значним зовнішнім цілеспрямованим громадським впливам.

Ціннісні світоглядні орієнтації особистості студента формуються як складний результат практичної взаємодії психічно нормальної людини з навколишньою дійсністю – природою і суспільством.

Коли йдеться про вироблення цінностей від взаємодії людини й природи, доцільно (чи більш логічно) говорити про екологічну етику та екологічний імператив. Щодо цього всі дослідники єдині у впевненості, що потрібно переосмислити самі метафізичні засади нашого мислення й усвідомити «екологічну складову» етичних принципів – визнати новий смисл людської моральності, який розкривається в неруйнівному ставленні людини до всіх живих істот, загалом до природи.

Природа – єдина система, складовою якої є людина, котра зможе керувати певними природними процесами, якщо прийме її закони та стане високо свідомою її частиною. За умови, якщо людина буде пам'ятати особливий закон, згідно з яким над природою не можна панувати, якщо не підкоритися їй. Стати високо свідомою частиною природи для людини означає взяти на себе всю відповідальність за стан і збереження природи, зокрема в зоні свого перебування – на Землі. Людина зобов'язана сприяти не тільки збереженню природи, а й її розвитку в усіх її виявах. А поки що вона наносить природі більше шкоди, ніж користі. І природа, як жива, відчуваюча, мисляча й одухотворена істота, змушена захищатися.

Прямою відповіддю на питання «як людина повинна ставитися до природи» є концепція благоговіння перед життям, запропонована А. Швейцером [9]; саме вона може бути яскравим прикладом того, як питання екологічної етики органічно переростають в більш широкі – світоглядно-ціннісні.

Людина – істота ще й соціальна, її суспільне життя носить історичний характер. То поволі, то прискорено й більш інтенсивно змінюються в часі всі складові суспільно-історичного процесу: технічні засоби й характер праці, відносини між людьми та самі люди, що визначає зміну їхніх думок, відчуттів, почуттів, інтересів – тобто зміну ціннісних орієнтацій, адекватну певному історичному періоду.

Світогляд людських співтовариств, соціальних груп, осіб також схильний до історичних змін. Він активно уловлює, заломлює великі й малі, явні та приховані процеси суспільних змін. Кажучи про світогляд у великому суспільно-історичному масштабі, мають на увазі переважаючі на тому чи іншому етапі історії гранично загальні переконання, принципи пізнання, ідеали й норми життєдіяльності, тобто виділяють загальні риси інтелектуального, емоційного, духовного настрою тієї або іншої епохи. І в реальній дійсності світогляд формується в свідомості конкретних людей і використовується особами й соціальними групами як визначальні життя, загальні переконання. А це означає, що, окрім типових, сумарних рис, світогляд кожної епохи живе, діє в безлічі групових і індивідуальних варіантів. Кожна людина або соціальна група, виділена за тією чи іншою ознакою (наприклад, за класовою приналежністю, соціальним положенням, рівнем освіти, професії, прихильності до

якої-небудь релігії тощо), має власні, не у всьому співпадаючі з іншими, а іноді й дуже найзагальніші уявлення про світ, що значно відрізняються від них, і життєві програми.

Так, у культурно-історичній психології (Л. Виготський, А. Леонтьєв, А. Лурія), у семіотичній концепції культури (Ю. Лотман) підкреслюється, що появі в людському суспільстві особистості як суб'єкта соціальної діяльності передують етапи, коли індивіди були розчинені у формах громадської організації – роді, родині, громаді, і їхня діяльність регулювалася безпосередньо системою суспільних відносин, з якою вони злиті й котра виявляється у формі зовнішніх для індивіда цінностей, норм, заборон, традицій і інших соціальних регуляторів, що мають для нього абсолютний характер. Соціальна спільність на цьому етапі виступає як єдиний суб'єкт діяльності, місце й роль окремих індивідів у якій споконвічно задані системою суспільних відносин.

З огляду на вище зазначене, слід додати, що сучасне студентство, володіючи людським вродженим устремлінням до самосвідомості й духовного єднання з природою та суспільством, може й повинне усвідомити своє базисне значення для сучасного розвитку суспільства. Умовою цієї успішної самоорганізації особистості є усвідомлене сприйняття та застосування нею у своїй життєдіяльності вищих моральних пріоритетів і справжніх духовних цінностей.

Поряд з оволодінням сучасними знаннями про самого себе студенту необхідно зробити головне – визначити своє відношення до найбагатшого духовного досвіду, накопиченого людством за всю свою історію, необхідно зробити вибір, вільний вибір, зайняти особисту позицію. Але цей вибір не можна здійснити без спроб відповісти на основні питання буття: хто я такий у цьому світі? які мої можливості в ньому? які призначення мого життя на Землі й зміст моєї діяльності? І ні на жодне із цих питань (які у свій час сформулював для себе в трохи іншій формі І. Кант), сучасна особистість не може відповісти, розглядаючи себе ізольовано, окремо від усього роду людського, та всієї його соціоприродної історії в коеволюції з природою.

Таким чином, сукупність поглядів, оцінок, норм і установок, вироблених у студентські роки, визначають відношення майбутніх фахівців до світу й постають орієнтирами й регуляторами людської поведінки.

Одним із завдань вищої вітчизняної школи можна визначити формування ціннісно-нормативної компоненти особистості студента, що органічно охоплює цінності, ідеали, переконання, вірування, норми, директивні дії, а також уявлення про добро та зло, щастя й нещастя, мету й сенс життя.

Список використаних джерел

1. Апель К.-О. Дискурс і відповідальність: проблема переходу до постконвенціональної моралі; [Пер з нім. В. Купліна] / К.-О. Апель. – К.: Дух і Літера, 2009. – 430 с.
2. Берегова Г.Д. Взаємоперетин філософії освіти й виховання у теоретичній реконструкції форм і способів спілкування поколінь / Г.Д. Берегова // ВНТУ «Київський політехнічний інститут». Серія «Філософія. Психологія. Педагогіка». - №1 (37). – 2013. – С. 3-9.
3. Берегова Г. Д. Освітньо-виховний потенціал філософських знань у системі вищої аграрної освіти в Україні / Г. Д. Берегова. – Херсон : Айлант, 2012. – 312 с.

4. Берегова Г.Д. Ціннісні орієнтації у новому світогляді сучасної особистості / Г.Д.Берегова // Культура і сучасність: Альманах. – Філософія. – № 2. – К.: Міленіум, 2013. – С. 3-9.
5. Єрмоленко А.М. Соціальна етика та екологія. Гідність людини – шанування природи: [монографія] / А. М. Єрмоленко. – К.: Лібра, 2010. – 416 с.
6. Корсак К.В. Соціально-філософський аналіз тенденцій розвитку тріади «людина – суспільство – освіта» на початку ХХІ століття: автореф. дис... д-ра філос. наук: 09.00.10 / Корсак К. В.; АПН України, Ін-т вищ. освіти. – К., 2006. – 36 с.
7. Ренч Т. Конституція моральності. Трансцендентальна антропологія і практична філософія; Пер з нім. В.Приходька / Т. Ренч. – К.: Дух і Літера, 2010. – 348 с.
8. Савельєв В.П. Етика / В.П. Савельєв. – Львів: Магнолія Плюс, 2005. – 244 с.
9. Швейцер А. Культура и этика / А. Швейцер. – М.: Прогресс, 1973. – 343 с.

УДК 331.101.26.8

Бушман Ірина

кандидат філософських наук, доцент,
докторант Інституту вищої освіти НАПН України

Ціннісні орієнтири сучасного студентства

В умовах бурхливого розвитку українського суспільства постає ряд вкрай важливих питань які потребують осмислення, вивчення, в першу чергу філософського осягнення минулого, і прийняття теперішнього, проєктивного розуміння майбутнього підґрунтя якого закладається вже сьогодні. Це коло питань пов'язаних з процесами державотворення, національного самовизначення, етнічної самоідентифікації, безпеки особи, духовність суспільства, в цілому, та особистості, зокрема.

Оновлення всіх сторін життєдіяльності українського соціуму призводить до вивчення освітньо-виховної складової у формуванні духовності людини. Подальший суспільний прогрес нерозривно пов'язаний з рівнем духовності кожної особистості.

Зважаючи на те, що трансформаційні процеси несуть в собі як позитивні, так і негативні тенденції у формуванні духовних ідеалів суспільства, не виключається можливість засвоєння молоддю спотворених, хибних духовних орієнтирів. А. К. Похресник зазначає, що «соціалізація всіх категорій молоді в Україні відбувається у вкрай несприятливих умовах... Така ситуація найбільш негативно впливає на становлення та формування молоді [10, с.60.]».

Домінантною соціокультурної орієнтації сучасного студентства є орієнтація на отримання якісної і престижної освіти як засобу для подальшого успіху в економічній, політичній і громадській діяльності, фактору підвищення власної конкурентоспроможності в системі ринкових і демократичних відносин, кар'єрного росту, підвищення добробуту, утвердження свого статусу в колективі (і в суспільстві) та соціального престижу.

В умовах сучасного розвитку основним засобом формування ціннісних орієнтирів молоді є засоби масової інформації, які значно розширюють межі

інформаційного простору для кожного наступного покоління. Інформаційність стає новим соціалізуючим фактором для суспільства в цілому, та для молоді в першу чергу. Засоби масової інформації створюють у суспільній свідомості нові взірці діяльності і соціальної взаємодії, консолідують певні форми діяльності. Завдяки своїй поширеності і доступності ЗМІ значною мірою впливають на визначення світобачення, стиль поведінки молоді, формують їх життєві пріоритети.

Становлення інформаційного суспільства тягне за собою і зміну ціннісних орієнтацій в суспільстві, відбувається поширення та трансляція загальнолюдських цінностей на все суспільство загалом. Поряд із ЗМІ великого значення набуває Інтернет – глобальна соціально-комунікаційна комп'ютерна мережа, що призначена для задоволення особистісних і групових комунікаційних потреб за рахунок використання телекомунікаційних технологій.

Якщо розглядати таку форму суспільної свідомості, як релігійна, то слід відзначити, що незважаючи на виконання нею багатьох соціальних функцій, вона не домінує у формуванні духовного світу сучасного студентства. Хоча потрібно звернути увагу на те, що на сьогодні в українському суспільстві існує певна невизначеність щодо розуміння релігійності. Складається парадоксальна ситуація, коли людина, визначаючи себе віруючою, не завжди сповідує ту чи ту релігію, і навпаки, вважаючи себе причетною до якоїсь із релігій, не завжди є віруючою [5, с.35].

Різні дослідники по-різному визначають показники соціальної активності, але, як правило, сходяться на тому, що детермінантами соціальної активності є трудова активність, гуманність, культура поведінки, здоровий спосіб життя, активна участь громадян країни у розв'язанні соціально-економічних проблем суспільства, поліпшенні соціальних умов життя. Виходячи з того, що соціальна активність студентів є складним теоретичним конструктом, оскільки він включає в себе багато показників. Показником соціальної активності також є прояв індивідом особистісної творчості з метою перетворення власного життя та оточуючого соціального середовища, а також розуміння ним суспільної значущості цих перетворень.

Важливим чинником розвитку особистості є моральна форма суспільної свідомості, що домінує в соціумі. Яким чином можливо визначити моральні цінності сучасного студентства? На що або на кого орієнтується сучасна молода людина? Для сучасної України характерна глибока недовіра людей до багатьох проявів його життя: до колективних дій, до суспільних інститутів, до інших людей. Тривала моральна криза суспільства, постійний пошук нових цінностей та життєвих орієнтирів не призводить до досить позитивних результатів. Питання подолання кризи досі є відкритим.

Загальносистемні зміни у взаємовідносинах людини та її соціального оточення в ХХІ ст. являють собою принципово новий спосіб інтеграції людини в соціокультурне середовище, коли на перший план виходить онтологічний, екзистенціальний аспект взаємовідношень людини та культури, при якому саме культура є основоположним елементом життя кожної людини та кожного суспільства. Інструментально методологічний раціоналізм техногенного суспільства, що призвів до тотального відчуження людини від свого оточення і від своєї сутності, поступово змінюється смисложиттєвою орієнтацією персонентризму на синтез природних, культурних та діяльнісних компонентів людського буття.

У сучасних умовах різкого зростання потенційної відповідальності кожної людини за свою діяльність, у зв'язку з різким збільшенням можливостей окремої

людини необмежено впливати на векторність та сутність соціальних і культурних процесів, зважаючи на рівень деструктивного впливу людства на природу, який досяг таких небачених масштабів, що руйнується і соціальне середовище людського існування, в умовах існування інших глобальних загроз (техногенні, космічні катастрофи, цивілізаційна криза, стихійні лиха) підвищується значення етичного виміру людського буття у світі, і це змушує людство переосмислювати спосіб нашого ставлення до природного й соціального середовища, виробляти загальні ціннісні пріоритети, загальноприйнятні форми взаємостосунків, створювати спільний соціокультурний простір, метою якого має стати збереження цивілізації та закладання майбутнього фундаменту для розвитку людства [6].

Особливо складними ці процеси є для України як для транзитивного суспільства [9, с.66], оскільки відбір і засвоєння загальнолюдських цінностей здійснюється в модернізаційних умовах формування власних національних пріоритетів, національної самосвідомості, культури, економіки, активного державотворення тощо. Тому філософське осмислення ціннісних, культурологічних засад розбудови як сучасного світового, так і українського суспільств, проекція загальноцивілізаційних тенденцій розвитку на культурно-національне середовище українського суспільства є особливо актуальними питаннями для теорії і практики сучасної науки.

Формування індивідуального та соціального рівнів ціннісного фундаменту це важливий аспект існування нації та держави, особливо вагомим він є для майбутнього процесу державного будівництва. Країна з багатим історичним досвідом, національною традицією, у продовж багатьох років намагалися створити соціокультурні основи для вирішення нагальних проблем сьогодення.

Відтак досягнення українського соціуму (створення незалежної держави, соціальна модернізація, інтеграція у європейську та світову спільноти) можуть бути реалізовані або сформовані лише на основі системного соціокультурного проектування [6].

Ціннісні основи модернізаційних та державотворчих процесів формуються насамперед як визначення ціннісної інтерпретації їх соціокультурної основи - української ідентичності, яка сьогодні трактується не як всеохоплююча монолітна тотожність, а як така, що пов'язана з процесуальністю, діалогічністю і темпоральністю. А тому зрозуміло, що не можна просто «відродити» національну ідентичність – її можна лише вибудувати заново, синтезувати, враховуючи як особливості постійно змінної дискурсивної формації, так і нові якості суб'єктивності [6].

Формування та фактичне входження цінностей в наше життя, як керівництв до дії є наслідком тривалих та складних процесів. Першою підставою для виникнення такого явища як цінність є особливості людської психіки, потреба людини мати перед собою орієнтири для діяльності. Адже такий орієнтир дозволяє людині орієнтуватись на стереотип, взірець, що закріплений у вигляді цінностей, ідеалу [11].

Значною мірою розуміння сучасних цінностей залежить від особливостей ідеологічної системи, стану трансформації політичної системи та суспільства в цілому, його національних та цивілізаційних ознак, пов'язаних з національною культурою, моделі та особливостей економічного розвитку, характеру історичної епохи та масштабів зумовленого нею впливу на розвиток окремо взятої країни тощо. Формування системи цінностей особистості та соціальних груп проходить за

активною участю різних соціальних інститутів, при безпосередній участі держави, її цілеспрямованого та послідовного впливу.

Якщо виокремити особливості різних ціннісних систем, то слід відзначити такі моделі їх взаємодії: конфліктна модель (гостра та згладжена – військово-економічне/культурне протистояння); поглинання (ціннісна система, що має слабше підґрунтя (матеріальне чи духовне) зникає внаслідок конфлікту систем); асиміляції (сильніша ціннісна система поглинає слабшу, включаючи в себе елементи переможеної системи); інтеграція – з двох ціннісних систем утворюється абсолютно відмінна третя [1, с.35].

Таким чином, стабільність суспільства передбачає розробку та створення стійкої системи пріоритетних цінностей. Це потребує визначення базових цінностей, довкола яких згрупуються інші цінності та ідеї, утворюючи безпечні умови для існування людини, суспільства в цілому.

Відповідна новітня система цінностей, спрямована на об'єднання суспільств та людей, на забезпечення гідних та безпечних умов життя людини (особи) в сучасному суспільстві. Зрозуміло, що аналіз ціннісних основ безпеки особи є основою для формування політики регулювання ціннісної системи українського суспільства, насамперед через політичну дію особи та суспільних груп.

Згідно концепції американських дослідників Алмонда і Верби, політичні ідентифікації можна визначити як одну з найсуттєвіших складових політичної свідомості, що відображає зміст і якість ставлення суб'єкта до політичних об'єктів і фіксується за виявами причетності індивідів до нації, держави, міста, тих чи тих соціально-політичних угруповань. Емпіричними показниками виміру політичних ідентифікацій є наступні: оцінювальне ставлення до діяльності різних партій, рухів, організацій; рівень інформованості про партійні програми і ступінь їх підтримки (так звана партійна ідентифікація); відчуття причетності до нації (національна ідентифікація), держави, міста [12, с.46].

Серед сучасних дослідників ціннісну тематику активно розвиває Роналд Інглехарт. Відповідно до його ранніх досліджень 60-х років, молоді люди в розвинених країнах зростали в епоху, коли їх базові матеріальні потреби вже були задоволені, що поставило на перший план цінності, пов'язані з самовираженням, зокрема у сфері політики [12]. Таким чином, аспект політичних уподобань студентів нинішньої ситуації в суспільстві є вагомим етапом розвитку та формування особистості. Ще одна характеристика політичної свідомості, яка, з одного боку, зумовлює політичну ідентифікацію індивіда, а з іншого боку, сама є результатом впливу політичних уподобань, – це політичні цінності. Алмонд і Верба розглядають політичні цінності як найсуттєвішу складову політичної культури, так званий оціночний компонент, який вирізняється поряд із пізнавальним і емоційним [4].

Найбільш поширеним є розгляд цінностей як високого ступеня значущості певних явищ та/чи предметів реального світу, що зумовлено потребами та інтересами соціального суб'єкта. Особливістю цінності є те, що цінність існує лише в її значущості для суб'єкта (на думку Р. Лотце). У свою чергу безпека розглядається як стан об'єкта (людини, суспільства, держави, співтовариства, базових цінностей, життєво важливих інтересів, матеріальних об'єктів, інституцій тощо) та його властивість запобігати руйнівним впливам (небезпекам, загрозам, викликам) і здатність об'єкта до стабільного існування.

Таким чином, синтез процесів соціокультурної та національної самоідентифікації українського народу, що здійснюється у ході будівництва незалежної держави, означає реалізацію специфічного соціокультурного проекту, складовими якого слід вважати, в першу чергу, відродження культурної історичної пам'яті, рефлексію всього без винятку попереднього культурно-історичного досвіду та його реконструкцію на основі нової системи цінностей та орієнтації.

У даному контексті система освіти виступає тим інструментом, який здатен сформувати, донести, осмислити та прищепити цінності особистості, що в свою чергу надає можливість надати вектор розвитку або суспільства або людини. Цій процес формування системи цінностей може включати в себе будь які особливості, або підсистеми (як то політична система цінностей, духовність). Загалом на сьогодні вже визначилося проблемне поле філософсько-освітніх досліджень, хоча стосовно сутності цієї сфери філософського знання продовжують точитися дискусії. Разом з тим, відносно малодослідженою проблемою продовжує залишатися аналіз специфіки філософсько-освітнього знання. [3, с.159]

Врахування в процесі впровадження освітньої політики сучасного стану ціннісних орієнтацій українського студентства, а також визначили, що трансформація суспільної свідомості відбивається значним чином на всіх сферах життєдіяльності студентської молоді. У здійсненому аналізі акцентовано увагу на проблемі відсутності гуманістично спрямованої та загальновизнаної ідеологічної системи, спроможної значним чином впливати на формування духовної культури студентів. Існування, визнання й поширення тієї або іншої системи цінностей, нерозривно зв'язано як з економічною й військовою міццю суспільств, що підтримують дані цінності, так і з особистим бажанням людей боротися за свої права.

Список використаних джерел

1. Горлинський В.В. Феномен безпеки як об'єкт аксіологічної рефлексії / В.В. Горлинський // Мультиуніверсум. Філософський альманах. – К.: Центр духовної культури. – 2004. – № 40.
2. Згуровський М.З. Шляхи нашого відродження: Наукові публічні нариси / М.З. Згуровський. – К.: Генеза, 2002. – С. 66.
3. Лаврова Л.В. Методологічні особливості філософського аналізу освіти. Філософія освіти як галузь наукового знання / Л.В. Лаврова // Філософія. Культура. Життя: Міжвузівський збірник наукових праць. – Випуск 32. – Дніпропетровськ: Дніпропетровська державна фінансова академія, 2009. – С.157-163.
4. Мельник В. Ціннісний вимір безпеки особи в умовах трансформації та демократизації суспільства / В. Мельник // Україна-НАТО: регіональний вимір. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. – Львів, 6 грудня 2008 року. – С124-126.
5. Мельниченко А. А., Пиголенко І. В. Ціннісні виміри духовної культури студентів технічного ВНЗ у трансформаційному суспільстві А.А. Мельниченко, І.В. Пиголенко // Український соціум. – 2005. – № 1 (6). – С.31-43.
6. Мікулак Н.М. Загальноцивілізаційний та національний аспекти соціокультурних трансформацій / Н.М. Мікулак // 29-35 Філософія. Культура. Життя: Міжвузівський збірник наукових праць. – Випуск 32. – Дніпропетровськ: Дніпропетровська державна фінансова академія, 2009. – 218 с.

7. Новиков Б.В. О гуманизме и антигуманизме / Б.В. Новиков. – К.: ІВЦ «Політехніка», 2001. – С. 164.
8. Поліщук І.Є. Сучасна релігійна ситуація та релігійні орієнтації студентської молоді І.Є. Поліщук // Південний архів: Зб. наук. праць: Іст. науки. – Херсон, 2001. – Вип. 7. – С. 92–96.
9. Пономарьов О.С., Шатенко С.А. Громадянська злагода як чинник становлення транзитивних соціумів / О.С. Пономарьов, С.А. Шатенко // Наукові записки Харківського університету Повітряних Сил. Соціальна філософія, психологія. – 2007. – № 1(27). – С. 65 – 74.
10. Похресник А.К. Соціокультурні орієнтації студентської молоді трансформаційного суспільства / А.К. Похресник // Молодь у сучасному світі: морально-естетичні та культурологічні виміри. – К., 2001. – С. 58 – 63.
11. Розов Н.С. Ценности в проблемном мире: философские обоснования и социальные приложения конструктивной аксиологии / Н.С. Розов. – Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1998.
12. Руженцева В.І. Політико-ідеологічні ідентифікації українського студентства: фактори впливу / В.І. Руженцева // Український соціум. – 2005. – № 1 (6). – С.44-53.
13. Тащенко А.К. Особливості соціалізації української молоді в сучасних умовах / А.К. Тащенко // Грані. – 2000. – № 6. – С. 49–53.
14. Трунов Д. Иррациональные формы патриотизма / Д. Трунов // Культурный мир меняющейся России: Материалы 15-той Всероссийской конференции студентов, аспирантов, докторантов «Майские чтения» (14 мая 2003 р.). – Пермь, 2003. – С. 71.
15. Тхагапсоев Х.Г. О новой парадигме образования / Х.Г. Тхагапсоев // Педагогика. – 1999. – №1. – С. 103-110.
16. Формы знания и образование: Избранные произведения / М. Шелер. – М.: Прогресс, 1994. – С. 38-94.

Герасименко Микола

кандидат філософських наук, старший викладач
кафедри філософії і соціально-гуманітарних дисциплін
Херсонського державного аграрного університету

**Філософське знання як базова компонента формування світогляду
студентів у прагматистсько-інструменталістській концепції вищої освіти**

Глобальні інформатизаційно-технологічні трансформації, міжнародна конвергенція, модернізація нашої держави та її інтеграція у світове співтовариство ставлять до національної вищої школи нові вимоги. Відповідно до виклику часу, вона повинна не тільки забезпечити народне господарство висококваліфікованими кадрами, а й сформувати у кожного свого випускника високі моральні якості та почуття персональної відповідальності за долю країни та цивілізації. Тому, сьогодні актуалізується розробка теорій (ідей), які зумовлюють методологію навчання і виховання, становлення сучасного типу особистості майбутнього фахівця.

Нині пошуками нової парадигми освіти активно займаються провідні вітчизняні науковці В.П. Андрущенко, О.О. Базалук, М.І. Бахтін, В.П. Бех, А.А. Іщук, С.Ф. Клепко, К.В. Корсак, В.Г. Кремень, О.П. Кривлюк, І.В. Малик, Л.М. Панченко, Н.В. Поліщук та інші. Надбанням їхніх досліджень є: розробка законодавчо-демократичної моделі освітніх реформ [1], окреслення концепції розбудови генеративної освіти в Україні [2], становлення антисцієнтиської методології освіти [3] і т.д. Не дивлячись на різні методологічні підходи, майже всі дослідники солідаризуються в тому, що «незалежно від конкретних умов країни, її соціально-культурної ситуації, профілю закладів вищої освіти й інших особливостей, цілі реформування освіти носять суто гуманістичний характер» [4, 82]. Знаходить підтримку у вчених і думка про те, що сучасні реалії функціонування глобалізованого, взаємозалежного світу потребують формування нового типу особистості, здатної міркувати категоріями космічних масштабів. Без неї, людини з «планетарно-космічним» світоглядом, «неможливий подальший прогрес та існування людської цивілізації на Землі» [5, 249].

Саме ідеї гуманізму та формування планетарно-космічного типу особистості стали провідними прагматистсько-інструменталістської концепції вищої аграрної освіти, розробленої вченим нової генерації Г.Д. Береговою і презентованої в її монографії «Освітньо-виховний потенціал філософських знань у системі вищої аграрної освіти в Україні» [6]. На зміст цієї концепції слід звернути особливу увагу, так як вона містить ряд конструктивних положень, які в практичній площині здатні в короткий час значно покращити підготовку фахівців аграрної, і не тільки аграрної, сфери, здатних спрямовувати свою життєдіяльність на ствердження загальнолюдських цінностей.

Прагматистсько-інструменталістська концепція вищої аграрної освіти стала наслідком вивчення дослідницею освітньо-виховних можливостей філософського знання. Це і не дивно, адже завжди існує «система взаємозалежності поміж

«загальною філософією», системою світогляду, уявленнями про сенс існування людини, про світоустрій та «філософією освіти», системою застосування освітніх знань, педагогікою. Дана система, як і «філософія освіти», у кожному конкретний історичний період має свій специфічний вигляд і форму концептуалізації, свій зміст, сенс, моральне та культуролічне забарвлення» [7, 8].

Будь-яка нова концепція освіти продиктована вимогами часу й має суттєві передумови для своєї побудови. Підставами для побудови прагматистсько-інструменталістської концепції освіти, як зазначає автор, стали: соціокультурне середовище вітчизняного суспільства; законодавча база вищої освіти; спеціалізація навчального закладу; статус гуманітарного знання в профільних закладах вищої освіти. При цьому своєрідною спонукою, мотивом для розробки концепції слугували аналіз стану викладання соціогуманітарних дисциплін і рівнів гуманітарної обізнаності й гуманістичного цілевизначення студентів аграрних ВНЗ півдня України.

Стосовно соціокультурної реальності як чинника конструювання нової освітньої концепції, то він полягає в істотних змінах в субординації системи цінностей, що обумовлені формуванням нового типу відносин у суспільстві, потребою в новій світоглядній орієнтації; у нових явищах культури, які надають великі можливості для оптимізації реалізації прихованого потенціалу особистості; у полікультурності українського суспільства, що змушує шукати вирішення всіх проблем державного будівництва в етнокультурному діалозі; у «детермінуючому впливі системи освіти на формування реалій сучасного інформаційного типу суспільства, яке визначається характером духовного виробництва й може стати реальністю тільки через розвиток відповідних освітніх тенденцій у суспільстві» [6, 202].

Законодавче нормативне забезпечення освітянської галузі, як наступний чинник побудови прагматистсько-інструменталістської концепції, орієнтує на досягнення кращих результатів у «вихованні високих моральних якостей» й інтелектуальному розвитку майбутніх фахівців [8]. Спеціалізація навчального закладу, від якої залежить набуття студентами професійних компетентностей, передбачає в аграрній вищій школі плекання шанобливого та бережливого ставлення до природи, як засобу майбутніх професійних маніпуляцій та розуміння того, що людина є частиною цієї природи і її існування цілком залежить від стану природного середовища. Щодо статусу гуманітарного знання в профільних закладах вищої освіти, то він постійно зменшується, а час відведений на вивчення соціогуманітарних дисциплін, які на сьогодні є базовими у формуванні світоглядних позицій особистості фахівця нового типу, значно скорочується. І нарешті, стан викладання соціогуманітарних дисциплін у спеціалізованих вищих навчальних закладах носить формальний, епізодичний характер, що зумовлює низький рівень філософської обізнаності та байдужість до глобальних проблем сучасності, долі цивілізації.

Аналіз соціокультурного буття українського народу, а також стану вітчизняної вищої школи та визначальної ролі освіти у вирішенні всіх задач розвитку суспільства переконує, що майбутність нації «можлива лише на шляху формування нового світогляду, складовою частиною якого є моральний імператив, що докорінно змінює відносини між людьми й відносини між людством і природою» [6, 238]. Саме від того, яку світоглядну програму вибере людина, залежить усе інше (як причина й наслідок): цінності, етика, діяльність, спосіб життя, що в сукупності й формує відповідний шлях (напрямок) розвитку цивілізації [9, 28-29]. У зв'язку з цим, в прагматистсько-

інструменталістській концепції акцент освітнього процесу зміщується на розвиток аксіологічного потенціалу особистості майбутнього фахівця, піднесення рівня його духовності, що «в сукупності є не тільки шляхом набуття професійної компетентності, а й необхідністю космічної еволюції» [6, 192]. Адже людина і Всесвіт утворюють єдиний світ, у якому людина (мікрокосм) є відбиттям Всесвіту (макрокосму).

У прагматистсько-інструменталістській концепції вищої аграрної освіти вироблення ціннісних орієнтацій студентської молоді, розвиток їхнього аксіологічного потенціалу та планетарно-космічного типу мислення повністю пов'язується з повноцінним і раціональним використанням філософської компоненти навчально-виховного процесу і зводиться до:

- спрямування навчально-виховного процесу на методологічній основі філософії освіти шляхом виховання філософією;
- коригування вивчення філософських і соціально-гуманітарних дисциплін за курсами з урахуванням вікових психолого-педагогічних особливостей студентів;
- поетапність комплексного формування нового (практичного, планетарно-космічного) світогляду засобами передусім філософських і інших соціально-гуманітарних дисциплін, що має продовження також і під час опанування загально-фундаментальними і спеціальними науками;
- відбір навчального матеріалу з філософських дисциплін з урахуванням спеціальності та спеціалізації навчання.

В означеній концепції філософія виконує подвійну роль: філософія освіти, з одного боку, постає методологічною основою формування світогляду, загальною теорією виховання, а з іншого – інструментарієм набуття знань (навчання й учіння), необхідних майбутнім фахівцям для успішної життєдіяльності в новій соціокультурній реальності. Становлення планетарно-космічного типу особистості як цілісного суб'єкта культури стає можливим тільки за умови використання методологічного апарату й потенційних можливостей філософії освіти, котра здатна, по-перше, «через філософію запозичити найбільш передові дослідження космології, фізики, нейрофізіології, психології й інших наукових дисциплін, досягнення яких відображено крізь призму сформованих і найбільш актуальних світоглядних концепцій», а по-друге, «через педагогіку залучити найбільш передові методи виховання й навчання, тим самим, впливаючи на внутрішній світ підростаючих поколінь» [5, 78].

Філософія значною мірою формує світогляд людини, оскільки саме сукупність філософських знань надає можливість розглядати проблеми граничного, абстрактного й найбільш загального характеру буття. Окрім того, філософське пізнання сприяє створенню в уяві особистості розуміння універсальної картини світу, а філософське мислення спричиняє людину заявити про бажання взяти на себе відповідальність за свідоме вирішення своєї життєвої долі та долі майбутніх поколінь.

Прагматистсько-інструменталістське спрямування освіти дає підстави розглядати філософію як загальну теорію виховання, а структуру філософського знання як інструментарій навчально-виховного процесу з орієнтацією на певний педагогічний результат, котрий має спрямованість на формування нових світоглядних установок особистості майбутніх фахівців відповідно до змінюваного світу, розвиток планетарно-космічного мислення задля виживання людства й цивілізації.

Останніми роками у вітчизняних непрофільних (технічних) закладах вищої освіти намітилася тенденція до скорочення дисциплін гуманітарного циклу та

формального викладання філософії. У багатьох випадках філософські знання презентовані короткими курсами, які доносять загальнолюдські істини у стислому чи спрощеному вигляді й лише на рівні бакалаврату. Цей шлях є кардинально неправильним, оскільки за такого методичного підходу філософська мудрість для студентської молоді залишається неосяжною, а сама філософія часто викликає відразу. Такий стан речей є неприйнятним, адже філософська компонента навчального процесу має величезний, навіть визначальний, вплив на становлення нового планетарно-космічного типу особистості майбутнього фахівця. Тому, вивчення філософських дисциплін у вищих навчальних закладах вимагає негайного:

- удосконалення навчальних планів шляхом розширення блоку філософських дисциплін за рахунок вибіркової частини (за вибором навчального закладу та вибором студента);
- зміни структури філософського знання за основними спрямуваннями для бакалаврів, спеціалістів і магістрів, котра повинна забезпечити його багаторівневе поетапне засвоєння, зберігаючи при цьому свою єдність і цілісність;
- обережного підходу до «технократичних» методів навчання з використанням інтернет-мережі, дистанційного навчання, повсякчасного тестування, «передозування» яких у навчально-виховному процесі вищої школи позбавляє студента визначеного природою й необхідного для успішної передачі життєвого досвіду й набуття мудрості «живого» енергообміну, що відбувається під час активного спілкування з викладачами, науковцями, виробничниками, однокурсниками;
- спрямовування всього навчально-виховного процесу на формування екологічної свідомості людини (еколюдини) майбутнього з ціннісними світоглядними установками;
- акцентуації на виховній роботі, що передбачає кристалізацію аксіологічних характеристик особистості майбутнього фахівця і піднесення рівня його духовності;
- цілевизначення напрямів майбутньої діяльності випускників на шляху збереження життя на Землі.

Прагматизм як методологічний принцип філософії у прагматисько-інструменталістські парадигмі забезпечує зв'язок навчально-виховного процесу з реаліями життя та практикою, а інструменталізм, своєю чергою, виконує роль методологічного компонента прагматизму, інтерпретуючи структуру, функції та напрями розвитку наукових педагогічних теорій, у яких філософія займає позицію інструментарію навчання, учіння й виховання у їх єдності.

Навчально-виховний процес у прагматисько-інструменталістській трактуванні повинен визначатися гуманістичною спрямованістю освіти. Гуманізм, як відомо, «акцентує увагу на індивідуальність, унікальність і неповторність людини» [10, 22]. В означеній концепції його доміанти полягають у: наданні студентам ініціативи у пізнавальній діяльності, створенні емоційно стимулюючого навчального середовища, розвитку саморегуляції і свободи, закорінення у почуття й усвідомлення особистої відповідальності; здійсненні навчально-виховного процесу в атмосфері взаємодії, приязні, емоційної співдружності; структуруванні педагогічного процесу на визнаній викладачем і студентом солідарній основі; виконанні викладачем ролі радника, консультанта, джерела знань; доборі освітньо-виховних програм з орієнтацією на максимально можливий рівень розвитку духовного потенціалу особистості та стимулювання творчих здібностей студентів.

Отже, навіть досить поверховий аналіз сутнісних аспектів прагматистсько-інструменталістської концепції вищої освіти дає підстави стверджувати, що організований на її основі навчально-виховний процес забезпечує планомірне й раціональне використання потенціалу філософської компоненти у формуванні творчо-гуманітарного, планетарно-космічного типу особистості майбутнього фахівця. У монографії Г.Д. Берегової всі положення концепції деталізовані та експериментально підтверджується її ефективність. Тому, є доцільним використати ідеї запропонованої концепції в розробці різних освітянських програм, законодавчих актів щодо вищої освіти, а також в практиці реформування вищої школи країни.

Список використаних джерел

1. Корсак К.В. Соціально-філософський аналіз тенденцій розвитку тріади «людина – суспільство – освіта» на початку ХХІ століття : дис. д-ра філос. наук : 09.00.10 / К. В. Корсак. – К., 2006. – 460 с.
2. Клепко С.Ф. Філософія освіти в європейському контексті / С. Ф. Клепко. – Полтава : ПОІППО, 2007. – 424 с.
3. Базалук О.О. Філософія освіти: її роль та місце в системі філософського знання / О.О. Базалук // Філософські обрії. – 2010. – №23. – С. 187-200.
4. Базалук О.А. Философия образования. Формирование планетарно-космического типа личности / Образ человека будущего: Кого и Как воспитывать в подрастающих поколениях: [коллективная монография] / [под ред. О. А. Базалука]. – К. : Кондор, 2011. – Т.1. – С. 61-93.
5. Поліщук Н.В. Духовність молоді перед викликами інформаційно-високотехнологічного прогресу : монографія / Н. В. Поліщук. – Рівне : О. Зень, 2016. – 336 с.
6. Берегова Г.Д. Освітньо-виховний потенціал філософських знань у системі вищої аграрної освіти в Україні : Монографія / Г. Д. Берегова. – Херсон : Айлант, 2012. – 312 с.
7. Кулик О. Становлення та розвиток сучасної філософії освіти в Україні / О. Кулик // Науковий світ. – 2010. – №5. – С. 8-10.
8. Закон України. Про освіту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.
9. Макуха В.Г. Мировоззрение космического всеединства – мировоззрение человека третьего тысячелетия / В.Г. Макуха. – Симферополь : Бизнес-Информ, 2007. – 232 с.
10. Баюжева А. Ціннісний критерій розмежування гуманітарних та соціальних наук / А. Баюжева // VERSUS. – 2015. – №2(6). – С. 16-24.

Трансверсальна особистість в епоху глобалізації

Характеризуючи нашу сучасність, можна виокремити два найбільш значимі фактори, які формують цілий ряд викликів для індивіда і суспільства в освітній сфері. По-перше, ми живемо в кризовому світі, який трансформується в напрямі до глобальної цілісності за конкуруючими сценаріями; по-друге, на світовому рівні внаслідок інформаційно-комунікаційної революції формується так зване «суспільство знань», для якого характерний новий спосіб цивілізаційного розвитку – інформаціоналізм (Кастельс). Такий перехід характеризується як епоха «плинної сучасності» (Бауман), коли в суспільних процесах починає домінувати логіка розвитку мереж, за якої втрачається стабільність ієрархічних структур порядку, зміни пришвидшуються і набувають перманентного і непередбачуваного характеру, а життя людей в таких умовах постає як тотальна невизначеність.

Даний період, стверджує Зигмунт Бауман, спричинив глибокі зміни у всіх сферах людського життя [2]. Сили зрідження, що захопили спочатку суспільні системи та інститути, опустилися з макро- на мікрорівень соціального життя. В наслідку ми маємо індивідуалізовану, приватизовану версію сучасності, обтяжену переплетенням патернів і відповідальністю за невдачі, що лягає, насамперед, на плечі окремої людини. Індивід, викинутий тектонічними трансформаціями систем з безпечних і стійких ніш свого існування в термінали «просторів потоків» і «позачасового часу» (Кастельс), вимушений відправитися в номадичну подорож самотрансформацій довжиною у власне життя. «Ми є свідками реваншу кочового способу життя над принципом територіальності та осілості» [2, с.20].

Бути сучасним стало означати нездатність зупинитися і тим більше стояти на місці. Бути сучасним означає постійно випереджати самого себе, перебувати в стані постійної непокори. Говорячи словами Ніцше, не можна бути людиною, не намагаючись бути надлюдиною. Це також означає мати індивідуальність, яка може існувати лише як відкритий, а тому незавершений проект.

Відповідно особливість сучасного суспільства полягає в тому, що воно існує в безперервній індивідуалізації. Люди більше не народжуються зі своєю індивідуальністю. Індивідуалізація «другого модерну» (Бек) полягає в перетворенні людської ідентичності з «дається» в «знайти» та покладанні на окремих індивідів відповідальності за виконання цього завдання і за наслідки їхніх дій. Сучасність замінює гетерономне визначення соціального стану обов'язковим автономним самовизначенням і самореалізацією у соціальних контекстах, що постійно змінюються [3; 4].

У цьому зв'язку по-новому гостро постають питання, якою має бути сучасна освіта, щоб дійсно бути сучасною, а також чому і як потрібно вчити індивіда, щоб він набув здатності бути не тріскою в потоці подій, а відповідальною особистістю, яка є суб'єктом «плинної сучасності»?

Зигмунт Бауман, описуючи «плинну сучасність», показує, що наш час характеризується постійним руйнуванням рамок та ліквідацією зразків. За таких обставин «третинне навчання» (Бейтсон) як «навчання перевчатися», що дає знання про те, як позбавлятися від звичок, що перетворилися на окови, як запобігти такому звиканню, як перетворити фрагментарні елементи досвіду в креативні зразки, але лише тимчасового користування, постає як вища адаптивна цінність і стає «центральним елементом незамінного «спорядження» для життя, аж ніяк не спотворюючи освітнього процесу і не відхиляючись від його справжньої мети» [1, с.157].

Як відомо, визначальною умовою людського буття є його осмислення в рамках нашого досвіду. Якщо досвід зазнає змін, які не можуть бути інтерпретовані в межах старої парадигми мислення, останнє також потребує трансформації. Деякі задовільняються будь-яким некритично засвоєним поясненням з боку авторитетної фігури. Але суспільство «плинної сучасності» все більш загострює питання про автономність особистості, надаючи йому екзистенціальну напругу: або ми будемо вчитися самотійно визначати для себе смисли своєї діяльності і свого існування, вибудовуючи свої власні інтерпретації, або розчинимося в інертній, маніпульованій масі - «чорній дірі соціальності» - діючи на основі цілей, переконань, суджень і почувань, заданих іншими, часом не найкращими представниками роду людського. Сприяти розумінню цієї проблеми і вибору на користь становлення власної суб'єктності є кардинальною метою навчання дорослих, і насамперед, трансформативного навчання, спрямованого на розвиток автономного мислення індивіда.

Таким чином, освіта в суспільстві перманентної трансформації повинна трансформувати індивіда, тобто бути трансформативною освітою [7]. А в умовах постійного продукування мінливості і розростання соціальної різноморфності вона має супроводжувати індивіда протягом усього його життя і сприяти його позитивній індивідуалізації та автономізації. Така вимога «плинної сучасності» усвідомлена в постіндустріальних демократичних країнах як життєво важлива потреба не тільки індивіда, але й суспільства в цілому.

Зворотним боком індивідуалізації є тенденція до корозії і поступового розпаду громадянства. Тому так важливо шукати оновлену здатність приймати спільні рішення, яка помітна сьогодні саме через її відсутність. Таким чином, хоча індивідуалізація принесла з собою зростаючому числу людей безпрецедентну свободу (експериментування, самовдосконалення та самореалізації), вона також принесла з собою безпрецедентне завдання подолання її наслідків. Зяюча прірва між правом індивіда захищати свої права і можливістю керувати соціальними умовами, які роблять такий захист реальним, мабуть, є головною проблемою, породженою плинною сучасністю, - проблемою, яку можливо вирішити через розвиток громадянського суспільства та громадянську освіту. Саме тому все більш важливу роль у розвитку глобального громадянського суспільства починає грати освіта, що сприяє становленню дорослого індивіда, здатного мислити і діяти як автономний і

відповідальний суб'єкт в контексті комунікації та співпраці, реалізувати своє громадянство в рамках демократії і приймати моральні рішення в ситуації швидких змін.

Головним завданням, що стоїть перед суспільством знання, є генерування колективного розуму: інтелект суспільства як цілого є більш важливим, ніж просто суспільство, що складається з безлічі індивідуальних інтелектів. Відповіддю філософського розуму на ці виклики і завдання являються, зокрема, проекти «складного мислення» Едгара Морена, «планетарного мислення» Ервіна Ласло, «номадичного мислення» Жюльєн Дельоза та Фелікса Гваттарі, «комунікативної раціональності» Юргена Габермаса, «трансверсального розуму» Вольфганга Вельша, «трансверсальної раціональності» Кельвіна Шрага тощо.

Відповідно до зазначених проектів, наша плюральна дійсність потребує здійснення переходів між різними культурами знань та епістемологій, парадигмами та дисциплінами, вибудовування зв'язків і комунікацій між різними ціннісно-смысловими структурами та констеляціями раціональностей [6]. Будь-яка абсолютизація і монологізм є неприйнятними. При цьому постає завдання не лише сприймати відмінності і ставитись до них толерантно, але й шанувати їх власну цінність, що означає їх підтримку і захист. Тобто одночасно нам необхідно зосереджувати увагу на двох головних взаємопов'язаних моментах, характерних для релевантних мислення і дії в контексті розмаїття: на осмисленні і цінуванні відмінностей і на здатності їх поєднувати, не нівелюючи. Це можливо реалізувати у трансверсальному мисленні та комунікативній дії, що знаходять своє втілення у відповідній компетентності як сукупності нахилів, здатностей, умінь і навичок діяти у складному контексті перманентних змін і диференціацій. Саме трансверсальні і комунікативні компетенції можуть забезпечити те, що потрібно для нашої after-постмодерної форми життя: подолання замкнених меж різних культур, дисциплін, парадигм та дискурсів, здійснення переходів між ними, одночасне урахування різноспрямованих зусиль з метою сприяння становленню «третього» простору - транскультурності, трансдисциплінарності, трансдискурсивності - тобто трансверсальності як нової історичної форми універсальності в межах глобального суспільства.

На основі аналізу результатів новітніх освітніх досліджень, задокументованих організаціями міжнародного рівня, можна зробити висновок про те, що відбувається глобальний комунікативний поворот в освітніх стратегіях і практиках різних країн, який веде до відмови від суто когнітивного спрямування освіти і перенесення акценту на формування комунікативних транскультурних і трансверсальних компетенцій [8].

Підтвердженням цього є доповідь ЮНЕСКО «Transversal Competencies In Education Policy And Practice», підготовлена директором відділення ЮНЕСКО в Бангкоку Гван-Джо Кімом на основі дослідження, проведеного в 2013-2014 роках Мережею Інститутів освітніх досліджень Азійсько-тихоокеанського регіону (ERI-Net) [9].

«Трансверсальні компетенції», які іноді відносять до «навичок XXI століття», артикулюються відповідно до широкої основи навичок, що націлені на зустріч з такими викликами як новітні технологічні досягнення, трансдисциплінарний характер наукового знання і інтеркультурна комунікація. Транскультурна освітня стратегія в

своїй багато-аспектності є одним із найактуальніших конкретно-змістовних втілень глобальних трансверсальних інтенцій освіти.

Насамперед, це перспективна свідомість індивіда, яка базується на критичному мисленні, тобто здатності постійно задаватися питанням щодо джерела припущень і етичних суджень, що приводить до звички розглядати речі з позицій розуму і почуттів інших. Це допомагає розвинути гетерологічне мислення як утримання балансу між різними позиціями, не редукуючи їх одну до одної або до спрощеного узагальнення.

Дослідження різноманітного має здійснюватися на основі контекстуального підходу, який передбачає збалансування контексту особливого, загального, глобального, планетарного; вміння використовувати відповідний понятійний інструментарій, зокрема релевантні концепти. Це означає вміння мислити номадично, тобто осмислювати буття множинним, як явище у становленні різноманітного, у переплетенні мінливих контекстів, але не за допомогою застиглих понятійно-категоріальних форм, що давно втратили зв'язок з реальністю, а за допомогою номадичних концептів - динамічних смислоутворюючих структур «для вираження рухливості і силового розмаїття життя», які здатні поєднувати різні контексти і таким чином слугувати інструментами «скріплення» фрагментів «світу, що розпадається» [5, с.17-34].

Дослідження буття множинним вимагає особливої якості мислення і світосприйняття, яка полягає у здатності до трансгресії, тобто до подолання меж, встановлених традиціями, правилами, нормами, дисциплінами, парадигмами тощо. Акти трансгресії можуть бути ненасильницькими, але вони також часто припускають прояв структурного або символічного насильства. В умовах культурного розмаїття кордони між культурними локальностями часто порушуються, приводячи до створення чогось нового. Акти трансгресії змінюють і зрушують норми і правила, способи життя і практики, перетинають межі і створюють при цьому нові культурні відносини і констеляції. Для того, щоб розуміти ці процеси, необхідно проводити ретельний аналіз їх контекстів, зосередившись на походженні змін або на інноваціях, що викликають сумніви.

Щоб досягти транскультурного статусу своєї компетентності індивід в інтеркультурному спілкуванні має спиратися на комунікативну етику. Остання передбачає відмову від інструментально-стратегічної цілераціональності в спілкуванні з Іншими і вибудовування відносин на основі консенсуально-комунікативної раціональності, що припускає орієнтацію на універсальні загальнозначущі норми і на загальний інтерес (Апель). Згідно з етикою комунікативної дії партнер по комунікації не може розглядатися як засіб для досягнення власних цілей, але лише як рівноправна особистість, інтереси якої враховуються в рівній мірі з власними. Більше того, саме в рамках транскультурної комунікації, що базується на комунікативній раціональності, у всій повноті залучається комунікативна компетентність людини, яка полягає у вмінні знайти засоби вираження для досягнення згоди без артикуляції власних стратегічних інтересів, будь-яких маніпулятивних владних посягань.

Транскультурна компетентність базується на глобальній обізнаності, тобто на розумінні основ транснаціональних умов і систем, ідеологій та інститутів, що впливають на якість життя людей, поряд з розумінням того, що зіштовхує між собою окремих людей і народи. Глобальна обізнаність також передбачає неперервний процес вивчення світу у безпосередньому досвіді ознайомлення з контрверсійними

політичними історіями, образами життя сімей, соціальних груп, мистецтвом, релігіями і культурними орієнтаціями, заснованому на «включенні» і взаємодії в рамках мультикультурного та інтернаціонального середовища.

Велике значення має мовна компетентність, яка передбачає володіння іноземною мовою на пороговому рівні здатності до усної розмови, невербальної і письмової системи комунікації, якими користуються члени, щонайменше, однієї іншої культури.

Успішність інтеркультурної комунікації в великій мірі залежить від емоційної розвиненості індивіда, зокрема, від його здатності проявляти індивідуальні якості і стандарти «серця» (наприклад, емпатію, допитливість, ініціативу, гнучкість, скромність, щирість, ніжність, справедливість і радість) в конкретних інтеркультурних контекстах.

Дана модель пропонує цілком досяжний ідеал транскультурно-компетентної особистості, який втілений в пропозиціях і вимогах щодо розвитку трансверсальних компетенцій, запропонованих ЮНЕСКО. В якості основи для дослідження трансверсальних компетенцій в освіті ERI-Net розробила попередні рамки для визначення, які включають в себе чотири широкі області навичок, компетенцій, цінностей та атрибутів. Ними є:

(1) критичне і інноваційне мислення (креативність, підприємництво, винахідливість, навички застосування знань, рефлексивне мислення, обґрунтоване прийняття рішень);

(2) навички інтер-персонального спілкування (презентаційні та комунікаційні навички, лідерство, організаційні навички, робота в команді, співпраця, ініціатива, комунікабельність, колегіальність);

(3) інтра-персональні навички (самодисципліна, ентузіазм, наполегливість, самомотивація, співпереживання (емпатія), чесність, цілеспрямованість);

(4) глобальне громадянство / космополітизм (поінформованість, толерантність, відкритість, повага до різноманітності, інтеркультурне розуміння, здатність залагоджувати конфлікти, громадянська / політична участь, повага до навколишнього середовища)

Аналіз доповіді ЮНЕСКО допомагає зрозуміти, що всі країни розглядають інтеграцію трансверсальних компетенцій як імператив для цілісного розвитку своєї молоді, а отже своїх суспільств. Усі апелюють до змін у глобальному і соціальному контекстах, як важливих факторів просування трансверсальних компетенцій. Останні розглядаються як невід'ємна частина зміцнення позицій і міжособистісних якостей, необхідних для того, щоб впоратися з невизначеністю та змінами. На сьогодні жодна з досліджуваних освітніх систем не розглядає набуття знань і «когнітивні» навички як єдину мету освіти.

В цілому, звіти ЮНЕСКО ілюструють важливий глобальний рух, який закликає до необхідності для освіти рухатися за межі набутого знання та навичок грамотності, які були переважаючою метою освіти в економічному дискурсі формальної освіти, починаючи з 1960-х років. Це рух, який є важливою віхою в освіті, дійсно відповідає епосі, в рамках якої ми відходимо від суто виробничої моделі економіки. Саме тому українській освітній політиці для визначення змісту і основних напрямів реформування вкрай необхідно усвідомити і проаналізувати глобальний транснаціональний контекст освітніх реформ, його основні виклики та вимоги щодо

ключових (трансверсальних, транскультурних, трансферабельних) компетенцій та сприяти їх включенню в освітню теорію і практику. Формування таких компетенцій можливе лише в процесі трансформативного навчання, яке спрямоване не на придбання знань, а на трансформацію самої особистості, її когнітивно-ціннісної структури, трансформацію її системи світоглядних орієнтацій.

Саме трансформативний підхід є релевантним для людини, що знаходить себе в динамічних переплетених потоках систем, що трансформуються та накривають острови життєвого світу, змиваючи, знецінюючи, обесмислюючи життя індивіда. Трансформативне навчання допомагає індивіду, з одного боку, розкрити його власний потенціал як номадичної, трансверсальної особистості, яка, завдяки здатності до трансгресії, нескінченно завойовує нові культурні простори, з іншого - розвинути здібності комунікації і взаєморозуміння з метою вибудовування нових загальних смислів і ціннісних орієнтацій. «Людина терміналу», яка рухається в нескінченних мережових переходах, повинна зуміти через нову чутливість і дискурсивно-рефлексивну відкритість до Іншого, інтегрувати його досвід і цінності, щоб самій стати віртуально універсальною. Трансформативне навчання, спрямоване на розвиток трансверсальних компетенцій, робить особистість «відкритим», «незавершеним проектом», що відкриває її для нових горизонтів знання і цінностей, спрямовує на становлення її у якості автономного, відповідального комунікативного суб'єкта громадянського суспільства в умовах викликів глобалізації.

Список використаних джерел

1. Бауман З. Индивидуализированное общество / Пер. с англ. под ред. В.Л.Иноземцева / З. Бауман. – М.: Логос, 2002. – 390 с.
2. Бауман З. Текучая современность / Пер. с англ. под ред. Ю.В.Асочакова / З. Бауман. – СПб.: Питер, 2008. – 240 с.
3. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / Пер. с нем. В.Седельника и Н.Федоровой; Послесл. А.Филиппова / У. Бек. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.
4. Бек У. Что такое глобализация? / Пер. с нем. А.Григорьева и В.Седельника; Общая редакция и послесл. А. Филиппова / У. Бек. – М.: Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.
5. Горбунова Л. Номадизм як спосіб мислення та освітня стратегія. Стаття третя. Епістемологічна позиція / Л. Горбунова // Філософія освіти. – 2011. – № 1-2 (10). – С.17-34.
6. Горбунова Л. Мислення у світі плюральності: проект трансверсального розуму В.Вельша / Л. Горбунова // Філософія освіти. – 2012. – № 1-2 (11). – С.92-110.
7. Горбунова Л. Теорія трансформативного навчання: Освіта для дорослих в умовах «плинної сучасності» / Л. Горбунова // Філософія освіти. Philosophy of Education. – 2013. – №2 (13). – С. 66-114.
8. Горбунова Л. Ключові компетенції у транснаціональному освітньому просторі: визначення та імплементація / Л. Горбунова // Філософія освіти. Philosophy of Education. – 2016. – №2 (19). – С.97-117.
9. Gwang-Jo Kim. Regional Study on TRANSVERSAL COMPETENCIES IN EDUCATION POLICY AND PRACTICE (Phase I) 2013 Asia-Pacific Education Research Institutes Network (ERI-Net). Published in 2015 by UNESCO – URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002319/231907E.pdf>

Гриценко Марина

кандидат філософських наук, провідний науковий співробітник
відділу політики і врядування у вищій освіті
Інституту вищої освіти НАПН України

Академічні цінності університетської освіти як чинник розвитку особистості студента

У преамбулі Болонської декларації наголошується, що університети мають забезпечити майбутнім поколінням таку освіту і виховання, яке б сприяло бережливому ставленню до великої гармонії навколишнього середовища і самого життя. На наше переконання, університет краще служитиме суспільству і сприятиме розвитку особистості саме на засадах таких академічних цінностей як автономія вищих навчальних закладів, академічна свобода, академічна доброчесність, відповідальність, довіра тощо.

Серед академічних цінностей, що впливають на розвиток особистості студента, слід виокремити саме *автономію ВНЗ* та *академічну свободу*.

Заслуговує на розгляд документ, що детально регламентує академічні свободи. Йдеться про «Рекомендацію про статус викладацьких кадрів вищих навчальних закладів», прийняту Генеральною конференцією ЮНЕСКО у листопаді 1997 р. У ст. 2 цієї декларації наголошується, що співробітники та студенти повинні...користуватись повною академічною свободою та автономією, що розуміються як комплекс прав та обов'язків, будучи при цьому повністю відповідальними та підзвітними перед суспільством. Документ виділяє два види свободи: (1) індивідуальна академічна свобода, що захищає окремого викладача, (2) інституційна академічна свобода, що захищає університет від втручання уряду, право, що стосується спільноти викладачів та освітньо-наукової установи в цілому. Також, зокрема, зазначено про права викладачів на викладання і проведення наукових досліджень без будь-яких заборон і зовнішнього втручання, їхню провідну роль у розробці навчальних планів і програм, порушено питання про необхідність забезпечення правового захисту інтелектуальної власності викладацьких кадрів, створення умов для поширення результатів наукової роботи та ін. Водночас акцентовано, що свою діяльність викладачі повинні будувати із дотриманням прийнятих професійних принципів (професійна відповідальність й інтелектуальна вимогливість) відповідно до норм і методів викладання [1, с. 129].

Відчутний вплив на академічну свободу на національному рівні здійснив документ Хартії університетів України «Академічні свободи, університетська автономія та освіта» (Ольвійська хартія).

У вищезазначеному документі університетська автономія розуміється як форма встановлення та повсякчасного досягнення *академічних свобод*, що визначається як необхідна ступінь незалежності університету:

- у правоздатності вирішувати завдання розвитку особистості, суспільства;
- від зовнішнього втручання (від держави та інших суспільних сил) приймати рішення стосовно внутрішньої організації та управління, розподілу фінансових ресурсів та генерування доходів, адміністрування і встановлення власної лінії

поведінки (місії) у сфері освіти, науково-дослідної роботи, викладання й інших пов'язаних із цим видах діяльності [1, с. 131].

В Україні академічна свобода нормативно закріплена в новому Законі України «Про вищу освіту» [2], який визначає академічну свободу як самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом. На практиці ж академічні свободи у вищих навчальних закладах України відображені хіба що в положеннях і статутах університетів.

Основні проблеми вітчизняних вищих навчальних закладів полягають у відсутності накопиченого досвіду реалізації освітніх потреб і прав учасників освітнього процесу на засадах вище перерахованих академічних цінностей. Тому необхідним є звернення до зарубіжного досвіду впливу академічних цінностей на розвиток особистості студента.

Порівняння української і європейської систем освіти дає підстави визначити найразючішу відмінність між ними – сприйняття студента як повноцінного партнера. Від першого курсу навчання студенти європейських вищих навчальних закладів вступають. Роль студентської молоді у забезпеченні якості освіти 19 до академічного співтовариства як повноправні члени з перспективою участі в дослідницькій діяльності університету. Залучення студентів тут передбачає їхню безпосередню участь у процесах забезпечення якості освіти. Досвід свідчить: що більше студентів бере участь у діяльності факультетів, то очевиднішими є результати підвищення якості навчання. Ця участь переростає в надійне партнерство, що сприяє більш відкритому діалогові. Отже, у Європі студент є чи не найважливішим учасником забезпечення якості освіти, адже саме він – користувач і споживач освітніх послуг, а тому найкраще відчуває всі прогалини, які має система освіти [3, с. 19].

Олена Руснак [3, с. 19] переконує, що в країнах Європи студенти безпосередньо впливають на діяльність кафедри, курсу, факультету, навіть мають змогу на рівні з міністрами освіти визначати майбутнє національної вищої освіти. Завдяки Templus-проектові «TRUST» українські студенти можуть ознайомитися зі шляхами забезпечення рівня якості освіти у країнах Європи та краще зрозуміти цей процес і можливості адаптації європейського досвіду в Україні.

Важливим для розвитку особистості студента на засадах академічних цінностей та забезпечення якості вищої освіти нам видається досвід Бредфордського університету (Великобританія) [4].

Університет повністю підтримує студентів у їхньому особистісному розвитку. Можливості навчання та бажані результати студентів враховані у програмах та відповідних модулях. Програми також передбачають розвиток дисциплінарних, професійних та особистісних вмінь та навичок студентів. Такий підхід дає можливість студентам повністю бути впевненими у своєму прогресі та отриманих знаннях, що дозволить створити відповідний план дій для досягнення мети. Всі студенти, які навчаються довше, ніж один семестр, регулярно отримують огляд своїх академічних успіхів та рекомендації щодо особистісного розвитку.

Такий огляд успішності повинен відповідати потребам кожного студента. Наприклад, в огляді успішності для випускників університетів слід більше звертати увагу на життєві перспективи, перегляд загальних цілей, ніж окремо виділяти специфічні професійні можливості, які є більш важливими для студентів молодших курсів. Формат та структура такого огляду буде різнитися відповідно до курсу або програми.

Для того, щоб повністю врахувати навички та професійні досягнення студентів, курси включають в себе певні стратегії, які допомагають особистісному розвитку студентів. Курси можуть мати вигляд однієї з моделей [4, с. 111], які наведені нижче.

Модель 1 – заснована на можливостях

Студентам надаються можливості для розвитку професійних/базових навичок та особистісного прогресу. Такі можливості враховані у програмах та вже закладені у розкладі. Досягнення та прогрес студентів вносяться в огляд успішності та особистісного розвитку. Студентам пропонується обирати додаткові дисципліни, як частину їхнього плану особистісного розвитку, але це не є обов'язковим.

Модель 2 – заснована на прогресі та успіхах

Ця модель включає всі особливості моделі 1. Проте додаткові заняття, які допомагають розвитку навичок та особистісному розвитку, внесені до відповідних програм та оцінюються через систему модульного контролю. Модулі, які передбачають розвиток специфічних навичок особистісного розвитку, враховуються в одну, як мінімум програму.

Модель 3 – оцінювання прогресу

Ця модель об'єднана з моделлю 2. Крім того, передбачається наявність базових модулів на всіх стадіях проведення курсу. Оцінювання специфічних аспектів особистісного розвитку студентів здійснюється за допомогою діагностичних, нормативних та сумативних тестів. Модель передбачає використання планів особистісного розвитку студентів.

Головні навчальні результати, очікуванні від всіх студентів:

- предметні та професійні знання;
- ефективність спілкування в інформаційний період;
- ефективна робота в команді і групах в надзвичайно різноманітному суспільстві;
- незалежність та навчання впродовж життя;
- успішність студентів та можливість працевлаштування.

План особистісного розвитку забезпечить студентів можливостями:

- усвідомлювати свій рівень знань предмета, особистісний та професійний розвиток та розробляти план дій для покращення результатів навчання;
- відображати свій прогрес, інтегрувати досвід та готувати документи/презентації, які демонструють розвиток;
- усвідомлювати досвід та прогрес в ситуаціях, які передбачають співпрацю та різноманіття;

- розробляти плани, які відображають індивідуальні прагнення студентів, та підтримують їхній розвиток, як незалежних особистостей;
- підбирати інформацію, яка допоможе в плануванні кар'єри та оцінюванні можливостей.

Принципи:

- студенти отримують регулярний огляд свого прогресу, який включає підтримку особистісного розвитку.
- можливості для розвитку професійних/основних вмінь та особистісний розвиток повністю враховані в програмах та модулях.
- можливості для розвитку професійних/основних вмінь закладені у розклад таким чином, що вони відповідають загальним цілям та програмі навчання.
- студенти можуть слідкувати за своїми успіхами у навчанні, вести облік особистісного розвитку через Інтернет.

Отже, одним із шляхів особистісного розвитку студентів, забезпечення культури якості університетської освіти на засадах академічних цінностей є накопичення досвіду реалізації освітніх потреб і прав учасників освітнього процесу, створення європейської системи забезпечення якості, складовою якої мають стати: інституціалізація вищої освіти, академічна свобода (свобода навчання і свобода викладання), автономія університетів, збереження кращих традицій фундаментальності, розвиток віртуальних університетів і дистанційних форм навчання, які виникають тільки за допомогою сучасних інформаційних технологій, задоволення потреб трансформаційного періоду в інтеграції та інтернаціоналізації.

Список використаних джерел

1. Гриценко М. В. Взаємозалежність академічної свободи та якісної вищої освіти / М. В. Гриценко // Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду гуманізації вищої освіти як засобу забезпечення її якості (частина I): препринт (аналітичні матеріали) / Авт.: О.І. Бульвінська, М. В. Гриценко, В.І. Рябченко, З.Ф. Самчук, Л.М. Червона / За ред. З.Ф. Самчука, М.В. Гриценко. – К.: ІВО НАПН України, 2015. – 203 с.
2. Закон України «Про вищу освіту». – 2014. – № 37–38 (із змінами). – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
3. Імператив якості: вчимося цінувати і оцінювати вищу освіту: навч. посіб. / За ред. Т. Добка, М. Головянко, О. Кайкової, В. Терзіяна, Т. Тіхонена. – Львів: Видавництво «Компанія «Манускрипт, 2014». – 572 с.
4. Циркун О. І. Стратегія навчання, викладання та оцінювання, 2005–2009 рр. Бредфордського університету / О.І. Циркун // Вища освіта: шляхи розвитку та забезпечення якості – К.: КНЕУ, 2010. – С. 108–129.

доктор філософських наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник відділу інтернаціоналізації вищої освіти
Інституту вищої освіти НАПН України

**Специфікації патріотизму і національно-державної ідентичності:
між деструктивними деформаціями ідеологем та інституалізацією
громадянського націотворення**

Аналіз вітчизняного соціально-історичного розвитку дозволяє встановити, що завжди основним національно консолідуючим фактором була єдність соціальних, політичних, економічних цілей представників різних регіонів та класів України. Фактори територіальні, психоемоційні, мовні, релігійні постають в якості важливих, але вторинних у порівнянні з єдністю соціально-політичних цінностей.

Неможливо сформулювати національну і патріотичну ідею як-небудь «згори», у вузькому колі обраних «вершків суспільства», а потім пропагувати її, подаючи у привабливій обгортці масам. Звичайно, можна, впливаючи на інстинкти, чи утворюючи стан емоційної невірноваженості або невротичної збудженості, тимчасово викликати ситуацію національної пасіонарності, що деякий час об'єднувала б людей навколо певної ідеї. Але навіть з медичної точки зору відомо, що стан екстатичної піднесеності, викликаний певним стимулятором, вичерпує захисні властивості психіки та організму і обов'язковим наслідком його є апатія [6,230]. Тому не слід намагатися пояснювати принцип такої інертності у відсутності національної ідеї, яка начебто може мобілізувати до масштабних звершень та врешті-решт об'єднати націю. Будь-яка нав'язана ідея, яка не зачіпає особистих, повсякденних та і просто обивательських інтересів людини, обов'язково перетворюється на ідеологічний штамп, утвердити який в масах можливо або насиллям, або тотальною пропагандою, що ми не раз спостерігали і у вітчизняній, і в зарубіжній історії. Але навіть у випадку перемоги подібних діянь, ідея, перетворена на *ідеологію*, ніколи глибоко не проникне у мислення та свідомість людини. Вона консервується, перетворюється на певний обряд, ритуал, якому віддають данину, але який існує десь поряд зі сферою повсякденного життя, фактично не зачіпаючи його.

Якщо провести історичний експеримент державотворення в Україні, то ми станемо свідками парадоксального явища – досить часто українська нація мала реальні можливості створити незалежну державу з усіма супутніми їй атрибутами. І щоразу неначе підкоряючись чийсь злій волі, ці можливості втрачалися. Але чи була тут присутньою саме ця зла і особливо чужа воля? Приналежність до тієї чи іншої соціальної групи в житті будь-якої нації відіграє велику роль. Однак в українському суспільстві саме класова та корпоративна приналежність стала домінуючим явищем, що повсякчас перешкоджало процесу **державотворення**. У зв'язку з цим стає зримим домінування в українському суспільстві фактору *суспільної корпоративної стратифікації*, який негативно супроводжував усі державотворчі справи українців.

Різні соціальні верстви українського суспільства на протязі багатьох століть у своїх прагненнях та діяльності орієнтувалися на ті чи інші іноземні держави і фактично ідентифікуючи свої вузькокорпоративні чи регіональні інтереси з політикою зовнішніх

покровителів. У свою чергу, іноземні держави, використовуючи класові антагонізми та прагнення різних верств українського суспільства до привілейованого положення, виставляли себе захисниками їхніх інтересів і тим самим руйнували або ослаблювали соціальний союз українців у боротьбі за національне визволення. Подібна традиція класової наднаціональної корпоративності призвела до того, що носіями державницьких ідей в різні часи української історії виступають різні соціальні верстви, які водночас перебували у політичній, релігійній, соціальній боротьбі з іншими класами України. Результати цього відомі, однак, помилкою було б вважати, що саме відсутність національної еліти як такої є головною причиною невдач державотворення.

З елітою України не щастило. Політична еліта, яка у порівнянні з іншими елітними групами завжди має найбільше можливостей для суспільного впливу, на протязі історії або ставала жертвою знищення (або самовинищення), або швидко зденаціоналізувалася, ставлячи майнові, верстові, вузькокланові інтереси вище за національні. Вона прагнула (і, в основному, прагне й нині), до отримання можливостей здобуття суспільно привілейованого становища і збереження обрядово-ритуальних традицій, що сприяли б цьому. Українські вчені Р.Роздольський і І.Лисяк-Рудницький вважали критерієм "історичних націй" (тобто тих, хто здатний до утворення і збереження стабільної держави), наявність вищих соціальних верств, які виступають носієм політичної свідомості і високої духовної культури. Сучасні етнополітичні дослідження встановили, що в процесі націо- та державотворення відбувається своєрідна "ротація" еліти, зміна елітарних груп, які відіграють провідну суспільно-політичну роль. На зміну антинаціональним або денационалізованим угрупованням приходять нові, які творять і підтримують культурне та інтелектуальне життя нації. Еліти в процесі історичного розвитку можуть ставати більш або менш активними і виділятися з будь-яких класів і страт суспільства, а не лише з верхніх його верств.

Суспільно-корисна еліта, що має рекрутувати до своїх лав представників усіх станів українства, постає перш за все, і як творець духовних цінностей і як виразник загальносуспільних національних інтересів. Її життя та суспільно-політична діяльність має не орієнтуватися на емансипацію якогось певного стану українського суспільства, а на народ в цілому, єдність якого повинна бути скріплена державно-політичним утворенням, яке б уособлювало інтереси усіх верств і спонукало б їх до співробітництва в ім'я загального блага. Еліта є перш за все духовним чинником, що добровільно бере на себе тягар відповідальності за просвітництво, добробут та моральність народу. Її основним завданням є формування громадянської свідомості населення. З тим, щоб кожен первинно усвідомлював себе приналежним перш за все до національно-політичної спільноти, а не до певного класу.

Етнічно-міфологічний підхід до нації фактично розуміє її *географічно* (через поселення) та *культурно* – завдяки спільності мови, звичаїв і традицій. Але інтегрована таким чином нація не володіє державною організацією, яка б об'єднувала її політично.

Тоталітарною ідеологією саме підхід до нації як до *етнічно-органічної спільноти* робить акцент в питанні про народ на спільність походження. Це є застарілим *античним визначенням нації* – на протигагу *цивілізованості* – як недержавної і не об'єднаної політично, а інтегрованої географічно і культурно.

У Європі, починаючи з Нового часу, нація розуміється як носій суверенітету, а з XVIII ст. **нація як родове співтовариство** і нація як **народ держави** переплітаються. Місце суто етнічного зв'язку займає **співтовариство демократичної волі** – замість розуміння нації як родового зв'язку і дополітичної єдності вона розуміється як **нація громадян**, що конститутивна для політичного громадянського співтовариства [Див.:2;4]. Тобто відбувається поєднання національної ідентичності і демократично конституційованого громадянства. Нація громадян набуває своєї ідентичності не в етнічно-культурній подібності, але в практиці громадян, які активно використовують свої демократичні права на участь в політико-суспільному житті і комунікацію [7,312].

Етноси, які створили національну державність, досягли це в ситуації поєднання родового співтовариства та політико-правової єдності. Нація у такому випадку постає в якості **народу держави**, як носій **наднаціонального державного суверенітету**. Замість нації як родового зв'язку та дополітичної єдності вона перетворюється на націю громадян, яка конститутивна для політичного громадського співтовариства

На відміну від етносу, нація об'єднує людей як певна соціокультурна та політична спільність, яка хоча і пов'язана, але не завжди і не обов'язково, з певним етносом.

Якщо до етнічної культури люди залучаються колективно, по факту народження, то включення до національних, культурних та політичних надбань вимагає особистісної дії. Нація протистоїть кровно-родовій та регіональній структуризації людей, їхньому існуванню на общинно-племенному рівні та неіндивідуальному міфологізованому мисленню [3,91].

Нація, як політична та громадянська спільнота набуває своєї ідентичності не в етнічно-культурній подібності, але в практиці громадян, незалежно від їхньої класової чи етно-, расової приналежності. Тим самим **носієм державного суверенітету стає кожна людина, а не лише якась соціальна верства**.

Людина як громадянин, усвідомлює власну самоцінність та цінність своєї держави завдяки можливості особистої самореалізації, яку надає таким чином об'єднане суспільство. Нація, як більш вищий щабель існування етносу, змінює форму мислення людей з міфологічної на політичну. *Етно-націоналізм* в такому разі навпаки свідчить про своєрідну «хворобу зросту», про певну політичну та державну незрілість нації, або тих, хто вважає себе національною елітою. Українська суспільно-духовна та політична культура може і повинна стати акумулюючим явищем для усього народу України, його національною ідеєю, що об'єднала б насправді, а не формально різні верстви та національні групи суспільства, сформувала б істинний, а не «шароварний» патріотизм. Це може бути досягнуто за умови, що в основу суспільного розвитку буде покладена перш за все особистісна, а не етнічна ідентифікація людини. Віднесення до української нації повинно відбуватися не за кровно-етнічною ознакою, а за єдністю духовно-моральних цінностей та визнання сформованих громадянським суспільством правової системи та політичної культури. Початком такого підходу є розуміння того, що Вітчизна – це перш за все духовні блага та цінності, а не лише факт тієї чи іншої етнічної приналежності. У зв'язку з цим важливим чинником є перетворення людини з підданого певного державного устрою на реального учасника політичного співтовариства.

Світова демократія розглядає **громадянську соціально-політичну ідентичність в якості основного націо- та державотворчого фактору**. Єдність нації можлива лише у громадянському суспільстві, що керується демократичними принципами. Громадянська демократія виступає за залучення до повсякденної політичної діяльності більшості населення, охоплення його сферою політичного просвітництва [8,89].

Нація розглядається перш за все як політична спільнота, об'єднана спільними політичними цінностями, нормами та культурою. Збереженням національної єдності згідно принципів громадянського демократичного суспільства є поєднання у державній політиці цінностей свободи, справедливості, солідарності. Ці цінності мають однакове фундаментальне значення і нерозривно взаємопов'язані. Згідно концепції громадянської демократії, нація, як політичне ціле остаточно формується лише при умові ефективного функціонування демократії, оскільки саме вона у всіх своїх різновидах (як політичних так і виробничих) є необхідною основою створення і розвитку громадянського суспільства, формування в ньому широкої системи соціально-політичних взаємозв'язків, що цементують національну єдність. Рівний для усіх рівень свободи і справедливості є можливим за наявності солідарності: кожен член спільноти має відповідати за свої дії, заручаючись аналогічною відповідальністю по відношенню до себе з боку інших членів [10,131].

Відбувається поєднання самовідповідальності і співвідповідальності. Завдяки цьому забезпечується досягнення мети громадянського суспільства і демократії – панування гуманізму, індивідуальної свободи і суспільної солідарності замість стану конфліктної соціально-політичної боротьби, антагоністичної непримиренності і панування експлуататорських відносин [9, 112]. Згідно концепції **громадянської демократії**, нація, як політичне ціле остаточно формується лише при умові ефективного функціонування демократії, оскільки саме вона у всіх своїх різновидах (як політичних так і виробничих) є необхідною основою створення і розвитку громадянського суспільства, формування в ньому широкої системи соціально-політичних взаємозв'язків, що цементують національну єдність [5,79].

Вільним та демократичним є те суспільство, в якому усі громадсько-політичні та культурні традиції мають рівні права та вільний доступ до влади. Водночас таке суспільство виключає надмірний тиск з боку якої-небудь однієї традиції чи групи, не надаючи нікому особливого привілейованого місця в суспільстві та пріоритетного доступу до влади. Таке суспільство об'єднане тим, що громадяни регламентують своє спільне життя у відповідності з тими принципами, котрі, оскільки вони засновуються на рівних інтересах кожного, можуть знайти обґрунтоване схвалення всіх. Воно структуроване відносинами взаємного визнання, в яких кожен може розраховувати на повагу до себе в якості вільного та рівного зі сторони всіх.

Ця модель виходить з того, що *сучасна держава – це демократія обговорення, компромісу та консенсусу*, що людина готова до усвідомлення себе громадянином. Тобто від тих, хто відносить себе до даної нації очікується готовність і здатність виступити членами даного політичного співтовариства, його минулого та майбутнього, форм його інститутів, в рамках яких мислять та діють його члени. Це вимога визнання мови, культури, цінностей та інститутів суспільства, які сприяють формуванню та відтворенню громадян. Таким чином, ідентичність громадсько-

політичної спільноти тримається перш за все на вкорінених в політичній культурі етично-правових принципах, а не на особливій етнічній формі життя.

Будь-які масштабні та глобальні проекти ажнічого не варті, якщо вони не враховують інтереси кожної людини. Адже «народ», «нація», «спільнота» – це не якісь абстрактні величини. Вони складаються з окремих особистостей і їхні радість та горе, щастя та відчай, обов'язково відображаються і на загальносуспільному рівні. Для нації є згубним шлях дегуманізації, тотального одержавлення людини, яке перетворює її на засіб для побудови того чи іншого типу держави. Мета, задля якої є виправданими будь-які засоби, завжди протистоїть людяності та розвитку особистості, тобто тим факторам, без яких неможлива національна єдність. Найкраща **національна ідея** – це побудова такої держави, яка б несла щастя та добробут кожній людині, де кожен мав би найширші можливості для саморозвитку. Тому що Україна – це не якийсь політичний режим, сукупність кланово-корпоративних груп чи певна етнічна спільнота. Це – перш за все Батьківщина, яка має надавати можливість людині гідно жити та розвиватися.

Тому й істинний **патріотизм** є відчуттям відповідальності за власну свободу і обов'язково передбачає вільне мислення людини. Патріотизм, як особливий вид любові до спільних духовних цінностей членів національно-політичної спільноти однаково протистоїть як націоналізмові, так і денаціоналізації [1,168]. Він сформувався в християнській традиції любові та поваги до ближнього та підтримки його прав і свобод. І повинен вести до суспільної солідарності та утвердження права у всій його широті. Будь-яка інша його форма – це моральна та суспільна деформація. Щоб наші нащадки не згадували сьогоднішнього з душевним щемом, як час втрачених можливостей, необхідно ставити собі за мету комплексну розбудову такої держави, в якій кожен член суспільства бачив би уособлення власних інтересів і тому з гордістю водночас уособлював би у власній особистості саму Україну.

Вищевказане дозволяє констатувати неможливість створення історичної, державотворчої нації виключно на етнічних засадах. Формування національної спільноти України за територіально-географічною ознакою натикається тут на суттєві регіональні розбіжності українців. Різні суб'єкти українського етносу належать до різних **суперетнічних систем** – *європейської* та *євразійської* з відповідною різницею стереотипів світосприйняття і психотипів. Традиції побуту, суспільної поведінки також є регіонально відмінними з тієї ж причини. Мовний фактор також не може слугувати основним у визначенні національної приналежності і внаслідок значної кількості діалектних форм поки що нездатний бути національно фундуєчим. Расово-антропологічна цілісність не є притаманною для українства і також не може слугувати критерієм національно-етнічної приналежності. Аналіз історичного розвитку дозволяє встановити, що завжди основним національно консолідуєчим фактором була єдність соціальних, політичних, економічних цілей представників різних регіонів та класів України. Фактори територіальні, психоемоційні, мовні, релігійні постають в якості важливих, але вторинних у порівнянні з єдністю соціально-політичних цінностей.

Реформа політичного та суспільного життя в Україні надала можливість для творчого опрацювання та практичного використання європейської громадянсько-демократичної традиції та практичного досвіду світової громадянської демократії, утому числі, у сфері націотворення. Формально це відбувається, але постійне множення та брунькування різноманітних «демократичних» об'єднань в Україні

вказує не лише на вузькокорпоративні інтереси, які є головною рушійною силою їхнього функціонування, але й на відсутність теоретичного засвоєння знань і світового досвіду та ідейну розмитість їхньої діяльності. Це компенсується голосливим декларуванням зовнішньопривабливих гасел та цілей демократизму, яке приховує відсутність реальних кроків по досягненню останнього хоча б у деяких сферах суспільного та державного життя. Це негативно позначається на суспільному та політико-економічному розвитку України, не дає можливості реально впровадити громадянсько-демократичний механізм розвитку нації, держави та суспільства.

Список використаних джерел

1. Зінченко В.В. Людина, нація, держава. Від етносу до політичної нації / В.В. Зінченко // Практична філософія. – 2001. – №3. – С.156-170.
2. Касториадис К. Воображаемое установление общества / К. Касториадис. – М.: Гносис Логос, 2003. – 480 с.
3. Китинг М. Новый регионализм в Западной Европе / М. Китинг // Логос. – 2003. – №6 (40). – С. 67-116.
4. Коллинз Р. «Балканизация» или «американизация»: геополитическая теория этнических изменений / Р. Коллинз // Логос. – 2005. – №1 (46). – С.19-64.
5. Brugger W. Demokratie, Freiheit, Gleichheit. Studien zum Verfassungsrecht / W. Brugger. – Berlin: Duncker/Humboldt, 2002. – 393 s.
6. Burke P.J., Stets J. Identity Theory and Social Identity Theory / P.J. Burke, J. Stets // Social Psychology Quarterly. – 2013. – Vol. 63. – №3. – P. 224-237.
7. Habermas J. Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats / J. Habermas. – Fr.a.M.:Suhrkamp, 2003. – 704 s.
8. Habermas J. Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus / J. Habermas. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1973. – 195 s.
9. Marcuse H. Das Ende der Utopie / H. Marcuse. – Berlin: Verlag Neue Kritik, 1995. – 190 s.
10. Sintschenko V.V. Globale Weltbild der Moderne auf dem Weg zu einem neuen Bewußtsein. Der homo oecologicus universalis («des globalen ökologischen Menschen») als gesellschaftlichen und wirtschaftsmodell / V.V. Sintschenko // Creative Economics and Social Innovations. – № 1. – 7 (18). – 2017. – S.126-140.

Левкулич Василь

кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»

Справедливість як аксіологічна складова формування особистості

Історія неодноразово доводила, що феномен справедливості для будь-якої держави завжди актуалізується у перехідні, доленосні, чи кризові моменти трансформації суспільних відносин. Такі ситуації часто супроводжуються викривленим розумінням багатьох соціально-значимих явищ, а також переоцінкою установок суспільного життя. Сьогодні проблема соціальної справедливості для нас є особливо актуальною, як завжди на крутих зламах історії, надто ж за умов, коли відбувається фронтальна переоцінка системи цінностей. Ми маємо розклад ціннісної основи, і нам необхідно створити нову систему цінностей. А до цього, схоже, ще далеко. Цим пояснюється ціннісний нігілізм. Звідси – криза моральності, правосвідомості, політична нестабільність, знецінення людського життя, честі й гідності.

Справедливість виступає одним із провідних регуляторів поведінки у спільноті. Втілюючи в собі основні цінності цивілізованого суспільства, в умовах сучасного глобалізованого, взаємозалежного світу, вона постає наріжним каменем у розв'язанні фундаментальних соціально-психологічних, політичних, правових, морально-етичних культурологічних проблем.

Крім того, справедливість – одна з основних духовних цінностей особистості. Відмова від неї руйнує всю систему ціннісних орієнтацій людини. Без справедливості немає і права: ні як формальної рівності, ні як свободи (не кажучи вже про право як про справедливість).

Протягом багатьох століть справедливість постає найактуальнішою категорією філософії (етики), теології, права, соціології, лінгвістики, психології – предметом вивчення не тільки теоретичного, а й прикладного характеру. Кожна епоха та культура породжує свої уявлення про джерела, критерії та зміст поняття справедливості – ставлення людини до справедливості еволюціонує разом із розвитком суспільства.

Особливого значення поняття справедливості набуває у політичному житті, оскільки у різні історичні періоди «справедливість» постає основним поняттям у визначенні соціальної та економічної політики країн – тоді йдеться про соціальну справедливість. Під гаслом історичної справедливості змінюється інтерпретація подій далекого та недавнього минулого, розпочинаються міжгрупові конфлікти тощо. Потреба у науковій розробці проблеми справедливості у суспільстві надзвичайно загострюються в багатьох галузях науки, зокрема, у філософії освіти.

Ідея справедливості має історико-філософський, психолого-педагогічний контекст. Її аналізували такі мислителі, як А. Блаженний, Т. Аквінський, Л. Толстой, І. Ільїн, Ж. Марітен, Г. Сковорода, І. Огієнко, Г. Ващенко (теологічний напрям); Арістотель, Б. Спіноза, Т. Мор, Т. Гоббс, Ж.-Ж. Руссо, К. Ушинський, І. Франко, А.

Макаренко, В. Сухомлинський, Дж. Роулз, З. Бербешкіна (соціологізаторський напрям); Дж. Бруно, Б. Телезіо, Ч. Дарвін, Т. Гекслі, Г. Спенсер, П. Кропоткін, В. Ефроїмсон, К. Льюїс (натуралістичний напрям); Сократ, Демокріт, Епікур І. Бентам, Дж. Ст.Мілль (напрямок етичного утилітаризму); Ч. Пірс, І. Джемс, Дж. Дьюї, Дж. Г. Мід, І. Куайн, Н. Гудман (прагматичний напрям) та ін.

Одним з універсальних і важливих понять педагогічної аксіології, деонтології й морально-правової свідомості є справедливість, без якої є немислимим майбутнє як втілення ідеалу. Віра в її торжество є неодмінною передумовою високomorального буття людини. Однак ця віра не повинна бути сліпою, а має ґрунтуватися на знанні природи й сутності справедливості. Адже без цього не побудувати і суспільства на засадах справедливості. У Великому енциклопедичному словнику справедливість визначається як поняття про належне, що пов'язане з історично мінливими уявленнями про невід'ємні права людини; воно містить вимогу до відповідності між реальною значущістю різних індивідів (соціальних груп) та їх соціальним положенням, між їх правами та обов'язками, між діянням та подякою, працею та винагородою, злочином та покаранням тощо [2, с. 272].

Отже, ця категорія виражає загальне співвідношення цінностей, благ між собою і конкретний розподіл їх між суб'єктами, визначає міру, співрозмірність, відповідність між правами і обов'язками людей, належний порядок людського співжиття, який відповідає уявленням про сутність людини та її невід'ємні права.

Із цінністю справедливості, її місцем у ієрархічній системі суспільних цінностей пов'язане питання якості людського існування [1, с. 4]. На рівні побутової свідомості під справедливістю розуміли відповідність, співрозмірність визнання заслугам людини. На це звертає увагу і М. П. Васильєва, слушно підкреслюючи, що «загальне поняття справедливості відбиває відповідність між роллю окремих людей і суспільних інститутів у житті суспільства та їх реальним положенням, що відповідає або не відповідає прогресивним ідеалам суспільства. Стосовно окремих людей і колективів поняття справедливості є більш конкретним: це співвідношення між достоїнствами людей і їхнім суспільним визнанням, між діянням і відплатою, правами й обов'язками. Невідповідність оцінюється моральною свідомістю як несправедливість» [3, с. 95].

Уявлення про справедливість завжди було присутнім у національній свідомості у формі ідеалу, тобто гіпотетичного образу досконалого суспільства і людини, як кінцева мета, до якої спрямовано суспільний і моральний розвиток. Критерієм справедливості була совість: справедливо те, що по совісті. На відміну, західноєвропейське розуміння справедливості нерозривно пов'язане з поняттям законності. Закон повинен бути справедливим, тому те, що законно, – те і справедливо. Навіть слово «справедливість» у багатьох європейських мовах походить від латинського слова «justice», що вказує на зв'язок з поняттям юридичного закону [4, с. 110].

Справедливість є одним із головних критеріїв моральної свідомості та регулятором важливих ціннісно-сміслових ідей і уявлень. Будучи важливою умовою духовного розвитку особистості, справедливість визначає її розумові, емоційно-чуттєві, вольові якості та здатність до самопізнання. Почуття справедливості проявляється в ціннісному ставленні до інших людей.

Справедливість постає вищою цінністю, елементарною потребою, яка властива людині незалежно від її духовного розвитку та соціальних умов перебування. Кожна

людина має моральне право вимагати справедливого ставлення до себе, але так само зобов'язана бути справедливою відносно інших. Тут необхідно завжди пам'ятати про дію золотого правила моралі, кантівського категоричного імперативу.

Одним із універсальних і важливих понять філософії освіти, педагогічної аксіології, деонтології і морально-правової свідомості є справедливість, без якої не мислиме майбутнє суспільства. Віра в торжество справедливості є неодмінною передумовою морального буття людини. Однак ця віра не повинна бути сліпою, а повинна ґрунтуватися на розумінні природи і сутності справедливості. Адже без цього не можна побудувати суспільство на засадах справедливості.

Отже, справедливість – це доброчесність правильного ставлення до інших людей, а точніше, сукупність всіх доброчесностей. В сучасній аксіології справедливість розглядають як умову морального розвитку особистості. Справедливість завжди була і буде показником рівня соціальної захищеності людини. Вона виступає оціночною характеристикою гуманного способу вирішення будь-якого соціального конфлікту.

Список використаних джерел

1. Бондаревская Е. В. Ценностные основания личностно-ориентированного воспитания гуманистического типа/ Е. В. Бондаревская // Образование в поисках человеческих смыслов. – Ростов н/Д, 1995. – С. 3–9.
2. Большой энциклопедический словарь. – М. : Сов. энцикл., 1982. – 787 с.
3. Васильєва М. П. Основи педагогічної деонтології: навч. посіб. / М. П. Васильєва. – Х.: Нове слово, 2003. – С. 95–97.
4. Етика: навч. посібник / В. О. Лозовой, М. І. Панов, О. А. Стасевська [та ін.] ; за ред. В. О. Лозового. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 224 с.

Невмержицька Наталія
кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник
відділу лідерства та інституційного розвитку вищої освіти
Інституту вищої освіти НАПН України

Формування соціальної відповідальності у студентської молоді України під впливом цінностей сучасного суспільства

Проблема формування цінностей у студентської молоді в Україні стоїть вже декілька десятиліть. Запропоновано багато пропозицій щодо покращення цієї ситуації, але покращення не відбулось. У чому причина цієї проблеми? Відповідь не однозначна. Молода людина, яка приходить до ЗВО, має вже багаж певних цінностей, які вона вже набула раніше (в сім'ї, дошкільному закладі, в загальних середніх закладах освіти). Навколишнє оточення, яке впливало на формування попередніх цінностей у молоді, мало свої певні приклади як позитивні, так і негативні. На жаль, ці цінності вже сформовані в молодій людині. Якщо це позитивні, тоді це в майбутньому необхідно тільки збагачувати ще більшими гарними людськими якостями. А негативний вплив на формування в молоді необхідно виправляти на прикладах, які збагачують, гармонують поряд з життям всього суспільства.

Для людини світ – це світ цінностей який постійно оновлюється в процесі розвитку. Сьогодні різко змінилося життя, змінилося й ставлення до життя. Воно зумовлено не тільки впровадженнями досягнень науки і техніки, але й активним втручанням науки в систему комунікації, тобто у сферу прямого протиставлення і взаємодії думок, позицій, світоглядів, свідомості. Цінності для буття людини мають основоположний характер. Вони стверджують універсальність людини, тобто її здатність виходити за межі свого одиночного, окремого існування – як природного, так і соціального. Тільки той має свободу, хто мислить і діє не в ізоляції від інших, а разом з іншими, у контексті цілісності, щоб об'єднує і пов'язує всіх. Інша справа, яким чином така цілісність дається і відкривається людині як цінність. Вона може постати перед людиною як вища – божественна – цінність, що зобов'язує мати певну поведінку і мислення, може мати характер законів, а може бути й результатом її договору з іншими людьми. Людина вільна не за межами людської спільноти, а будучи включеною в неї, в її систему цінностей. Людина і суспільство не можуть існувати без цінностей, а тому спробувати їх дискредитації, як правило, не можуть мати успіху [5].

Кожна особа є членом конкретного суспільства, яке ставить перед її життям певні вимоги, що, безумовно, знаходить відображення і в уявленнях про цінності життя. Все більш динамічного характеру набирає розвиток людства. Тому потрібно більше акцентувати увагу на вирішенні нових вимог до людини. В Україні ці вимоги зумовлені її процесами трансформації. Сьогодення вимагає від освітян підготувати для суспільства людину (індивіда), яка би могла жити в інноваційному за типом розвитку суспільстві, що закономірно стверджується в сучасному світі. Освіта і система виховання повинні переорієнтуватися на формування у молодій людини

інноваційного типу культури, інноваційного типу мислення і готовність до інноваційного типу дій. Сьогодні дуже важливо підготувати до життя людину в глобалізованому просторі, де молоду людину (студента) чекає незліченна кількість нових випробувань і суперечливі комунікативні впливи. Формування самодостатності людини вимагає особливої уваги до особистісного розвитку, здатності ефективно і свідомо співпрацювати в глобальному життєвому просторі.

С. Кримський наголошував: «Проблема формування планетарного суб'єкта змінює акцент проголошення цінностей з однобічного утвердження персоналістських якостей, самостояння індивідуальності на їхній вияв через трансперсональний статус особистості». Важливо підкреслити, що тут ідеться не про обмеженість самого принципу пріоритетності особистості та фундаментальності її статусу, а про розкриття трансперсональності в надрах індивідуальності [7]. Людські відносини перетворились на об'єкт соціальної інженерії. Життя людини можна розглянути як індивідуальний синтез цінностей, які функціонують у певному суспільстві і тому є сукупністю елементів особистісної системи ціннісних орієнтацій. Уявлення про цінність життя знаходило історично вираз у тих чи інших релігійних, а пізніше і в філософських концепціях життя, в яких відображались окремі етапи історичного розвитку людини та її уявлень про саму себе. В чому полягає ціннісне значення людини? Воно полягає в тому, що їй належить особливе місце у світі. Приведемо слова софіста Протагора: «Людина є міра усіх речей». Протагор стверджував, що на перший план виходить людина як основна тема філософських роздумів і, кінець кінцем, єдина справжня достовірність.

Таким чином, початковою дійсністю стала сама людина, а його життя – тим єдиним буттям, про яке варто мислити і з якого має сенс виходити як з первинної достовірності. Усе суще, всі раніше напрацьовані істини і переконання повинні були виправдати себе по відношенні до людини, в його власному бутті – в ньому виявити свою цінність або безплідність. Слова Протагора можна інтерпретувати і так: усе на світі має сенс наскільки, наскільки воно має сенс в людському існуванні.

Людина – це особлива, абсолютна цінність; з її інтересами як родової та соціальної істоти співвідносяться решта цінностей – матеріальні та духовні. Конкретний вибір повинна зробити людина на певному етапі своєї індивідуальної життєвої історії на користь тієї чи іншої системи свого існування й життєдіяльності. З цих позицій розгорнута в просторі й часі система вибору постає як проблема сенсу життя і долі людини. З огляду на інтенсивне використання атомної енергії, освоєння космосу і входження у життя і побут досягнень комп'ютерної техніки таємниці власного буття людини й надалі залишаються невідомими, викликають загальний інтерес, хоча характер і спрямованість цього інтересу корелюється в широкому діапазоні.

Питання про сенс життя і долю людини має тривалу світоглядну традицію. Воно віддзеркалює докорінні проблеми філософії й культури. Сенс життя пов'язується зі значущими цінностями, які виступають найвищою метою людської діяльності й прагнень. У ціннісній основі сенсу життя міститься не «голий» теоретичний феномен, а життєво важлива, емоційно допустима мета, яка лише об'єктивно доцільна, а й суб'єктивно затверджена, тобто сприйнята і визнана особистістю.

Сенс життя є суттєвим, фундаментальним атрибутом кожного суб'єкта, незалежно від того, чи йде мова про конкретну особистість, чи про релігійно-

ідеалістичну персоніфікацію світу та його явищ (Бог, абсолютна ідея, світовий дух). Усвідомлення сенсу життя передбачає вільний вибір індивіда. Необхідною його умовою є свобода як людська форма самодетермінації (самозумовленості) буття. Доцільність сенсу життя виявляється в його генеральному особистісному функціонуванні, яке ґрунтується на всезагальному суспільному визнанні, всезагальній об'єктивній істинності та соціальній значущості.

Цінності (моральні) – це різновиди добра і зла та їх численні прояви. Тому цінності поділяють на позитивні і негативні. Добро у свою чергу має багато модифікацій. Прояв добра обов'язково є проявом або справедливості, або милосердя, або чесності тощо. Добро як таке не може мати цінності, оскільки воно не має окремого буття. Це абстракція, в якій мисляться всі явища, яким притаманні ознаки добра. Правда, знання добра взагалі може набути статусу позитивної моральної цінності за умови, що людина, знаючи, що таке добро, буде керуватися його принципами. Добро може бути результатом свідомої вільної дії окремої людини (наприклад, діяльність матері Терези), сім'ї (приклад конкретної сім'ї, яка з добрими намірами всиновила чужу дитину), конкретної країни (відмова України від атомної зброї), людства («Конвенція про транскордонне забруднення повітря»). Більшість проявів добра становлять чисто духовне значення. Проте деякі з них мають не тільки духовне (чисто моральне) значення, а й матеріальне. Наприклад, щедрість, милосердя, справедливість. Носіями моральних цінностей можуть бути не лише окремі люди, але й спільноти людей (сім'я, трудовий колектив, суспільство). Готовність творити позитивні моральні цінності не детермінується зі знаннями людини (як це пояснювали Сократ і Платон), а залежить від морального виховання, вироблення практичної звички робити добро. Лише ту людину можна назвати Людиною, яка в своїх помислах і діях орієнтується на принципи добра і справедливості [8].

Тому сенс життя не узгоджується з егоїзмом, індивідуалізмом, з відстороненням від себе обов'язків стосовно світу, інших людей. Якщо людина виявилась потрібною тільки самій собі і весь її інтерес зводиться до власної персони, вона втрачає сенс життя, перед нею відкривається прірва, її охоплює безнадійний песимізм. Широта зв'язків людини із зовнішнім світом, з іншими людьми нарощує повноту її буття. Згідно з І.Кантом, сенс життя знаходиться не ззовні, а всередині людини і є іманентним особистості. Фактором, що генерує сенс життя, є ідея, яка набуває вигляду морального закону, обов'язку, доведення до повноти поняття найвищого добра, яке людина переживає як величне. І.Кант вважав, що сенс життя не існує сам по собі як певний атрибут реальності; він полягає в усвідомленні індивідом свого буття як саме людського, що і є виявленням особистості людини. Людський сенс поведінки індивіда в життєвих ситуаціях забезпечує добровільне самопідпорядкування моральному закону, який піднімає людину над її власною природою. «Людина – завжди мета і ніколи – засіб». Форму моральної поведінки І. Кант висловлює так: «Роби так, щоб максима твоєї поведінки на основі твоєї поведінки могла стати загальним природним законом» [6].

Умовою та духовною формою такого піднесення людини над собою слугує усвідомлення власного місця в світі. Формою вираження сенсу життя є той чи інший світогляд. І. Кант наголошував: «Обов'язок стосовно себе полягає в тому, щоб людина дотримувалася людської гідності в самій собі».

Й. Фіхте вбачав у проблемі сенсу життя основу для філософських роздумів. Людський сенс життя він розумів як досягненні індивідом повної злагоди із самим собою в розумі, свободі, діяльності, тобто в тому, що виділяє людину як вільну й розумну істоту з природи. Й. Фіхте стверджував: «Удосконалення самого себе через вільне використання впливу на нас інших і вдосконалення інших шляхом зворотної дії на них як на вільних істот – ось наше призначення в суспільстві».

Отже, сенс життя полягає у формуванні особистості шляхом постійного розвитку, і цей процес, який передбачає діяльність, не замикається на індивіді; удосконалюючись, особистість удосконалює світ. Моральне завдання людства – це перетворення природи і суспільства, вважав Й. Фіхте [9].

Цю проблему порушив і Г. Гегель. Підставою для її розв'язання слугувала діалектична єдність у його філософській системі трьох ліній розвитку – логіки, людського пізнання, форми буття світу та низки цінностей, здатних самозбагачуватися. Кожне окреме буття розумілось ланкою в розвитку триєдиного світового процесу, і це створювало підстави для визначення його сенсу. Г.Гегель наголошував, що сенс життя є чимось надіндивідуальним, пов'язаним з діалектикою світового процесу. Філософія Г. Гегеля – це проголошення безмежної могутності людського Розуму. Через розум «висвічуються» всі сторони людського життя. Природа, мислення, дух, держава, мистецтво, прекрасне, справедливе – все це одяг, в якому виступає перед світом Розум [2].

Говорити про сенс життя безвідносно до особистості безглуздо, оскільки завжди існує чийсь і кимось усвідомлений сенс життя. Але як особистісний феномен сенс життя за своїм змістом є дещо надіндивідуальне, надособистісне, що пов'язує і підпорядковує життя індивіда надособистісній системі, але таким чином, що це підпорядкування є власним атрибутом особистості та виявленням свободи.

Сенс життя усвідомлюється і формується на певній світоглядній (філософській або релігійній) основі. Звідси нерозривний зв'язок його з філософією та релігією. Таємниця цього зв'язку полягає в тому, що сам сенс життя є інтеграцією системи цінностей, які функціонують у суспільстві. Філософія, як і релігія, вміщує в собі певні цінності, будучи водночас основою інтеграції цінностей взагалі.

У проблемі сенсу життя питання про цінності посідає центральне місце, тому що життя – це єдина умова та критерій для цінностей. Інший його бік – ставлення до людини, оскільки залежно від розуміння цінності життя формуються як відносини між людьми, так і ставлення суспільства до людини. Людина і людство, їхні життя є найвищими цінностями, бо вони – вершина космічної еволюції. Засобом смерті розкривається значення існування в його справжній цінності.

Уявлення про цінності життя мають конкретно-історичний характер. Вони можуть розумітися як певний культурно-історичний феномен. Несвідоме, інтуїтивне уявлення про цінності життя в рефлексії людини визначається тільки в тих понятійних формах, в яких мислить і усвідомлює себе певна епоха. Отже, уявлення індивіда про цінності життя є відображенням уявлень його епохи про даний феномен.

Бути людиною означає бути свідомим і відповідальним. Відчуття відповідальності за здійснення унікального сенсу життя забезпечується совістю. Людина повинна бажати кращого, добра, інакше всі її зусилля буде зведене до нуля. Але ніколи, навіть останньої миті вона так і не знає, чи вдалося здійснити сенс життя.

М. Монтень писав: «Життя саме по собі ні добро, ні зло, воно містить і добро і зло – з огляду на те, у що ми самі перетворюємо його».

Світогляд кожної сучасної людини, що живе на планеті, обов'язково містить тією чи іншою мірою, в очевидному чи перетвореному вигляді філософсько-історичні уявлення – ідеї, ідеали переконання, певні філософські погляди на його історію – незалежно від того, який саме у цієї людини світогляд – міфологічний, релігійний чи власне філософський. І будь-яка людина, оскільки вона є в дійсності (свідомо чи несвідомо) суб'єктом цих філософсько-історичних уявлень, ідей, ідеалів, поглядів, переконань тощо, виступає не лише суб'єктом, творцем, а й філософом історії: або ж суто потенційно, чи як професіонал.

Що таке світогляд? У найзагальнішому розумінні – це усвідомлення людиною навколишнього світу, свого місця в ньому, свого ставлення і відношення до цього світу й до себе, своїх претензій і намірів щодо світу і шляхів реалізації життєвих програм. Світогляд – це своєрідне знання про світ, людину і водночас оцінка людиною світу і самої себе. Головна специфіка світоглядних знань полягає в тому, що вони визначають відношення людини до світу: до природи, до суспільства, до свого «Я», адже кожен з нас – «дзеркало і відлуння Всесвіту», і водночас – унікальна частина світу.

Свого часу Ф. Бекон структуризував світ на три частини: природа, суспільство, людська свідомість. Звідси бере початок традиція виділяти три аспекти світогляду: натуралістичний (відношення людини до природи), соціокультурний (відношення до суспільства) та егоїстичний (відношення «Я» до себе, до своїх власних суб'єктивних можливостей). Узгоджуючись зі своїм світоглядом, кожна людина, як проголошує давньоіндійська мудрість, послідовно реалізує три мети. Перша – жити, друга – жити краще, третя – бути кращою. Знання про те, як потрібно відноситися до світу, щоб успішно реалізувати три мети, і є світоглядним знанням.

Ціннісний характер світоглядного знання визначає поєднання в ньому інтелектуально-розумової компоненти з почуттєво-емоційною. Світогляд – це своєрідна інтегративна цілісність знання і цінностей, розуму і почуття. Інтелекту і дії, критичного сумніву і свідомої недосконалості. Інтегративний характер світогляду передбачає його структурну складність, наявність у ньому різних шарів і рівнів, з-поміж яких насамперед вирізняються емоційно-психологічний рівень – світовідчуття і світоспоглядання. Тут фіксуються лише окремі, зовнішні прояви буття, світ явищ, а не сутностей. Наступні за глибиною відображення рівні – світосприйняття і світоуявлення. На цих рівнях формується вже цілісна картина світу, визначається взаємозв'язок процесів і явищ, відбувається фіксація їх тотожностей і відмінностей.

В. Кремень наголошував, що варто звернути увагу на проблему дискредитації цінностей. Не «переоцінка», а саме знецінювання. Справа не в тому, що ті чи інші цінності втратили привабливість і універсальність, натомість щось інше стало вважатися більш цінним і привабливим. Іноді критикують існуючу реальність за те, що в нашому дуже недосконалomu світі любов або благородність, чесність або мужність, істина і навіть саме життя, на жаль, стають товаром, який має грошовий еквівалент. З цієї критики виростають певні програми з урятування людських ідеалів і «вищих смислів» – через «перебудування суспільного ладу», через «відродження» або навіть повернення до панування релігії, через виховання і поширення знань, через пробудження свідомості. Всі вони засновані на переконанні, що є справжні цінності –

на противагу хибним, підробленим, надуманим – і ці загальнолюдські справжні цінності потрібно захистити і зміцнити, щоб там не було [5]. Сучасна молода людина, яка готується до самостійного життя повинна бути особистістю, яка сформована шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах [4]. Соціальна значущість цієї проблеми зумовлюється тим, що поряд з отриманими знаннями і вміннями студенти за роки навчання набувають соціального досвіду з певними цінностями як життєвими орієнтирами, що формують засади й контури їхнього світогляду, з яким вони потім йдуть у самостійне життя й творять соціальну дійсність та реально впливають на суспільний розвиток.

Сучасна місія української вищої школи в цивілізаційному контексті є значно масштабнішою в порівнянні з місією західноєвропейських університетів. Адже останні виконують стабілізуючу роль у суспільному розвитку своїх країн, тоді як вітчизняні вищі навчальні заклади покликані до виконання пропедевтичної місії в розвитку українського соціуму.

Система вищої освіти не забезпечує сьогодні випереджувальної освіти, що вимагає підготовки спеціалістів з інноваційною орієнтацією на технологічний прогрес, а також працівників широкого профілю, які мають здатність до часткової або повної зміни професії на базі фундаментальних знань [1]. Соціалізація сучасної української молоді перебуває в проблемному стані. Багато соціальних чинників значуще впливає на розвиток особистості студента. Тому вірне направлення молоді на освітній процес, спрямований на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості. Готовність студентської молоді взяти на себе відповідальність буде залежати від особи яка візьме на себе обов'язок узгоджувати поведінку людини із системою суспільних відносин як сфера меж, рамок необхідної поведінки людини, вимог суспільства до індивіда.

Реалізація будь-якої соціальної норми осмислюється як соціальна цінність, а дії, що порушують соціально значущі правила, трактуються як такі, що розривають соціальну комунікацію та викликають негативну реакцію суспільства – соціальну відповідальність, що проявляється у двох формах: неправовій, котра є наслідком порушення соціальних норм, та правовій, що має активний характер, настає внаслідок порушення правових приписів та передбачення активних психічних впливів на правопорушника, у тому числі й примусовий. Для позитивного результату особа повинна знаходитися на певному рівні соціальної та моральної зрілості, бути наділена необхідними соціальними якостями, дієздатністю і правоздатністю.

Таким чином, соціальна відповідальність суб'єктів суспільних відносин і держави має бути взаємною. Гармонійне поєднання названих аспектів соціальної відповідальності є запорукою розбудови суверенної і незалежної, демократичної, соціальної і правової держави в Україні. Відтак, запорука ефективності соціальної відповідальності – це забезпечення урівноваженої, гармонійної кореляції прав і обов'язків людини в суспільному нормативному комплексі. Втілення такої моделі прав і обов'язків у реальне суспільне буття сприяє формуванню людини не лише як споживача природних і суспільних благ, але і як дбайливого, бережливого господаря

природних і соціальних благ. У цьому, в основному, полягає цінність формування у людей позитивної соціальної відповідальності крізь призму єдності прав і обов'язків [3].

Список використаних джерел

1. Вища школа як соціальний інститут і механізм соціалізації молоді: монографія / кол. авт.: М. Михальченко (керівник), В. Рябченко, О. Бульвінська, Л. Червона, Н. Невмержицька та ін. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 320 с.
2. Гегель Г. Энциклопедия философских наук / Г. Гегель. – Т. 1. – М.: Мысль, 1974. – 452 с.
3. Гришук В. Соціальна відповідальність: навчальний посібник / В. Гришук. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 152 с.
4. Закон України «Про вищу освіту» № 1556 – VII (2014). – URL: <http://uk.m.wikipedia.org>
5. Кремень В. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі / В. Кремень. 2-е вид. – К. : Т-во «Знання» України, 2010. – 520 с.
6. Кремень В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: Підручник / В.Кремень, В. Їльїн. – К. : Книга, 2005. – 528 с.
7. Кримський С. Запити філософських смислів / С. Кримський. – К. : Видавець ПАРАПАН, 2003. – 240 с.
8. Тофтул М.Г. Сучасний словник з етики : Словник / М.Г. Тофтул. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 416 с.
9. Фихте И. Факты сознания. Назначение человека //Фихте И. Наукоучение. – Минск , 2000.

Ціннісно-орієнтаційний потенціал мистецтва: сугестивний аспект

У всі часи мистецтво збагачувало внутрішній світ людини і здійснювало вплив на її світогляд. Мистецтво відображає дійсність в художніх образах, виявляє принципово новий рівень дійсності і є баченням світу очима іншої людини, перетворення зовнішніх культурних сенсів у духовний світ особистості. Таким чином, мистецтво – це цілий світ, який існує паралельно з реальним. Філософ Карл Ясперс стверджував, що мистецтво «у всі часи є чимось куди більшим, аніж естетичним, воно вміщує і несе в собі усяке духовне, ідейне, релігійне» [3, 75]. Воно виконує у суспільстві пізнавальну, естетичну, виховну, гедоністичну, катарсисну функції і сугестивну зокрема.

Мистецтво як духовна форма організації буття впливає на організацію людського буття, надаючи йому естетичної, нерідко й ідеологічної визначеності. Особливістю мистецтва є можливість створення нової реальності – такої реальності, яка відображає не реальний світ, а бажаний. «Мистецтво не має права на існування, якщо обмежується відтворенням реальності, безглуздо її копіюючи. Його місія – створювати уявні світи» [2, 268], – вважав Х. Ортега-і-Гассет. Мистецтво дає нам образ конкретної суб'єктивної реальності, яка здатна викликати емоції, рефлексію, емпатію, сугестію. Явище сугестії пов'язане з актом навіювання, впливом на психіку реципієнта мистецького твору, в якому автор втілює певну ідею.

На думку учених, розвиток особистості органічно пов'язаний з її ставленням до мистецтва. Мистецтво має найбільші можливості впливу на формування духовного світу людини і на світогляд зокрема. Воно бере безпосередню участь у формуванні свідомості людини. У відповідності з природою мистецтва і властивих йому елементів (естетичного, пізнавального і ідеологічного) художній твір оцінюється з точки зору краси, правдивості й ідейності. Музика, архітектура, графіка, живопис, скульптура, література, театр, кіно – всі вони виховують в людині чуттєвість і моральність. Такі якості як добро, краса, любов, дружба, совість, патріотизм, справедливість тощо розвиваються завдяки мистецтву. До того ж під впливом мистецтва розвивається чуттєве сприйняття.

Мистецтво є носієм цінностей і має велике значення у процесі формування ціннісних орієнтацій. Категорія цінності утворюється в людській свідомості шляхом порівняння різних явищ. Осмислюючи світ, людина вирішує, що в житті для неї є важливим, істотним, а що – несуттєвим, без чого вона може обійтися. Цінності змінюються, оновлюються, однак завжди є базові цінності: життя, добро, здоров'я, сім'я, краса, істина, свобода, мудрість. Особистісні цінності відображаються у свідомості у формі ціннісних орієнтацій – найважливіших елементів внутрішньої структури особистості. Система цінностей визначає сутність людини, спільноти, людства, спрямованість їхніх дій.

Мистецтво є засобом пропаганди, тобто воно здійснює цілеспрямований вплив на почуття, думки, поведінку людей, на духовне перетворення людини, як споживача мистецтва, згідно з тим напрямом розвитку суспільства, в якому вона живе. Сила мистецтва в безпосередньому і невимушеному впливі на людину, а через неї на все суспільство. На думку І. Канта, «митець в політиці може, так само, як художник в мистецтві, управляти світом (*mundus vult decipi*) за допомогою вимислу, що він спритно підставляє на місце дійсності» [1, 295].

Навіювання народу певних почуттів та думок засобами мистецтва відбувається завжди за будь-якої влади і в усі епохи. Автор мистецького твору вміщує у своєму творінні певні ідеї, щоб передати їх глядачеві, слухачеві, читачеві. Влада часто використовує мистецтво з метою впливу на підсвідомість і психіку людини для навіювання певних думок і почуттів. Звісно, що такі навіювання можуть бути різного характеру. І. Кант застерігав, що «спотворена уява наближається до божевілля, коли фантазія безмежно володіє людиною і нещасливець не годен розпоряджатися ходом своїх уявлень» [1, 294]. Часто мистецькі твори буквально заворожують, «гіпнотизують» глядача. Сугестія була притаманна вже первісному мистецтву. Пісні, танці, замовляння використовували для успішного полювання чи ведення бою. У тоталітарних суспільствах монументальні постаті вождів символізують ідеалізовані якості правителів і є втіленням всевладдя в державі.

У процесі художнього сприйняття активізується психічна діяльність реципієнта, відбувається співтворчість як активна творча психічна діяльність реципієнта, що протікає переважно у сфері уяви, і залежить від його світогляду, особистісного та соціального досвіду, рівня культури, а також від сугестивної спрямованості самого твору мистецтва, тобто здатності навіювати певний ідейний зміст.

Художнє сприйняття базується на особистісній внутрішній здатності реципієнта осягнення сутності мистецького твору. Особливість художнього сприйняття полягає в тому, що воно передбачає наявність особливого душевного переживання, пов'язаного з емоційною сферою особистості. Сприймаючи твір мистецтва, реципієнт рухається від форми до осягнення змісту, який змушує співпереживати, при цьому виникає відчуття душевного підйому і просвітленості. Пережиті у процесі сприйняття художнього твору почуття пробуджують у людині моральні та інтелектуальні прагнення.

Твори мистецтва мають імперативний вплив на душевну сферу людини, адже художнє сприйняття є своєрідною творчою діяльністю, оскільки реципієнт повинен бути здатним образно відтворювати художню інформацію, асоціативно мислити, інтерпретувати побачене. Сприймаючи твір мистецтва, людина застосовує свій життєвий досвід, накопичені знання, пережиті емоції, вступає у віртуальне спілкування з автором, займаючи особисту позицію.

Спрощена схема «споживання» творів мистецтва виглядає так: художник зашифровує певний зміст, а реципієнт сприймаючи його розкодовує, «читаючи» закладену в ньому інформацію. Однак реципієнт не тільки розшифровує закодоване автором, а й творчо конструює за допомогою уяви свої відповідні образи, які не завжди прямо збігаються з баченням автора твору. Сприйняття мистецтва – це складний процес співучасті, співтворчості автора і реципієнта, особливої діяльності останнього, що виражається в побудові та створенні власного ідеального художнього аналога авторського твору. Художник у процесі творчості рухається від задуму до

реалізації його в матеріалі. Суб'єкт сприйняття, навпаки, рухається від конкретно-чуттєвого сприйняття твору мистецтва в цілому до досягнення в ньому певної ідеї.

Отже, мистецтво є особливим феноменом культури, що впливає на формування ціннісних орієнтацій особистості. З одного боку, це форма суспільної свідомості, в якій фіксується, перш за все, естетичне ставлення до світу, а, з іншого, – кожен мистецький твір є втіленням певної ідеї, яка має імперативний вплив на реципієнта. Мистецтво впливає на емоційну сферу особистості, на підсвідомість, психіку, навіює реципієнту певні думки, переживання і послання автора. Сила мистецтва в безпосередньому і невимушеному впливі на людину, а через неї на все суспільство.

Список використаних джерел

1. Кант І. Естетика / пер. з нім. Б. Гавришкова / І. Кант. – Львів: Аверс, 2007. – 360 с.
2. Ортега-і-Гассет Х. Дегуманізація мистецтва // Ортега-і-Гассет Х. Вибрані твори / пер. з ісп. В. Бурггардта, В. Сахна, О. Товстенко. – К. : Основи, 1994. – 420 с. – С. 238 – 272.
3. Ясперс К. Психологія світоглядів / з нім пер. О. Кислюк, Р. Осадчук / К. Ясперс – К.: Юніверс, 2009. – 464 с.

УДК 141

Роде Сергій

асистент Київського національного університету
будівництва і архітектури

Глобалізація по-українськи: козацько-християнська цивілізація Євразії, українська філософія Безмежжя і виховання студентської молоді на теренах сучасної Київської Русі-України

Постановка проблеми. Дослідження процесів у освітній сфері на теренах сучасної Київської Русі-України, зокрема процесу виховання і особливо національно-патріотичного виховання студентської молоді, в сучасних умовах ставить перед нашим суспільством чимало питань. Серед них, зокрема, такі важливі питання. як вплив глобалізації на процес виховання студентської молоді в сучасних умовах [1, 2, 3]; цінності, на які варто спиратись в процесі виховання студентської молоді [2, 3], а також зв'язок цих питань з українським традиційним національним світоглядом і філософією [3]). Незважаючи на те, що ці питання досліджуються в працях багатьох сучасних українських дослідників, процес осмислення і розв'язання цих питань далекий від свого завершення.

Актуальність теми. Процеси державотворення, становлення і самозахисту новітньої Української, Києво-Руської Держави, свідками і учасниками яких у тій чи іншій мірі є всі громадяни України і зокрема представники спільноти дослідників, науковців і філософів, вимагають простих, ефективних, швидких і нестандартних

рішень, поєднання нових поглядів і методів на існуючі проблеми з традиційними, перевіреними часом і життєвим досвідом не одного покоління українців. Питання гармонійного поєднання локального і глобального, національного і загальнолюдського видається одним з важливих питань у контексті даної проблематики так само, як і питання поєднання загальноосвітньої і національно-патріотичної підготовки, автентичної традиційності і постмодернового авангарду. Процеси, які відбуваються в освітньому просторі сучасної України, зокрема процеси виховання студентської молоді як невід'ємна складова згаданих вище суспільних процесів, теж мають відношення до окресленої проблематики і доволі актуальні.

Питання про виховання студентської молоді на теренах сучасної Київської Русі-України вже в самому своєму формулюванні містить велику кількість питань і одночасно велику кількість відповідей. Зупинимось лише на деяких з них.

Виховання молоді можна розглядати як суспільний процес у складі загальнолюдського, глобального суспільства нашої планети, який з перемінним успіхом ведеться вже не одне тисячоліття. З появою в структурі освітніх просторів локальних суспільств країн світу вищих освітніх закладів і власне поняття «студент» цей процес у дечому набув нових, специфічних і характерних для даних умов рис, але за своєю базовою, глибинною суттю залишився тим самим процесом виховання молоді, який присутній у життєдіяльності локальних і глобального суспільств світу вже не одне століття і є невід'ємним і основоположним процесом їхніх освітніх просторів, адже годі уявити суспільство, в якому б не вівся процес виховання студентської молоді.

Процес виховання молоді в сучасному глобальному суспільстві очевидно проявляє себе в процесах виховання молоді в конкретних локальних суспільствах країн світу, адже загальне і абстрактне так чи інакше проявляється в частинному і конкретному. У свою чергу обговорення і дослідження процесів виховання молоді в конкретних локальних суспільствах світу, зокрема молоді студентської, завше показує наявність певних, часом доволі виразних і суттєвих місцевих, локальних особливостей, які впливають на ці процеси і виявляються у них. Ці особливості зазвичай мають певну історію своєї появи і прояву, що завше дозволяє говорити про певні традиції виховання, які складались історично у відповідних локальних суспільствах світу і які вже в силу своєї специфіки виникнення, перебігу і проявів можуть становити певний інтерес для дослідника, в т.ч. з метою аналізу і узагальнення відповідного локального освітнього досвіду в інтересах всього загальнолюдського, глобального суспільства нашої планети, окремих локальних суспільств, які його складають, і їх систем освіти.

Саме тому, говорячи про процес виховання студентської молоді на теренах сучасної Київської Русі-України, вже в самій постановці питання ми акцентуємо увагу на потужній освітній традиції, яка пов'язана з нашою країною, її історією і світоглядом її народу.

Детальний і всебічний аналіз процесу виховання молоді, який вівся в нашій країні і інших країнах нашого регіону (країн Євразії або регіонів, країн Великої Європи і Великої Скіфії-Тартарії-Росії), не є предметом дослідження даної статті. Навряд чи це взагалі під силу окремому досліднику. Тут можна зауважити, що певні дослідження в цьому напрямі так чи інакше ведуться дослідниками з різними галузями знань і країн світу, і кількість їх невинно зростає. Звернемо увагу лише на один з аспектів даної проблеми.

Український національний світогляд, світогляд нашого народу, народу Київської Русі-України, враховуючи існуючі історичні і суспільно-філософські понятійні реалії, цілком можемо окреслити як козацько-християнський. Так само, як і строкату цивілізацію сучасних країн Євразії, країн історичних регіонів Великої Європи і Великої Скіфії-Тартарії-Росії, цілком можемо назвати козацько-християнською, маючи на увазі тут під козацько-християнською цивілізацією цивілізацію, засновану на християнських (вони ж на думку багатьох дослідників «європейські» і «російські») цінностях і, зокрема, на ідеї вільної людини по волі Божій, а не царській чи панській; людини – воїна Христового (виразника і захисника життєствердних ідей добра, правди і справедливості) і образу Божого, в тій чи іншій мірі вираженої і в народних культурах України і країн РФ, і в народних культурах країн ЄС, а також в європейській гуманістичній філософії тощо.

Звісно, вводячи поняття козацько-християнської цивілізації Євразії, не будемо забувати і про існування культур і світоглядів, які деякі філософи і дослідники схильні відділяти і протиставляти християнству, християнській культурі і світогляду, і представники яких живуть у країнах Євразії, зокрема на теренах Київської Русі-України споконвіків або з'явилися тут відносно недавно. Тут можна і, мабуть, варто звернути увагу на те, що українська, європейська, російська і євразійська ідея козацтва як вільних людей по волі Божій завжди передбачала дуже широкий спектр волевиявлення, в т.ч. у плані культурному і світоглядному масштабні запозичення з самих різних культурних і світоглядних традицій за принципами «і чужому навчайтесь і свого не цурайтесь», «по плодам пізнаєте їх» тощо. Це дозволяє включити до ареалу і контексту сучасної козацько-християнської цивілізації Євразії і Київської Русі-України такі культурні традиції як іслам, іудаїзм, буддизм, атеїзм, конфуціанство, даосизм, багатобожжя та інші, розглядаючи їх у діалектичній єдності («єдність і боротьба протилежностей») з традиційною українською християнською (козацькою) культурою регіону.

Враховуючи потужний вплив козацько-християнської цивілізації, її цінностей і виразників на народ Київської Русі-України протягом не одного сторіччя, вплив, який так чи інакше сформував і дозволив виразити українські світогляд, культуру і філософію в тих поняттях, смислах і формах, які відомі усьому світу, маємо визнати, що козацько-християнська світоглядна і культурна традиція Євразії невіддільна від світоглядної і культурної традиції власне української. Усі спроби замовчати або викинути з української світоглядної і культурної традиції все, що стосується козацтва-християнства, як показує багатий історичний і щоденний життєвий досвід, зазвичай призводило і призводить до негативних, а часом і трагічних наслідків (досить згадати численні і горезвісні помилки державної політики у сфері культури України епохи Радянського Союзу).

З іншого боку, дійсно, маємо визнати, що навіть якщо поняття козацько-християнської цивілізації, світогляду і цінностей радують око і слух прискіпливого і непередвзятого дослідника, то частиною громадськості і представників наукової спільноти вони можуть сприйматися доволі критично, а то й просто доволі негативно, враховуючи різні, часом доволі полярні думки на історію і суть християнства і козацтва, які існують у суспільстві сучасної Київської Русі-України.

У цих умовах виникає питання пошуку альтернативної понятійності, придатної і ефективної для використання в даному контексті. Привертає увагу, що це питання

було розв'язане доволі успішно, причому розв'язане ще в часи Радянського Союзу, коли в суспільстві Київської Русі-України були доволі поширені агресивно-атеїстичні, антихристиянські і козакофобські настрої, нерідко нав'язувані згори, представниками діючої влади. Питання розв'язане групою українських філософів і митців Києва 1960-1980х рр., і в першу чергу відомими українськими філософами, письменником Олесем Бердником (1926-2003) і художником Федором Тетяничем (1942-2007).

У чому ж полягав розв'язання цієї проблеми? Відповідь доволі проста. І Олесь Бердник, і Федір Тетянич стали описувати навколишню дійсність, в т.ч. дійсність суспільну, через поняття Безмежжя (безмежжя). Питоме українське поняття, відоме кожному, хто є носієм української мови. Так, дійсно, вже у 1964 році вийшов друком науково-фантастичний роман Олесь Бердника «Діти Безмежжя». На перший погляд ніби нічого особливого, але якщо вдуматись і проаналізувати, то можна побачити доволі знакове явище, по суті переверот в українській суспільній і світоглядній філософії ХХ ст. Олесь Бердник, один з перших українських і світових філософів ХХ ст. (можемо тут згадати ще американця Рея Бредбері), який описував суспільне життя і розвиток людства, а отже і загальнолюдського глобального суспільства у Всесвіті, через поняття Безмежжя. Іншими словами, осмисленням питань і проблем майбутнього розвитку людства в умовах глобалізації в ХХ ст. займались не лише філософи країн Заходу (країн Європи і Північної Америки, ЄС і США) з їх понятійним інструментарієм, в якому знаходимо поняття «глобалізації», «глобального суспільства» та інші, які нині широко використовуються суспільними філософами різних країн і народів в усьому світі, а й філософи країн Східної Європи і Скіфії-Тартарії-Росії, зокрема Радянського Союзу і Київської Русі-України, які не лише займалися осмисленням цих питань, а й віднаходили, розвивали, запроваджували та вживали власний понятійний інструментарій, до якого, зокрема, можемо віднести доволі цікаве і багатозначне поняття Безмежжя (безмежжя). При цьому заслуга в запровадженні, поширенні і популяризації цього поняття, судячи з усього, належить перш за все українським філософам Олесю Берднику і Федору Тетяничу, які не лише теоретично, а й практично обґрунтували простоту і зручність використання даного поняття не лише для опису майбутнього суспільного розвитку людства, розвитку сучасного глобального суспільства нашої планети і локальних суспільств країн світу, зокрема Київської Русі-України у його складі, а й для вираження цінностей і самого факту існування козацько-християнської цивілізації Євразії.

Зокрема, цікавою і відомою широкому загалу є світосприйняття і картина світу, у загальних рисах намальована Федором Тетяничем, його трактовка Всесвіту як Безкінечної Картини Буття, у творенні якої від самого народження і до смерті бере участь кожна людина (тобто кожен громадянин глобального суспільства). Такий універсальний підхід до світобудови дозволяє нам осмислювати і глобальне суспільство нашої планети, і локальні суспільства у його складі, і суспільні процеси, які в них відбуваються (зокрема процеси освіти і виховання молоді), як такі собі різнокольорові візерунки на полотні Вічної Картини, до творення яких може долучитись кожен бажаючий в міру своїх сил. Привертає також увагу, що в рамках даного підходу і Олесю Берднику, і Федору Тетяничу в їх творчості по суті вдалося виразити як ідею вільних людей (вільних людей по волі Божій, козаків, християн), так і ідеї гуманізму, екологічності, відповідальності людини перед Богом і іншими людьми, перед самим собою та багато інших, а також показати надзвичайну простоту, ємність і

інтегративність даного світогляду, філософії Безмежжя, яка дозволяє інкорпорувати до свого складу всі відомі людству ідеї і світогляди, давши кожному належну оцінку і визначивши його місце в загальній системі цінностей і координати у світобудові. А це очевидно має пряме відношення до задач, які ставляться в процесі виховання молоді, зокрема молоді студентської, вже не одне покоління, в т.ч. в нинішніх умовах.

Очевидно, що філософія Безмежжя являє собою новий, надзвичайно яскравий і самобутній, перспективний для вивчення феномен у сучасній українській філософії. Феномен «глобалізації по-українськи», «глобалізації в контексті козацько-християнської цивілізації Євразії, її понять і цінностей». Феномен, який може бути корисним і в практичному сенсі, для розв'язання багатьох нагальних проблем, пов'язаних з процесом виховання студентської молоді на теренах сучасної Київської Русі-України, у контексті освітнього простору сучасної України, сучасної Української, Києво-Руської Держави і Республіки, над становленням і успішним розвитком якої працюють кращі представники української наукової і, зокрема, суспільно-філософської спільноти.

До проблем, які, судячи з усього, можуть бути успішно розв'язані в контексті української філософії Безмежжя, можемо віднести проблему інтеграції історико-культурного і світоглядного досвіду країн Великої Європи і Великої Скіфії-Тартарії-Росії, Великого Китаю, Великої Аравії, Великої Африки і Великої Америки в сенсі регіонів світу з власними цивілізаційними особливостями. Так само проблему взаємодії двох ідей-самоідентифікацій у світогляді суспільства сучасної Київської Русі-України – ідей вільної України і святої Русі, проблему інтеграції традиційних цінностей козацько-християнської цивілізації, основоположним для суспільства Київської Русі-України з передовим світовим, загальнолюдським досвідом світогляду і суспільної життєдіяльності. Все це у свою чергу дозволяє окреслити, дослідити, осмислити і розв'язати велике коло проблем, які постійно виникають у процесах виховання студентської молоді на теренах Київської Русі-України, зокрема виховання національно-патріотичного, в умовах потужної і всебічної взаємодії з локальними суспільствами інших країн світу і глобальним суспільством в цілому.

Вживання поняття «глобалізація по-українськи» відносно процесів глобалізації, які відбуваються на теренах Київської Русі-України чи з нею так чи інакше пов'язані, дозволяє підняти і розгорнути широке, всебічне і різностороннє дослідження питань, пов'язаних з впливом традиційної козацько-християнської культури, світогляду і ментальності значної частини представників суспільства сучасної Київської Русі-України на перебіг процесів глобалізації як у даному конкретному локальному суспільстві, так і сусідніх локальних суспільства і в глобальному суспільстві нашої планети в цілому.

Не один десяток років, а може, й не одне століття на теренах Київської Русі-України ведуться суперечки про її зв'язок з країнами і цивілізаційними впливами Заходу і Сходу, Європи і Азії, країнами Великої Європи і Великої Скіфії-Тартарії-Росії. Щоб обійти це складне, неоднозначне і провокаційне питання, пропонується вживати термін «козацько-християнська цивілізація Євразії» в сенсі цивілізації, яка почала розвиватись на базі Римської імперії після поширення в ній християнства як надзвичайно ефективного інтегрального і інтегративного світогляду, який поступово включив у свій контекст практично всі культури і світогляди країн Євразії і світу, зокрема культури і світогляди країн Степу Безкрайнього (Великого Євразійського

Степу), які можна серед іншого описувати в поняттях культури Небесного Владики і Вічного Війська, культури, яка знайшла свій вираз на теренах Київської Русі-України (хоча не тільки її) у національному світогляді і філософії, в т.ч. у формі і поняттях козацтва.

Звернемо увагу, що поняття «козацько-християнська цивілізація» дозволяє включити в один контекст все розмаїття культурних, релігійних і світоглядних проявів Сходу і Заходу, разом з тим зберігаючи і акцентуючи на певній україноцентричності даного контексту. Люди з теренів Київської Русі-України різних епох у цьому контексті можуть бути поставлені в одному ряду з людьми інших країн Європи і Скіфії-Тартарії-Росії, наприклад *milites Christi* епохи хрестових походів, цими будівниками нової Європи свого часу, чи російськими козаками, які колонізували величезні простори Азії в епоху Російської імперії. Ідеї здорового плюралізму, свободи, демократії і захисту рідної землі від загарбників у цьому контексті цілком можуть знайти місце.

Очевидно, що цінності козацько-християнської цивілізації Євразії – це цінності християнські і загальнолюдські, європейські і разом з тим святоруські і вільноукраїнські, цінності, які протягом епох виражались різними мовами і словами на різний лад. Це традиційні цінності, які залишаються незмінними з плином часом, зі зміною епох і поколінь. Кожне покоління їх відкриває заново і виражає по-своєму, знову і знову приходячи до висновку, що це ті ж цінності, до яких апелювали їхні діди-прадіди, лише виражені іншими словами. Разом з тим в умовах перманентної всесвітньої кризи традиційності виникає потреба постійно наголошувати на вічності і незмінності цих цінностей, що дозволяє захищати суспільство від багатьох проблем. Сучасна українська молодь виховується і має виховуватись на цих самих, традиційних і вічно нових цінностях, цінностях козацько-християнської цивілізації Євразії.

Висновки. У розвитку і осмисленні процесів виховання студентської молоді в контексті освітнього простору сучасної Київської Русі-України мають враховуватись найкращі вітчизняні здобутки у сфері суспільної філософії, так само, як і потужний і всебічний традиційний світогляд, який складався віками і увібрав у себе чимало здобутків у сфері світогляду і культури представників козацько-християнської цивілізації Євразії. Зокрема, мають більш детально бути досліджені феномени глобалізації по-українськи і української та загальнолюдської філософії Безмежжя, яким автор планує приділити більше уваги в наступних статтях. Адже, як показав український філософ Федір Тетянич, поєднати традиційний світогляд людей козацько-християнської цивілізації Євразії, людей вільної України і святої Русі з сучасною філософією глобальності, філософією Безмежжя і авангарду цілком реально.

Список використаних джерел

1. Бердник О. Діти Безмежжя: Роман-феєрія / О. Бердник. – К.: Дніпро, 1964. – 364 с.
2. Бех І. Виховання підростаючої особистості на засадах нової методології / І. Бех // Педагогіка. – 1993. – № 3. – С.5-14.
3. Бех І.Д. Виховання особистості: Сходження до духовності / І.Д. Бех. – К. : Либідь, 2006. – 272 с.
4. Дубасенюк О.А. Духовно-моральне виховання студентської молоді / О.А. Дубасенюк // Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах : матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Житомир, 22-23

травня 2014 р.) / За ред. О. А. Дубасенюк, В. А. Ковальчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 78-87.

5. Зеленов Є.А. Планетарне виховання студентської молоді в умовах глобалізаційних процесів / Є.А. Зеленов. – Луганськ: вид-во НЦППРК «НОУЛІЖ», 2009.

6. Козацька педагогіка // Освіта. – 2007. – № 32. – Спец. вип.

7. Кузь В.Г. Українська козацька педагогіка і духовність / В.Г. Кузь, Ю.Д. Руденко, О.Т. Губко. – Умань, 1995. – 220 с.

8. Лемківський М. Школи запорізьких козаків / М. Левківський // Наука і суспільство. – 1970. – № 5 – С. 25–26.

9. Огірко О. Християнська етика. Навчальний посібник / О. Огірко. – Львів: Свічадо. – 2007. – 104 с.

10. Руденко Ю. Козацька педагогіка: національні пріоритети українського козацтва / Ю. Руденко // Освіта. – 2006. – № 31 (9–16 серпня). – С. 1.

11. Семесюк М. Федір Тетянич – Артист Мистецтва / М. Семесюк. Дипломна робота на здобуття ступеня магістра мистецтвознавства. (НАОМА). – Київ, 2010. (На правах рукопису). – 135 с., 48 ілюстрацій.

12. Скиба М.Є. Культурологічні та морально-етичні проблеми виховання студентської молоді / М.Є. Скиба // Педагогічний дискурс. – 2012. – Вип. 12. – С. 293–295.

13. Тетянич Ф.К. «Фрипуля – мій вічний дім, моє нескінченне тіло». (Останній аудіозапис Федора Тетянича, зроблений дружиною Ганною влітку 2006 р.) / Ф. Тетянич // Артанія. – 2009. – Книга 17. – № 4. – С. 62–69.

14. Тетянич Ф. Буклет / Ф. Тетянич. – К., 2009. – 30 с.

15. Українська педагогіка в персоналіях : навч. посіб. : у 2 кн. / за ред. О.В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – Кн. 1. – 624 с.

16. Федорченко Д. Мудрість козацької педагогіки / Д. Федорченко // Освіта. – 10–17 листопада, 1999. – С. 42–44.

17. Формування національних, загальнолюдських ціннісних орієнтацій студентської молоді : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (11-12 грудня 2002 р.) / [відп. ред. А. А. Мазаракі]. – К. : Київ, Нац. торг.-екон. ун-т. 2002.

18. Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків : у 3 т. / Д.І. Яворницький. – К. : Наукова думка, 1990. – Т. 1. – 592 с.

Рябченко Володимир

доктор філософських наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник
відділу лідерства та інституційного розвитку вищої освіти
Інституту вищої освіти НАПН України

Особистість студента і заклад вищої освіти в суспільному та глобальному контекстах: концептуальні проблеми взаємодії та розвитку

Актуальність публікації зумовлена декількома причинами. По-перше тим, що особистості студента недостатньо приділяється уваги в дослідженнях проблематики вищої освіти та в публікаціях і науково-практичних конференціях, де результати цих досліджень висвітлюються. І це, незважаючи на тренд декларування студентоцентризму, що спостерігається в українському суспільстві протягом щонайменше останнього десятиліття. По-друге, відірваністю досліджень проблем вищої освіти від суспільного контексту та впливу його чинників на діяльність закладів вищої освіти в цілому і ставлення студентів до навчання зокрема. По-третє, прагненням імплементації кращих зразків успішного зарубіжного досвіду в практику діяльності вітчизняних ЗВО без врахування відмінностей українського суспільного контексту від країн, з яких цей досвід запозичується.

Для того щоб переконатись у наявності названих причин, достатньо хоча б побіжно ознайомитись з тематикою дисертацій та науково-практичних конференцій, пов'язаних з проблематикою вищої освіти, що захищались та проводились в Україні протягом останнього десятиліття. А заглиблення, хоча б вибіркове, у зміст дисертацій та матеріалів конференцій лишень підтвердить актуальність зазначеної проблеми. Адже у більшості дисертаційних досліджень, особливо з педагогіки, спостерігається фрагментарно-інструментальний підхід до формування особистості студента. При цьому не береться до уваги цілісність та автономія особистості, а також вплив на її розвиток соціокультурного середовища ЗВО та чинників суспільного й глобального контекстів.

А між тим особистість студента займає центральне місце в системі вищої освіти в цілому й кожному закладі вищої освіти зокрема. Адже за відсутності студентів вища освіта втрачає свій сенс і припиняє свої існування як система, як процес і як результат. Незважаючи на апіорність цього судження, в багатьох дослідженнях проблематики вищої освіти особистість студента знаходиться за межами їх форматів, а тому про неї деякі дослідники навіть не згадують. І в програмах чисельних конференцій, які присвячені розгляду проблем вищої освіти, на особистості студента рідко фокусується увага. Але ж погодьмось, що дослідження, які ні безпосередньо, ні опосередковано не дотичні до особистості студента, викликають сумнів щодо їхньої пов'язаності з вищою освітою як такою. Це з особливою очевидністю стає зрозумілим, коли розглянути особистість студента крізь призму взаємодії закладу вищої освіти, який покликаний здійснювати освітню діяльність, і суспільства, на ринках праці якого працевлаштовуються випускники ЗВО.

Освітня діяльність ЗВО, як і будь-яка інша, спрямовується на досягнення певного результату. Оскільки освітній процес ЗВО розтягнутий у часі й триває декілька років поспіль у межах окремого освітнього рівня, то його результативність і якість контролюється не лише за кінцевим, а й за проміжними результатами навчання. За визначенням нового Закону про вищу освіту, під результатами навчання слід розуміти «сукупність знань, умінь, навичок, інших компетентностей, набутих особою у процесі навчання за певною освітньо-професійною, освітньо-науковою програмою, які можна ідентифікувати, кількісно оцінити та виміряти» [2].

Але в кінцевому підсумку інтегрованим результатом освітньої діяльності ЗВО є його випускники з певним рівнем компетентності (професійної та світоглядної). Компетентність, за визначенням Закону про вищу освіту, це «динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [2]. Вища освіта як кінцевий результат освітньої діяльності ЗВО має певну якість. Термін «якість вищої освіти» теж має свою узаконену дефініцію, а саме «рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти» [2]. Як бачимо, з трьох наведених визначень ключових понять і термінів Закону про вищу освіту, носієм результатів навчання як проміжного і компетентності як кінцевого результату освітньої діяльності ЗВО, а також якості вищої освіти є особа здобувача вищої освіти, отже особистість студента, а після закінчення навчання – це особистість випускника конкретного ЗВО.

На думку автора цієї публікації, який не один рік переймається дослідженнями проблематики вищої освіти з позицій світоглядно-компетентнісного підходу, процитована дефініція поняття «компетентність» є дещо обмеженою з огляду на принципи і філософію сталого розвитку як магістрального шляху виживання техногенної цивілізації та збереження земного буття як ойкумени людського роду. Тому пропонується розширити розуміння сутності компетентності авторською дефініцією, що орієнтує на глобальний вимір компетентності людини не лише в суто професійній діяльності, а й у будь-яких інших її життєвих виявах, які залишають слід у земному бутті.

Зокрема, компетентність у вимірах сталого розвитку логічно розглядати як здатність людини бути адекватною в усіх своїх життєвих виявах земному буттю, які б як мінімум не несли в собі загрозу його знищення, а як максимум – сприяли його розширеному відтворенню. Не менш важливим доповненням є запровадження в поняттєво-категоріальний апарат такого поняття як «світоглядна компетентність», яке ще не набуло належного визнання на теоретичному й практичному рівнях індивідуальної та суспільної свідомості. За визначенням автора, яке ним обґрунтоване в попередніх публікаціях, світоглядною компетентністю логічно вважати здатність людини бути адекватною власним світоглядом тим соціальним статусам, які вона обіймає, й тим суспільним ролям, які вона має виконувати за своїм призначенням. Відповідність світогляду людини тому, що вона діє в бутті, є визначальним керівним принципом не лише в професійній, а й у всій її життєдіяльності. Адже саме світогляд людини визначально впливає на те, як вона сприймає, відчуває, розуміє навколишній світ і, найголовніше, як вона ставиться до цього світу.

Тому особа з високою професійною компетентністю, але з неадекватним світоглядом може спрямувати свої знання, уміння та навички на творення зла, а не добра. Це з усією очевидністю підтверджується в нашій соціальній дійсності. Наприклад, нині в українському суспільстві надзвичайно низький рівень довіри до суддівського корпусу [1]. Така недовіра зумовлена не низьким рівнем володіння суддями юриспруденцією, а якраз невідповідністю їхнього світогляду кодексу суддівської честі. Саме неадекватність світогляду суддів займаному ними статусу є визначальним чинником того безчинства, яке вони творять у своїй професійній діяльності, прикриваючись суддівською мантиєю. Аналогічну невідповідність свого світогляду займаному статусу демонструють багато українських політиків та відповідальних за важливі ділянки суспільної діяльності державних посадовців, керівників установ тощо. Те, що Україна перманентно перебуває у системній кризі та пасе задніх серед європейської спільноти, є наслідком світоглядної кризи в сучасному українському суспільстві, оскільки в ньому до сих пір не сформувалась достатня чисельність впливової національної еліти, яка б спромоглася оволодіти справжнім державницьким світоглядом і завдяки цьому вивести нашу державу зі світоглядно-цивілізаційного тупика. І те, що пробуксовує реформа вищої освіти в Україні та гальмується імплементація успішного досвіду топових університетів світу в практичну діяльність вітчизняних ЗВО, є наслідком світоглядних розбіжностей в українському й західноєвропейському соціальних просторах [5].

Тож розглянемо блок-схему моделі взаємодії закладу вищої освіти й суспільства, з'єднуючою ланкою якої є особистість студента – від абітурієнта до випускника. Спочатку визначимо основні складові оптимальної моделі взаємодії, яка має місце в країнах-лідерах світової спільноти так званого «золотого мільярда» населення нашої планети. А потім зробимо критичний аналіз стану взаємодії вітчизняних ЗВО з українським суспільством.

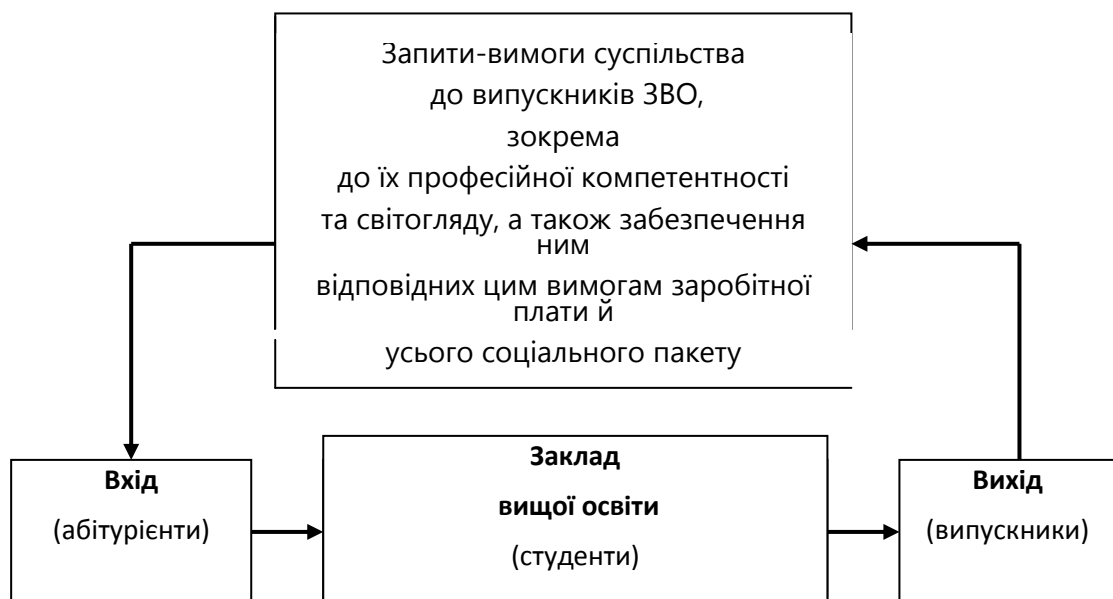

Рис 1.1. Блок-схема моделі взаємодії та розвитку ЗВО й суспільства

До основних складових оптимальної моделі взаємодії та розвитку ЗВО й суспільства логічно віднести наступне:

- чим вищі вимоги до компетентності випускників та адекватніша ЗП і соціальний пакет, тим вища вмотивованість студентів до здобуття реальної компетентності;
- чим більш вмотивовані студенти до здобуття реальної компетентності, тим вони вимогливіші до обрання ЗВО, який може задовольнити їх вимоги, до професіоналізму викладачів, матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу тощо;
- чим більша частка контингенту студентів, вмотивованих до здобуття реальної компетентності, тим потужніший саморозвиток ЗВО;
- чим більше працевлаштовуються в суспільстві випускників ЗВО з реальною компетентністю, тим якісніший розвиток такого суспільства.

Цілком очевидно, принаймні для тих, хто нині причетний до української вищої освіти, що немає оптимальної взаємодії між вітчизняними ЗВО й суспільством, зокрема з його ринками праці. Понад це, інколи складається враження, що ЗВО і вітчизняні ринки праці діють у паралельних площинах, які не перетинаються між собою. А суспільство в цілому подає на вхід освітньої діяльності ЗВО більше негативних сигналів, ніж позитивних, що у кінцевому підсумку призвело до ескалації на вітчизняних теренах номінальної освіти. Широкі можливості для працевлаштування в українському суспільстві особам не за критеріями реальної компетентності та відповідності їх світогляду посадам, на які вони претендують, а за формальною наявністю в них лише диплома про вищу освіту посприяли гіпертрофованому розростанню ринку освітніх послуг у сфері вищої освіти. Широкий попит не на реальну компетентність, а лишень на дипломи про вищу освіту девальвував якість цієї освіти, призвів по суті до її легалізованої фальсифікації. Наявність значної чисельності невмотивованих до здобуття реальної конкурентоспроможної компетентності не лише гальмує саморозвиток закладів вищої освіти, у яких вони навчаються, а й сприяє їхній деградації.

Поряд з цим, попри зазначені негаразди сучасного українського контексту, є значна частка студентів, які щиро прагнуть, сумлінно докладаючи для цього необхідні зусилля, здобути реальну компетентність, яка б дозволила їм бути конкурентоспроможними на цивілізованих ринках праці, основними критеріями яких є здорове конкурентне середовища й адекватне світовим стандартам винагородження такої компетентності. Це справжня національна еліта, яка спроможна забезпечити успішне цивілізоване майбутнє Україні за умови, якщо вона створить привабливі можливості для навчання та працевлаштування на вітчизняних теренах.

Наразі ж спостерігається несприятлива для такого українського майбутнього тенденція. Якщо ще з десяти років тому талановита українська молодь покидала рідні терени в пошуках кращої для себе долі після успішного завершення навчання у вітчизняних ЗВО, то нині відбір такої молоді й рекрутування найбільш талановитих з них для майбутнього працевлаштування здійснюється вже на стадії абітурієнтів. Показовою у цьому сенсі була одна з останніх міжнародних виставок «Освіта і кар'єра», що проходила в Українському домі. У цій виставці брали участь не більше

десяти вітчизняних ЗВО. Десятки ж інших ЗВО були зарубіжними, з країн центральної та Західної Європи і чи не найбільше з Польщі.

У межах чверті віку народжується і зростає нове покоління людей. Мільйони з тих громадян, які увійшли в державну незалежність України в юнацькому й дитячому віці та народились на її початку, досягли продуктивного віку, через суспільну незатребуваність покинули Україну в пошуках кращої долі. Подалися в найми до чужих панів. У новітній період чи не найбільший потік трудової еміграції з України спрямований у Польщу, власне, в ту країну, яка після виходу із соціалістичного табору мала значно гірші стартові позиції, ніж Україна [6]. А нині ця країна – повноправний член Європейського Союзу, в якій динамічно розвивається економіка, що потребує додаткових трудових ресурсів, та покращується добробут народу. І систему вищої освіти Польща модернізувала за європейськими стандартами та зробила її привабливою для нашої талановитої, здібної та вмотивованої до здобуття якісної освіти молоді [3].

Як бачимо, вектор глобалізації сучасного людства визначають країни-лідери. Запорукою їхнього лідерства є розвинені демократично-правові держави, завдяки яким у глобальному контексті формується й підтримується цивілізоване конкурентне середовище. У цьому середовищі діють механізми здорової соціальної селекції, у результаті якої здійснюється відбір і розстановка кадрів кращих з кращих за рівнем реальної компетентності, світоглядних цінностей тощо. Завдяки цим механізмам, у першу чергу через рівність усіх перед законом, цивілізовані ринки праці залюбки приймають і кращих з кращих українських громадян. А особам з номінальною вищою освітою, з одним лише дипломом, але без реальної компетентності двері на такі ринки праці зачинені. Тому вони змушені поповнювати ряди дипломованих неуків лише на вітчизняних ринках праці, переважно в бюджетних сферах діяльності. Адже приватний капітал, окрім своїх рідних і близьких, не буде витратити гроші на утримання непрофесіоналів. Тож в українському суспільному контексті сформувались і потужно працюють механізми, які здійснюють соціальну селекцію навиворіт – з гірших відбирають ще гірших, які б не створювали конкуренцію кращим з гірших за рівнем компетентності як професійної, так і, тим паче, світоглядної.

Таким чином, виходячи з порівняльного аналізу глобального й суспільного контексту, можна зробити логічний висновок, концептуальна сутність якого полягає в тому, що завдяки здоровому конкурентному середовищу глобальний контекст розвивається, а український суспільний контекст за браком такого середовища деградує. Деградує суспільне середовище відповідним чином негативно впливає і на розвиток закладів вищої освіти. Така концептуальна розбіжність між станом глобального й суспільного контекстів актуалізували перед ректорами вітчизняних ЗВО проблему вибору стратегій не лише їх розвитку, а й майбутнього.

Є очевидним, що ЗВО більшою мірою залежить від суспільства, в якому він функціонує, й меншою мірою залежить від чинників глобального контексту, які його суспільство може або посилювати, або нівелювати, або зовсім блокувати. Але, приймаючи до уваги явно негативний вплив суспільства на розвиток ЗВО та зважаючи на сприятливий вплив у цьому сенсі глобального контексту, зокрема країн західноєвропейської цивілізації, до яких належать США і Канада, а також враховуючи відкритість України, визначеність її геополітичного курсу щодо інтеграції з Європейським Союзом, у ректорів з'явилися можливості для такого вибору. За

великим рахунком, цей вибір полягає не в наданні переваги одній із можливих стратегій, оскільки шлях подальшої деградації не можна вважати стратегією розвитку ЗВО. Наразі мова може йти лише про вибір між стратегією розвитку і тактикою виживання ЗВО. Не претендуючи на пророцтво, а лише спираючись на логіку й аналіз стану українського суспільства та його вищої школи у цивілізаційному контексті, можна більш менш адекватно спрогнозувати долю вітчизняних ЗВО в залежності від такого вибору.

Ті заклади вищої освіти, які не будуть відкладати на потім стратегію свого розвитку й візьмуться системно модернізуватись, для того щоб гідно прийняти виклики, які перед університетськими спільнотами ставить глобальний цивілізований контекст, неминуче понесуть тактичні втрати. Зокрема, в чисельності контингенту студентів, а відповідно, й науково-педагогічних працівників та ін. Але у таких ЗВО суттєво збільшуються шанси не лише зберегтися в освітньому просторі, а й у майбутньому зайняти в ньому лідируючі позиції. У них раніше розпочнеться поліпшення як контингенту студентів, вмотивованих до здобуття реальної компетентності, так і викладачів, здатних задовільнити підвищені запити студентів до якості освітнього процесу.

Ті ж ЗВО, які нададуть перевагу тактиці виживання й продовжуватимуть легалізовано фальсифікувати вищу освіту, борючись за чисельність, а не за якість контингенту студентів, надзвичайно ризикують своїм майбутнім. Про розвиток таких ЗВО немає підстав вести мову. Можливо, ректорів, які досягли пенсійного чи передпенсійного віку, така тактика виживання і влаштовує. Але навряд чи така примарна перспектива рідного ЗВО може влаштувати молодших і молодих викладачів та адміністраторів, які в ньому нині працюють.

На завершення публікації окреслимо концептуальні проблеми взаємодії та розвитку українського суспільства і ЗВО, які необхідно успішно розв'язати, щоб уникнути їх подальшої деградації. Зокрема, це:

- Закритий де-факто тип кадрової політики.
- Культивування протекціонізму некомпетентності, особливо в бюджетних сферах діяльності, що підриває конкурентоспроможність держави.
- Можливості для широкого загалу випускників закладів вищої освіти працевлаштовуватись на вітчизняних ринках праці не за вимогами до їх реальної компетентності, а за наявністю диплома, що формально засвідчує наявність вищої освіти.
- Суспільна терпимість до культивування цинічного прагматизму як запоруки успішного життя.
- Велика й мала корупція.
- Сповідування подвійних моральних стандартів, коли офіційно декларується одне, а реально робиться зовсім інше, коли до дотримання моральних норм закликають ті, хто не має на це морального права.

Приклади подвійних моральних стандартів у вищій освіті України [4]:

- Публічна негативна суспільна оцінка гіпертрофованого розростання ринку освітніх послуг у сфері вищої освіти й безперешкодна зелена хвиля на шляху ліцензування та акредитації цих послуг, що забезпечували ті особи (починаючи із суб'єктів цих послуг та їхніх експертів і закінчуючи членами Державної акредитаційної комісії), які нині засуджують профанацію вітчизняної вищої освіти.

- Суспільне обурення девальвацією статусу «Національний вищий навчальний заклад» і безпосередня співучасть у цій девальвації осіб (починаючи з ректорів і регіональних керівників та закінчуючи народними депутатами й урядовцями), які чи не найбільше обурюються з цього приводу.

- Публічне засудження корупції в системі вищої освіти суб'єктами, які очолюють цю корупцію або є її співучасниками, починаючи з можновладців, політиків та високих посадовців, які чинять протекціонізм у вищій школі, зловживаючи своїм суспільним статусом, ректорів, деканів і викладачів та закінчуючи батьками недолугих студентів і самими студентами, які нездатні чи лінуються здобути вищу освіту, але за будь-яку ціну прагнуть отримати диплом, що формально засвідчує її наявність.

- Моралізаторські настанови студентам дають суб'єкти (починаючи з державних діячів, керівників, адміністраторів вищих навчальних закладів і закінчуючи викладачами та комендантами студентських гуртожитків), які на це не мають морального права, оскільки самі не дотримуються моральних норм і брутально порушують етику відносин зі студентами, яких наставляють, виховують та навчають.

- Вимагають від викладачів забезпечення високої якості знань у студентів ті, хто змушують цих викладачів виставляти незаслужені студентами оцінки й погрожують принциповим викладачам скороченням, коли нерадивих і недолугих студентів необхідно відраховувати за неуспішність.

- Звинувачують студентів у плагіаті, карають їх за це ті, хто сам вдається до плагіату у своїх наукових і науково-методичних публікаціях.

- Декларування й пропагування автономії особистостей студента й викладача, заклики до їхньої актуалізації, самореалізації й самовдосконалення з боку ректорів та представників їхнього оточення, які культивують й утверджують авторитаризм феодального штибу в соціальному середовищі керованих ними вищих навчальних закладах.

Висновок. Оптимальна модель взаємодії й розвитку ЗВО можлива в інклюзивному суспільстві. А суспільство рівних можливостей можливе лише за наявності демократично-правової держави в ньому. Без наявності цих базових умов в Україні про належну вимогам сучасної глобальної цивілізації якість вищої освіти залишається лише мрією. Для того щоб забезпечити базові умови здорової соціальної селекції (відбору кращих з кращих), необхідно демонополізувати політичну й економічну сфери діяльності сучасного українського суспільства й сформувані в ньому цивілізоване конкурентне середовище.

Список використаних джерел

1. Довіра до суддів в Україні є найнижчою в Європі – експерт. – URL: <https://www.5.ua/suspilstvo/dovira-do-suddiv-v-ukraini-ie-nainyzhchoiu-v-yevropi-ekspert-109316.html>; Менше 3% довіри до суддів - це катастрофа для держави, - Ємець. – URL: http://espreso.tv/news/2016/01/15/menshe_3_doviry_do_suddiv_ce_katastrofa_dlya_derzhavy_yemec. «Питання довіри до суду – це питання національної безпеки», – Т. Суярко. – URL: <http://yur-gazeta.com/interview/pitannya-doviri-do-sudu--ce-pitannya-nacionalnoyi-bezpeki--t-suyarko.html>.

2. Закон України «Про вищу освіту». – URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
3. Кількість українських студентів у Польщі за рік зросла ще на 50%. – URL: <https://www.unian.ua/society/1064936-kilkist-ukrajinskih-studentiv-u-polschi-za-rik-zrosla-sche-na-50.html>; У Польщі навчається понад 30 тисяч українських студентів. – URL: <http://www.polradio.pl/5/38/Artykul/250445>.
4. Рябченко В.І. Вища школа України в загальноцивілізаційному контексті: соціально-філософський аналіз з позицій світоглядно-компетентнісного підходу. [Монографія] / В.І. Рябченко. – К. : Фітосоціоцентр, 2015. – С. 101-102.
5. Рябченко В.І. Світоглядні розбіжності в українському й західноєвропейському соціальних просторах як актуальна проблема на шляху успішної євроінтеграції та забезпечення належної якості вищої освіти в Україні / Вища освіта України. Тематичний випуск. Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу. – 2016. – № 4 (додаток 2). – С. 61-66.
6. Трудовим мігрантам з України найбільше радіють у Польщі. – URL: <http://ampua.org/novyny/trudovim-migrantam-z-ukraini-naybil/>.

УДК 316.648:316.447-057.87

Сарабун Оксана

кандидат філософських наук, асистент кафедри філософії
Львівського національного університету імені Івана Франка

Буття-на-межі чи буття-у-межах: горизонти життєвих колізій української молоді

Враховуючи обставини української соціокультурної сьогочасності, затребуваною є актуалізація філософії як способу «самопізнання духа» [6, с. 145], коли її світоглядна місія не лише пізнавальна, а й передусім цілепокладальна. З новою силою в середовищі українського, зокрема молодого, люду формується запитувальна настанова про витоки національної самосвідомості, гідності та свободи. Як відзначив свого часу М. Шлемкевич: «Жива українська душа прагне й вимагає нової одежі духа й життєвих форм, і живих їх здійснень у новій українській людині» [8, с. 156]. Адже на фоні усіх трагічних і трагікомічних колізій української історії сутнісною виявилася одна справжня біда, а саме: затінок гуманної людської природи. У пошуках перспективних шляхів свободного самоздійснення сучасної української, зокрема студентської, молоді вважаємо доцільним сфокусувати увагу на історичній ретроспективі та сучасній інтерпретації автентичних для української ментальності особливостей.

Багатолике ментально-чуттєве тіло нації являється то в конструктивних, то в деструктивних формах оприявлення. Виділимо одну з найупізнаваніших: «Всі дослідники української духовності прийшли однозгідно до висновку, що українці відзначаються емоційною вдачею, себто, що в їх житті емоції відіграють велику роль і часто навіть переважають над інтелектом і волею» [4, с. 5]. При чому, якщо М. Чижевський у «Нарисах із історії філософії в Україні» відзначає, що емоціоналізм,

сентименталізм, чутливість, ліризм українців творчо втілюються в естетизмі народного життя, обрядовості, гуморі, релігійності, то, з іншого боку, В. Липинський акцентує на негативних проявах такої емоційності, зокрема легкій запальності і скорому охолодженні, draжливості через дрібниці та байдужості щодо важливих справ. Ба більше, у крайній виявах вироджена емоційність спонукає до переважання дрібних індивідуальних амбіцій над національними ідеалами; до нераціональності мислення; неозначеності та туманності політичних національних стратегій; безмотивовості загального деградованого стану розчулення окремих індивідів. У межах практичної настанови чутливість національної психіки, з одного боку, є спокусою з легкістю піддатися впливу різних демагогів, легко вірити наклепам, змінювати світогляд, але, з іншого, – вона є здатністю уникнути редукаціоністського підходу до особи виключно як *homo sapiens*, котрий своєю «холодною» раціональною логікою відволікає людину від вищих емоцій любові, жалю, співчуття, милосердя, приязні. Очевидно, не випадково, що в європейській культурі типовим є персоніфікований інтелект в образі диявола, наприклад у І. Франка, Й. Гьоте, Дж. Кардуччі. Натомість, прихильність до чуттєво-тілесної спроби тлумачити природу народної мудрості в українському інтелектуальному середовищі практикують І. Вишенський, П. Юркевич, Г. Сковорода, М. Гоголь, П. Куліш, Т. Шевченко тощо. Відтак, для сучасної молоді людини важливою є спрямованість на реабілітацію творчої, а не руйнівної основи української чуттєвості, котра в контексті глобального технологічного поступу здатна вберегти емоцію людяності в її проявах родинної, дружньої чи національної прив'язаності від численних сентиментальних токсинів [1].

Посеред численних аспектів української ментальності в горизонті яких відбувається сучасна українська молодь, показовий виокремлює Б. Цимбалістий. У тексті «Родина і душа народу» автор відзначає: «Якщо хочемо емпірично досліджувати національну психіку українців, мусимо проаналізувати докладно структуру родинного життя в народі, бо воно є носієм традицій у способі думання» [4, с. 37]. Він вважає, що коріння кордоцентризму і почуттєвості українців приховані в особливому родинному становищі жінки, коли лагідність і добросердечність переважають настанову мужності і здобування. Далі мислитель вибудовує аргументацію на користь зв'язку цього явища з особливостями народного життя, а саме: оскільки роль батька у традиційній українській сім'ї зводиться здебільшого до караючого чинника, якому дитина кориться зі страху, то опісля в суспільному житті влада сприймається громадянами як чужа і деспотична, до якої за замовчуванням ставляться з недовірою. Якщо це є чужа, нав'язана ззовні, влада, то після її падіння часто настає анархія серед українського населення через неможливість самостійно організувати своє свободне життя. Також, якщо всі рівні, як сини одної матері, то не можна допустити переваги одного над іншим, через це є невміння встановити свою національну владу і втримати її. Значення має навіть спосіб годування немовлят, «воно відбувається не за усталеним розкладом годин, але в міру бажання дитини... Психоексперти твердять, що при такому піклуванні людина в пізнішому віці проявлятиме довіру до себе і до життя, матиме інстинктову певність у житті, (українське «якось воно буде», навіть коли ситуація справді грізна)» [4, с. 40].

Зосередимось також на вияві ментальності, важливому для М. Шлемкевича, а саме на пісенній ліричності. Посилаючись на П. Тичину, автор у своєму тексті «Душа і пісня» каже, що «без музики в Україні революції не зробити» [4, с. 50]. Але в такій

настанові приховані свої небезпеки, адже пісенність страхається твердої, чіткої форми, яка знищує її настроєвість. Тому М. Шлемкевич безпрецедентно висловлює перестороги у здійсненні цієї особливості української душі: «Ми подібні до розпечених дітей, які мали щасливу молодість. Вони часто не можуть вкласти в умовини зрілого віку. Вони демонструють перед світом свою закохану прив'язаність до батьківського дому, на здивування людей, які такі ознаки пестівства і дитячої кокетерії називають просто інфантилізмом, недорозвитком. Так оце і ми, закохані у наш геніальний примітив, виводимо його в шаравах і при бандурному співі перед світом, який не розуміє цього і неприготований починає орієнтуватися, пригадуючи собі примітиви Полінезії, Африки...» [4, с. 52]. З таким підходом до дійсності цінність індивідуалізму здійснюється позірно у філістерській пересічній формі так званої «почувально-настроєвої отаманщини» (за словами М. Шлемкевича).

Немає необхідності продовжувати перелік українських ментальних рис, адже при порушенні цієї проблеми важливим є не стільки аналітичний, скільки інструментальний підхід до її витлумачення. Тому, як свідчить афоризм: «Хто знає лише власний народ, той його не знає», - вважаємо за доцільне звернути взір у бік західноєвропейської філософської традиції з метою відшукування методологічного принципу рефлексування, який буде автентично корелювати із даністю української національної вдачі. Знаходимо його в надрах екзистенційного світобачення, породженого європейськими історичними та інтелектуальними реаліями ХХ ст. Свідченням на користь виправдання такого співставлення є т.з. «межовість української душі». Як відзначає М. Шафовал: «Україна [є] країною, яка уможлиблює зв'язок між культурами, будучи свідомою своєї приналежності до західного культурного світу та зберігаючи при цьому власну ідентичність» [3, с. 12]. Тієї ж думки притримується І. Мірчук: «Після остаточного розриву усяких стосунків між Римом та Візантією в ХІ ст. українським землям дісталася від долі велика місія, важливе призначення зібрати в одну цілість східні і західні культурні впливи та дати світові нову їх синтезу» [3, с. 19]. Особливого роду світоглядну двоїстість всередині різних сфер українського суспільного середовища відзначає М. Шлемкевич у праці «Галичанство». Наприклад, у сфері красного письменства, «коли творчість молодого Шевченка нагадувала зелене буяння п'яного життєдатними соками чорнозему, то більші твори Франка можуть нагадувати хребти Горганів, важкі гори накиданих одне на одне кам'яних тесів» [7, с. 62]. Схожу подвійність національного характеру відзначаємо і в сфері політичного, державницького спрямування: «Східна Україна дала армію УНР... Скільки веселого гуку і скільки вродливого і розсіяного щастя пролітало в ті дні на буйних конях по степу широкому, по краю веселому! В той самий час Західна Україна дала... сіру Галицьку Армію... За нею залишалося менше барвистих споминів, але більше твердої дисципліни» [7, с. 62-63].

Враховуючи таку передісторію, сучасна українська молодь у реаліях власного повсякденного життя продовжує зустрічатися віч-на-віч з численними «межевими ситуаціями» – тривоги, самотності, невизначеності, випадковості, розчарування, відчаю, терпіння. Вона поневіряється поміж крайніми полюсами самоздійснення: «*vita maxima*» (позицією героїчною, жертвовною, альтруїстичною) та «*vita minima*» (поведінкою байдужою, пристосовницькою, нефлексивною). Враховуючи те, що «антропологічна думка в Україні віддавна тяжіла до... екзистенційних та персоналістичних тенденцій» [5, с. 8], вважаємо за доцільне показати, що сучасна

українська молода людина має перспективу автентичного гідного самоздійснення власне як екзистенція, яка не може бути редукована до абстрактних дефініцій.

Отже, екзистенція як певна форма буттявання в особливий спосіб оформлює ціннісний каркас життєвих орієнтирів особи, «екзистенція – чинник, що ставить людину перед вирішальний для глузду і осмислення буття вибір провідних, остаточних і безумовних вартостей для людських змагань і дій» [2, с. 68]. Одним з ключових перспективних шляхів здійснення української молоді у світоглядному ключі, що корелює з особливостями нашої ментальності, є т.з. «граничне буття» або «буття-на-межі», котре в якості свобідного простору існування протистоїть лещатам «буття-в-межах» зовнішньо нав'язаної через примус чи обов'язок системи життєвих координат. Оскільки граничне буття, на відміну від граничної ситуації, є результатом вільного вибору людини, то «бути на межі означає для людини ставати... Це процес народження іншого, позамежового, метакричного. Саме в цьому полягає його найвищий сенс. Тому граничне буття, буття-на-межі, є лише передумовою іншого буття... Це – напруження, в якому відбувається звільнення від буденності з її затишком та спокоєм» [5, с. 98]. У такий спосіб, екзистенція протистоїть безособовому світовідношенню, спонукає до індивідуального зростання, котре не пригнічується всезагальністю, а має простір для здійснення внутрішніх дихотомій, парадоксів і напружень.

Список використаних джерел

1. Кримський С. Під сигнатурою Софії / С. Кримський. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 367 с.
2. Кульчицький О. Введення в проблематику сутності філософії / О. Кульчицький // М. Шлемкевич. Сутність філософії. – Париж; Нью-Йорк; Мюнхен, 1981. – С. 1-86.
3. Мірчук І. Напрямки української культури / за ред. та з передмовою М. Шафовала / І. Мірчук. – Мюнхен, 2003. – 53 с.
4. Українська душа / ред. М. Шлемкевич. – Нью-Йорк; Торонто : Ключі, 1956. – 64 с.
5. Табачковський В., Шалашенко Г., Дондюк А. та ін. Колізії антропологічного розмислу / В. Табачковський, Г. Шалашенко, А. Дондюк. – К. : ПАРАПАН, 2002. – 528 с.
6. Шлемкевич М. Верхи життя і творчості : промови, доповіді / М. Шлемкевич. – Нью-Йорк, 1958. – 159 с.
7. Шлемкевич М. Галичанство / М. Шлемкевич. – Львів : За вільну Україну, 1997. – 104 с.
8. Шлемкевич М. Загублена українська людина / М. Шлемкевич. – К. : Фенікс, 1992. – 168 с.

Шипко Оксанастарший науковий співробітник
відділу інтернаціоналізації вищої освіти
Інституту вищої освіти НАПН України**Інтернет-комунікації як чинник формування ціннісних орієнтацій
сучасної студентської молоді**

Актуальність теми визначається реаліями сьогодення. Процес інформатизації суспільства та входження до глобального інформаційного простору неминуче супроводжується утвердженням нової системи цінностей. Інтернет як новий засіб комунікації змінює стиль життя як окремих людей, так і суспільства в цілому, відіграє все більшу роль не тільки в пізнанні навколишнього світу, а й у трансляції і відтворенні певних соціальних норм, цінностей життя, зразків поведінки. «Якщо фундаментальна битва за визначення норм у суспільстві і застосування цих норм у повсякденному житті відбувається навколо формування людської свідомості, то комунікація є епіцентром цієї битви. Оскільки саме через комунікацію людська свідомість взаємодіє з її соціальним і природним оточенням. Цей процес комунікації відбувається згідно зі структурою, культурою, організацією і технологією комунікації в певному суспільстві», – зазначає М. Кастельс [4].

Молодь та її ціннісні орієнтації найбільше підвладні змінам, оскільки її світогляд і життєві позиції ще не усталилися, і, відповідно, вплив на таку аудиторію є найбільш продуктивним [6]. Молодь є особливою соціально-демографічною групою, що визначається не лише віковими межами, але й специфічним соціальним статусом, особливостями свідомості й поведінки. Саме у молодіжному середовищі формується новий тип особистості, який буде домінувати у майбутньому. В період студентства відбувається становлення цілісності особистості. «Базові цінності особистості формуються в період так званої первинної соціалізації індивіда, до 18-20 років, а потім стають достатньо стабільними, суттєво змінюючись лише у кризові періоди життя людини і її соціального середовища» [8].

Цінності є ядром культури і реалізуються через механізм відповідних орієнтацій, який полягає або в прийнятті або у відкиданні певних моделей поведінки чи ідеалів. Ціннісні орієнтації – своєрідні орієнтири, які є сполучним ланцюгом між об'єктивним соціокультурним середовищем та індивідуальною свідомістю людини з одного боку, а з другого – між її свідомістю, діяльністю і поведінкою. Вони є елементом вираження цілого комплексу потреб і інтересів, цілей і прагнень, світогляду і переконань людини, і відповідно до них людина мотивує свою поведінку [6].

Сьогодні ціннісні орієнтації молоді формуються дещо хаотично, перебуваючи під впливом, з одного боку – традиційних цінностей людства, що характеризуються переважанням моральних норм, гуманізму, а з другого – мінливих соціальних умов, нестабільності, ризику, особливістю якого є індивідуалізм, пріоритет матеріального над духовним. Тому важливо зрозуміти, які цінності життя для молоді сьогодні є пріоритетними, і що потрібно зробити, щоб направити їх у потрібне русло.

До ідеальної моделі ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді дослідники відносять такі цінності, як життя, здоров'я, щастя, любов, сім'я, майбутнє дітей, дружба, освіченість, професійна самореалізація, матеріальна забезпеченість, конкурентоспроможність, креативність, розвиток своїх здібностей, індивідуальність, соціальна компетентність, розширення міжособистісних зв'язків, реалізація своєї соціальної ролі.

Оскільки у сучасних умовах значний вплив на формування ціннісних орієнтацій студентської молоді здійснює інтернет, актуалізується проблема цінностей, що транслиуються в інформаційно-комунікативному середовищі. Вплив інтернет-простору на сучасну молодь відзначається суперечливим характером, дослідники наголошують як на позитивних, так і на негативних його аспектах.

З одного боку, інтернет надає унікальні можливості для самоосвіти, творчої самореалізації, інтерактивної міжособистісної взаємодії, набуття соціального досвіду у мережевому спілкуванні; складає значну частину дозвілля молоді, впливає на формування соціальних настанов, ціннісних орієнтацій, а з іншого – зумовлює віртуальну втечу від дійсності, втрату реальності, залежність від інформаційного впливу та маніпуляцій засобами інформаційних технологій, стрімке поширення масової культури у далеко не найкращих її формах [1].

Ціннісний контекст сучасного інтернет-простору розглядається у інформаційно-пізнавальному, комунікативному, віртуально-ігровому вимірах.

Під час пошукової діяльності в інформаційно-пізнавальному середовищі інтернет-простору студенти можуть як спостерігати інформаційні потоки, так і бути активними суб'єктами інформаційно-комунікаційного дискурсу. Студент має розуміти смисловий контекст інформації, оцінювати її зміст та мету. Зважаючи на те, що у сучасному інформаційному середовищі відзначається надлишковість, недостовірність інформації, студенти, відповідно до своїх світоглядних принципів та навичок критичного мислення, визначають для себе її ціннісний аспект.

«Не зважаючи на численні негативні аспекти, пов'язані із віртуальним комунікативним середовищем, інтернет-простір має значний потенціал у формуванні та утвердженні соціально позитивних цінностей, ціннісно-смислової сфери сучасного студентства, – зазначає Л.Л. Бутенко. – Аксиологічні засади віртуально-ігрового виміру інтернет-простору пов'язані із утвердженням людиною цінності власної суб'єктності у віртуальній комп'ютерній реальності, включенням у багаторівневу взаємодію, прийняттям певної соціальної ієрархії. Залучення молоді до безмежного ігрового простору інтернет актуалізують увагу до таких цінностей, як свобода вибору гри, досвід тактичної взаємодії, що призводить до перемоги; вибудовування уявного життя з бажаними атрибутами; цінності змагання та ін.» [1].

Сучасна соціокультурна дійсність є складною, неоднозначною системою суперечливих процесів. Під її впливом відбувається зниження рівня духовної культури в суспільстві, встановлення сумнівних цінностей, що дегуманізують суспільну свідомість. Особистісні зразки і норми поведінки сучасної масової культури проектується на молодь, формуючи їх ціннісні орієнтації і норми поведінки, зокрема через інтернет. Контент мережі формує думки, погляди, настрій, поведінку окремих індивідів, соціальних груп і суспільства в цілому. Так, наприклад, активна пропаганда пріоритету грошей над такими цінностями, як любов, доброта, підтримка і допомога

згубно впливає на молоду людину, адже всі явища в житті вона починає оцінювати з позицій особистої вигоди.

Традиційні виховні функції найважливіших соціальних інститутів – сім'ї і освіти – характеризуються послабленням впливу на процеси соціалізації молоді. Поширення глобальної мережі призвело до того, що молодь самостійно формує своє власне інформаційне середовище, використовуючи різноманітні сучасні форми медіа – блоги, форуми, інтернет-коментування, віртуальні спільноти, фото-, аудіо- та відеотворчість, мобільні комунікації тощо. Все це допомагає молоді долати психологічні бар'єри, відчувати себе більш комунікабельними, самостійними, впевненими, успішними, ніж у реальному житті. Негативні категорії етики в мережі переважають над позитивними, внаслідок чого спостерігається зростання немотивованої агресії молоді, руйнування традиційних загальнолюдських цінностей, відсутність моральних орієнтирів. У зв'язку з цим необхідно знайти способи мінімізації негативного впливу на молодь, розвивати у молодій людини критичне мислення, навчати медіаграмотності [7].

Одним із негативних ефектів глобальної мережі є поширення різноманітної інформації сумнівного змісту, інформаційних атак, які загрожують психічному чи фізичному здоров'ю людини, які формують криміногенну атмосферу в суспільстві і сприяють розвитку психічних захворювань.

Такі особливості соціокультурної дійсності переконують, що для забезпечення гуманістичних взаємовідносин у суспільстві потрібно культивувати моральні цінності добра, людяності, відповідальності, почуття власної гідності, толерантності тощо.

«Інтернет значимо впливає на формування духовно-моральних цінностей дітей, підлітків та молоді, які відкриті світу, але не можуть поки що правильно орієнтуватися в потоці інформації і вибирати з нього потрібну. На відміну від дорослих, у них немає фільтра і вони конформні. Матеріали, викладені у відкритий доступ, можуть направляти енергію як у творчий вектор кіберсоціалізації особистості, так і в руйнівний. Тому дуже важливо розуміти закономірності формування ціннісних орієнтацій в кіберпросторі і вміти управляти цим процесом, спрямовуючи його в позитивне русло» [2].

Негативний вплив інтернет-комунікацій на особистість студента проявляється у деякій її дезадаптації, посиленні автономності особистості, інколи з проявами відчуження, «генералізацією» значення мережі інтернет в житті людини. В мережі, де переважає анонімність, безпека рольового експерименту, де можна вільно висловити свої думки, не побоюючись осуду, молода людина знаходить віртуальних друзів, розуміння, якого не має в реальному соціальному оточенні, і поступово втрачає потребу в активному живому спілкуванні, відходить від вирішення реальних проблем. Інтернет створює ілюзію дружніх стосунків без вимог дружби. Першорядне значення інтернету в житті молодих людей, дезадаптація особистості студентів внаслідок надмірного перебування у віртуальному просторі, свідчать про симптоми інтернет-залежності. Інтернет-залежність формується переважно від сервісів, які забезпечують можливість спілкування з іншими людьми або пов'язані з ігровою діяльністю [10].

Попри негативний вплив інтернет-комунікацій, дослідження показують, що для молоді пріоритетними на сьогодні все ж залишаються орієнтації на такі цінності, як сім'я, друзі, здоров'я, освіта, матеріальний статок і справедливість. У віртуальному

спілкуванні основними ціннісними орієнтаціями вважають довіру, розуміння нормативних стандартів спілкування, толерантність, оволодіння мета-мовою.

Коберник Л.О. у своїх дослідженнях виділяє такі групи ціннісних орієнтацій студентів: 1) цінності особистого життя; 2) індивідуальні цінності; 3) етичні цінності; 4) цінності професійної спрямованості; 5) цінності розвитку і пізнання [5].

Молодь використовує інтернет переважно для спілкування, пошуку інформації, необхідної у процесі навчання. Також студенти використовують мережу для творчої діяльності, як наприклад програмування, створення сайтів, виконання роботи модератора, адміністратора, обслуговування замовлень в інтернет-магазинах та ін. Тобто, володіння інформаційно-комунікаційними технологіями дає змогу студентам набувати знань про навколишній світ, удосконалювати професійні навички, заробляти гроші. Студенти, які регулярно відвідують інтернет, мають більш високий рівень інтелекту, здатність до планування і прогнозування, відчувають потребу в духовній діяльності, демонструють новий тип складної поведінки, є більш соціально мобільною порівняно зі своїми однолітками, які не працюють у глобальній мережі. Для студентів, які не відвідують інтернет, характерним є фізіологічний егоїзм і, як наслідок, знижений рівень здатності до самореалізації. Ця частина студентства намагається відійти від складних типів поведінки, від складних форм ставлення до світу, зосереджена на собі, що може призвести їх до ізоляції від світу, знизити рівень здатності до самореалізації в інформаційному суспільстві [10].

Отже, формування ціннісних орієнтацій студентської молоді відбувається у насиченому різноманітними нормами і правилами суспільстві, в суперечливих умовах, коли на молоду людину одночасно впливають різні фактори, які часто можуть бути протилежними. Попри негативні аспекти впливу інтернет-комунікацій на формування ціннісних орієнтацій студентської молоді, незаперечним є їх позитивний вплив. Інтернет-комунікації відкривають широкий доступ до загальнолюдських цінностей, творчої діяльності, поглиблюють знання про навколишній світ, урізноманітнюють практики спілкування. Сьогодні молоді конче необхідно навчитися розрізняти, яка інформація, діяльність, спілкування в інтернет-просторі є корисною, безкорисною, а яка може завдати шкоди свідомості, негативно вплинути на її ціннісні орієнтації.

Список використаних джерел

1. Бутенко Л.Л. Аксіологічний контекст виховання студентської молоді в інтернет-просторі / Л.Л. Бутенко // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2015. – №2(291). – С.18-28.
2. Верейкина С.Н. Особенности формирования ценностных ориентаций студентов-первокурсников в процессе киберсоциализации / С.Н. Верейкина // Homo Cyberus. – URL: http://journal.homocyberus.ru/Verejkina_S_Osobennosti_formirovaniya_cennostnyh_orientacij_studentov-pervokursnikov_v_processe_kibersocializacii
3. Гіденс Є. Соціологія / Є. Гіденс. – К. : Основи, 1999. – 726 с.
4. Кастельс М. Власть коммуникации: учеб. пособие / М. Кастельс ; пер. с англ. Н.М. Тылевич ; под науч. ред. А.И. Черных ; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2016. – 564 с. – С. 21.

5. Коберник Л.О. Динаміка змін ціннісних орієнтацій студентів як чинника виникнення конфліктних форм поведінки / Л.О.Коберник // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія // Щоквартальний науково-практичний журнал. – №4. – Харків : НТУ «ХПІ». – 2009. – С.23-28.
6. Логинова Ю.Е. Влияние средств массовой информации на ценностные ориентации студенческой молодежи / Ю.Е. Логинова. – URL: <https://www.scienceforum.ru/2016/pdf/20335.pdf>
7. Николайчук И.А. Информационно-коммуникационные технологии как агент социализации и инструмент образования современной молодежи / И.А. Николайчук, А.В. Виловатых. – URL: <https://riss.ru/demography/demography-science-journal/34450/>
8. Пірен М. Ціннісні орієнтації молоді в українському суспільстві на сучасному етапі / М. Пірен, О. Цілюрик. – URL: <http://social-science.com.ua/article/648>
9. Скородумова О.Б. Интернет и его основные социокультурные функции / О.Б. Скородумова // Философия и общество. Выпуск №1(34). – 2004. – URL: <http://www.socionauki.ru/journal/articles/252933/>
10. Туякбасарова Н.А. Интернет-коммуникации как средство формирования ценностных ориентаций личности студента : автореферат дисс. ... канд. соц. наук. : 22.00.06 / Н.А. Туякбасарова. – Курск, 2006. – 26 с.

СЕКЦІЯ II.

Формування якісного контингенту студентів, вмотивованих здобувати відповідну вимогам часу компетентність за обраним фахом

УДК 378:316.6

Гладка Галина

кандидат історичних наук,
доцент кафедри українознавства і філософії
Івано-Франківського національного медичного університету

Соціальна відповідальність студента в сучасному університеті

Освіта є сферою відповідальності як з боку держави, закладів освіти чи викладацьких кадрів за її якість, так і з боку самого студента за її ефективне освоєння. Безвідповідальність тих, хто навчається, руйнує освіту, зводить її нанівець. Зусилля викладацького складу будуть марними, якщо сам не бажає навчатись, тобто не несе соціальної відповідальності за своє навчання. Саме тому основна відповідальність за здобуття якісної освіти покладається на тих, хто навчається. У зв'язку з цим необхідно виховувати у студентів потребу в навчанні через формування почуття відповідальності за власну освіту не лише як за власне надбання, але й як за соціальне (сім'ї, колективу, держави). Діалектичний взаємозв'язок свободи й відповідальності на рівні освітньої системи знаходить вияв у нерозривності академічних свобод студентів і їх відповідальності за навчання. З одного боку, поза визначенням академічних свобод студенти не можуть бути охарактеризовані як реальні суб'єкти навчального процесу, перетворюючись на об'єкти впливу. З другого боку, ігнорування студентами поняття відповідальності перетворює саме поняття свободи на фікцію, на нічим не обмежене свавілля, що в кінцевому підсумку руйнує як підвалини освітньої системи, так і саму особистість суб'єкта навчання (тобто студента).

Спрямованість диференційованого навчання на індивідуально-типологічні особливості студентів формує в них уміння вчитися, потребу в самоосвіті, бажання генерувати ідеї, шукати альтернативні розв'язання стандартних та проблемних ситуацій. Для цього, на наш погляд, необхідно також урахувати зміст відповідальності студентів за навчання як константи навчально-виховного процесу.

Відповідальність, поряд з активністю, схильністю до допомоги, співпраці, належить до групи соціально-психологічних якостей, що пов'язані із соціальною поведінкою і позицією особи. Поняття соціальної відповідальності визначається суспільним характером громадської поведінки і відображає взаємозв'язок людини та суспільства.

Серед педагогічних теорій, що допомагають визначити сутність відповідальності студентів, важливе місце посідає теорія відповідальності А.С. Макаренка, який справедливо вважав, що першопочатком авторитету людини постає саме відповідальність, яка є найважливішим людським атрибутом.

Відповідальність полягає не в тому, що людина боїться покарання, а в тому, що вона й без покарання почуває себе незручно, якщо з її вини зіпсувалася якась річ. У спадщині А.С.Макаренка особлива увага приділяється розмежуванню питань виховання відповідальності й виховання відповідальністю, питань колективної відповідальності й відповідальності перед колективом, аналізу професійної відповідальності.

Глибоке і різнобічне тлумачення відповідальності знаходимо у педагогічних працях В.О.Сухомлинського, який інтерпретував відповідальність з точки зору особистісної, персональної проблеми, яка визначає здатність особистості самостійно формулювати моральні обов'язки, намагатися їх виконувати, а також здійснювати самооцінку та самоконтроль. На його думку, людина має нести відповідальність насамперед перед власною совістю. Крім того, відповідальність суттєво поширює сферу втручання до навколишнього світу, що призводить до утвердження ідеї особистої відповідальності. Соціальна відповідальність студентів може розглядатися через призму їх відношення до навчання, спілкування, способу життя, дотримання морально-правових норм тощо. Покладаючи на людину відповідальність, стверджує В.О.Сухомлинський, суспільство сподівається, що таким чином воно виховує її в необхідному напрямку, підкреслюючи, що свідомість відповідальності контролює поведінку людини, узгоджує особистісні й громадські інтереси, якщо між ними виникають суперечності. Справжня суть відповідальності полягає не в природі окремої людини, а у взаєминах її з суспільством.

Процес виховання відповідальної особистості студента вимагає науково обґрунтованої системи. У цьому питанні потрібні задум і планомірне його здійснення протягом тривалого часу. Причому ця робота має здійснюватися викладачами не прямолінійно, не посиленням засобів примусу й контролю, а різноманітними спонуканнями. За таких підходів моральний ідеал набуває реального гуманістичного сенсу, реалізуються автономія особистості, її свобода і творчість.

Переживання, усвідомлення, прагнення тільки тоді стають ґрунтом, на якому зростає моральна відповідальність, коли вони перетворюються на активну діяльність, на вчинки. Суб'єкт у своїх діяннях, в актах своєї творчої самодіяльності не лише виявляється й розкривається; він у них створюється і визначається. Особистість є більш значущою, коли більшою є сфера її дії, той світ, у якому вона живе, і коли завершеним є цей світ, тоді досконалішою є вона сама. Кожним актом творчої самодіяльності, створюючи як його, так і себе, особистість створюється, самовизначається як цілісність.

З педагогічної точки зору, соціальна відповідальність – це якість особистості, що виявляється в різних формах контролю особистості своєї діяльності, що відображає соціальне, морально-правове ставлення до суспільства, ознаками якого є виконання прийнятих у суспільстві моральних і правових норм та правил, виконання свого обов'язку, готовність відповісти за свої вчинки [1]. З позиції соціальної політики, соціальної роботи соціальна відповідальність – це ступінь відповідності дій соціальних суб'єктів взаємним вимогам та історично конкретним соціальним нормам, загальним інтересам [2].

Для формування у студентів відповідальності за результати навчання, на наш погляд, необхідно широко використовувати як засоби самих навчальних закладів, так і весь спектр позанавчального впливу. У сучасних українських університетах важливою

умовою педагогічного керівництва формуванням соціальної відповідальності в студентів є постійний пошук нових форм і методів їх організаційної діяльності. У цьому зв'язку важливим є запровадження у виховній роботі зі студентами особистісно-орієнтованих технологій колективного творчого виховання, коли особистість студента формується в процесі роботи на користь інших людей, в організації певного способу життя колективу, що ґрунтується на засадах моральності, соціальної творчості. Зокрема, значне місце у формуванні відповідальності молодих людей має їхня участь у Всеукраїнському русі студентської молоді за збереження і підтримку культурно-історичної спадщини, природного середовища, відновлення. Участь у благодійній суспільно-корисній діяльності дозволяє молоді глибше пізнати ази доброти, співчуття, готовності прийти на допомогу тим, хто цього потребує.

Такі риси, як громадянська освіченість, компетентність, виховання поваги до прав людини, толерантність, вміння знаходити компроміс, критичність мислення, його незалежність, мають транслюватися системою освіти й виховання особистості у процесі активного впровадження педагогічних інновацій з метою вироблення соціальної адаптації та формування соціальної відповідальності студентів у педагогічному дискурсі, який визначається як системна технологія у складі педагогічної інноватики, що покликана удосконалювати педагогічний процес.

Саме поняття «дискурс» задає нову теоретико-методологічну перспективу дослідження проблеми, оскільки орієнтує на перехід від монологічної теоретичної рефлексії до організації конструктивної і відповідальної комунікації між учасниками навчального процесу, які намагаються розв'язати поставлені завдання на практичному рівні [3]. Такий дискурс вимагає зіставляти філософські конструкти духовності з її соціокультурними репрезентаціями, орієнтуючись на соціально-ціннісні уявлення й потенції особистості в континуумі суспільних відносин у процесі актуалізації соціальної адаптації і формування соціальної відповідальності студента.

Розвиток соціальної відповідальності студентів у вищому навчальному закладі відбувається в процесі вивчення дисциплін циклу гуманітарної, природничо-наукової, загальноекономічної та професійно-орієнтованої підготовки, що мають поліфункціональний вплив на його розвиток. Так, курси гуманітарної підготовки (філософія, етика й естетика, історія України, історія української культури, культурологія, соціологія) дозволяють сформувати ціннісні орієнтації майбутніх фахівців, які є основою соціально відповідальної поведінки. Саме знання – це шлях до формування цінностей особистості, які є фактором детермінації і регулювання мотивації та дій, а тому формують основу майбутньої професійної діяльності [4].

Демократизація суспільства, зростання соціальної ролі особистості розширюють межі її відповідальності. Принцип демократичності в діяльності вищої школи вимагає визнання особистості як вищої природної та соціальної цінності, яка має певний ступінь відповідальності перед суспільством [5].

Отже, відповідальність – це не тільки необхідне суспільству обмеження волі особистості, а й вираження її творчої активності, свободи вибору, розвитку її критичного мислення як фактора оптимального входження особи студента у континуум суспільних відносин. Відповідальна людина знає, що вона робить, і передбачає наслідки своїх дій. Відповідальність за результати навчання спрямовує вчинки студента, виступає стимулом удосконалення, показником соціальної зрілості. Критичне ж мислення є тим каталізатором прискорення формування соціальної

позиції, який уможлиблює перетворення особи студента на повноцінного представника певного суспільства, з його специфічними характеристиками і якостями.

Список використаних джерел

1. Коджаспирова Г.М. Педагогический словарь / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – М. : Academia, 2000. – 176 с.
2. Головатий М.Ф. Соціальна політика і соціальна робота : термінологічно-понятійний словник / М.Ф. Головатий, М.Б. Панасюк. – К. : МАУП, 2005. – 560 с.
3. Скубашевська О. Дискурс як технологія навчання учнівської та студентської молоді / О. Скубашевська // Вища освіта України. – 2008. – № 1. – С. 31–35.
4. Вієвська М. Соціальна відповідальність у змісті професійної підготовки менеджерів з економіки / М. Вієвська. – URL: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/OD/2010_2/10VMGPME.pdf.
5. Береза В.О. Критичне мислення студентів як фактор їх соціальної адаптації і формування соціальної відповідальності / В.О. Береза // Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. – Серія: Педагогічні науки. – 2008. – Вип. 135. – С. 90–96.

УДК 372.796 - 057.86570875:387

Ткачук Олена

викладач кафедри фізичного виховання і здоров'я
Національного медичного університету імені О.О. Богомольця

Структура компетентності здоров'язбереження майбутніх лікарів

Постановка проблеми та її актуальність. Аналіз наукових джерел свідчить, що нині не має єдиного визначення фахівцями поняття «компетентності здоров'язбереження». Як зазначають Н. Бібік, Л. Ващенко, Д. Вороніна, О. Локшина, О. Овчарук, Ю. Палічука, Яворської та ін. В свою чергу, Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук (2004) зазначають, що здоров'язберігаюча компетентність – це характеристика властивості особи, спрямована на збереження фізичного, соціального, психічного та духовного здоров'я, як свого, так і оточуючих [6]. Ю. Павлов [8] стверджує, що – це формування системи відповідних ціннісних орієнтацій і установок, активної життєвої позиції майбутніх фахівців, їх позитивної мотивації до саморозвитку та самовдосконалення, прийняття відповідальності за власне здоров'я і самореалізацію в соціальному і професійному середовищі. На думку Н. Белікової, [2] КЗЗ – це інтегративна якість особистості майбутнього фахівця, яка має складну системну організацію і виступає як сукупність, взаємодія і взаємопроникнення мотиваційного, когнітивного і діяльнісного компонентів. Слід звернути увагу на дослідження О. Халло [11], який зауважує, що формування КЗЗ відбувається на міжпредметному рівні за допомогою предметних компетенцій з урахуванням специфіки предметів та пізнавальних можливостей викладачів.

Погоджуємось з О. Митник [4], який зазначає, що важливим чинником підготовки компетентних фахівців є створення здоров'язбережувального освітнього середовища у ВНЗ, зокрема: це цілеспрямована система умов освітньої діяльності, які не шкодять здоров'ю студента; форми і методи навчання спрямовані на збереження й зміцнення здоров'я; знання, вміння і навички, як викладачів так і студентів, засобів збереження та зміцнення здоров'я; формування ціннісного ставлення до стану свого здоров'я та здоров'я навколишніх; дотримання ними здоров'язбережувальних технологій [9, с.76; 4, с.58] (екологічні; соціальні; медико-гігієнічні; оздоровчі; фізкультурно-оздоровчі; та ін.).

Також слід зазначити, що А. Хуторской [10] КЗЗ, поділяє на компоненти саме в діяльнісній формі, зокрема: позитивно ставитися до стану свого здоров'я, володіти засобами фізичного самовдосконалення, самопідтримки й самоконтролю; знати і застосовувати правила особистої гігієни, уміти піклуватися про власне здоров'я, особистісну безпеку, володіти способами надання першої медичної допомоги; володіти елементами психологічної грамотності, статевої культури і поведінки; знати фактори позитивного впливу здорового способу життя на загальний стан організму; уміти підбирати індивідуальні засоби і методи для розвитку своїх фізичних, психічних і особистісних якостей [1].

Мета статті. Теоретично обґрунтувати та розкрити структуру КЗЗ майбутніх лікарів у процесі вивчення дисципліни «Фізичне виховання».

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з визначенням ВООЗ [3] «здоров'я - це стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб чи фізичних дефектів». Нагальними проблемами здоров'я є: тривала і напружена розумова діяльність, перебування за комп'ютером чи телевізором, що формують невротичні розлади; не регулярне харчування у поєднанні з гіпокінезією і гіподинамією обумовлюють формування специфічного морфо функціонального статусу організму, що характеризується пригніченням активності усіх систем організму, що викликає дефекти фізичного розвитку та фізичної працездатності.

Стурбованість станом здоров'я суспільства і необхідність підвищення його рівня демонструє Указ президента України «Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року» (2016), Постанова КМУ № 1045 і т.д.

Збереження і зміцнення здоров'я студентської молоді є одним з пріоритетних напрямів державної політики більшості розвинених країн, зокрема України, і тісно пов'язане з соціально-економічними, соціально-побутовими та виробничими умовами. У вирішенні проблеми здоров'язбереження важливу роль відіграє фізичне виховання, що є однією з невід'ємних складових культури особистості і суспільства в цілому, спрямоване на використання рухової діяльності, як фактору оптимального впливу на фізичний і психофізичний стан, формування та розвитку фізичних якостей [5].

Ключовою метою процесу формування КЗЗ майбутніх лікарів, при вивченні дисципліни «Фізичне виховання», відповідно до навчальної програми, є: оволодіння засобами здоров'язберігаючих технологій (медико-гігієнічні; фізкультурно-оздоровчі; здоров'язберігаючі освітні технології); забезпечення оптимальної рухової активності майбутніх лікарів у повсякденному житті. Завданнями є: усвідомлення студентами

значущості КЗЗ; забезпечення належного рівня розвитку показників морфофункціональних можливостей організму, фізичних якостей, рухових здібностей, фізичної підготовленості, фізичної працездатності, функціонального стану протягом усього періоду навчання; формування бази знань щодо впливу засобів фізичного виховання на організм, їхнє ефективне, свідоме використання для збереження та зміцнення здоров'я; оволодіння методиками оцінки фізичного розвитку, функціонального стану та самоконтролю під час занять фізичними вправами; формування умінь і навичок рухової активності. Для реалізації мети і досягнення кінцевого результату, вважаємо дотримання таких принципів:

- *індивідуалізації* [5] – сприяє розвитку самосвідомості, самостійності й відповідальності, враховуючи особливості віку, статі, стану здоров'я та рівня підготовленості. Індивідуалізація
- *диференціації* – сприяє розвитку творчих здібностей, забезпечує їх максимальну пізнавальну активність на основі самостійної роботи, постійного зворотного зв'язку, об'єктивізації контролю та оцінки знань;
- *гуманізації* – створення максимально сприятливих умов для розкриття й розвитку здібностей студентів, для їх повноцінного життя та самовизначення;
- *креативності* - призначена для створення умов, які б сприяли особистісному зростанню [1]. В основі лежить прагнення кожного з суб'єктів освітньої діяльності діяти раціонально, відповідально і творчо;
- *цілеспрямованості* - оволодіння системою наукових знань, практичних умінь і навичок здоров'язбереження.
- *всебічного гармонійного розвитку* (відображає біологічну закономірність, потребу в гармонійному розвитку всіх систем і органів особистості).
- *систематичності* [5] – побудова освітнього процесу у вигляді певного алгоритму, що забезпечує логіку і взаємозв'язок різних аспектів управління.

Зазначені вище принципи реалізуються за допомогою таких інструментів, як [5, ст.65]: естетичне оформлення занять (приміщення); рухова діяльність (ходьба, біг, стрибки; стройові вправи; дихальна, оздоровча гімнастика з предметами та без предметів; самомасаж); навички надання першої медичної допомоги при травмах (порізах, саднах, опіках, укусах); спілкування з природою (заняття фізичними вправами в природних умовах, біг по пересічній місцевості); спортивно-оздоровчі, тематичні свята.

Аналіз наукової літератури свідчить, що пріоритетними компонентами формування КЗЗ, більшість науковців вважають [2,4,8]: когнітивний, мотиваційний, діяльнісний. Таким чином аналіз наукової літератури і власні дослідження дають підстави вважати, що пріоритетними компонентами КЗЗ майбутніх лікарів у ВМНЗ є:

- **аксіологічний** – усвідомлення студентами вищої цінності власного здоров'я і необхідність вести здоровий спосіб життя;
- **мотиваційний** – формування позитивних емоцій до здорового способу життя;
- **гносеологічний** – знання, вміння, володіння різними методиками оздоровлення, аналіз своїх можливостей та здібностей;
- **діяльнісний** – підвищення рухової активності, володіння різноманітними способами фізичного самовдосконалення, самопідтримки та самоконтролю;

- **праксеологічний** – практичне впровадження методик здоров'язбереження у професійній діяльності, а також їх організація, планування, прогнозування результатів на основі синтезу теоретичних знань та емпіричного досвіду.

Слід також зазначити, що всі ці компоненти КЗЗ взаємопов'язані та взаємообумовлені в кожній конкретній ситуації. Таким чином, в нашому розумінні, визначення терміну **КЗЗ – це інтегральна, динамічна якість майбутнього лікаря, яка забезпечує успішне збереження та зміцнення фізичного, соціального, психічного та духовного здоров'я, як свого так і навколишніх (майбутніх пацієнтів). Основним критерієм є гармонія між біологічним, психологічним і соціальним станом протягом всього життя та діяльності особистості.**

Для ефективного та результативного педагогічного процесу необхідно створити особливі педагогічні умови та мотивацію, що реалізуються за допомогою дотримання вище зазначених підходів і принципів, підкреслюють обов'язкові вимоги до змісту та організації цього процесу. Зокрема аналіз наукової літератури та власний педагогічний досвід дає можливість виокремити такі педагогічні умови як:

- **особистісно-мотиваційні** – полягають у індивідуально-психологічній готовності особистості до самовдосконалення, самореалізації, ціннісної мотивації та її ставлення до збереження та зміцнення здоров'я;

- **інформаційно-комунікаційні** – використання яких впливає на забезпечення ефективного освітнього процесу засобами інноваційних, інформаційних технологій в особистому і соціальному житті, в процесі навчання та професійної діяльності. Запровадження цих умов сприяють підвищенню інформаційної насиченості знань про використання засобів здоров'язберігаючих технологій, зокрема: медико-гігієнічних; фізкультурно-оздоровчих; екологічних; здоров'язберігаючих освітніх технологій і т.д.;

- **організаційно-педагогічні** – сукупність заходів педагогічного впливу на систему матеріальних умов, зміст, організаційні принципи, форми, методи, засоби та прийоми освітньої діяльності. Важливою умовою формування КЗЗ є створення на компетентнісній основі адміністрацією університету відповідної матеріально-технічної бази; володіння та реалізація викладачем засобів і методів збереження та зміцнення здоров'я; створення та підтримка інноваційних, ефективних здоров'язберезувальних методик; виховання у студентів поваги до власного здоров'я, бажання підвищувати його рівень; інтеграція міждисциплінарних знань про значущість і цінність здоров'я, його збереження і зміцнення;

- **навчально-педагогічні** – базуються на формуванні здорової особистості; забезпечує відповідність змісту робочої навчальної програми з фізичного виховання потребі формування КЗЗ майбутніх лікарів;

- **педагогічний контроль і корекція формування КЗЗ** – спрямований на визначення рівня знань, вмінь і навичок процесу формування КЗЗ; передбачав діагностику стану здоров'я та фізичної підготовленості студентів; сприяє підвищенню мотивації до збереження і зміцнення здоров'я.

На основі виділених вище компонентів виокремлено наступні рівні сформованості КЗЗ майбутніх лікарів:

- високий рівень – характеризується високим рівнем мотивації, цінностей, інтересу власного здоров'я та рухової активності; високий рівень фізичної підготовки та працездатності; готовність до роботи в непередбачуваних критичних ситуаціях; володіння методиками оцінки фізичного розвитку, функціонального стану та самоконтролю під час занять фізичними вправами та в подальшій професійній діяльності; оцінювати і контролювати рівень фізичного здоров'я та результатів фізичної підготовки; високий рівень розвитку фізичних якостей та прагненням до самовдосконалення;
- середній рівень – характеризується стійким рівнем мотивації; наявністю знань та спроможність використання методик визначення рівня здоров'я та оцінки фізичного розвитку у типових ситуаціях; загальні закономірності впливу фізичних навантажень на організм в цілому, та окремі органи і системи організму, а також психофізіологічні особливості організму; достатній рівень розвитку фізичних якостей; часткова готовність до роботи в непередбачуваних критичних ситуаціях;
- низький рівень – характеризується низьким рівнем мотивації; відсутністю розуміння ціннісних орієнтацій і установок до покращення, збереження та зміцнення здоров'я особистості; відсутність самостійного вибору та використання методик визначення рівня здоров'я; не спроможність самостійно оцінювати і контролювати рівень фізичного здоров'я та результатів фізичної підготовки; невміння оцінювати і контролювати рівень фізичного здоров'я та результатів фізичної підготовки та працездатності; не сформованість фізичних якостей; невміння оцінити рівень власного здоров'я.

Таким чином, нами обґрунтовано теоретичну складову сутності компетентності здоров'язбереження майбутніх лікарів у процесі вивчення дисципліни «Фізичне виховання»; визначено основні компоненти КЗЗ майбутніх лікарів в освітньому процесі ВМНЗ (аксіологічний, мотиваційний, гносеологічний, діяльнісний, праксеологічний). Уточнено поняття КЗЗ майбутніх лікарів; виокремлені ключові педагогічні умови формування КЗЗ майбутніх лікарів у ВМНЗ.

Список використаних джерел

1. Антонова О.Є. Здоров'язберігаюча компетентність особистості як наукова проблема (аналіз поняття) / О.Є. Антонова, Н.М. Поліщук // Вища освіта у медсестринстві: проблеми і перспективи: [зб. статей Всеукраїнської науково-практичної конференції]. – 10-11 листопада 2011. – Житомир : Полісся, 2011. – С. 27-31.
2. Белікова Н.О. Термінологія наряду підготовки «Здоров'я людини»: [навч. посібник] / Н.О. Белікова, Л.П. Сущенко. – К.: ТОВ «Козарі», 2009. – 182 с.
3. Воронін Д.Є. Формування здоров'язберігаючої компетентності студентів вищих навчальних закладів засобами фізичного виховання: дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / Д.Є. Воронін; Херсонський держ. ун-т. – Херсон, 2006. – 222 с.
4. Завидівська Н. Н. Теоретико-методичні засади фундаменталізації фізкультурно-оздоровчої освіти студентів у процесі здоров'язбережувального навчання : дис. ... д-ра пед. наук : спеціальність 13.00.02 – теорія і методика навчання (фізична культура, основи здоров'я) / Н.Н. Завидівська; Національний пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2013 – 509 с.

5. Круцевич Т. Ю. Контроль у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді: навч. посіб. / Т.Ю. Круцевич, М.І. Воробйов, Г.В. Безверхня. – К.: Олімп. л-ра, 2011. – 224 с.
6. Овчарук О.В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / О.В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: колект. моногр. – К., 2006. – с. 6-16.
7. Омеляненко В.Г. Здоров'язберігаюча компетентність вчителя фізичної культури / В.Г. Омеляненко // Професійні компетенції та компетентності вчителя. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. – 188 с.
8. Павлов Ю.О. Формування у майбутніх фахівців компетенцій здоров'язбереження / Ю.О. Павлов // Гуманітар. вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун. ім.Григорія Сковороди» : зб. наук. праць – Переяслав-Хмельницький, 2013. – Вип. 28. – Т.2. – С. 456-462.
9. Поліщук Н. М. Здоров'язберігаюча компетентність особистості / Н. М. Поліщук // Магістр медсестринства : український науково-практичний журнал. – Житомир : Житомирський інститут медсестринства, 2013. – С. 10–17.
10. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А.В.Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.
11. Халло О.Є. Формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх педагогів Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Сер. : Педагогічні науки. – 2014. – Випуск 1.45 (106).– С. 168-170.

СЕКЦІЯ III.

Особливості навчання і розвитку студентів нового покоління

Балджи Єлена

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник
відділу лідерства та інституційного розвитку вищої освіти
Інституту вищої освіти НАПН України

Вплив соціально-демографічних та індивідуально-психологічних чинників на засвоєння студентами базових психологічних понять

Психологія як наука, яка посідає ключову позицію в системі наук про людину (згідно з класифікацією наук, що розроблена Б.Г. Ананьєвим [1], Б.М. Кедровим [2], Ж.Піаже [3]) повинна стати пріоритетною у освітньому процесі ВНЗ.

У багатьох дослідженнях встановлено, що більшість студентів не задоволені своєю психологічною підготовкою [4; 5; 6-8]. Значна частина студентів (42,6%) не уявляють або слабо уявляють роль у їх професійній підготовки окремих навчальних дисциплін, у тому числі психологічного циклу, не виділяють у їх змісті професійного контексту, не сприймають ці навчальні дисципліни як засіб професійної підготовки [9]. У дослідженні [10] на питання анкети: «Які предмети для вашої діяльності найбільш важливі?», студенти 4-го курсу у своїх відповідях надали переваги методикам викладання навчальних предметів (57,8% відповідей), а психології – лише 28,9%. В іншому дослідженні [11] студенти декількох ВНЗ оцінили психологію як професійно необхідну дисципліну у діапазоні 3-3,5 балів (при 5-бальній градації оцінок), тоді як середні бали склали 4-4,5 бала. Всі ці данні не виглядають випадковими, оскільки отримані різними дослідниками у результаті опитування студентів різних інститутів України.

Детальний аналіз даних дозволив виявити особливості засвоєння психологічних знань залежно від ряду соціально-демографічних та індивідуально-психологічних чинників.

Насамперед, було встановлено відмінності у засвоєнні психологічних знань залежно від майбутньої спеціальності.

Як впливає з даних, які ми отримали, дійсно найкраще володіють психологічними знаннями психологи ($p < 0.01$). Але, 56,4% психологів володіють психологічними поняттями на рівні механічного запам'ятовування, 26,2% – запам'ятовування з первинними ознаками засвоєння, 10,7% – використовуючи психологічні поняття розуміють їх сенс, 4% – використовуючи психологічні поняття розуміють систему в якій знаходиться поняття та тільки 2,7% психологів використовують психологічні поняття у повсякденному житті.

Виявлено відмінності також у засвоєнні психологічних знань залежно від вищого навчального закладу.

Нами було виявлено, що в Університеті менеджменту освіти НАПН України 2,2% досліджуваних мають V рівень володіння психологічними поняттями, тобто використовують їх у повсякденному житті, та 4,3% досліджуваних мають IV рівень, використовуючи психологічні поняття розуміють систему відмінно від інших ВНЗ. Так в Європейському університеті тільки 1% досліджуваних знаходиться на IV рівні, а більшість 84,6% у Європейському університеті та 62,5% у Криворізькому ДПУ мають I рівень володіння психологічними поняттями.

Також нами відмічені відмінності у засвоєнні психологічних знань відповідно до форми власності вищого навчального закладу, тобто рівень знань вищий у студентів вищого навчального закладу державної форми власності. Щодо рівнів володіння психологічними поняттями, ми виявили, що більший відсоток студентів на першому рівні (механічне запам'ятовування) у приватному ВНЗ, але на всіх інших рівнях більший відсоток у державному ВНЗ: запам'ятовування з первинними ознаками засвоєння – 24%; запам'ятовування з розумінням сенсу – 9,3%; запам'ятовування з розумінням системи – 3,6%; використання у повсякденному житті – 1,8%. Тоді коли у приватному ВНЗ немає таких студентів, які використовують психологічні поняття у повсякденному житті, а на IV рівні – 1% досліджуваних, на III – 2,9%, на II – 11,5%.

Наступний аналіз показав, що також існує залежність рівнів володіння психологічними поняттями від місця розташування вищих навчальних закладів. Нами були поділені вищі навчальні заклади на столичні та регіональні та було виявлено, що в столичних ВНЗ рівень засвоєння майбутніми фахівцями психологічних знань вищий, так V рівнем володіють 2,2% досліджуваних у столичних ВНЗ, а у регіональних ВНЗ зовсім немає студентів цього рівня. На IV рівні у столичному ВНЗ – 4,3%, а у регіональному ВНЗ – 2,7%; на III рівні у столичному ВНЗ – 9,2%, а у регіональному ВНЗ – 4,9%; на II рівні у столичному ВНЗ – 23,2%, а у регіональному ВНЗ – 16%; на I рівні у столичному ВНЗ – 61,1%, а у регіональному ВНЗ – 78,5%.

Також було проаналізовано залежність рівнів володіння психологічними поняттями від того, яка у досліджуваних освіта за порядком перша, або друга. В результаті аналізу зроблено висновок, що дійсно студенти з другою освітою краще володіють психологічними знаннями, ніж студенти з першою освітою. Досліджувані з другою освітою мають набагато більші показники: 2,2% студентів використовують психологічні поняття у повсякденному житті, 4,3% досліджуваних розуміють систему, 9,2% досліджуваних розуміють сенс психологічних понять, які використовують, 23,2% студентів мають ознаки запам'ятовування з первинними ознаками засвоєння та 61,1% досліджуваних механічно запам'ятовують психологічні поняття. Так як досліджувані з першою освітою не володіють психологічними поняттями у житті, тільки 2,7% мають IV рівень володіння психологічними поняттями (розуміють систему), 4,9% – III рівень (розуміють сенс понять), 16% – II рівень (запам'ятовування з первинними ознаками засвоєння) та аж 78,5% досліджуваних механічно запам'ятовують психологічні поняття.

Виходячи з припущення та вже маючи докази того, що освіта за порядком має вплив на засвоєння психологічних знань, ми вирішили вивчити особливості засвоєння понять залежно від рівня освіти. Наші припущення підтвердилися, дійсно високий рівень освіти (магістр) має вищий показник: 2,7% – V рівень та 4,7% – IV рівень, тоді коли бакалавр та спеціаліст п'ятого рівня не мають взагалі, а на четвертому показники: бакалавр – 2,9%, а спеціаліст – 2,7%.

Також була проаналізована залежність засвоєння психологічних понять від статі досліджуваних. Нами було виявлено, що у жінок вищий показник майже на всіх рівнях володіння психологічними поняттями: I рівень (механічне запам'ятовування) – жінки 65,9%, чоловіки 80,6%; II рівень (запам'ятовування з первинними ознаками засвоєння) – жінки 22,1%, чоловіки 11,3%; III рівень (розуміння сенсу) – жінки 7,9%, чоловіки 4,8%; IV рівень (розуміння системи) – жінки 2,6%, чоловіки 3,2%; V рівень (використання у повсякденному житті) – жінки 1,5%, чоловіки 0%.

Щодо індивідуально-психологічних чинників засвоєння системи базових психологічних понять у студентів вищих навчальних закладах ми, по-перше, звернули увагу на внутрішні чинники засвоєння психологічних знань майбутніми фахівцями. Ми побачили, що вищий показник у досліджуваних, які вивчали психологію, але досліджувані, які не вивчали психологію мають також не погані показники, переважно це механічне запам'ятовування, також, мабуть на рівні інтуїції, присутній і рівень запам'ятовування з первинними ознаками засвоєння, і розуміння сенсу: I рівень (механічне запам'ятовування) – вивчали психологію 63,4%, не вивчали психологію 81,4%; II рівень (запам'ятовування з первинними ознаками засвоєння) – вивчали психологію 22,4%, не вивчали психологію 14,4%; III рівень (розуміння сенсу) – вивчали психологію 8,6%, не вивчали психологію 4,1%; IV рівень (розуміння системи) – вивчали психологію 3,9%, не вивчали психологію 0%; V рівень (використання у повсякденному житті) – вивчали психологію 1,7%, не вивчали психологію 0%.

Підсумовуючи отримані результати, можна сказати, що вирішення проблеми психологічної підготовки студентів залежать не лише від ряду соціально-демографічних чинників, а й від індивідуально-психологічних чинників також. Тому ми вважаємо за доцільне слідування за змінами у психології сучасного студента, безперервне проведення моніторингу змін у педагогічних та психологічних технологіях та вимог сучасного суспільства.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Б.Г. Ананьев. – 3-е изд. – СПб.: Питер, 2001. – 288 с.
2. Кедров Б.М. О методологических вопросах психологии / Б.М. Кедров // Психологический журнал. – 1982. – Т. 3. – № 6. – С. 14 – 21.
3. Піаже Ж. Психология: междисциплинарные связи в системе наук / Ж. Піаже // Вопросы философии. – 1966. – № 1. – С. 57 – 75.
4. Яремчук С.В. Формування професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя: Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07/ С.В. Яремчук; НПУ ім. М.П. Драгоманова. – К., 1999. – 20 с.
5. Кулюткин Ю.Н. Психологическое знание и учитель / Ю.Н. Кулюткин // Вопросы психологии. – 1983. - № 3. – С. 51 – 61
6. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе педагогического образования: Учеб. Пособие / О.А. Абдуллина– 2-е изд. – М.: Просвещение, 1990. – 139 с.
7. Профессиональная деятельность молодого учителя: социально-педагогический аспект / Под ред. С.Г. Вершловского, Л.Н. Лесохиной, Т.В. Шадринной. – М.: Педагогика, 1982. – 145 с.

8. Полякова Т.С. Анализ затруднений в педагогической деятельности начинающих учителей / Т.С. Полякова. – М.: Педагогика, 1983. – 128 с.
9. Семиченко В.А., Болюбаш Я.Я. Реалізація принципу цілісності в професійній підготовці майбутніх вчителів (психологічний аспект) / В.А. Семиченко, Я.Я. Болюбаш // Вища і середня освіта: Наук.-методич. зб. Вип.16. – К.: Вища школа, 1993. – С. 12-16.
10. Забулий Н.П. Формирование у студентов положительного отношения к изучению психологии / Н.П. Забулий // Применение активных форм и методов преподавания психолого-педагогических дисциплин: Тезисы докладов науч.-пр. конференции. – Измаил, 1991. – С. 56 - 57.
11. Семиченко В.А. Пути повышения эффективности изучения психологии: Учебное пособие / В.А. Семиченко– К.: Магістр, 1997. – 124 с.

УДК 378.371

Олійник Тетяна

кандидат педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри інформаційних технологій
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди;

Прокопенко Андрій

доктор педагогічних наук, професор,
директор Інституту інформатизації
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди,

Тучина Наталія

кандидат педагогічних наук, професор,
декан факультету іноземної філології
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

Тенденції розвитку особистості студента в умовах цифрового навчального середовища

Підвищення якості людського капіталу у глобалізованому суспільстві обумовлено новим розумінням лідерства, лідерських якостей, цінностей, позитивних зрушень у свідомості людини, тобто значущості нового рівня соціалізації людини. У такий спосіб прогресивні виші, що спрямовані на модернізацію процесу підготовки сучасних фахівців, впроваджують інноваційні програми, що посилюють увагу до формування цифрової грамотності особистості, без якої неможливо реалізувати своєчасний перехід до суспільства знань.

Цифрова грамотність особистості визнана однією з ключових для 21-го століття у контексті навчання впродовж життя, що, зокрема, стосується здатності критично та творчо використовувати цифрові технології для самореалізації особистості [1, 5, 8]. Без сумніву, в умовах розбудови сталого розвитку суспільства вкрай важливим є

здатність молоді щодо здійснення соціальних проектів і цифрового підприємництва, що обумовлюють формування вагомих якостей особистості (ініціатива, взаємодія, творча співпраця, емпатія). Водночас, в певних випадках об'єкти цифрового світу здатні призвести й до протилежних, катастрофічних наслідків, що спричиняють у молоді ознаки інертності, агресивності, безініціативності, консервативності тощо.

Домінуючими стають зусилля педагогічних вишів, спрямовані на розбудову екосистеми персоналізованої освіти, технологічного і психолого-педагогічного супроводу навчання, що зумовлює якість формування як професійних компетентностей педагога, так і «soft skills» (м'яких навичок, перелік яких за деякими публікаціями налічує 60 позицій [11]), зокрема цифрової та лідерства, медіаграмотності, критичного мислення, міжкультурної компетентності, толерантності тощо.

Значний внесок у дослідження вітчизняних проблем лідерства було зроблено під керівництвом С.Калашнікової (І.Драч, М.Кушнір, В.Міляєва, О.Романовський тощо), у дослідження вітчизняних проблем інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій в освіту було зроблено під керівництвом дослідників В. Бикова, А. Гуржія, М. Жалдака, Н. Морзе, В. Олійника, В. Руденка, О. Співаковського, О. Спіріна, Ю. Триуса та багатьох інших.

Зрозуміло, що закладам вищої освіти (ЗВО) доведеться враховувати зазначені процеси, вони впроваджують нові інструменти, освітні платформи, стандарти оцінювання освітніх досягнень студентів. В зазначених умовах першочергове завдання ЗВО пов'язано з формуванням цифрового лідерства освітян, зокрема їх дослідницької позиції щодо розробки інноваційних підходів у розбудові інформаційного інклюзивного середовища. Ця особливість фахової підготовки в університетах підтверджена прогнозами експертів підрозділу Ericsson ConsumerLab і незалежним шведським фондом Riksbankens Jubileumsfond: до 2020 року молоді, яка отримує онлайн-освіту, буде 3,5 млн – 50% всіх учнів світу (дослідження «Школа майбутнього»). Водночас за звітом Асоціації європейських університетів (EUA), що представила досвід 249 університетів з 37 країн стосовно масових відкритих онлайн-курсів (MOOCs), організації і підтримки e-learning у вишах, забезпеченням якості і визнання результатів: 91% університетів використовують змішане навчання, 82% вишів пропонують онлайн-курси, більше 80% університетів мають репозиторії для зберігання електронних курсів і цифрового контенту та різні системи для створення і управління навчальними ресурсами для студентів.

Крім того, різноманітні дослідження підтверджують, що молодь не тільки збільшує кількість часу, що проводить в Інтернеті, вона практично всюди й завжди (за допомогою мобільних пристроїв, гаджетів тощо) має безконтрольний доступ з боку дорослих. Серед найбільш важливих засобів, що обумовлюють зазначені тенденції, слід зазначити системи відкритої освіти, хмарні обчислення, науково-освітні інформаційні мережі, глобальні мережі освітян-новаторів, технології електронного та дистанційного навчання, мобільні засоби, технології підтримки віртуальної та доповненої реальності тощо. Проте, безперечно, це автоматично не призводить до формування необхідної компетентності. В першу чергу тому, що існуюча контекстна чутливість і гнучкість з боку різноманітних сервісів хоча і надає можливість швидкого пошуку у відповідності до персональних налаштувань та попередніх запитів, водночас, з іншого – уповільнює розвиток власних навичок молодих людей. Отже, це

обумовлює доцільність системних заходів щодо розробки відповідних ресурсів та сервісів, здатних мотивувати молодь до опанування цифровими пристроями, досконалими інтелектуальними ресурсами, відповідального супроводу та заохочення компетентно використовувати незагрозливі цифрові технології з певним спектром налаштувань.

Таким чином, доцільно виокремити ряд головних питань підготовки молоді до цифрового громадянства в умовах сучасного навчального середовища університету:

- цифрова грамотність: процес навчання та опрацювання технологій (вміти використовувати швидко і належним чином);
- цифрове спілкування: електронний обмін інформацією (вміти використовувати можливість доступу до інформації завжди і повсюди);
- цифровий доступ: повністю електронна участь в діяльності товариства (розуміти, що рівний електронний доступ передбачає відсутність переваг в електронному співтоваристві стосовно расових, фізичних або розумових розбіжностей, зокрема, збільшенню числа людей у великих і малих містах);
- цифрова безпека (самозахист): електронні запобіжні заходи для подолання небезпеки (вміти захистити інформацію від зовнішніх сил, які можуть викликати її руйнування або заповдіяти їй шкоду, тобто від вірусів, резервного копіювання даних, посилення контролю за обладнанням тощо);
- цифровий етикет: електронні стандарти поведінки або процедури (бути відповідальними цифровими громадянами в новому суспільстві);
- цифрові права та обов'язки: ці свободи відносяться до всіх в цифровому світі (необхідний аналіз, обговорення та осмислення основних цифрових прав та обов'язків для кожного, щоб забезпечити критичний підхід до оцінки достовірності інформації та ефективність у цифровому суспільстві);
- цифрова комерція: покупка і продаж товарів у електронній формі (бути ефективними споживачами в умовах безпечної цифрової економіки);
- цифрове законодавство: електронна відповідальність за дії та вчинки (розумітися на певних правилах, які відносяться до протиправних дій).

З метою більш ефективної розбудови інноваційного інклюзивного та рефлексивного середовища ми особливу увагу приділяємо різноманітним відкритим освітнім ресурсам, які мають відповідати сучасним викликам щодо встановлення балансу між освітою для кваліфікації, соціалізації і особистісного розвитку науково-педагогічних кадрів. У зазначених умовах, реалізується низка відповідних заходів: (1) дослідження таких ресурсів, що є дуже привабливими для використання молоддю у неформальному навчанні, (2) опрацювання ресурсів для організації сприятливої мережі продуктивної співпраці (щодо впровадження цифрових технологій, спостереження успіхів і проблем, обмірковування та планування пошуку креативних рішень), а також (3) планування та розробка проектів з метою розбудови свідомого переходу в навчанні (та дослідженні) від пасивного контенту до інтерактивного.

Безперечно, ретельного дослідження потребує ситуація щодо перспективи самовираження молоді через соціальні мережі [3]: сьогодні кожна людина може брати безпосередню участь у формуванні різноманітної інформації в інтернет-спільнотах, блогах, форумах тощо. Зрозуміло, що у такий спосіб уможливорюється створення все більшої кількості стереотипів і помилок, котрі ймовірно потім тиражуються, таким чином, для маніпуляції свідомістю молоді людини значно

розширюються можливості (особливо з боку соціально безвідповідальних осіб та кіберзлочинців).

Водночас, особливої уваги заслуговує дослідження засобів використання та розробки мультимедійних ресурсів, а також формування медіа освітньої компетентності молоді як основи щодо застосування проблемно-діяльнісної та проектної технології з метою виховання толерантного відношення студентів до духовної спадщини різних народів та формування міжкультурної компетентності. Отже, використання медіаосвітніх ресурсів (зокрема, на основі відкритого доступу до музейних, бібліотечних ресурсів та медіа каналів) обумовлює зацікавленість та плodотворну креативну діяльність, і як наслідок, сприяє якісній підготовці студентів до активного суспільного життя, допомагає у вихованні патріотизму і національної самосвідомості, формуванні духовних інтересів і цінностей, полегшує створення умов у розбудові осередків культури.

Зрозуміло, це кардинально змінює освітнє середовище і вимагає запровадження інноваційних підходів до організації освіти, що призведе до швидкої зміни ролі педагогів, вони мають стати проектувальниками, керівниками, менеджерами, кураторами, тьюторами, фасилітаторами, що здатні адаптувати, управляти і оцінювати освітнє середовище [2]. Отже наш досвід свідчить про необхідність раннього залучення студентів до активного використання цифрових технологій та опанування відповідними навичками, що, безперечно, потребує від особистості готовності до «виходу з зони комфорту» та активного перетворення дійсності.

Зазначимо, пріоритетність формування критичного мислення молоді в освіті багатьох країн світу на підставі особистісної й соціальної значущості даного феномену. Одночасно критичне мислення сприяє розвитку свободи та відповідальності особистості, вимагає перебудови всіх академічних дисциплін в рефлексивному напрямі та конструктивному діалозі. Отже, критичне мислення обумовлює реалізацію креативного підходу до практичного використання набутого знання в усіх галузях життєдіяльності, що готує людей до змін та невизначеності, до творчого перетворення реальності. За останні десятиліття поняття «критичне мислення» як результат інтеграції наук, зайняло важливе місце в термінології філософських, психологічних, педагогічних і соціологічних досліджень [6, 9, 10].

Намагаючись зробити навчання більш якісним, ми постійно аналізуємо досягнення найефективніших підходів та результатів освітніх проектів щодо інновацій у підготовці сучасного педагога [4, 7], зокрема ті, що спрямовані на формування навичок самоосвіти, підвищення мотивації і відповідальності за власні результати навчання, а також особливості індивідуальної освітньої траєкторії. Як підтвердила практика, потенціал портфоліо відіграє істотну роль у формуванні навичок самооцінювання студентів (усвідомлення власних вмінь і досягнень). Як освітня технологія портфоліо передбачає організацію діяльності студента, яка включає такі основні фази: (i) мотивація і цілепокладання щодо створення портфоліо; (ii) розробка структури матеріалів; (iii) планування діяльності щодо збирання, оформлення і підготовки матеріалів до презентації; (iv) вироблення критеріїв оцінювання; (v) збір та оформлення; (vi) консультації і коректування плану; (vii) оцінювання результатів діяльності; (viii) рефлексія.

Водночас згідно сучасних досліджень, фактично аналізу підлягає менше 1% даних важливої інформації, що містять ресурси зі всього світу, тобто корисна інформація остається поза увагою, вагомі дані не відшукуються і не аналізуються за браком відповідних фахівців. Отже, всупереч існуючим стереотипам, що сфера цифрових не потребує спеціального навчання, слід зазначити щодо важливості формування цифрової грамотності молоді як основи для творчості та інновацій у цифровому просторі. Необхідно цілеспрямовано розробляти та впроваджувати кращі зразки цифрового лідерства, щоб прогнозувати наслідки та випереджально реагувати на виклики цифрового простору.

Список використаних джерел

1. Информационные и коммуникационные технологии в образовании : монография / под ред. : Бадарча Дендева – М. : ИИТО ЮНЕСКО, 2013. – 320 с. [Електронний ресурс]. – URL: <http://iite.unesco.org/pics/publications/ru/files/3214728.pdf>
2. Коммерс П. Социальные медиа в обучении с применением ИКТ [Електронний ресурс] / П. Коммерс – М. : ЮНЕСКО, 2011. – 12 с. – URL: <http://www.iite.unesco.org> > E-library
3. Олійник Т.О. Використання інформаційно-комунікаційних технологій для оцінювання рівня навчальних досягнень студентів ВНЗ [Електронний ресурс] / Т.О. Олійник // Інформаційні технології та засоби навчання. – 2014. – Т. 42, вип. 4. – С. 85–93.
4. Оцінювання якості програмних засобів навчального призначення для загальноосвітніх навчальних закладів : монографія / Жалдак М.І., Шишкіна М.П., Лапінський В.В., Скрипка К.І. та ін.; за наук. ред. проф. М.І. Жалдака – К.: Педагогічна думка, 2012. – 132 с.
5. Педагогические аспекты формирования медийной и информационной грамотности / Институт ЮНЕСКО. – М. : ЮНЕСКО, 2012. – 80 с.
6. Практикум по развитию критического мышления : учеб. пособие / Евдокимов В.И., Олейник Т.А., Горькова С.А., Микитюк М.В. – Харьков : Торнадо, 2002. – 134 с.
7. Прокопенко І.Ф. Педагогічні технології в підготовці вчителів : навч. посібник / І.Ф. Прокопенко, В.І. Євдокимов. – Харків : Колегіум, 2013. – 364 с.
8. Страдлер Н. Информационные технологии и компетентности учителей / Н. Страдлер, Э. Томпсон, Л. Шру. – М. : ЮНЕСКО, 2011. – 12 с.
9. Теорія та практика змішаного навчання : монографія / В.М. Кухаренко, С.М. Березенська, Т.О. Олійник та ін.; за ред. В.М. Кухаренка – Харків : Міськдрук ; НТУ «ХПІ», 2016. – 284 с.
10. Тягло О.В. Деякі особливості інтелектуальної активності людини «швидкого» світу» // Вісник ХНУ імені В.Н.Каразіна, №992. – Харків: ХНУ, 2012. – URL: http://www-philosophy.univer.kharkov.ua/ua/kafedra/staff_tpf/visnyk/visnyk-992.pdf.
11. The top 60 soft skills at work. – URL: <http://www.rediff.com/getahead/2007/jan/08soft.htm>

**Компетентнісно-орієнтовані завдання як ефективний засіб
формування ІКТ-компетентності майбутніх учителів математики**

Запровадження компетентнісного підходу в освіту та інформатизація суспільства, яка стає все більш динамічною, висуває нові вимоги до виховання і навчання майбутніх учителів, їх професійних умінь та навичок. Майбутні вчителі повинні бути здатними вільно і активно мислити, моделювати освітній процес, самостійно генерувати і втілювати нові ідеї та освітні технології, творчо безперервно розвиватися з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ).

Доведено багатьма дослідниками (М. І. Жалдак, Т. В. Кобильник, Ю. С. Рамський, С. А. Раков, С. О. Семеріков, В. П. Сергієнко, О. В. Співаковський, Ю. В. Триус та ін.), що використання ІКТ в освітньому процесі, сприяє розвитку самостійних, дослідницьких умінь майбутніх учителів та відображають творчий характер їх навчальної діяльності; дозволяє активізувати пізнавальну діяльність та інтенсифікацію спілкування у системі «викладач-студент».

Метою даної статті є аналіз поняття «компетентнісно-орієнтоване завдання», функцій компетентнісно-орієнтованих завдань, особливостей їх побудови, використання як важливого засобу формування ІКТ-компетентності майбутніх учителів математики.

Аналіз державних документів [3-5], міжнародних проектів [9-11] та праць [6, 7] з аналізу проблеми щодо впровадження компетентнісного підходу встановив потребу набуття майбутніми вчителями здатності до розв'язування нестандартних професійних задач підвищеної складності як теоретичного, так і прикладного характеру з використанням ІКТ та бути здатним проектувати, конструювати і вносити інновації до елементів наявних ІКТ.

Це реалізується в процесі *інформаційно-комунікаційної (комп'ютерної) підготовки майбутнього вчителя*, що визначається як діяльність, спрямована на розвиток готовності до використання ІКТ у навчанні та професійній діяльності, до безперервного збагачення власних галузевих знань і особистісних якостей; передача сформованих знань та вмінь у процесі власної педагогічної діяльності. Результатом такої підготовки є сформована *ІКТ-компетентність*, що відображає здатність розробляти інноваційні методи використання техніки для активізації пізнавальної діяльності учнів; уміння та навички використовувати комп'ютерну техніку і програмне забезпечення, різні дидактичні матеріали, електронні педагогічні програмні засоби, веб-ресурси, управлінський інструментарій, посібники, довідники, тощо; уміння розробляти навчальні посібники і заняття з використанням ІКТ; використовувати ІКТ для створення знань і здобуття навиків критичного мислення учнів, підтримувати безперервне рефлексивне навчання та створювати спільноти знань.

Компетентність людини пов'язана з її діяльністю, тобто, визначає стан

адекватного виконання завдання. Людина або компетентна, або не компетентна по відношенню до діяльності, а не по відношенню до досягнень інших. Компетентність передбачає також постійне оновлення знань, володіння новими вміннями, методами для успішного розв'язання професійних задач і, в залежності від конкретної ситуації людина може приймати той або інший метод, який найбільше підходить до даних умов.

Серед основних засобів формування ІКТ-компетентності майбутніх учителів математики визначаємо компетентнісно-орієнтовані завдання.

Компетентнісно-орієнтовані завдання (КОЗ) визначаються «як інтегративні дидактичні одиниці змісту, технології та моніторингу якості підготовки студентів, які орієнтовані не лише на засвоєння знань, але і вироблення умінь їх самостійно здобувати та активно використовувати для розв'язування актуальних завдань у конкретних умовах з передбачуваними наслідками» [7, с.121].

Компетентнісно-орієнтоване завдання організовує навчально-пізнавальну, дослідницьку, проектну, квазіпрофесійну діяльність студента, а не відтворення ним інформації або окремих дій. Цей вид завдань виконує гностичну, виховну, аксіологічну, мотиваційно-стимульовальну, керівну, контрольно-оцінну функції, проте домінує серед них предметно-діяльнісна, що полягає у формуванні у студентів здатності застосовувати знання та вміння, набуті при вивченні дисциплін під час професійної підготовки, при вирішенні пізнавальних, квазіпрофесійних і професійних завдань [2, 129].

КОЗ з однієї сторони мають відповідну структуру (стимул, формулювання, джерела відомостей, інструмент оцінювання) й охоплюють основні аспекти певної галузі знань, розкривають головні лінії змісту навчального предмета, а з іншої сторони, є проблемними, творчими, особистісно спрямованими. Враховуючи різні підходи до опису змісту ІКТ-компетентності майбутнього вчителя математики та виокремлення її складових, в КОЗ з «Основ мультимедіа» можна виділити інваріантну основу, що передбачає:

- виокремлення проблеми, розв'язання якої вимагає інтегрованих знань;
- визначення цілей та завдань, прогнозування результатів та способів їх досягнення;
- планування діяльності (наприклад, конкретизація змісту через виділення підзадач; аналіз вхідних даних та синтез ідей щодо розв'язування);
- добір методів розв'язування (наприклад, актуалізація опорних знань; встановлення міжпредметних зв'язків; розробка алгоритму дій, націлених на досягнення проміжних цілей);
- ефективну роботу з інформаційними ресурсами (наприклад, пошук відомостей та критичне їх оцінювання, аналіз даних та узагальнення за певними критеріями);
- оцінювання здобутих результатів, формулювання висновків.

При розробці КОЗ з відповідної теми чи курсу потрібно визначити цілі їх застосування у навчальному процесі, серед яких можна виокремити такі, що дозволяють визначити у студентів:

- 1) *глибину рівня знань і умінь*, які вони зможуть продемонструвати під час і в результаті виконання КОЗ;
- 2) *рівень компетентності* студента.

У першому випадку можна використовувати цілі когнітивної сфери таксономії Блума модифіковану Андерсеном і Кратволом в 2001 році: *знати, розуміти, застосовувати, аналізувати, оцінювати, створювати* (синтезувати), та рівні вимірювання (розуміння) знань: *фактичні, концептуальні, процедурні, метакогнітивні* [8]. В другому випадку можна скористатися, наприклад шкалою Глорії Джері, що визначає такі ступені набуття особою компетентності: *ознайомлення, усвідомлення, свідоме зусилля, свідоме дія, компетентність, несвідоме компетентність* [1, с.79].

КОЗ з «Основ мультимедіа» реалізуються через:

- *запитання*, що спрямовані на виявлення вже сформованих чи набутих нових знань;
- *завдання*, що містять вимоги до здійснення студентами певних технологічних операцій;
- *проблемні завдання*, що вміщують і поєднують в собі два попередніх (запитання та завдання) та містять вимоги, що потребують залучення складних операцій когнітивної сфери та наявності вищих рівнів компетентності.

Описані підходи враховувалися при побудови КОЗ з дисципліни «Основи мультимедіа», що вивчається студентами напряму 6.040201 «Математика» в Рівненському державному гуманітарному університеті. Зокрема, при розробці КОЗ для виявлення у студентів знань ключових принципів створення і розробки мультимедіа, умінь їх використовувати при розробці мультимедійних систем наведено в таблиці 1, а в таблиці 2, відповідно до шкали Глорії Джері, описано показники, що визначають рівень ІКТ-компетентності студента, з цієї теми.

Таблиця 3.1

Приклади КОЗ курсу «Основи мультимедіа» для когнітивної групи цілей

Когнітивні процеси (цілі)	Приклади завдань
Пам'ятати	Перерахуйте три ключові принципи мультимедіа систем (МС). Вкажіть основні елементи МС
Розуміти	Поясніть, що означає кожен із трьох принципів мультимедіа.
Застосовувати	Організуйте елементи мультимедійної презентації чи веб-сторінки, використовуючи ключові принципи мультимедіа.
Аналізувати	На прикладі мультимедійної презентації чи іншого виду МС поясніть як застосовуються принципи мультимедіа систем
Оцінювати	Виконайте аналіз декількох прикладів мультимедіа матеріалів (блог, електронна книга, віртуальна бібліотека тощо), виходячи із ключових принципів щодо проектування і створення мультимедійного проекту.
Створювати (синтезувати)	Розробіть та створіть мультимедійний проект: презентацію, сайт тощо враховуючи ключові принципи розробки мультимедійних систем.

*Рівні та показники для виявлення рівня ІКТ-компетентності студентів
за шкалою Глорії Джері в курсі «Основи мультимедіа»*

Рівень	Показники
Ознайомлення	Здатність розпізнати або пам'ятати принципи створення МС
Усвідомлення	Уміння пояснити або описати принципи або розпізнавати на прикладах
Свідоме зусилля	Спроба створити один із видів МС, свідомо керуючись принципами
Свідома дія	Успішна розробка мультимедійної презентації з усвідомленням принципів
Компетентність	Успішна розробка мультимедійного проекту (презентації, сайту, тощо) у відповідності із принципами мультимедіа, без постійної перевірки з правилами
Несвідома компетентність	Мультимедійна система (презентація, сайт тощо), в якій принципи враховуються автоматично, без рефлексії над ними

В шкалі Глорії Джері рівні компетентності «ознайомлення» визначають початковий рівень ІКТ компетентності, «усвідомлення» та «свідоме зусилля» – середній рівень, «свідома дія» – достатній рівень, «компетентність» і «несвідома компетентність» – високий рівень.

Для перевірки формування ІКТ-компетентності майбутніх учителів математики КОЗ може бути представлено у вигляді творчого завдання, індивідуального навчального дослідного завдання, як приклад: «Створіть мультимедійний проект (мультимедійну презентацію, електронну книгу, сайт тощо) – модель комп'ютерної підготовки учнів до зовнішнього незалежного оцінювання з математики (виберіть самостійно одну з тем 5-11 класу). В даному проекті реалізуйте *навчальний* (теорія відповідно до теми) і *контролюючий* (тестові завдання для перевірки знань і умінь розв'язувати задачі з вибраної теми) модулі.

В ході виконання завдання дайте відповіді на наступні *запитання*:

1). Якими веб-ресурсами ви користувались? (url, короткий опис).
 2). Які функції виконує вчитель в школі? Які мультимедійні засоби на вашу думку полегшують роботу вчителя? Вкажіть мультимедійні засоби (апаратне і програмне забезпечення) навчання, що дозволяють більш ефективно реалізувати вчителю його професійні функції. Виберіть найкращі з них і використайте для створення *навчального модуля* з вибраної вами теми (пояснення нового матеріалу, систематизації, актуалізації знань учнів тощо). Для закріплення і повторення матеріалу можна розробити ребуси, веб-квести тощо.

3). Які є типи тестових завдань?

4). Які програмні продукти можуть бути використані для реалізації тестування (запишіть і охарактеризуйте 3 з них). Для реалізації *контролюючого модуля* виберіть найкращий з них і наповніть його тестовими завданнями».

Описане вище КОЗ розбивається на підзадачі (невеликі завдання) – якісне виконання яких, дозволяє продемонструвати засвоєння матеріалу на всіх рівнях когнітивної сфери: від «знань» до «створення або синтезу» та продемонструвати найвищий рівень ІКТ-компетентності.

Отже, правильне і доцільне використання системи компетентнісно-орієнтованих завдань при вивченні комп'ютерних дисциплін сприяє активізації всіх видів діяльності студентів, розвитку інтелектуальних умінь, формуванню компетентного педагога-фахівця готового до виконання майбутньої професійної діяльності, особистісного розвитку і з широким впровадженням новітніх інформаційно-комунікаційних технологій.

Список використаних джерел

1. Дирксен Д. Искусство обучать: как сделать любое обучение нескучным и эффективным / Д. Дирксен; пер. с англ. Ольги Долговой. – 3-е изд. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2015. – 276 с.
2. Драч І.І. Компетентнісно орієнтовані завдання як важливий чинник формування професійної компетентності майбутніх фахівців / І.І. Драч // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2015. – Вип. 44. – С. 127-134.
3. Закон України «Про вищу освіту». – URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/>
4. Закон України «Про Національну програму інформатизації». – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/98-вр>.
5. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки. – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
6. Основи стандартизації інформаційно-комунікаційних компетентностей в системі освіти України: метод. рекомендації / [В. Ю. Биков, О. В. Білоус, Ю. М. Богачков та ін.] ; за заг. ред. В. Ю. Бикова, О. М. Спіріна, О. В. Овчарук. – К. : Атіка, 2010. – 88 с.
7. Павлова Н. С. Компетентнісно-орієнтовані завдання у професійній підготовці майбутніх вчителів інформатики початкової школи / Н. С. Павлова, А. А. Романюк // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – 2016. – Вип. 135. - С. 120-123.
8. Krathwohl David R. A Revision of Bloom's Taxonomy: An Overview / David R. Krathwohl. – URL: <http://www.depauw.edu/files/resources/krathwohl.pdf>
9. ISTE Standards For Teachers (ISTE Standards T) / 2008, International Society for Technology in Education. – URL: <http://www.iste.org/standards/iste-standards/standards-for-teachers>.
10. National Professional Standards For Teachers – ICT Elaborations for Graduate Teacher Standards. – URL: <http://acce.edu.au/national-professional-standards-teachers-ict-elaborations-graduate-teachers>.
11. UNESCO, ICT Competency Framework for Teachers. – URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002134/213475e.pdf>

СЕКЦІЯ IV.

Соціокультурне середовище закладу вищої освіти та можливості його впливу на розвиток особистості студента за межами освітнього процесу

УДК 1:37:378

Вдовиченко Євген

кандидат історичних наук,
доцент кафедри філософії і соціально-гуманітарних дисциплін
Херсонського державного аграрного університету.

Особливості корупційної складової у системі вищої освіти України

В умовах реформування сучасної української системи освіти основним завданням є створення якісно нової системи підготовки високоосвічених спеціалістів постіндустріальної ери, які відповідатимуть вимогам і викликам часу. На жаль, освіта в Україні ще не стала предметом достатньої суспільної уваги, і навіть реформи, що в ній проводилися (часто політично зигзагоподібної дії), не зрозумілі суспільству, хоча і обговорювались у засобах масової інформації та залишаються проблемою лише для педагогічних, освітніх спільнот. Позиція держави досі не визначена. Видиму зацікавленість освітою помітно лише з її «оптимізацією» у фінансовому сенсі цього поняття.

Як відомо, вищій освіті як фактору цивілізаційного визначення молоді альтернативи немає, оскільки є очевидним вирішальна роль знань у цивілізаційному розвитку людства. В умовах ноосфери, без знань не можливий не лише подальший поступ сучасної цивілізації, а й її статус-кво. І вже давно не середня, а лише вища школа здатна надавати необхідні для цього знання новим поколінням землян, які через отримані від неї дипломи легітимізують у соціумі свою професійну діяльність за відповідним фахом [1].

Успішними сьогодні є країни високої інтелектуальної напруги; і навпаки країни, які характеризуються тією чи іншою неурою до освіти й науки, стоять перед загрозою зниження темпів розвитку, відставання від загально цивілізаційних темпів суспільного прогресу, а то й переходу в статус суспільних аутсайдерів[2].

На сьогодні вища освіта України перебуває у критичному становищі. Не зважаючи на спроби проведення реформ та намагання використовувати успішний досвід інших країн ми і досі перебуваємо у ролі відстаючих і можливо залишимося в такому стані назавжди. Україна за всіма ознаками того, що коїться на її теренах останні два десятиліття відноситься до країн з непередбачуваними «правилами гри» й не прогнозованим майбутнім [3].

З величезної кількості соціальних проблем, на які хвора система вищої освіти нашої держави, що знекровлює та позбавляє Україну цивілізованого та історичного майбутнього, найзагрозливішою є корупція. Корупція як надзвичайно небезпечне й хибне явище пронизало всі структури й клітини суспільного організму України.

Корупція у системі вищої освіти – це досить складне і неоднозначне поняття. Воно описує соціальне явище, яке розвивається у часі, має історичний характер і суттєво залежить від соціальних умов та традицій тієї чи іншої країни. Тому від розуміння сутності та змісту поняття даного виду корупції і від того які дії і в яких умовах кваліфікуються як корупційні, багато у чому залежить рівень корупції прийнятний для того чи іншого суспільства, а також якими можуть бути методи і засоби реальної протидії.

Треба відзначити, що корупція у вищій особливо небезпечна, оскільки саме під час навчання в університеті людина вступає у доросле життя і починає самостійно приймати важливі рішення, у тому числі вибирає для себе прийнятну модель поведінки [4].

Фактично формування особистості відбувається у стінах вищого навчального закладу. Саме тому вища освіта є фундаментом для побудови успішної держави. Тому не дивлячись на очевидну протизаконність, корупція це не просто злочин – це антисоціальне явище подібне до безробіття, наркоманії, проституції. Вона впливає не тільки на спотворення міжособистісних відносин окремих громадян, корупція веде до руйнування суспільства у цілому. Наявність корупції у тій або іншій сфері суспільного життя є ознакою її системної кризи. Тому освіта – це перше на що треба звернути увагу органам державної влади розробляючи та проводячи антикорупційну політику. Але ефективна протидія корупції неможлива без глибокого наукового обґрунтованого аналізу причин виникнення корупції, чіткого розуміння сутності цього явища. Від правильного розуміння сутності корупції значною мірою і залежить формування стратегії і тактики антикорупційної діяльності, постановка її цілей, визначення сил і засобів протидії [5].

Причини, що спричиняють та провокують корупцію, можуть бути розкриті через встановлення факторів корупції, а саме явищ, процесів, чинників, які здійснюють детермінуючий вплив на зазначене антисоціальне явище. Виділяють фактори корупції за сферами поширення та змістом:

1. Політичні: прорахунки у політиці реформ; політична нестабільність, нестабільність політичних інститутів; дисбаланс повноважень функцій гілок влади; відсутність ефективного контролю за діяльністю влади; невизначеність і необґрунтованість антикорупційної політики.

2. Економічні: кризові явища в економіці; криміналізація й тінізація економіки; надмірне втручання держави в економіку.

3. Організаційно-управлінські: недосконала система організації влади; неефективна система державного управління; гіпертрофовані повноваження бюрократичного апарату; недосконалість формування владних структур.

4. Правові: незабезпечення в органах державної влади верховенства права та закону; безсистемна, необґрунтована зміна законодавства.

5. Ідеологічні: відсутність чітко визначеної ідеології державної служби та системи цінностей держави.

6. Морально-психологічні: деморалізація суспільства, девальвація моральних цінностей; дух невизначеності і непевності у завтрашньому дні; невизнання населенням корупції як соціального зла [6].

Якщо говорити про причини виникнення корупції у цілому то їх досить велика кількість, але звернімо увагу на наступні:

1. Відсутність академічної нагороди у педагогів. У західній економічній традиції прийнято вважати, що винагорода викладача складається із фінансової винагороди і академічної винагороди (задоволення від викладання, вільного графіку, можливості працювати у декількох місцях, займатися творчою працею і т.д.). В Україні академічна винагорода значно зменшена, так як викладач повинен нести тягар бюрократичного навантаження. На Заході академічна винагорода компенсує розрив у зарплатах. У нас – ні.

2. Низький рівень оплати праці педагогів при одночасному великому обсязі навантаження, недостатні можливості для самореалізації високоосвічених людей призводить до спокуси поповнити свій бюджет шляхом академічної корупції[7, с. 1-3].

3. Підірвана система академічних статусів. Академічна ієрархізація на сьогодні перестала вибудовуватися академічним принципом. Більшість академічних статусів присвоюються тими, у кого є адміністративні та фінансові ресурси. А цінність академічних ресурсів значно занижена.

4. Знижений статус педагога у суспільстві. Праця педагога і його соціальний статус давно вже не мають ніякої поваги у суспільстві. Більш того, існує думка, що викладачами стають ті, кому «не знайшлося місця» у комерційних структурах або у сфері державного управління.

5. Висока ступінь специфічності активів викладача. Ринок освітніх послуг специфічний у тому, що покупець (студент) часто абсолютно безправний, а продавець (педагог) має абсолютну владу. Посилюється дана ситуація нейтральним відношенням до корупції зі сторони керівництва вузів та самих студентів.

6. Порядок, що склався, згідно якого сформовані визначені схеми отримання заліку чи екзамену по тому чи іншому предмету. Небажання педагога чинити супротив цим схемам може викликати негативне відношення колег. Цю закономірність можна назвати «корупційною спіраллю»: інформація, про існуючі порядки передається із вуст у вуста студентами старших курсів – молодшим. Таким чином, такий порядок постійно підтримується.

7. Загальне падіння моралі у суспільстві і розповсюдження корупції у всіх сферах. На жаль, хабарників, а тим паче тих, хто дає, суспільство не критикує. Більш того, вміння дати хабар у деяких випадках заохочується і ставиться людині у заслугу.

8. Поява великої кількості псевдостудентів. В останні роки із-за різноманітних факторів у масовому середовищі студентства склався значний прошарок псевдостудентів. По-перше, цьому сприяє безробіття. Не маючи можливості знайти прийнятну роботу, молодь подалася у вищі навчальні заклади. По-друге, на сьогодні у вузи приходить велика кількість юнаків, що не бажають служити в армії.

9. Низька зацікавленість суспільства у якісній освіті. У багатьох верствах населення України існує фундаментальне нерозуміння важливості і дієвості освіченості, глибоких і різносторонніх знань. Це, наприклад, виражається у формальності вимог закладів, організацій і навіть приватних фірм до рівня освіти своїх службовців та робітників. Навіть значних чиновників ловлять на купівлі фальшивих дипломів.

10. Посилення економічного тиску на вузи. Держави у всьому світі скорочують фінансову підтримку вищої школи. Навіть самі престижні університети зайняті збільшенням економічної ефективності своєї діяльності. Комерційні міркування стають ведучими у академічних справах. І оскільки лише небагатьом закладам

вдається забезпечити адекватний дохід у нових умовах, більшість опиняються у лещатах корупції.

11. Зниження кваліфікації професорсько-викладацького складу вузів. Зменшення заробітної плати педагогів, низький соціальний статус приводять до того, що у вузи приходять некваліфіковані кадри. Такі співробітники не здатні адаптувати базові цінності традиційної університетської освіти [8].

12. Присутність елементів погроз, тиску та шантажу. Можливий психологічний супротив викладача корупційному тиску швидко «проламується» грошами або іншими обходженнями, які часто підкріплюються і різного роду погрозами, у тому числі висловлюваннями наміру поскаржитися (наприклад, на вимагання) завідуючому кафедрі, декану або у ректорат, в прокуратуру, міліцію, звернутися за «підтримкою до авторитетних людей» у «верхах», а то і до кримінального середовища – з натяком на розправу. З огляду на це «не допомогти» студенту при таких обставинах собі дорожче – і викладач іде на порушення закону. Опинившись фактично, «на голці» підкупу, викладач у подальшому вже і сам чекає підношень, а якщо якийсь час їх не отримує, то сам поступово переходить «у наступ» проявляючи ініціативу у формуванні корупційних відносин [9, с. 52-53].

13. Недосконала система ліцензування та акредитації вищих навчальних закладів. Так, оцінювання діяльності вишу здійснюється в основному за кількісними показниками, на які навчальний заклад прагне вийти будь-яким шляхом. Наприклад, щоб вийти на певні показники наявності серед викладацького складу кандидатів наук, доцентів, докторів наук, професорів, роблять все для збільшення їхньої кількості. Не рівень кваліфікації та професійна майстерність, а наявність наукового ступеня і вченого звання визначають ставлення до викладача та його статус у виші [10].

14. Політичні. Прорахунки у політиці реформ, політична нестабільність, дисбаланс повноважень та функцій гілок влади, відсутність ефективного контролю за діяльністю влади, невизначеність і необґрунтованість антикорупційної політики [11].

Отже, будь-яке відхилення від найвищих стандартів доброчесності у вищій школі матиме далекосяжний вплив на майбутнє всього українського суспільства. При аналізі питання корупції у вишах можна вказати на наступні загальні наслідки: підриг авторитету, порушення нормальної діяльності відповідних установ, посягання на права і свободи громадян, особливо у разі примушування до таких діянь, незаконна винагорода, яку отримує суб'єкт, вчиняючи такі діяння і які є протиправними, тощо. Загальні негативні наслідки корупційних діянь, по-перше полягають у тому, що держава, проводячи необхідні організаційно-змістовні заходи, витрачаючи на це достатні кошти, здійснюючи відповідну соціальну підтримку освітянської системи у цілому та кожного вузу та його працівників зокрема, не отримує той кінцевий інтелектуально-організаційний продукт, до «створення» якого вкладаються відповідні соціальні зусилля і з яким держава пов'язує свій подальший соціальний розвиток.

Таким чином, якщо ми бажаємо, що хоча б одна спроба боротьби з корупцією увінчалася успіхом, вкрай важливо побудувати своєрідний трикутник розсудливості. Цей трикутник, повинен включати в себе учбове середовище, у якому цінується чесність, гарно сплановану систему стратегічного керівництва з ефективним, прозорим і підзвітним управлінням і належну систему суспільного контролю над тим, як цей сектор працює та використовує ресурси [12, с. 137-140].

Список використаних джерел

1. Рябченко В.І. Вища школа України в загальноцивілізаційному контексті: соціально-філософський аналіз з позицій світоглядно-компетентнісного підходу / В.І. Рябченко. – Київ: Фітосоціоцентр. – 2015. – 674 с.
2. Москалик Г.Ф. Філософська парадигма модернізації освіти в умовах інформаційно-комунікативного середовища / Г.Ф. Москалик. – Кременчук: Християнська зоря. – 2014. – 328 с.
3. Михальченко М. Корупція в Україні: політико-філософський аналіз: монографія / М. Михальченко, О. Михальченко, Є. Невмержицький. – Київ: ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України. – 2010. – 615 с.
4. Коррупция в высшем образовании: основные причины и возможные пути преодоления. – URL: <http://www.novostiua.net/analitica/43929-korrupciya-v-vysshem-obrazovanii-osnovnye-prichiny-i-vozmozhnye-puti-preodoleniya.html>.
5. Музалевская Е.А. Проявление коррупции в системе образования/ Е.А. Музалевская. – URL: <http://www.mosgu.ru/nauchnaya/publications/SCIETIFICARTICLES/2006/Mazulevskaja/>
6. Бабенко К.А., Лазаренко С. Ж. Корупція в системі вищої освіти:сутність, причини та наслідки / К.А. Бабенко., С.Ж. Лазаренко // Державне управління: удосконалення та розвиток. – URL: <http://www.dy.nauka.com.Ua/?op=1@z=812>.
7. Гріньова І. Дослідження корупційних процесів у вищих навчальних закладах / І. Гріньова / Вісник Книжкової палати. – 2011. – №11. – С. 1-3.
8. Сенчукова Л.О., Гегечкори О.Н. Коррупция в высшем образовании: причины, последствия, механизмы противодействия / Л.О. Сенчукова, О.Н. Гегечкори. – URL: http://www.klgtu.ru/science/magazine/2009_16/22.dos.
9. Панченко П. Коррупция в образовательных учреждениях: составы преступлений и соотношение с преступными деяниями / П. Панченко // Уголовное право. – 2005. – №2. – С. 52-53.
10. Загірняк М.В. До проблеми корупції у вищих навчальних закладах України / М.В. Загірняк. – URL: http://www.fulbright.org.ua/62_8_u.html.
11. Заброта Д.Г. Державна антикорупційна політика в Україні: теорія, правова основа, інституалізація: монографія / Д.Г. Заброта. – Сімферополь: Кримнавчпеддержвидав, 2013. – 367 с.
12. Аллак Ж., Пуассон М. Коррупированные школы, коррупированные университеты: Что можно сделать? / Ж. Аллак, М. Пуассон. – Париж: Международный Институт Планирования Образования. – 2014. – С. 137-140.

Костючков Сергій

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології
Херсонського державного університету

Проблема політичної соціалізації молоді в умовах вітчизняного освітнього простору

Світоглядні позиції, ідеї, зокрема – політичні, ідеологія, як сукупність ідей і цінностей, визнаних у конкретному суспільстві, як ідеал, у досягненні якого соціальні групи й окремі індивіди вбачають сенс власної діяльності – все це формується певними соціальними інститутами, серед яких чільне місце посідає система освіти. Неупинно зростаючі вимоги суспільства до змісту й ефективності освіти активізують радикальні трансформації організаційних, адміністративних і економічних компонентів діяльності вищих навчальних закладів; докорінно модернізуються технології навчання, відповідно – неминучим є загострення конкурентної боротьби на ринку освітніх послуг.

Слід підкреслити, що система освіти й виховання є базовим інструментом, що забезпечує репродукцію позитивних соціальних тенденцій у суспільстві; при цьому необхідно повною мірою використовувати позитивний ресурс вітчизняної педагогіки з притаманними їй гуманістичними тенденціями і принципами, на основі яких вбачається можливим формування членів громадянського суспільства – толерантних, відповідальних, компетентних, котрі здатні адекватно діяти в широкому діапазоні процесів соціального життя. При цьому реальних обрисів набуває дизайн соціальної системи, що забезпечує такі форми взаємовідносин між індивідами та їх об'єднаннями, які мінімізують, а в ідеалі – виключають вияви сепаратизму, екстремізму, ксенофобії, інтолерантності.

Освіта, як зазначено в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, належить до найважливіших напрямів державної політики нашої країни. Також Національна стратегія наголошує на тому, що національна система освіти має забезпечувати формування особистості, котра усвідомлює свою єдність з українським народом, європейською цивілізацією, орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурного розвитку, є підготовленою до життєвих проблем в умовах динамічного, конкурентного, взаємозалежного соціуму. У сучасних умовах управління формуванням знання є важливою соціальною функцією держави, яка визначає стратегічні цілі в сфері освіти, адекватні вимогам сьогодення, не обмежуючи при цьому процесів самоорганізації, самоуправління та взаємодії в структурах громадянського суспільства, орієнтованих на вдосконалення системи освіти, зокрема вищої [2].

Традиційно освіта трактується як оволодіння насамперед інтелектуальними аналітичними знаннями в комплексі з певними практичними вміннями та навичками. Процес навчання реалізується як оптимізація чистого розуму, накопичення індивідом спеціальних, різногалузевих знань, що визначаються й дозуються конкретними

соціальними інститутами. Українська держава відмовилась від монопольної ролі фінансиста і контролера системи вищої освіти, в результаті чого:

1. Як альтернатива державним, в Україні з'явилися і вже досить довгий час функціонують (з різним ступенем ефективності) недержавні вищі навчальні заклади, що приводить до конкуренції з ряду запитуваних суспільством спеціальностей.

2. У державному, суспільному й економічному секторах виникають різноманітні групи замовників й споживачів освітніх послуг, які відрізняються запитами, інтересами та фінансовими можливостями на ринку товарів й послуг.

3. Сфера освіти, диференційовано визначаючи рівень сплачуваності освітніх послуг, сама сприяє формуванню окремих категорій споживачів, надаючи їм освітні послуги різного рівня, якості, престижності й доступності.

4. Зростання рівня самостійності й свободи вищих навчальних закладів неодмінно провокує загострення проблеми «виживання» в жорстких умовах ринкової економіки.

5. Конкурентна боротьба на ринку освітніх послуг змушує вищі навчальні заклади (особливо такі, що не користуються великою популярністю) пропонувати – використовуючи засоби реклами, співпрацюючи зі школами, активізуючи соціальну сферу – освітні послуги в напрямі найближчого контакту з потенціальним студентом.

6. Певна автономність системи освіти від держави знижується в умовах глобалізованого світу з причин того, що, по-перше, спонтанно зростає мозаїчність, поліетнічність і мультикультурність соціуму; по-друге – характерна для країн периферійної модернізації значна залежність системи освіти від соціальних, політичних, економічних та інших чинників.

Враховуючи той факт, що сучасні вищі навчальні заклади є повноцінними суб'єктами ринкової економіки, не можна не погоджуватись із набуттям ними права самостійно визначати напрями свого розвитку, цілі й методи їх досягнення. Крім цього, будь-який освітній заклад є продуктом і складовою частиною культури суспільства. Акумулюючи й транслюючи певний обсяг наукових знань, освітній заклад становить специфічний культурний простір, у якому закладено величезний потенціал культуротворчості й особистісної соціалізації, у найширшому розумінні, що включає не тільки наукові знання, практичні вміння, а й культуру взаємовідносин і взаємодії. Функціонуючи як специфічна динамічна система, представлена різноманітними формами і рівнями відносин, диверсифікованими видами й типами діяльності, соціальними групами, відмінними за віковим, позиційним та іншими критеріями, світ кожного освітнього закладу надає широкі можливості для соціалізації, зокрема – політичної, особистості.

Поступальний рух соціального організму в напрямі, заданому суспільним волевиявленням, здійснюється індивідом – людиною, яку слід розглядати не як елементарну біосоціальну одиницю колективу, а як індивідуальне уособлення загальної особистості. Такого роду особистість розглядається як суспільно атрактивна модель, виміри якої зумовлюють напрями, зміст і глибину конструктивної взаємодії індивіда з суспільством, тобто процесу соціалізації. Кажучи мовою математики, індивід є функцією рівня розвитку суспільства. Об'єднуючись у різноманітні організації, індивіди встановлюють між собою відносини вельми широкого спектру, реалізують свої підчас різноспрямовані інтенції, забезпечуючи тим самим гармонійний, продуктивний, перспективний розвиток суспільства, тобто змінюють

його відповідно загальновизнаного ідеалу, орієнтуючись на соціальні цінності, без яких подальший розвиток громадянського суспільства неможливий.

Необхідно зазначити, що сучасна міждисциплінарна орієнтація вивчення особистості є спрямованою на дослідження процесів соціалізації людини, засвоєння нею соціальних норм і ролей, формування її соціальних установок, ціннісних орієнтирів, утвердження соціального й національного характеру людини як члена суспільства, котрий ототожнює себе з його символами. Провідну роль у процесі соціалізації, зокрема – політичної, людини в суспільстві відіграє система освіти, яка є засадничим компонентом прогресивного розвитку будь-якого суспільства, реалізує продуктивний механізм трансляції накопичених знань і культурних надбань від покоління до покоління. Це стосується знань про світ, оточуючий людину, різноманітне за змістом і характером виявів суспільне життя, про сформовану людством субординовану систему цінностей, а також умінь і навичок людини щодо вирішення проблем, виникаючих у процесі взаємодії в триаді «людина – суспільство – природа».

У найбільш загальному вигляді політична соціалізація – це процес становлення індивіда як суб'єкта політики, формування в нього особистісних якостей, ціннісних установок, поведінкових моделей, що дозволяють адаптуватися до цієї політичної системи та виконувати в ній певні функції. Додамо, що цей процес є складним, багатоаспектним; він характеризується впливом на людину певного комплексу факторів: внутрішніх і зовнішніх. До перших відносяться механізми реагування індивіда на певні стимули, вияви соціальної активності самої людини, аспекти її суспільно-політичного досвіду. Другі – це цілеспрямовані та стихійні чинники навколишнього середовища: політичні інститути, соціальні групи, друковані й електронні засоби інформації, окремі особистості.

Слід зауважити, що політична соціалізація – бівалентний (двонаправлений) процес впливу держави й суспільства на індивіда з метою інтеграції його в існуючу систему політичних відносин, свідомого сприйняття самим індивідом політичних норм, цінностей, установок. Якщо суспільство в процесі політичної соціалізації формує людину як громадянина, то індивід у процесі соціалізації творчо впливає на розвиток існуючих політичних структур і відносин, поступово трансформуючи саме суспільство. Тобто, взаємодію індивіда з державою та суспільством можна розглядати як діалектику суб'єктивного та всезагального, причому логіка вимагає, щоб відносини двох сторін в конструкціях «індивід – держава» та «індивід – суспільство» були адекватними, інакше поняття «взаємодія» втрачає свій сенс.

Інтеграція людини в середовище, адаптація і подальша соціалізація, утвердження її як особистості, реалізуються в постійному, безпосередньому й взаємному контакті з оточуючим середовищем, актуалізованим конкретними чинниками, які об'єднуються в три групи. До першої відносяться макрочинники: Космос, світовий простір, держава, суспільство. Другу складають мезочинники: етнічні архетипи, культурні й релігійні традиції, засоби масової інформації та комунікації тощо. Третя група об'єднує мікрочинники, до яких відносяться сім'я, заклади освіти й виховання, структури так званого третього сектора суспільства – клуби за інтересами, товариства, спілки, творчі об'єднання тощо. Таке середовище зазвичай іменується соціумом або мікросоціумом. Вказані чинники з різною мірою активності безпосередньо впливають на кожну конкретну людину, динамічно змінюються в

умовах науково-технічного прогресу, модернізації соціального простору, перетворень у сфері економіки й політики. Безумовно, змінюється й питома вага соціальних чинників у процесі соціалізації підростаючих поколінь і по-різному оцінюється їх результат, але незмінним залишається постулат про залежність особи від навколишнього середовища, особливо соціального простору, в усі періоди онтогенезу – індивідуального життя, зокрема в дитячі та юнацькі роки.

Таким чином, у результаті політичної соціалізації формується політична свідомість особистості, її політична поведінка, відбувається становлення індивіда як громадянина. Поняття «політична соціалізація» при цьому значно об'ємніше поняття «політична просвіта» або «політичне виховання», оскільки містить у собі не тільки концентрований і цілеспрямований вплив на особистість домінуючих у суспільстві ідеологічних постулатів і політичних ідей, а й безсистемний, фрагментарний, спорадичний вплив на неї соціального середовища. Також індивід має змогу вибирати з існуючого в суспільстві арсеналу політичних установок такі, що є конгеніальними його переконанням, установкам, інтенціям, сформованим не тільки раціонально, але й емоційно.

Нами виділено п'ять модусів (образів) політичної соціалізації сучасної людини:

1. Модус демонстративного політичного нігілізму, маніфестація негативної оцінки будь-яких політичних інститутів, явищ і процесів.

2. Модус пасивної, споглядацької позиції відносно виявів політичного життя соціуму; у індивіда формується індиферентне ставлення до політики взагалі та практична байдужість до політичної аксіосфери (комплексу політичних цінностей).

3. Модус принципово позитивного, але непостійного визнання необхідності особистісної комплементарності до політичної сфери суспільства; подібна залученість до політики характеризується як евентуальна та стохастична, оскільки людина, зокрема молода, виявляє власну політичну активність тільки з прагматичних мотивів, конформістських позицій або під дією примусу. Показово, що саме цей модус характерний для молодих людей, які використовуються як благодатний «матеріал» для політичних маніпулювань.

4. Модус усвідомленої, постійної й прогресуючої особистісної когерентності з іншими громадянами та їх об'єднаннями в процесі актуалізації політичних практик суспільного життя; особистість з подібним модусом політичної соціалізації імпліцитно є громадянином, який глибоко засвоює та приймає безумовним мотивом власної поведінки ідеали персональної свободи, суспільної солідарності, національної гідності, а також з повагою ставиться до інших політичних цінностей.

5. Модус піднесеного, захоплюючого інтегрування людини в політику до стану естетичного задоволення, раціоналізації політичної самосвідомості, прогресуючої агрегації в систему відносин політичного володарювання та підлеглості: індивіди з даним модусом соціалізації самореалізуються як активісти громадських об'єднань, політичних партій, поповнюють ряди політичної еліти [1, с.119].

Важливо, що певний модус політичної соціалізації людини не є статичним і довічним особистісним показником; він може змінюватися під впливом цілого комплексу чинників, серед яких: зміна регіону або країни проживання, перехід в інший соціальний статус, професійна необхідність, трансформація світоглядної позиції в процесі набуття вищої освіти. Остання обставина вказує на необхідність посилення цілеспрямованої педагогічної підтримки, орієнтованої на допомогу студентам у

підвищенні особистого ступеня політичної соціалізації, що потенціє формування цивілізованого сприйняття політичних процесів у світі й у власній державі.

Говорячи про політичну соціалізацію, слід зазначити, що саме вона в сучасному світі задає параметри суспільної кваліфікації людини – її світоглядні, політичні, соціальні, релігійні, етичні преференції, які вона не протиставляє відмінним від власних уподобання інших членів суспільства. Особистісна політичність – одна з ключових характеристик, що реалізується в процесі суб'єктної комунікації і визначає рівень соціальної й, напевно, екологічної гармонії особистості. Підкреслимо, що низький рівень соціалізації молоді в сфері політики здатен призводити (і призводить) до ескалації напруженості між малими та великими соціальними групами, політичними партіями, деформуючи взаємозв'язки, взаємодії й взаємообумовленості суб'єктів суспільства.

Кардинальна інституціональна трансформація, що є характерною для новітньої історії України, призводить не тільки до істотного диссенсусу в соціокультурному контакті поколінь, а й до значного зниження ефективності діючого в суспільстві механізму трансляції соціально-політичного досвіду. Найбільшою мірою сутнісна характеристика подібного стану відображається шекспірівською формулою «*the time is out of joint*» – розпався зв'язок часів. Украй гострою в умовах сьогодення є проблема формування державної ідеології. На соціальному рівні державна ідеологія має бути чітко організованою ціннісною й ідейною структурою суспільства, без якої унеможливлються розробка, формування й конструктивне вирішення стратегічних завдань, зокрема – засобами освіти, розвитку вільної особистості, громадянського суспільства та правової держави.

Список використаних джерел

1. Костючков С. К. Біополітичне підґрунтя філософсько-освітньої концепції в умовах громадянського суспільства: Монографія / С. К. Костючков. – Херсон: Айлант, 2015. – 320 с.
2. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. – URL: [http:// www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf](http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf).

УДК 130.2:378.4

Мірошніченко Дмитро

аспірант Інституту вищої освіти НАПН України

Інтелектуали і студентство: епізоди розвитку взаємовідносин

У центр уваги даного виступу винесено питання про взаємовідносини інтелектуалів і студентів як учасників політичного життя суспільства. Розглядати цю тему слід як широко, так і в приватному аспекті, порівнюючи участь студентів в політичному житті в 60-х роках минулого століття (у Франції, США та деяких інших країнах) з подіями в Україні 2004/2005 рр. («Помаранчева революція») і 2013/2014 рр. («Революція Гідності»). Головною моєю метою буде розкрити роль студентства у становленні інституту інтелектуалів на прикладі декількох яскравих епізодів. Також

буде зроблена спроба осмислити феномен інтелектуала, а саме - завдяки обґрунтуванню необхідності подолання елітаристських уявлень про інтелектуалів.

Перш за все, слід коротко окреслити уявлення про «інтелектуала». У нашому аналізі він розглядається в загальновідомому значенні – як ангажований, залучений в суспільно-політичне життя фахівець в тій чи іншій області, наділений достатньою публічністю, що має вплив на громадську думку. Так, одним з окремих випадків публічності інтелектуала є його існування в академічному середовищі. В іпостасі інтелектуалів професура, університетські викладачі, звичайно, перебувають далеко не завжди і набуття такої соціальної ролі часто пов'язане з кризовими, а то і передреволюційними станами суспільства, що супроводжуються, а то і викликані кризою старих політичних еліт. У такі моменти кризи політичної системи і дефіциту власне політичних засобів її подолання, думками широких верств громадян нерідко оволодівають ідеї, висунуті моральними авторитетами зі сфери культури і освіти.

У цих умовах «історія інтелектуалів» і «соціологія інтелектуалів» експліцитно проявили себе як самостійний предмет дослідження лише до кінця минулого століття, тоді як раніше вони розглядалися лише як одна з проблем теорії «еліт» [3]. Найчастіше, ці дослідження були представлені рефлексивними розробками самих представників досліджуваної соціальної групи. При цьому робилися спроби вибудовувати їх об'єктивно, підкреслено відсторонено і навіть різко критично. Майже в кожній з таких робіт, підіймається питання про роль інтелектуала в сучасному суспільстві, а у соціологів - і питання про його місце в соціальній стратифікації. У книзі Жерара Леклера «Соціологія інтелектуалів», наприклад, автор серед іншого міркує і про ідентифікацію університетських викладачів-науковців з групою інтелектуалів. Однак, він вважає формальний статус лише необхідною, а не достатньою умовою для придбання інтелектуальної чи культурної популярності. Слідуючи за логікою ж П'єра Бурдьє, він пише: «Володіння званнями і престижними дипломами, які свідчать про приналежність до університетської еліти (проходження через *École normale supérieure* на вулиці Ульм, конкурси на заміщення вакантних посад в навчальних закладах, в деяких випадках - і політичних наук в *École nationale d'administration* і ін.), є сприятливою умовою для входження до вищих сфер французької інтелігенції» [6, с. 57].

Якщо судити строго, то в тематичній літературі превалює точка зору, що інтелектуали і професура суть два відмінних, якщо не сказати - протилежних, соціальні класи. Французькі історики, виводячи явище «інтелектуалів» не з початку ХХ століття, а набагато раніше - з Середньовіччя, стверджують, що саме університет і був середовищем їх зародження. З цим важко не погодитися, так як, навіть не будучи в повній мірі наділений академічними свободами, які нам надало Просвітництво, університет був місцем зустрічі допитливих, яскравих умів і відомих філософів. В ту пору складно уявити собі інше співтовариство, де можливо було б не просто транслявати знання, але культивувати критику. Ось як його характеризує в своїй роботі «Середньовічне мислення» Ален де Лібера: «Середньовічний університет був вихідним пунктом того поділу праці, реальність якого сьогодні легко охарактеризувати: функція сучасного інтелектуала - критика, що і відрізняє його від сучасного університетського викладача. Інтелектуал є дійовою особою, актором соціальних змін, університетський професор постає як їх байдужий спостерігач. Перебуваючи в університеті, середньовічний інтелектуал передбачав цей поділ

функцій, бо самі умови його появи були в той же час і умовами його заперечення, його відступництва» [4, с.10].

Видатний історик-медієвіст Жак Ле Гофф пише про передумови в цьому питанні ще ширше, пов'язуючи народження інтелектуалів з появою міст, торгівлі, майстерень ще на століття раніше - в XII столітті: він вважав, що письменництво і викладання суть основні риси інтелектуала. Ле Гофф, описуючи таке явище, як голліарди (ваганти), був схильний вважати і їх групою інтелектуалів, яким була, слід сказати, властива критичність по відношенню до суспільних інститутів і публічність - що вже було зазначено вище, як основні характерні риси інтелектуалів. Ле Гофф виділяє ще одну важливу рису вагантів, яка згодом постане в основі університетської корпорації, а саме - мобільність. «Вже втеча за межі усталених структур було скандалом для традиційно налаштованих умів. Раннє середньовіччя намагалося прикріпити кожного до свого місця, до своєї справи, ордену, стану. Голіарди були втікачами. Вони бігли, не маючи засобів до існування, а тому в міських школах збивалися в зграї бідних школярів, які жили чим і як доведеться, жебракуючи, ставали слугами у своїх більш заможних однокласників» [4, с. 23]. Важливим для нас тут є той аспект опозиційності, революційності, «легкості на підйом», який був притаманний недовченому студенту, які були лише в малій мірі долученими до наук. Це той самий дух авантюризму студентського братства та академічного середовища інтелектуалів, який ще не раз дасть про себе знати в майбутньому, особливо у Франції. «Вони пускалися в інтелектуальні авантюри, слідували за їх улюбленим вчителем, збігалися до знаменитостей, переносили з міста в місто отриману освіту» [4, с. 23]. У цьому моменті проходження за своїм викладачем або іншою публічною особою, який згодом з'явився і за часів «Справи Дрейфуса», ми бачимо, що активне студентство має двоїсту природу – учнів, для яких природньо бути в стані академічного підпорядкування по відношенню до професора і системи освіти в цілому, що знаходяться у вічному пошуку авторитету, але й вже володіють достатньою критичністю, автономністю в своєму мисленні, і повною відповідальністю за свої вчинки, таким чином, є прообразом інтелектуала в тому його специфічному сенсі, про який скажемо далі.

Поява поняття «інтелектуал» в сучасному розумінні пов'язують з ім'ям Еміля Дюркгейма і «Справою Дрейфуса». У роботі «Індивідуалізм і інтелектуали» Дюркгейм, оглядаючи кризову ситуацію у французькому суспільстві кінця XIX століття, звертається до індивідуалізму, який ставлять в провину інтелектуалам, однак його не слід плутати з утилітаризмом, більш того, індивідуалізм визначається ним як керівний принцип сучасного суспільства [1, с. 372]. Генералізуючи індивідуальні інтереси певної соціальної групи, інтелектуали наділяються можливістю бути їхніми представниками. Інтелектуал залишає за собою право виносити судження і приймати рішення на свій розсуд - розум підноситься вище авторитету, а індивідуальні права затверджуються незаперечними.

Сучасний французький історик, професор університету Париж-I, Крістоф Шарль, в своїй роботі «Інтелектуали у Франції» надає дуже цікаві відомості про роль і залученість студентства в події навколо Справи Дрейфуса і супутні петиції. Він констатує, що саме студенти та інтелектуали стали головними дійовими особами цієї соціально-політичної кризи, дві ці спільноти доповнюють одна іншу. Вивчення ролі студентства, яке зазвичай ускладнюється браком соціологічних даних, в даному

випадку дуже добре відображене і проаналізовано за матеріалами підписаних петицій, де вагома частина підписантів ідентифікувала свою позицію з позицією студентства. За підрахунками, приблизно 15% представників студентства заявило про свою позицію, завдяки чому студенти, поряд з викладацьким складом, займали перше місце за чисельністю залучених учасників серед різних соціальних груп. Це дає право говорити про цільову спрямованість кампанії з формування громадської думки. Студенти мають вільний час, вони молоді, активні, мобільні і таким чином, за словами Шарля, є «масою, готовою до політичних дій». Крім того, студенти зосереджуються в великих містах, де знаходяться їх університети і де суспільні акції особливо ефективні в досягненні своїх цілей. «Студентів використовують то як символ громадської думки, то як масовку для мітингів, то як акторів для виступу в залах суду, в університетських аудиторіях (на лекціях професорів, які заявили про свою позицію) і у вуличних сутичках» [8, с. 272]. У випадку Справи Дрейфуса, що було дуже доречно помічено К. Шарлем, студенти вже чітко набувають двоїстої природи - суб'єктів і об'єктів соціально-політичних процесів - властиву і майбутнім інтелектуалам, і школярам. Більш того, роль студентства збільшується ще й тому, що стрімко збільшується його чисельність, цей соціальний статус вже не є привілейованим, але стає швидше все більш загальнодоступним.

Таким чином, можна зробити висновок про ключове значення впливу студентства на інтелектуалів: на формування передумов виникнення феномена інтелектуалів, на створення сприятливого середовища поширення їх ідей, на формування «кадрового резерву» інтелектуалів і нарешті, на набуття ними більш високої демократичної культури завдяки розвитку комунікативної раціональності у взаємозв'язку з критичним мисленням.

Список використаних джерел

1. Арон Р. Этапы развития социологической мысли / Р. Арон [пер. с фр.]. – М.: Издательская группа «Прогресс» – «Политика», 1993. – 608 с.
2. Бенда Ж. Предательство интеллектуалов / Ж. Бенда ; [пер. с франц. В.П. Гайдамака и А.В. Матешук]. – М. : ИРИСЭН, Мысль, Социум,. 2009. – 310 с.
3. Голиченко Т. Интеллектуалы в фокусе современных французских социологических, политологических и исторических исследований / Т. Голиченко // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2004. – № 2. – С.42-63.
4. Де Либера А. Средневековое мышление / А. Де Либера [пер. с фр.]. – М.: Праксис, 2004. – 368 с.
5. Ле Гофф Ж. Интеллектуалы в Средние века / Ж. Ле Гофф [пер. с фр.]. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2003. – 160 с.
6. Леклерк Ж. Соціологія інтелектуалів / Ж. Леклерк [пер. з фр.]. – Львів: Ахілл, 2009. – 160 с.
7. Миллер Дж. Будьте жестокими! Интеллектуальная биография Мишеля Фуко / Дж.Миллер [пер. с англ.] // Логос. – 2002. – № 5–6. – С. 331-381.
8. Шарль К. Интеллектуалы во Франции: Вторая половина XIX века / К. Шарль [пер. с фр.]. – М.: Новое издательство, 2005. – 328 с.

СЕКЦІЯ V.

Заклад вищої освіти України як середовище формування й зрощення вітчизняної національної еліти

УДК 140.8(477)

Гойман Ольга

здобувач кафедри управління,
інформаційно-аналітичної діяльності та євроінтеграції
НПУ імені М.П. Драгоманова

Формування позитивного міфу як спосіб впливу на систему цінностей студентів

Студентство вважається найосвіченішою та найактивнішою частиною молоді, тому зажди привертає увагу соціологів, політологів, психологів, правників, істориків, філософів, педагогів. На відміну від зрілих людей, система цінностей молоді більше піддається впливу і корекції. Тому формування і подальше впровадження позитивного міфу, зокрема і серед студентів, дасть змогу правильно вплинути на систему цінностей українського соціуму.

Протягом життя наші ціннісні установки змінюються або корегуються, на що впливає низка чинників. Спочатку дитина переймає цінності від батьків, потім від учителів, товаришів, і нарешті, утверджує їх у процесі роботи і суспільного життя. Є й інші опосередковані джерела. Ми формуємо та змінюємо систему цінностей і свою позицію під впливом засобів масової інформації, кінематографу, художньої літератури. У цьому контексті великий тиск, особливо на дітей, здійснює телебачення. Загалом поняття «цінність» інтерпретують «як значущі для особистості, для суспільства предмети, явища, події тощо (Р. Перрі, М. Гайдеггер, М. Каган, Н. Журавльова, Л. Баєва, М. Михальченко та ін.). Зокрема, цінність розглядається як предмет, що має певну користь і здатний задовольнити ті чи інші потреби (А. Маслоу та ін.); як ідеал, до якого прагне людина (Е. Фромм, Г. Лотце, Ю. Шрейдер та ін.); як норма, якої варто дотримуватися (О. Краєва, М. Михальченко, Л. Орбан-Лембрик та ін.)» [3, с. 65].

Розрізняють такі цінності: об'єктивні (природні явища, матеріальні предмети, суспільні відносини) та суб'єктивні (настанови, ідеали, оцінки, орієнтації), загальнолюдські, суспільні, політичні, особистісні, внутрішні (екзистенціальні) та зовнішні. Усі ці тлумачення акцентують увагу на певних особливостях цінностей.

Соціуми, де чітко визначені ціннісні орієнтації, зазвичай характеризуються стабільністю, оскільки в них знівельована головна причина суперечностей між окремою особою і суспільством загалом. Ціннісна розбалансованість порушує цілісність системи, провокуючи нестабільність, страх, катаклізми тощо, внаслідок чого нищить її. У країнах, що стали на шлях втілення демократичних принципів, часто посилюються ціннісні розколи. Яскравим підтвердженням цього є ситуація, яка склалася після розпаду тоталітарного СРСР, коли частина країн відмовилися від

колишньої політичної системи, обравши демократичний розвиток. Так виник конфлікт між радянською системою цінностей і новою, демократичною.

Загалом зміна звичної ціннісної системи значно посилює процес реміфологізації масової свідомості. Під реміфологізацією масової свідомості ми розуміємо процес свідомого відтворення або конструювання міфу, звернення до міфологічного мислення, його відродження на рівні маси, що є основними чинниками культурного розвитку сучасності. Після ліквідації СРСР в Україні радянські ідеологія та цінності виявилися неактуальними і підлягали заміні. Як правило, виділяється декілька етапів ціннісних перетворень, де початком вважається система цінностей радянського суспільства. Починаючи з 1980-х років, спостерігається переосмислення таких понять, як «держава», «демократія», «свобода», «особистість», «гроші», «власність» та інших не тільки окремими громадянами, а й у масовій свідомості. На тлі суттєвих суспільних змін модифікуються напрямки розвитку, стратегії та задачі. У масовій свідомості функціонують нові, ще до кінця не усвідомлені «образи»: свобода вибору переконань, недоторканість приватної власності, невтручання держави в особисте життя громадян, безперешкодні зібрання громадян на підтримку своїх прав тощо. Іншого змісту набули такі цінності як відповідальність, толерантність, справедливість, рівність тощо.

Руйнування СРСР сприяло формуванню політичних та економічних еліт, стало каталізатором матеріальної та майнової диференціації громадян, а також посилює ціннісні розколи на національному та етнічному ґрунті в суспільстві. Цінності 1990-х років відзначаються різновекторністю, їх класифікують переважно як інтегруючі та дезінтегруючі. Такі цінності, як освіченість, справедливість, чесність, порядність можуть водночас об'єднувати і призводити до відчуження між людьми.

Кінець XX – початок XXI ст. у розвитку українського соціуму відзначається розбалансованістю політичних, економічних, моральних, культурних цінностей, поведінкових і ціннісних спрямувань. За умови зростання соціальної напруги в суспільстві, загострення політичного процесу в країні, знищення довіри до держави і влади, нестабільної економічної ситуації, а також зневіри в ефективній організації суспільства на раціональних засадах посилюється міфологічний компонент соціально-політичної сфери. У масовій свідомості міфологізується поняття «політика» і все, що з ним пов'язане. А недовіра або скептичне ставлення людей до політики і політиків компенсується природною схильністю до міфосприйняття [3, с. 233].

За нестабільної політичної системи, соціальної напруги в суспільстві й численних економічних проблемах є актуальним вироблення дієвих механізмів, які б допомогли досягнути, пояснити, сконструювати, а також подолати невизначеність подальшого суспільного розвитку. У такій ситуації лише ідеологія як система усталених ідей, уявлень і поглядів не здатна сформувати необхідний і вигідний еліті образ політичної реальності. Тому на допомогу першій залучається міфологія в якості ефективного засобу впливу на формування політичних цінностей, усі рівні свідомості, у тому числі й політичну, і політичне життя соціуму взагалі.

При незбалансованій системі цінностей соціуму необхідні конкретні установки у вигляді базових міфів, які детермінують ціннісні нормативи протікання української історії, створюючи відчуття безпеки та частково нівелюючи соціальну напругу. Соціальне міфотворення, яке для більшості із нас непомітне, стало невід'ємною частиною нашої дійсності. Сьогодні міф перетворився на потужний інструмент впливу

на масову свідомість, маніпулювання нею і великими масами людей, використовується не лише як метод ефективного управління будь-яким типом суспільної системи, а й під час кризових і нестабільних періодів. Адже саме в період невизначеності, соціальних і політичних потрясінь і криз актуалізуються процеси ціннісного переосмислення політичних явищ і процесів, що є основою міфотворчості [3, с. 234].

Відомо, що нації оформлюють свою присутність у світі за допомогою певного типу мислення, поведінки та спільної системи цінностей. Через певний тип самоствердження вони створюють колективну ідентичність, яка й мобілізує націю. Українці – нація, котра сповідує цінності європейського гуманізму, тому це необхідно прописати, проговорити, прожити [1]. Так, наприклад, одним із конкретних проявів колективної ідентичності є зростання кількості державної і національної (вишиванки, віночки) символіки в країні та загалом її популярність серед громадян після Революції Гідності та війни на Сході України. Але національно-культурна ідентичність передбачає загальний символічний ряд. Погоджуємось з думкою Н. Кривди, у тому, що українцям потрібні пантеони героїв, місця пам'яті, символічні тексти й образи. Лише Революція Гідності та війна на Донбасі дали поштовх до розвитку символічної політики, що невід'ємно пов'язано з формуванням позитивного національного міфу. Війна на Сході, переконана Н. Кривда, триває не за землю чи ресурси, а за цінності. Останні необхідно сформулювати доступною мовою, щоб було зрозуміло людям різного віку, освітньо-інтелектуального рівня та соціального походження. Тому цінності треба не лише проговорювати, а й прописати у шкільних та університетських підручниках. Цінності мають бути вербалізовані, у чому й полягає завдання інтелектуалів – філософів, істориків, культурологів та педагогів [1].

В умовах гібридної війни, не закінченої Революції Гідності та складного соціально-політичного становища в Україні актуальним питанням є формування позитивної української міфології та її поширення серед українства, зокрема, серед студентства. Крім того, саме останнє було і залишається осередком формування інтелектуальної та політичної еліти. На сьогодні в українському соціокультурному просторі функціонує безліч міфів, але позитивних серед них критично мало. До позитивних національних міфів української культури відносимо міфи про трипільську культуру, про Київську Русь як праобраз української державності, про козацьку добу, про національно-визвольну війну Б. Хмельницького та інші. Усі вони мали би потужний консолідуючий потенціал, якби не існували лише у вузькому колі української інтелігенції. Оскільки в Україні відсутня державна політика щодо створення і розповсюдження позитивної національної міфології у всіх сферах суспільного життя, то народу століттями насаджують і продовжують насаджувати ворожу міфологію, зокрема російську. Цьому процесові сприяють три шкідливі комплекси українства, про які застеріг Ю. Шевельов: «Москва, український провінціалізм і комплекс Кочубеївщини». На його думку, після 1654 р. триває «історія великої і ще не закінченої війни», що фактично є «історією культурних зв'язків між Україною та Росією» [4, с. 70].

Москва в даному випадку означає агресивну політику, у тому числі руйнівну культурну експансію для своїх найближчих сусідів. Саме її нижчий культурний і побутовий рівні давали можливість для «завоювання» Москви, ствердження нею програми української інтелігенції за допомогою військової сили. Але «культурно

Переяслав став початком поразки з глибших причин. Культурне завоювання переможеною нацією нації-переможця в принципі можливе» [4, с. 67]. Культурна поразка призвела до політичних і територіальних втрат, а фактично до окупації українських земель Росією.

Провінціалізм розвився після культурно-політичного зміцнення Москви і «поразки» української культури в Росії. Зусиллями Петра I «Україна була відгороджена від Заходу», через що наша культура тривалий час залишалася старомодною і провінційною. «Старомодність означає смішність. Смішність убиває культуру» [4, с. 68]. Неможливість і небажання засвоювати надбання європейської та світової культури – це наслідок українського провінціалізму.

Комплекс Кочубеїщини проявляється в існуванні великої кількості зрадників, які намагаються реалізувати власні політичні амбіції шляхом залучення Москви. Після Переяславської ради і до сьогодні триває «втягнення» Москви українською елітою для вирішення внутрішніх питань. Постійне залучення третьої сили негативно відбивається не тільки на політичному, а й культурному житті України.

Відтак одним із нагальних завдань є повернення українців до Європи і відповідно української культури в європейський контекст. Тому це передбачає тривалу і кропітку роботу, а саме: завершення ідентифікації та самоідентифікації української нації, відновлення сфальшованої історичної пам'яті, де- та реміфологізація масової свідомості, формулювання та поширення цінностей європейського гуманізму, а також кардинальні реформи усіх сфер суспільного життя для покращення соціально-економічного стану України. При цьому з огляду на гібридну війну, тривалу зовнішню міфологізацію свідомості українства, особливу увагу приділити процесам де- та реміфологізації. Власне, виховання особистості забезпечується за участі суспільної свідомості нації, що відбувається підсвідомо від часу народження і триває безперервно, викликаючи відповідні почуття та емоції. Іншими словами, індивід є реципієнтом накопиченого цивілізацією досвіду. Навіть найякісніша освіта не в змозі змінити цей принцип, а лише спрямувати його в певному напрямку.

Тому забезпечення якісного освітнього рівня (від дошкільної до вищої) громадян – основний засіб процесів де- і реміфологізації, відновлення історичної пам'яті, розбудови громадянського суспільства, втілення демократичних принципів, європейських цінностей і збереження незалежності України шляхом формування в громадян національної гідності та патріотичних почуттів. Це можливе лише за умови реформованої освітньої програми щодо утвердження і поширення позитивної національної міфології, патріотичного виховання, національної ідеї, довгострокових програм розвитку національної культури і формування національної самосвідомості. Зокрема, сьогодні потребує деміфологізації і вітчизняна гуманітаристика, що забезпечить витіснення антиукраїнських міфів, стереотипів, ідеологем і поширення прихованої раніше історичної правди. Це, у свою чергу, передбачає масштабне перевидання шкільних і вузівських підручників з гуманітарних дисциплін, видання і розповсюдження творів, наукових праць раніше заборонених авторів з обов'язком включенням їх у навчальні плани освітніх закладів усіх рівнів. Крім того, підвищення рівня культури й освіченості громадян, відкриття історичної правди й архівів НКВС сприятимуть деміфологізації, тобто утвердженню контрміфології, та власне реміфологізації.

Окрім освіти, дієвим і ефективним засобом реміфологізації має стати телебачення й український кінематограф. Особливо сьогодні, за умови домінування візуалізації та медіатизації культури, а також суттєвого зростання ролі телебачення в суспільному житті. Тому Україні, яка стала на шлях демократії, з метою поширення позитивної міфології, утвердження відповідних цінностей та перемоги в інформаційній війні необхідно використовувати всі види мас-медіа, зокрема телебачення і вітчизняний кінематограф.

Створення і подальше розповсюдження серед українства позитивних міфів має виконувати низку функцій: по-перше, прискорення процесу національної самоідентифікації; по-друге, остаточне об'єднання нації і протистояння агресивній пропагандистській міфології Російської Федерації; по-третє, перетворення позитивної міфології на основі нової української ідеології; по-четверте, подолання шкідливих для національного відродження комплексів: «Москви, українського провінціалізму і комплексу Кочубеївщини» (Ю. Шевельов).

Революція Гідності започаткувала народження позитивних міфів «знизу». У масовій свідомості українців вже міфологізовані події Майдану, образи Героїв Небесної Сотні та подвиги наших військових на Сході України (С. Нігоян, М. Жизневський, оборона Донецького аеропорту тощо). Особливістю цих міфів є їх «низове» походження і героїко-патріотичне спрямування. Завдання влади полягає в підтримці та подальшому поширенні позитивної «народної» міфології, що сприяє консолідації української нації.

Таким чином, студентство як найбільш прогресивна частина соціуму відіграло провідну роль у подіях Євромайдану та Революції Гідності, що закладає основу для поступової трансформації України та української нації. І тому саме середовище студентів – сприятливий ґрунт для поширення цінностей європейського гуманізму у свідомість молоді, у тому числі, за допомогою позитивного міфу.

Список використаних джерел

1. Кривда Н. Нужно не просто проговаривать ценности, а «прокрикивать» их на каждом углу / Н. Кривда. – URL: <http://science.platfor.ma/nataliya-krivda/>
2. Магда Є. Гібридна війна: вижити і перемогти / Є. Магда. – Х. : Віват, 2015. – 304 с.
3. Суспільні цінності населення України в теоретичних і практичних вимірах / [авт. колектив : М.І. Михальченко (керівник) та ін.]. – К. : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2013. – 336 с.
4. Шевельов Ю. 3 історії незакінченої війни / Ю. Шевельов. – К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2009. – 471 с.

Кривець Людмила

доктор філософських наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
(соціально-гуманітарних проблем)

Національного університету оборони України імені І. Черняхівського

Формування інтелектуальної еліти як провідне завдання національної освіти і науки

Загальносвітові інтеграційні процеси кардинально змінюють статус знань у контексті формування соціальних відносин. Адже знання – це і своєрідна форма капіталу, і інтелектуальна власність, і об'єкт авторського права і національний наукоємний ринковий продукт. При всіх відмінностях: культурних, соціально-економічних, соціально-політичних, загальною тенденцією розвитку національних науково-освітніх систем є збереження своєрідності національних форм накопичення, збереження та трансляції історичного досвіду народу у вигляді знань та ціннісних орієнтацій. Це стосується як загально-світового, так і національного, і регіонального науково-освітнього простору (В. Андрущенко, Б. Вульфсон, М. Грушевський, О. Зінов'єв, М. Михальченко, С. Судзукі).

Проте стрімкий прогрес постіндустріального суспільства на сучасному етапі розвитку обумовлює зміну всіх сфер суспільного життя, детермінує появу нової глобальної аксіологічної парадигми у світовому масштабі. Науково-освітній простір забезпечує формування нової системи наративів, виконуючи дуже важливе завдання щодо сприяння активізації людиновимірності постіндустріального суспільства. Адже стрімке зростання в сучасному соціумі широкого спектру інформаційних продуктів призвело, з одного боку, до перенасичення інтелектуальних потреб значної частини населення, а з іншого – до зростаючої необхідності запровадження нового діалогічного типу соціальної взаємодії для розповсюдження соціально-важливої інформації серед іншої частини населення, що не має достатнього доступу до сучасних джерел знань.

У західній філософській літературі цей соціальний процес характеризується як становлення нематеріалістичної, або постматеріалістичної соціальної мотивації. У зв'язку з розвитком даного феномена, в суспільстві постає проблема формування та розвитку індивідуальних і колективних соціальних суб'єктів, ядро яких становлять нематеріалістично мотивовані особистості.

Мова йде про людей та соціальні організації, що актуалізують соціально-значиму діяльність без орієнтації на отримання матеріальних прибутків. Задля досягнення власних цілей, вони вибудовують власну реальність іноді, навіть, поза межами загальновизнаного нормативно-правового поля, і демонструють власну позицію, що детермінується суто ідеологічними поглядами та переконаннями, більшість з яких, на жаль, або на щастя, є аксіоматичними.

Окреслені соціальні суб'єкти поділяються на дві категорії, в залежності від досвіду, що передував формуванню внутрішньої нематеріалістичної мотивації у їх свідомості. Представники першої категорії, якщо можна так сказати, необтяжені

проблемами матеріального забезпечення від народження – це діти можновладців, олігархів тощо. Можливості для самовдосконалення і саморозвитку протягом свого життя вони мають майже безмежні. І збагачення – це останнє, про що вони мріють і чого вони прагнуть.

Р. Інглхарт відзначає, що зазвичай, становлення нової системи цінностей відбувається дуже повільно. Швидкість цього процесу визначається певною мірою зміною поколінь, кожному з яких властиві певні стереотипи поведінки. «За самою природою речей, постматеріалістами стають частіше за все ті, хто з народження користується всіма матеріальними благами; люди ж, які з юності прагнули до економічного успіху, згодом набагато рідше стають носіями постматеріалістичних ідеалів, оскільки будучи одного разу обраними, цінності змінюються дуже рідко» [1].

Представники другої категорії, навпаки, зазвичай мали життя сповнене випробувань, трагедій і втрат. Здебільшого втрати ці були незворотними: коли людина втрачає рідних і близьких осіб, коли поруч гинуть товариші, коли за певних обставин, боронити доводиться найфундаментальніші людські цінності, життя і свободу, людську честь і гідність, мотиваційна сфера не може не відреагувати. Набуваючи окреслений досвід людина змінюється ментально. Вона керується вже власними «правилами гри», в яких інші аксіологічні орієнтири і зовсім далекі від загально-соціальних, цілі.

Таким чином, в сучасному світі, і особливо, в сучасній Україні (в світлі останніх подій, пов'язаних з анексією Кримського півострова та Антитерористичною операцією на Сході країни), формується широкі коло людей, що в силу зовнішніх та внутрішніх обставин формування власного унікального емоційно-когнітивного розвитку, вважають себе інтелектуальною елітою і прагнуть до активних соціальних перетворень як у сфері державного управління, так і у науково-освітньому просторі [2].

Підкреслимо, що мова йде не лише про поодинокі випадки асоціалізації окремих особистостей – мова йде про масові явища: формування активних громадянських організацій і рухів, в тому числі і волонтерських, актуалізацію діяльності добровольчих збройних формувань, що виконують важливі соціальні функції, але, зазвичай, на свій розсуд, керуючись лише власною системою соціальних орієнтирів.

Важливо розуміти, що і представники першої, і представники другої категорії нематеріально-мотивованих суб'єктів прагнуть і прагнутимуть влади. Перші – для того, щоб реалізувати власні амбіції і винайти нові шляхи для саморозвитку; другі – для того, щоб змінити світ. Для перших, політика і вся сфера державного управління – це гра, для інших – можливість соціального виживання: аксіоматичний характер їх ідеологічних орієнтирів не дозволяє їм адаптуватись до прагматичних обставин, і лише змінивши самі ці обставини, вони можуть відчувати себе більш-менш комфортно.

Але у контексті загрози повномасштабної війни, міжнародного дефолту, соціально-політичної кризи, влада не може означати лише задоволення власних амбіцій. Влада стає проблемою. Влада пов'язана з величезною відповідальністю. Влада є небезпечною. І, усвідомлюючи це, влади у сучасній Україні прагнуть лише дійсно відважні, ризиковані і заповзяті персоналії.

Проте сфера державного управління, а особливо науково-освітня сфера – не поле для експериментів. Ціна кожної помилки є зависокою. Для того, щоб здійснювати реформи одного бажання замало, потрібно володіти цілим переліком компетентностей, серед яких не останнє місце належить здатності до конструктивної творчості і до організації ефективної соціальної взаємодії.

Всі вище зазначені явища нами розглядаються в контексті переходу від управлінської праці до управлінської творчості. При цьому праця розуміється як діяльність, зумовлена необхідністю подолання людиною залежності від природних чинників; праця мотивована утилітарними потребами і тому не вільна. Творчість же породжується прагненням людини до максимального розвитку власної особистості; вона мотивована нематеріалістичними чинниками і втілює в собі нову ступінь свободи соціального індивіда. Творча особистість, за своєю природою, виявляється набагато більш самодостатньою, ніж особистість некреативного керівника, і саме творчість як тип суспільно значущої діяльності об'єднує «творчу владну еліту», що нині формується в Україні.

Означені особливості суспільного розвитку призводять до того, що сучасному постіндустріальному суспільству, притаманні небачені раніше динамізм, діалогізм, однак вони стають менш стійкими і керованими, ніж раніше. Представлена картина далека від якої б то не було ідилії. Вона сповнена серйозних проблем, які все більш виразно постають перед сучасним світовим соціумом.

Однією з головних проблем ХХІ століття стане підтримка певного балансу між стрімким науковим прогресом і збереженням соціальної стабільності та солідарності як у національному, так і в глобальному масштабі. Це завдання є винятково складним, тому що його рішення неминуче призведе до обмеження панування егалітарної ідеології, що забезпечувала більшість успіхів, досягнутих цивілізацією протягом минулого століття [3]. Чи зможе українське суспільство вирішити це завдання або ж виявиться втягненим в соціальні та міжнародні конфлікти з малопередбачуваним наслідками? – питання, що вимагає першочергового та позитивного вирішення.

Щодо України, то слід зазначити, що у представленому ракурсі, особливо актуальною, на наш погляд, проблемою, є розкриття ролі науково-освітньої взаємодії в сучасному суспільстві, адже саме науковий конструктивний діалог є тим рятувальним колом, завдяки якому можливо побудувати максимально гуманну перспективу розвитку соціуму. Наша країна ще тільки починає ставати на шлях науково-освітніх реформ і зміни владно-соціальної парадигми. Нелегкі випробування, які випали на долю України, примушують нас до перетворення національної ментальності, до трансформації владно-мотиваційної сфери, до усвідомлення величезної відповідальності кожного громадянина за долю всього соціуму. І саме науково-освітній простір має стати міцним підґрунтям для національної модернізації.

Список використаних джерел

1. Инглегарт Р. Культурный сдвиг в зрелом индустриальном обществе / Р. Инглегарт // Новая постиндустриальная волна на Западе. – М. : Akademia, 1999. – С.72.
2. Крimeць Л. В. Філософія влади та управління науково-освітнім простором: монографія / Л. В. Крimeць. – К.: Золоті ворота, 2016. – 410 с.

3. Kuczynski J. Dialogue and universalism as paradigms of the West: their synergy as a paradigm of the E.U. in its co-creation of universal civilization / J.Kuczynski // Dialogue and universalis. – 2003. – Vol. 13, №3/4. – P. 151–165.

УДК 101+378.1

Скотна Надія

доктор філософських наук, професор,
ректор Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка;

Стець Валентина

кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри практичної психології
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

Напрямки та шляхи оптимізації системи вищої освіти в дискурсі формування національної еліти

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що серед каналів рекрутування еліти освіта називається останньою (після політичних партій, церкви та навколо церковних організацій, сфери бізнесу, армії та ін.), цивілізаційні тенденції свідчать, що вона стає необхідною умовою для досягнення особистістю відповідного статусу в сучасному суспільстві.

Освіта та суспільство нероздільні. Це одна система, справжні масштаби якої поки що повністю не усвідомлюються. Зрозуміло одне: будь-які глобальні проблеми, з якими стикається суспільство, соціум, цивілізація в цілому, неминуче позначаються і на стані сфери освіти. Разом із тим саме сфера освіти, відгукуючись на суспільні й цивілізаційні виклики, будучи чутливою до них, спроможна і зобов'язана здійснювати свій істотний вплив на розвиток відповідних тенденцій у суспільстві, підтримувати, чи навпаки, гальмувати їх, знаходити свої специфічні можливості розв'язання глобальних чи локальних соціальних проблем, запобігати небажаному розвитку подій.

Сфері освіти, без сумніву, належить своя – і чимала частка відповідальності за численні негативні явища, адже причиною їх, зрештою, є сама людина, що не може визначитись в морі знеособленої інформації, тим самим відчутно знеособивши й саму себе, людина, зневірена у вищих духовних цінностях, що перевершують її саму, а тому неспроможна відшукати такий шлях до іншого, який би був альтернативою їх взаємного збайдужіння й наступних пошуків для суто тваринного виживання.

Зрозуміло, що освітній процес може бути всебічно ефективним лише за умови його цілісності, лише в єдності його навчальних, виховних і розвиваючих функцій, адже й сама особистість є єдиною і неподільною. Будь-які спроби штучного розчленування цієї цілісності, здійснення відокремленого навчального, виховного чи розвиваючого впливу на певні якості особистості заздалегідь приречені, оскільки в кінцевому підсумку ведуть до порушення гармонії, абсолютно неприпустимих перекосів у світосприйнятті й світогляді людини.

Поняття цілісності має ключове значення для розуміння глибинних процесів формування особистості. Це пояснюється тим, що об'єктивно в процесі пізнання цілісній особистості завжди протистоїть об'єктивно цілісний матеріально-духовний світ.

Сучасні освітні трансформації відбуваються в умовах переходу людства до інформаційного суспільства, основними відмінними рисами якого є орієнтація на коеволюцію соціального і природного розвитку, високий рівень інформатизації та екологізації. Водночас розв'язання глобальних проблем залежить від того, який тип людини буде сформований суспільством, якими виявляться рівень її індивідуальної свідомості, характер і широта міжособистісних зв'язків, ступінь соціальних узалежнень тощо. Усі ці складові необхідні для функціонування так званої «відкритої відповідальної свідомості» особистості. І такі особистісні властивості й характеристики суспільство задає за допомогою виховання та освіти.

Перенесення акценту в суспільній свідомості з антропоцентричного на біоцентричний, соціоприродний розвиток людини позначається й на зміні вимог до освіти. Саме тут повинні відбуватися першочергові перетворення, здійснюватися змістовне відновлення і зміна філософії освіти та освітньої політики з метою знаходження паритетних співвідношень між універсальною загальнолюдською спрямованістю освіти та її етнокультурною функцією, пов'язаною із передачею унікальної спадщини, збереженням національної ідентичності, і, нарешті, можливістю побудови індивідуально орієнтованого навчального процесу. Одним із завдань, які нині стоять перед освітою, є зміна педагогічної парадигми, коли замість догматичного ідеологізованого мислення виникає необхідність розвивати неідеологізоване, гуманістичне, таке, що прагне розкриття істини. Уявному тотальному знанню, з притаманною йому спрямованістю на каузальний зв'язок, сьогодні варто протиставити уявлення про множинність істин, про відсутність однозначного пояснення як світу загалом, так і окремої людини зокрема. Досвід розвинених країн світу показує, що догматичне мислення притаманне не лише громадянам посттоталітарних держав, але більшою чи меншою мірою всьому сучасному світові.

Сучасну ситуацію, що склалася у сфері освіти, а відповідно і в сфері підготовки майбутньої еліти, можна позначити як орієнтовану на гуманістичні ідеали. У цьому ракурсі стан української освіти відтворює провідні тенденції розвитку світового педагогічного процесу.

Найважливіші з них пов'язані з переміщенням спрямованості педагогічного ідеалу (мети освіти) від соціально орієнтованого до конструювання нової людини з параметрами, не заданими конкретно-історичними інтересами суспільства. Це неминуче висуває на перший план комплекс проблем, пов'язаних із визнанням самооцінки особистості, формуванням її самосвідомості, створенням умов для самовизначення і саморозвитку. Крім того, тенденції розвитку сучасної освіти характеризуються чітко позначеним переходом у стосунках між викладачем та студентом від суб'єкт – об'єктних до суб'єкт – суб'єктних стосунків. Це дозволяє кожному студенту максимально реалізувати свій власний потенціал при інтелектуально-духовній взаємодії з викладачем, який за допомогою діалогу скеровує цей процес у найсприятливіше річище одержання знань.

Успішне функціонування сучасного суспільства, в першу чергу, залежить від його інтелектуального потенціалу. Від того, яке значення надається інтелектуальному

чиннику його розвитку (що і забезпечує освіта), яке ставлення суспільства і верхів суспільства до такого елементу соціальної структури, як еліта. На наш погляд, в умовах українського, як й інших пострадянських суспільств, саме еліта повинна стати одним з головних суб'єктів соціокультурної трансформації, яку ми переживаємо. Проте проблема полягає в тому, що саме в цих умовах (кардинального соціального перевлаштування) повинні змінюватися і характеристики самої еліти, формуватися її нові покоління, активно претендуючи на роль суб'єкта суспільних змін.

Одним з основних каналів рекрутування еліти традиційно є система вищої освіти. Зазначимо, що, на відміну від деяких вітчизняних дослідників, не вважаємо, що переважна більшість сьогоденних студентів – це завтрашня еліта нашого суспільства, а лише 8-10 % сучасного українського студентства може претендувати на статус еліти суспільства (нижче ми докладніше проаналізуємо виділені нами критерії й показники, що дозволяють ідентифікувати того або іншого студента як майбутнього представника еліти). Проте ми розглядаємо дану соціальну спільність (студентство) як потенційну еліту, як переделіту. По-перше, ця група володіє значним культурним, у тому числі, освітнім капіталом; по-друге, її відрізняє високий рівень не тільки диспозиційний, але і, як показують дослідження, актуалізованої суб'єктності, не в останню чергу детермінований модерністськими і постмодерністськими цінностями студентської молоді. Час покаже, чи стануть ці аксіофеномени цінностями всього покоління, підтверджуючи гіпотезу Інглехарта, вони залишаться тільки молодіжними цінностями, як стверджують супротивники американського дослідника. Як би там не було, на наш погляд, безперечним є одне: еліта за визначенням повинна володіти якістю соціальної суб'єктності, впливаючи своєю поведінкою і діяльністю на інші прошарки суспільства, активізуючи процеси соціокультурної трансформації, що відбуваються в ньому. Безсуб'єктний статус радянського суспільства, і, як наслідок, незатребуваність суб'єктних якостей еліти в нашому недалекому минулому істотно проблематизує відтворення елітних прошарків суспільства, що володіють такими характеристиками. Саме тому становлення нової еліти в Україні – процес неймовірно складний і тривалий. Він вимагає істотних зусиль всього суспільства, але перш за все такого соціального інституту, як вища школа. При цьому основним резервом еліти українського суспільства ми вважаємо вихованців університетів (в переважній більшості класичних).

Аналіз публікацій. Перш, ніж обґрунтувати це припущення, конкретизуємо наше розуміння поняття «еліти», її функції. В своєму аналізі поняття та феноменів еліти ми виходили з розуміння еліти як вибраного, вишуканого громадянства. Тут ми зупинилися на цьому, більш широкому трактуванні еліти (в порівнянні з таким її розумінням; «Найвидатніші представники певної частини суспільства, вищі соціальні прошарки в системі соціальної ієрархії» [8, с. 423], оскільки, у свою чергу, виходимо з найширшого трактування поняття еліта. При цьому ми, природно, не розділяємо точку зору тих дослідників, які включають в категорію «еліта» тільки найвидатніших представників наукової та інших сфер життєдіяльності суспільства.

Численні теорії еліти, незважаючи на методологічні розбіжності, обґрунтовують положення про те, що необхідною складовою будь-якого суспільства є вищі (привілейовані) прошарки (або прошарок), які здійснюють функції управління, розвитку культури тощо. Тобто будь-яка суспільна система складається з еліти і маси.

В контексті нашого дослідження ми орієнтувались не на ті концепції еліти, які виходять з абсолютизації політичних відносин і, відповідно, акцентують свою увагу лише на політичній еліті. Саме так розуміли феномен еліти В. Парето і Г. Моска [7; 4]. З погляду останнього, еліта – це найактивніші в політичному розумінні, орієнтовані на владу групи людей, організована меншість суспільства [5]. Близьке до наведеного трактування еліти дає і Т. Дай (еліта – це групи людей, яким належить формальна влада в організаціях та інститутах, що визначають соціальне життя) та інші [1].

Проте найбільшою мірою в своєму уявленні про еліту суспільства ми солідаризуємось із позицією відомого іспанського філософа і соціолога Х. Ортега-І-Гассета. Саме цьому автору належать роботи, в яких представлений так званий «ціннісний варіант» теорії еліти. Відносячи до еліти людей, що володіють інтелектуальними або моральними перевагами над масою, а також щонайвищим відчуттям відповідальності, Х. Ортега-І-Гассет протиставляє духовну еліту (так іспанський вчений називає елітні прошарки суспільства), що творить культуру масі людей, які задовольняються несвідомо засвоєними стандартними поняттями і уявленнями. Таке ідейно-культурне роз'єднування еліти і мас Х. Ортега-І-Гассет вважав головним феноменом ХХ століття, наслідком якого стали, на його думку, загальна соціальна дезорієнтація і виникнення «масового суспільства» [6].

В сучасній літературі уявлення про еліту значно еволюціонували. Новою елітою суспільства пропонується називати його інтелектуальний прошарок, який називають «класом інтелектуалів». При цьому люди, що становлять цей клас, потрапляють в нього не завдяки зовнішнім соціальним чинникам, а завдяки своїм особистісним якостям, перш за все освіченості, володінню знаннями й умінню ними користуватися. Соціальна роль людей, що володіють інформацією, знаннями, стає все більш значущою. Російський дослідник В.Л. Іноземцев пише про те, що сьогодні умовою приналежності до пануючого класу стає не стільки право розпоряджатися благом, скільки здатність ним скористатися [2]. Це означає, що найважливішою підставою соціальної диференціації в сучасному суспільстві стає освітній капітал особи, її здатність постійно оновлювати і поповнювати його. В розвинутих країнах соціальний статус людини в значній мірі визначається рівнем її освіти [10].

Таким чином, в умовах постіндустріалізму не особисте збагачення, а самореалізація, можливість особистісного розвитку та самовизначення відіграють вирішальну роль в професійній і суспільній діяльності найосвіченішої частини населення. Міркуючи із цього приводу Р. Коч підкреслює: «Суспільство повинне полегшити процес створення багатства з тим, щоб, по-перше, викоренити бідність і, по-друге, надати кожному індивіду можливості до самовизначення і стимули для вільного розкриття свого творчого потенціалу ... багате суспільство не обов'язково є матеріалістичним суспільством» [11, с. 173].

Істотними характеристиками еліти є, на наш погляд, її здатність до рефлексії і саморефлексії, відданість меті самоудосконалення, у тому числі в процесі професійної діяльності, схильність до постматеріалізму і ширше до постмодернізму, критичність, самостійність, свобода і незалежність в думках і діях, націленість на самоактуалізацію, самовизначення, зокрема через прагнення до елітарності, реалізацію своїх когнітивних здібностей. В умовах сучасного українського суспільства еліта повинна володіти ще однією важливою якістю – соціальною суб'єктністю, яка передбачає

розвинуте почуття громадянськості, моральної відповідальності перед суспільством за результати своєї діяльності, у тому числі спрямованої на його вдосконалення.

Виходячи зі сказаного вище, ми можемо визначити еліту як соціальний прошарок, що має досить високий рівень освіченості, здатність до соціально-інноваційної діяльності, до продукування нових культурних цінностей, прошарок, який відрізняється надзвичайно високою відповідальністю за власне життя і життя суспільства.

При цьому необхідно підкреслити, що до еліти ми відносимо тільки частину суспільства, яка через названі вище характеристики здійснює інтелектуальний і моральний вплив на решту суспільства. В цьому плані ми можемо говорити про те, що еліта володіє специфічною владою над розумом людей. Таку владу швидше за все можна назвати духовною, хоча вона може, а іноді і дійсно конвертується в політичну владу. Адже навіть у наш час: і в нашій країні до органів влади потрапляють не тільки ті, у кого великий гаманець, але і люди, чий капітал – це інтелект, знання, які дотримуються морального кодексу і як результат – повага мас. Здатність еліти здійснювати достатньо потужний вплив на маси як найважливіший показник її соціальної суб'єктності накладає особливу відповідальність на цей прошарок суспільства, оскільки від його цілеспрямованої діяльності багато в чому залежить моральне здоров'я нації.

Отже, еліта – це багатовимірний феномен соціального життя, формування якого є природним процесом, у тому числі таким, що здатен забезпечити стабільне існування суспільства. Складно переоцінити внесок еліти в соціокультурний розвиток. Саме вона, як вже підкреслювалося, продукує і поширює соціальні норми, цінності, культуру суспільства в цілому. Влада еліти корениться в сукупності тих ідей і ідеологій, які властиві певному суспільству на тому або іншому етапі його розвитку і є його креативним потенціалом і своєрідними захисними механізмами. Особистісні, у тому числі, інтелектуальні здібності, моральні і громадянські якості представників майбутньої еліти повинні і, ми сподіваємося, зумовлюватимуть можливості, займати ними стратегічні позиції в структурах української влади вже в найближчому майбутньому.

Мета статті. Проаналізувати потенціал системи сучасної української вищої освіти, як традиційно одного із основних каналів рекрутування еліти.

Виклад основного матеріалу. Включивши в число найважливіших характеристик еліти громадянські та етичні якості, ми виходимо не тільки з актуальних потреб сучасного, у тому числі українського суспільства, але і з потенційної загрози майбутнього, найглибшої і майже нездоланної соціальної нерівності: між елітою і рештою частиною суспільства. Дещо пом'якшити наслідки такої поляризації, на нашу думку, можливо, у тому числі, за умови розвитку етичного і громадянського потенціалу еліти суспільства, що в значній мірі залежить від діяльності вищої школи.

Звернувшись до проблеми формування еліти в умовах вищої освіти, ми перш за все спробували визначити основні соціальні функції даного соціального прошарку, а також ті чинники і механізми, які в процесі навчання в умовах вищої школи сприяють підготовці майбутньої еліти до реалізації цих функцій.

Нам видається, що в сучасних умовах найважливішими соціальними функціями еліти є:

- соціально-професійна (діяльність у відповідності з отриманою У Вищій школі освітою);
- соціально-інноваційна, спрямована на становлення і розвиток нових форм соціальної взаємодії;
- соціально-культурна (трансляція і продукування культурних цінностей);
- цивільно-політична (активна участь у формуванні громадянського суспільства і побудові правової держави);
- соціалізуюча (залучення молоді до загальнолюдських цінностей);
- функція "когнітивної мобілізації" суспільства (сприяння підвищенню пізнавальної активності населення);
- функція соціального контролю за етичним здоров'ям суспільства, реалізація якої передбачає високий рівень моральної мобілізації еліти;
- соціально-психологічна (сприяння у формуванні сприятливого соціально-психологічного клімату в суспільстві, в розвитку філософського мислення різних груп населення).

У зв'язку з останньою з названих функцій зазначимо, що під філософським мисленням ми розуміємо здатність індивіда (або групи) адекватно оцінювати свою діяльність в різноманітних сферах приватного і суспільного життя (економічній, політичній, правовій, сімейно-побутовій та ін.), а також рефлексувати з її приводу, передбачати результати і наслідки цієї діяльності як для особистого, так і для суспільного розвитку. Важливими складовими даного типу мислення є знання, уміння і навички аналізу актуальної суспільної ситуації і її змін, відносин між різними групами, а також тенденцій їх розвитку в короткочасній і довгостроковій перспективі.

Як відбувається формування названих вище якостей еліти, необхідних для реалізації нею перерахованих нами функцій? Який механізм рекрутування елітних прошарків суспільства?

Як було зазначено, протягом багатьох століть формування елітних прошарків у загальнодержавних масштабах відбувалося завдяки двом найважливішим механізмам рекрутування: відбору за правом спадкоємності даного соціального статусу, що актуалізувало відчуття вибраності за ознакою спільності походження, а також згідно високого рівня отриманої освіти, що провокувало розвиток відчуття вибраності іншого типу – вибраності за ознакою особливого роду компетентності. Якраз останнє досягалося завдяки навчанню у вищій школі, яка в різних суспільствах, в різні історичні епохи виконувала функцію формування і консолідації еліти.

Геттінгенський університет в Німеччині ХУШ-ХІХ ст. став першим університетом Європи, що реалізував модель формування національної еліти. Поступово інститут освіти стає головним чинником вертикальної соціальної мобільності. Активізація діяльності цього каналу рекрутування еліти дозволяє деяким сучасним авторам, наприклад Дж. Сарторі, слідом за В. Парето робити акцент на такій якості еліти, як компетентність, детерміновану більш високим, в порівнянні з іншими членами суспільства, рівнем освіти. В дослідженнях, присвячених аналізу механізмів рекрутування еліт, підкреслюється, що в сучасному світі тільки інститути освіти Великобританії і Франції в повній мірі зберегли функції формування і інтеграції еліти. Такі відомі університети і школи, як Істон, Гарроу, Оксфорд, Кембрідж та ін. продовжують суттєво впливати на процеси рекрутування еліти у Великобританії. Що

стосується Франції, то подібну функцію виконують не чисельні вищі навчальні заклади.

В чому ж полягає специфіка університетської освіти, які її принципи і характерні ознаки? Чому саме тут, як ми вважаємо, відбувається більш активний, в порівнянні з іншими вузами, процес формування майбутньої еліти?

З часів виникнення перших європейських університетів базовими принципами класичної університетської освіти є:

- універсальність і фундаментальність навчання, максимально широке коло дисциплін, безперервне приведення структури навчальних програм у відповідність з дисциплінарною структурою досягнутого знання, що формується;
- навчання через посередництво дослідження, представленого науковою діяльністю професорів, і залучення в дослідницький процес студентів;
- досягнення і постійна підтримка паритету між традиціями і інноваціями в навчальному процесі і дослідницькій діяльності;
- трансляція цінностей культури, акцент на гуманітарній складовій освіти, що має першочергове значення для формування істинно освіченої особи;
- академічна свобода і пріоритет інтересів студентів (традиція, яка сходить до Болонського університету, особливо до раннього періоду його діяльності і чого на жаль надзвичайно бракує сучасній ВШ);
- активна суспільна позиція університетів, їх роль у формуванні громадянського суспільства, громадянськості своїх випускників.

Таким чином, класична університетська освіта націлена на реалізацію триєдиного завдання: навчання, дослідження, розвиток. Розкриємо дещо докладніше перераховані нами вище принципи університетської освіти.

Почнемо з універсальності і фундаментальності університетської професійної підготовки. Ці характеристики тісно пов'язані між собою. Так, в основі універсальності освіти лежить не стільки різноманітність навчальних дисциплін, скільки їх фундаментальність. Проте саме та обставина, що в класичному університеті представлені факультети природничо-наукового (біологічний, хімічний, геолого-географічний та ін.), фізико-математичного (фізичний, механіко-математичний, радіофізичний та ін.), гуманітарного (філологічний, історичний, філософський, соціологічний, психологічний та ін.), економічного та ін. профілів, створює унікальну можливість для реалізації когнітивних потреб особистості в різних сферах людського знання. Справа не тільки в кількості й змісті дисциплін, які передбачені навчальними планами різних університетських факультетів, і не тільки в принциповій можливості студентів університету, навчаючись на одному факультеті, слухати лекції вчених-викладачів інших факультетів, скільки, на наш погляд, в тому, що, будучи традиційним центром розвитку таких галузей знання, як філософія, психологія, соціологія, філологія та ін., класичний університет забезпечує універсальну гуманітарну, загальнокультурну підготовку своїх вихованців, розвиває їх ерудицію, культурний кругозір, що відповідно і має бути основними якостями потенційно елітарної особистості.

Універсальність і фундаментальність професійної підготовки завжди відрізняла випускників класичних університетів. І сьогодні саме в цьому полягає їх принципова відмінність від фахівців, що отримали вищу освіту в навчальних закладах, які в переважній своїй більшості раніше називалися інститутами. Специфічну особливість цих вузів можна перш за все визначити завдяки такій характеристиці, як націленість

навчання на прикладні галузі наукового знання. Класичний університет споконвіку був і залишається не тільки освітнім, але і науковим центром. Це детермінує, як підкреслювалося вище, одну із найважливіших (якщо не головну) специфічну ознаку університетської освіти – навчання, у тому числі і перш за все через науковий пошук, науково-дослідну діяльність. Залучення студентів університету до наукової роботи кафедр і факультетів сприяють розвитку творчої складової особистості, яка формується, реалізації її інтересу і здібностей до досліджень.

Таким чином, в більшій мірі, саме в класичному університеті реалізується вища форма навчання студентів – залучення майбутніх фахівців до створення нового знання, до дослідницької діяльності. При цьому необхідно підкреслити фундаментальність наукових досліджень університетських вчених, що робить студентство цих вузів причетним до найважливіших теоретичних розробок і відкриттів. В цьому контексті важливо зазначити, що університетська освіта дає людині не тільки знання і уміння їх одержувати, але і сприяє формуванню потреби в постійному поповненні знань, розвиває креативні якості особи, її суб'єктність у всіх сферах життєдіяльності.

Важко не погодитися з К. Ясперсом, який писав про те, що участь студента в спільній з викладачем дослідницькій роботі стає передумовою його професійного становлення, бо навчає його методам і самостійності. В університеті повинен панувати принцип зв'язку дослідження і навчання. Одне неможливе без іншого [9].

В цьому контексті важливо підкреслити ще одну, дуже важливу (особливо в сучасних умовах) функцію вищої школи: завдяки залученню студентів до самостійної наукової творчості вони здобудуть так необхідні сьогодні уміння і навички адаптуватися до життєвих ситуацій, що змінюються, якщо можна так сказати, в режимі дослідження цих ситуацій.

Становленню суб'єктності студентів у всіх сферах їх майбутнього особистісного і суспільного життя сприяє ще одна істотна характеристика ВНЗ. З часів середньовічних університетів і до наших днів для студентського співтовариства була характерна особлива морально-психологічна атмосфера – вільнодумство і волелюбність, лібералізм і партнерські відносини між викладачами і студентами, корпоративний дух; університетам був властивий свій особливий етос, інтелектуально-етичний клімат. Найважливішими рисами останнього є «організований скептицизм» (Р. Мертон); рівність всіх перед наукою; ставлення до знання як до самодостатнього суспільного блага; уявлення про те, що навчання тільки тоді досягне своєї мети, якщо поєднуватиметься з високими моральними принципами і безкорисливістю в залученні до знання [3].

Всі ці характеристики класичної університетської освіти, а також те, що фундаментальна загальнонаукова і професійна підготовка органічно включає (незалежно від конкретної спеціальності) і гуманітарну компоненту, завжди сприяли і сприяють формуванню демократичної особи, що володіє відчуттям власної гідності, незалежності, громадянської відповідальності.

Отже, специфічні особливості вищої школи – фундаментальність соціально-професійної підготовки, розвиток творчих задатків особистості завдяки залученню до наукових досліджень, особливий морально-психологічний клімат, інтелектуально-етична атмосфера навчального закладу цього типу, з нашої точки зору, забезпечують необхідні умови для підготовки майбутньої еліти суспільства до реалізації соціальних

функцій, сформульованих нами вище, сприяють становленню її соціальної суб'єктності. І сьогодні, сформульовані колись завдання університету (а в їх особі і вищої школи загалом) більш ніж актуальні. В умовах соціокультурної трансформації, яку переживає і українське суспільство, саме вищі навчальні заклади повинні стати центрами духовного і інтелектуального відродження і розвитку нашої країни. Ідеї, погляди, норми і цінності, які сьогодні продукує студентство, завтра домінуватимуть в суспільстві, оскільки сучасне студентство – це потенційна вітчизняна еліта, за визначенням, яка істотно впливає на формування громадської думки.

Реалізація цієї місії університетських випускників вищої школи забезпечується завдяки тому, що вони (через отриману освіту) позиціонують себе в найвідповідальніших сферах діяльності. Перш за все це викладацька робота у ВИЩІЙ школі, це дослідник (діагностика, проектування, консультування тощо) і публічний діяч (менеджмент, інформація та ін.).

Підготовка у вищій школі (і в значній мірі класичних університетах, а не щойно перейменованих) базується на тому, що виділені нами характеристики, дозволяють ідентифікувати майбутніх представників еліти (мотивація отримання вищої освіти, високий рівень успішності, ставлення до навчання, знання іноземних мов, користування комп'ютером та Internet, участь в науковій роботі та її результати, модернізація та постмодернізація цінностей, соціально-професійні плани та ін.). Так саме студенти вищих навчальних закладів сприймають освіту як термінальну цінність, як самоцінність.

Поряд з тим сьогодні існує ряд проблем, що знижують ефективність діяльності ВНЗ як каналів рекрутування еліти. На наш погляд, це насамперед пов'язано зі втратою деяким сучасним ВНЗ традицій міждисциплінарного спілкування студентів та викладачів, практики неформального спілкування професорів та студентів, які представляють різні факультети та спеціальності, об'єднання студентів та викладачів у проблемні групи, гуртки де б обговорювалося б широке коло проблем, пов'язаних з методологією наукового пізнання, актуальними питаннями суспільства, досягнення в галузі культури, мистецтва тощо.

На жаль, сьогоднішні інновації дуже часто зводяться до підсвідомого прагнення дистанціювати викладача від студента, унеможливити безпосередній вплив викладача на студента з метою формування особистості, що тяжіє до копіткого пошуку наукової істини, виявляє сумління, тяжіє до ускладнень, креативності. Адже саме ці складові здатні забезпечити майбутнє вищої школи і держави загалом.

Важливим питанням щодо організації освіти з метою формування еліти є, на нашу думку, диференціація навчання і, насамперед, створення елітних закладів. І тут може виникнути питання – чи сумісні питання елітних навчальних закладів з питанням соціальної справедливості? Хоча сьогодні ми все більше починаємо усвідомлювати, що соціальна справедливість – це не рівність у бідності, а рівність можливостей все ж таки чи є справедливою елітна освіта?

Це питання є досить болючим і в ньому виявляються два альтернативні підходи. З однієї сторони наявність елітних навчальних закладів – виклик демократії; вони ставлять молодь в нерівні умови, відновлюють систему нерівності. І ці аргументи мають право на існування. Але відомо також, що подібні бачення можуть зашкодити освіті і зробити зокрема ту ж середню освіту дійсно «середньою» з точки зору її

посередності коли відбувається ігнорування обдарованих дітей, вимагається головну увагу приділяти «підтягуванню» відстаючих та ін.

Єдина і одноманітна система навчання не враховує різноманітності особистісних орієнтацій, пригнічує індивідуальність, нівелює особистість, не стимулює розвиток талантів, унікальних здібностей. Сучасність вимагає, щоб поряд з державною існувала незалежна система освіти, в тому числі альтернативна, і щоб діти з батьками могли обирати ту систему, яка їм більше підходить. А якщо малозабезпечені сім'ї не можуть оплачувати дороге навчання, то вони мають мати право на дотацію зі сторони благодійних фондів, держави, на стипендію талановитим дітям.

Причому подібні елітні навчальні заклади покликані бути маяками всієї системи освіти, моделлю, до якої має наближатись вся система освіти, полем для проведення прогресивних експериментів. І в той же час ці елітні навчальні заклади могли б виступити і в ролі спонсорів обдарованих дітей безвідносно до статусу їхніх батьків, вони мають бути готовим навчати таких дітей безоплатно, так як наявність обдарованої молоді в привілейованих закладах освіти сприятиме підняттю рівня освіти в них. Навчання талановитої молоді має бути вигідним для спонсорів, якими можуть бути корпорації, фірми, державні заклади, так як випускники елітних навчальних закладів можуть бути базою для поповнення співробітників цих корпорацій, фірм, не говорячи вже про те, що саме спонсорство слугує покращенню іміджу відповідного спонсора.

Звичайно, варто та й потрібно виявляти недоліки елітної освіти. Питання полягає в наступному: ці недоліки слід виявляти для того, щоб їх коректувати у відповідності до вимог сучасного суспільства.

Для цього спочатку, на нашу думку, варто розрізняти поняття елітарної та елітної освіти. Елітарну освіту ми бачимо як освіту дітей вузького кола, в який входять люди за соціальним статусом, статками. Даний тип освіти є марнотратним для суспільства: адже в цьому випадку губляться молоді таланти, які не входять в еліту суспільства.

Навпаки, елітна освіта, окрім того, що ця освіта найвищого рівня, характеризується тим, що її критеріями є здібності, таланти: вона не повинна залежати від походження та статусу батьків. Для засвоєння цінностей, запропонованих цією системою, необхідний високий рівень здібностей.

Враховуючи вищезазначене, можна стверджувати, що елітарна освіта поєднується із системою закритого рекрутування еліт, в той час як елітна освіта – з системою відкритого її рекрутування. Окрім того даний тип освіти, на нашу думку, здатен забезпечити в значній мірі більшу соціальну мобільність у суспільстві.

В той же час не можна розглядати елітну та елітарну освіту як дві автономії. Ці два типи освіти пересікаються і у них є спільна площина. Елітарна освіта може бути одночасно елітною і навпаки. Власне, елітарна освіта, в певній мірі є елітною (з точки зору її якості).

Висновки. Українська освіта має не лише постійно адаптовуватись до соціально-економічної ситуації в державі, але й випереджувати ці процеси. Пріоритетами освіти при цьому є не знання самі по собі і навіть не «потреби країни», а розвиток особистості, здатної самостійно, вільно мислити і діяти. Зміст освіти, її структура та методологія мають відповідати характеру суспільства, а оскільки людина є основою суспільства, антропологічний зміст освіти набуває визначального

характеру. Він зводиться до розкриття творчого в індивіді, того, що визначається як особистісне начало в людині. Особливості вищої школи – фундаментальність соціально-професійної підготовки, розвиток творчих задатків особистості завдяки залученню до наукових досліджень, особливий морально-психологічний клімат, інтелектуально-етична атмосфера навчального закладу цього типу здатні забезпечити необхідні умови для підготовки майбутньої еліти суспільства до реалізації соціальних функцій, сприяти становленню її соціальної суб'єктності.

Список використаних джерел

1. Дай Т. Р. Демократия для элиты : Введение в американскую политику / Т. Р. Дай, Л. Х. Зиглер. – М. : Юридическая литература, 1984. – 320 с.
2. Иноземцев В. П. «Класс интеллектуалов» в постиндустриальном обществе / В. П. Иноземцев // Социологические исследования. – 2000. – № 6. – С. 67–77.
3. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура (фрагменты) / Р. Мертон ; под общ. ред. В. В. Танчеря; Реферат. перевод и вступ. Ст. В. Костинской. – К. : Ин-т социол., 1996. – 112 с.
4. Моска Г. Правящий класс / Г. Моска // Социологические исследования. – 1994. – № 10. – С. 176–198.
5. Моска Г. Элементы политической науки / Г. Моска // Социологические исследования. – 1995. – № 5. – С. 134–143.
6. Ортега-И-Гасет Х. Безхребетна Іспанія / Х. Ортега-И-Гасет // Вибрані твори. – К. : Основа, 1994. – С. 181.
7. Парето В. Социалистические системы / В. Парето // Теоретическая социология : Антология : В 2-х ч. – М. : Книжный дом «Университет», 2002. – Ч. 1. – 424 с.
8. Сокурянська Л. Г. Студентство на шляху до іншого суспільства : ціннісний дискурс переходу / Л. Г. Сокурянська // Український соціум. – 2004. – № 1 (3). – С. 48–55.
9. Ясперс К. Всемирная история философии. Введение ; пер. с нем. / К. Ясперс. – СПб. : «Наука», 2000. – 272 с.
10. Fukuyama F. The End of History and the Last Man / F. Fukuyama. – L. – N.Y., 1992. – 448 p.
11. Koch R. The Third Revolution. Creating Unprecedented Wealth and Happiness for Everyone in the New Millennium / R. Koch. – Oxford, 1998. – 252 p.

СЕКЦІЯ VI.

Дослідницька та інноваційна діяльність як чинник розвитку особистості студента

УДК 37.03

Коваленко Оксана

старший викладач кафедри авіаційної метеорології

Кіровоградської льотної академії

Національного авіаційного університету

Науково-дослідна діяльність як чинник розвитку особистості майбутнього авіаційного фахівця

Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки [8] та Проект Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 років [9] серед найважливіших завдань вищої освіти виділяють формування творчої особистості фахівця, який здатний до саморозвитку протягом усієї професійної діяльності. Зокрема, проблема формування особистості майбутнього авіаційного фахівця є досить актуальною, оскільки в системі вищої освіти важливе значення має формування не тільки професіонала, але й дослідника, здатного швидко адаптуватися до нових умов, знаходити рішення нестандартних професійних проблем, особливо в контексті безпеки польотів.

Погоджуємось із думкою С. Дембіцької і О. Кобилянського [3], що розв'язання цього завдання можливе лише за умови перетворення студента із пасивного споживача готових знань у активного дослідника, який вміє формулювати проблему, аналізувати шляхи її вирішення та знаходити оптимальний результат. За науковцями, організація даної роботи студента має ґрунтуватися на основі нової «філософії організації науково-дослідної роботи майбутнього фахівця» на засадах природовідповідності, що узагальнює найновіші досягнення учених про сутність наукового пізнання та допомагає у створенні такого типу діяльності, яка: за своєю метою має бути науковою, за змістом – пошуковою, за технологією – ненасильницькою; за управлінням – демократичною, за взаємодією – відкритою.

Науково-дослідна робота студентів є одним з головних засобів підвищення якості підготовки фахівців з вищою освітою, здатних творчо застосовувати в практичній діяльності досягнення науково-технічного прогресу, тобто, швидко адаптуватись до сучасних умов розвитку економіки. Основною її метою є формування та підсилення творчих здібностей студентів, розвиток і вдосконалення форм залучення молоді до наукової, конструкторської, технологічної, творчої та впроваджувальної діяльності, що забезпечують єдність навчального, наукового, виховного процесів для підвищення професійно-технічного рівня підготовки фахівців з вищою освітою.

Ю. Козловський [6] вважає, що наукова діяльність повинна бути власне професійною не лише за своїм рівнем, але й за змістом. Наукова діяльність у ВНЗ, за автором, – це комплексна діяльність, яка містить три складові: професійно-галузеву, професійно-педагогічну та загальнонаукову.

Ю. Бойчук [2] трактує науково-дослідну роботу студентів як форму діяльності особистості, що вимагає спеціальної підготовки і розвитку інтелектуальних здібностей, які формуються упродовж навчальної та позанавчальної діяльності, а також залучення можливостей особистості керувати своїм особистісним і професійним становленням у мінливих умовах навколишнього середовища. Одним зі способів формування професійної компетентності випускників у системі вищої професійної освіти науковець вбачає науково-дослідну діяльність, спрямовану на розвиток навичок самостійного оволодіння науковими знаннями та їх творчого застосування протягом здійснення майбутньої професійної діяльності. Він виділив три рівні сформованості професійної компетентності студентів за допомогою ведення науково-дослідної діяльності: функціональний, професійний, творчий. Організована науково-дослідна діяльність як цілісна система є засобом формування у студентів професійної спрямованості особистості, засвоєння ними основ майбутньої професійної діяльності, яка в той же час відтворює саму професійну діяльність через розв'язання відповідних проблемних питань чи завдань.

Підтримуємо ідеї вищепоіменованих науковців, що науково-дослідна діяльність є ефективним чинником розвитку особистості майбутнього фахівця, який необхідно впроваджувати з молодших курсів та її виконання має бути практико-орієнтоване.

Формування професійної компетентності майбутніх авіафахівців в процесі навчання здійснюється у трьох напрямках: під час вивчення базових дисциплін, в рамках загальнопрофесійних та спеціальних дисциплін та в науково-дослідній діяльності курсантів.

О. Добровольсков [4] вивчав науково-дослідну діяльність курсантів, як фактор професійного становлення офіцера на прикладі Ульяновського військово-технічного інституту і зробив наступні висновки:

- науково-дослідна робота курсантів є дієвим механізмом саморозвитку військового вузу і сприяє створенню інноваційного освітнього середовища, що сприяє вирішенню актуальних науково-технічних задач, підвищенню рівня військової та інженерної кваліфікації майбутнього конкурентоздібного фахівця;
- науково-дослідна робота курсантів у військовому вузі – явище багатогранне, як за конкретним цілями, так і за організаційними формами, змістом, типам зв'язку між основними компонентами педагогічного процесу, результатом якого є той чи інший рівень сформованості дослідницьких вмінь і навичок, а також особистісних якостей та професійної спрямованості;
- критеріальна характеристика процесу формування дослідницьких вмінь курсантів включає в себе когнітивний, метакогнітивний і ціннісно-мотиваційний компоненти, об'єднані у дослідженні в інтегральний критерій «інноваційно-креативна компетентність курсанта військового вузу»;
- розроблена система критеріїв дозволяє вивчати ефективність процесу формування дослідницьких вмінь фахівців у військовому вузі і є необхідною умовою для здійснення якісного моніторингу результативності інноваційної діяльності військового вузу.

За С. Бальчуговим [1], готовність курсантів до науково-дослідної діяльності обумовлена сучасними вимогами до якості фундаментальної і професійної підготовки військових фахівців, а також вимогами до рівня інтелектуального і особистісного розвитку офіцера, що вимірюється сукупністю професійних і соціальних задач, які повинен вміти вирішувати військовий фахівець та є цілісною якістю особистості курсанта, що виражена в спрямованості, придатності, здібності, досягненні необхідного рівня знань і комунікації, що спрямована на отримання і вироблення нових знань, необхідних для ефективного виконання службово-бойових задач. В структуру готовності курсантів до науково-дослідної діяльності входять такі компоненти: аксіологічний, когнітивний, творчий, перетворювальний, комунікативний. Критеріями оцінки рівня сформованості готовності курсантів до науково-дослідної діяльності є когнітивний, ціннісно-мотиваційний, діяльнісний.

На наш погляд, науково-дослідна робота є одним із видів наукової діяльності – інтелектуальної творчої діяльності спрямованої на здобуття чи використання нових знань, результатом якої є нетрадиційне збільшення нових знань, вмінь та навичок. Науково-дослідна діяльність спонукає до творчої діяльності, визначає результативність пізнавальної діяльності, сприяє перенесенню знань, вмінь і навичок цієї діяльності не тільки у пізнавальну, але й у практичну діяльність, що в подальшому відобразиться у кар'єрному зростанні випускника. Науково-дослідна діяльність студентів дозволяє досягати повного розуміння навчального матеріалу, удосконалювати підготовку конкурентноспроможних фахівців, формувати якості сучасного фахівця (цілеспрямованість, компетентність, самостійність, творчий підхід до справи), а також виробити вміння безперервного самонавчання, оновлюючи свої знання, набуваючи навички нестандартної роботи.

За О. Довгим [5], з огляду на специфіку професійної діяльності курсантів льотних навчальних закладів (ЛНЗ), недоліки фахової підготовки майбутніх авіафахівців і проаналізовані перспективні концептуальні положення, до перспективних ідей організації навчання та науково-дослідницької роботи, які мають бути інтегровані в систему ВНЗ, що готують фахівців, варто зараховувати такі:

- мотиваційне залучення майбутніх авіаційних фахівців до дослідницько-пошукової й дослідницько-аналітичної навчальної діяльності в процесі навчальної практики та наукової роботи з одночасною перевіркою в них сформованості базового рівня професійної підготовленості;
- використання дослідницьких завдань процесуально-діяльнісного змісту з елементами творчого педагогічно-інноваційного пошуку, що відображає
- специфіку обраної професії курсантів ЛНЗ та сприяє розвитку в них креативного досвіду;
- організація наукових гуртків для підтримки професійної освіти курсантів ЛНЗ, де вони мають змогу підвищити рівень своєї професійної підготовленості;
- залучення курсантів ЛНЗ до вивчення позитивного досвіду роботи авіаційних фахівців-практиків, до виявлення функціональних помилок під час організації професійної діяльності, створення власного рейтингу фахівців, обґрунтування його на спеціально запланованих для цього аудиторних заняттях, використання всіх можливих новітніх засобів, стимулювання в такий спосіб власної самостійної розумової діяльності.

С. Щербина [10] вивчала науково-дослідну роботу майбутніх авіадиспетчерів міжнародних авіаліній як засіб формування професійних вмінь. Мета науково-дослідної роботи курсантів, на думку дослідниці, полягає у формуванні в них професійних умінь для роботи на міжнародних авіалініях. Методика науково-дослідної роботи в ЛНЗ дозволяє організувати процес пізнання курсантами-диспетчерами технології безпеки польотів при управлінні рухом на міжнародних повітряних трасах. У цьому процесі відбувається матеріалізація методики, що знаходить своє відображення в набуванні курсантами нових якісних властивостей – поглиблення знань зі спеціальних дисциплін, розширення тезауруса знань, навичок і вмінь, формування вміння аналізу нештатної ситуації, які в значному ступені визначають безпеку польотів на міжнародних повітряних трасах.

Педагогічний експеримент науковиці [10] показав, що у процесі науково-дослідної роботи, організованої на основі розробленої методики, було сформовано у курсантів-диспетчерів експериментальної групи професійні вміння аналізу авіаційних подій. Також було зафіксовано пошукову активність і мотивацію до вивчення нештатних ситуацій і катастроф, до роботи з літературними джерелами і словниками, уміння здійснювати самостійний пошук необхідної інформації, обробляти і систематизувати її, що лежить в основі безпеки польотів на міжнародних трасах.

Р. Макаров [7] вважає, що організація науково-дослідної роботи курсантів у ЛНЗ на основі аналізу висновків Державних комісій з реальних катастроф створить передумови для формування професійних умінь майбутніх авіадиспетчерів аналізувати ситуацію. Враховуючи факт високої відповідальності екіпажу і авіадиспетчера за безпеку польотів, визначити помилкові дії оператора в нештатній ситуації, що призвела до катастрофи, доволі складно, оскільки вони не лежать на «поверхні» структури діяльності. Така обставина створює передумови для детального творчого пошуку в науково-дослідній роботі курсантів, для віднайдення альтернативи образу польоту і гіпотез прийняття та реалізації рішення. Дослідником зазначається, що в процесі професійної підготовки авіафахівців, окрім організаційних принципів, існують специфічні процесуальні принципи за допомогою яких формується їх професійна надійність:

- принцип суворої регламентації та часового лімітування, що забезпечує формування здібності працювати у вимушеному високому темпі в ліміті часу й дефіциті інформації;
- принцип додаткового навантаження, що забезпечує процес формування психофізіологічних резервів при виконанні основної діяльності;
- принцип ритмічного зростання психологічного навантаження, що забезпечує засвоєння навчального матеріалу і готовність організму в заданий час, емоційної стійкості;
- принцип комплексного формування психофізіологічних якостей і механізмів адаптації, що забезпечує одночасне формування комплексу якостей для забезпечення надійності в екстремальних умовах діяльності.

У той же час можна констатувати недостатню розробленість проблеми оптимізації науково-дослідної діяльності як чинника розвитку особистості майбутнього авіаційного фахівця, зокрема у процесі вивчення природничих дисциплін. Вирішення цієї проблеми вбачаємо у впровадженні новітніх

інформаційних технологій та застосуванні практичних навичок майбутньої професійної діяльності у навчальному процесі.

Основним завданням теоретичної підготовки майбутніх авіафахівців є формування системного стилю мислення (здатності екстраполювати розвиток особливих і критичних ситуацій, приймати і реалізовувати рішення) при аналізі особливих і критичних ситуацій в умовах моделювання реальної професійної діяльності.

Отже, науково-дослідна робота курсантів ЛНЗ є важливим чинником підвищення ефективної професійної підготовки майбутнього авіафахівця у вищому навчальному закладі тому, що передбачає індивідуалізацію навчання, дає змогу реалізовувати особистісно орієнтоване навчання, розширює обсяг знань, умінь, навичок та загальнокультурних і професійних компетенцій, сприяє формуванню активності, ініціативи, допитливості, розвиває творче мислення, спонукає до самостійних пошуків.

Список використаних джерел

1. Бальчугов С. Г. Педагогическое обеспечение формирования готовности курсантов военных образовательных организаций высшего образования к научно-исследовательской деятельности: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Бальчугов Сергей Георгиевич; Новосибирский военный институт внутренних войск имени генерала армии И.К. Яковлева МВД России. – Санкт-Петербург, 2016. – 26 с.
2. Бойчук Ю. Д. Науково-дослідна діяльність студентів технічного ВНЗ як педагогічна умова формування професійної компетентності / Ю. Д. Бойчук // Вестник Харьковского национального автомобильно-дорожного университета. – 2013. – Вып. 60. – С. 7-11.
3. Дембіцька С. В. Організація науково-дослідної роботи студентів в процесі вивчення дисципліни «Охорона праці» / С. В. Дембіцька, О. В. Кобилянський // 36. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Серія педагогічна. – Вип. 21. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2015. – С. 191–194.
4. Добровольсков О. В. Научно-исследовательская деятельность курсантов как фактор профессионального становления офицера: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Добровольсков Олег Вячеславович; Ульяновский военно-технический институт. – Ульяновск, 2011. – 32 с.
5. Довгий О. В. Педагогічні умови формування правової культури курсантів ЛНЗ: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика проф. освіти» / Довгий Олександр Васильович; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2017. – 24 с.
6. Козловський Ю. М. Проблема моделювання наукової діяльності вищого навчального закладу: термінологічний аналіз / Ю. М. Козловський. // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2011. – Вип. 4. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadsps_2011_4_19
7. Макаров Р. Н., Неделько С. Н., Бамбуркин А. П., Григорецкий В. А. Авиационная педагогика: Учебник. – Москва – Кировоград: МНАПЧАК, ГЛАУ, 2005. – 433 с.

8. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013. – URL: <http://www.president.gov.ua/ru/documents/15828.html>

9. Концепція розвитку освіти України на період 2015-2025 років: Проект. – URL: <http://osvita.ua/news/43501/>

10. Щербіна С. В. Науково-дослідна робота майбутніх диспетчерів міжнародних авіаліній як засіб формування професійних умінь: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 / С.В. Щербина; Укр. інж.-пед. акад. – Х., 2001. – 19 с.

СЕКЦІЯ VII

Викладач і студент: проблема інтерактивного і студентоцентрованого навчання та партнерських відносин

УДК 37.011.3

Бульвінська Оксана

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу інтеграції науки і освіти
Інституту вищої освіти НАПН України

Сутність освітньої фасилітації: основні теоретичні підходи

В умовах інтеграції вищої освіти і науки, організації освітнього процесу в університеті на основі наукових досліджень, «органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності», «сприяння провадження наукової діяльності шляхом проведення наукових досліджень і забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу» [4] змінюється комунікативна роль науково-педагогічного працівника. Викладач перестає бути джерелом знань або просто їх транслятором для студентів. Педагог створює умови для того, щоб студент мав можливість працювати зі своїм досвідом, розвивати дослідницькі, комунікативні та організаторські компетентності, планувати дослідницьку діяльність, приймати рішення і нести відповідальність за них тощо, тобто традиційна роль викладача як наставника і транслятора знань трансформується у фасилітатора, модератора, тьютора.

Слід відзначити, що ці терміни ввійшли в українську педагогічну науку в останнє десятиліття і ще не мають усталених визначень; у наукових працях зустрічаються різні дефініції цих понять. Аналіз публікацій вітчизняних та зарубіжних дослідників дав змогу виокремити три різні підходи до розуміння освітньої фасилітації в умовах інтеграції вищої освіти і науки.

1) Освітня фасилітація як тип педагогічної взаємодії, пов'язана зі створенням сприятливих умов для саморозвитку та самореалізації суб'єктів освіти (як викладача, так і студента). Термін «фасилітація» походить від англійського дієслова «facilitate» – «полегшувати, сприяти, допомагати, просувати». У психолого-педагогічну науку його ввів американський психотерапевт і педагог Карл Роджерс (Carl Rogers). У монографії «Свобода навчатись» («Freedom to learn») він визначив фасилітацію «як процес, за допомогою якого ми можемо і самі навчитися жити, і сприяти розвитку учня» [6, с. 225]. Науковець виокремив три основні установки вчителя–фасилітатора. Перша з них визначена за допомогою використання термінів «істинність» та «відкритість». «Це означає, що пережиті ним (учителем) почуття доступні його свідомості, він здатний жити цими почуттями і поділитися ними, якщо це доречно. Це означає, що він вступає в безпосередні особисті відносини з учнем, спілкується з ним як людина з людиною. Це означає, що фасилітатор є самим собою, не відрікається від себе» [6, с. 226-227]. Друга установка трактується К. Роджерсом як схвалення,

прийняття й довіра. «Це прийняття іншої людини як автономної особистості, що являє власну цінність» [6, с. 229]. Третя установка презентована К. Роджерсом за допомогою використання поняття «емпатичне розуміння»: «Коли вчитель здатний внутрішньо зрозуміти реакції учня, коли він відчуває, як процес навчання сприймається учнем, тоді ймовірність успішного навчання ще більш підвищується» [6, с. 231].

Слід відзначити, що хоча термін «фасилітація» відносно новий і саме К. Роджерсу належить честь його введення в науковий обіг, феномен фасилітаційного спілкування педагога і учня в різних аспектах зустрічається в багатьох філософських, психологічних і педагогічних теоріях. Так, ідеї теоретиків вільного виховання (Ж.-Ж. Руссо, Л. Толстой, К. Вентцель, М. Монтессорі), які розглядають виховання як допомогу природі дитини, що природно розвивається в процесі освоєння навколишнього світу, сприяння саморозвитку й формуванню індивідуальності, унікальній особистості, суголосні другій установці Роджерса про прийняття іншої людини як автономної особистості, що являє власну цінність. У педагогічній спадщині В. Сухомлинського, який наголошував, що головна мета педагогічної діяльності не навчити дитину, а зробити її щасливою, знаходять відображення установки гуманного виховання як основи дій учителя, що «серце віддає дітям»; це перегукується з роджеровськими установками про відкритість педагога і його емпатичне розуміння студента. Ш. Амонашвілі, абсолютно відкидаючи примус у вихованні, авторитарну, імперативну педагогіку, наголошував, що педагоги – це люди, яким має бути притаманні всі найкращі риси, що людям подобається в людині: і посмішка, і строгість, і стриманість, і скромність, і чуйність, і щирість, і інтелігентність, і товариськість; вони повинні любити дітей такими, якими вони є, а основною передумовою впливу на учнів Амонашвілі називав сприйняття світу їх очима: «Розуміти дітей – означає стати на їх позиції».

У сучасній українській науці фасилітація трактується як характеристика змісту гуманних ціннісно-змістовних освітніх відносин, спрямованих на створення атмосфери доброзичливості, довіри, відкритості, взаємоприйняття, взаємоповаги, співпереживання, толерантності, а також створення умов для саморозвитку, самовдосконалення кожної особистості (як педагога, так і студента) для реалізації особистісно значущих цілей у процесі навчання [1, 3, 5, 7, 9]. Викладач-фасилітатор ставить студентів у позицію попутників на шляху пошуку спільних рішень, дає студентам повну свободу в цьому пошуку і право вибору свого рішення. Підтримка цього вибору м'яка, не імперативна, але все-таки обумовлює певні зміни в особі студента, підвищує рівень креативності і відповідальності студента.

2) Фасилітатор, як і модератор, тьютор, коуч – комунікативна рольова позиція педагога як стратегія його взаємодії зі студентами, спрямована на мотивацію, стимулювання, організацію діяльності студентів, їх підтримку і супровід в освітньому процесі на різних етапах освітнього процесу. Наприклад, на етапі введення нової інформації або інструктування студентів перед початком практичного відпрацьовування професійних умінь викладач виконує традиційну роль: організовує, викладає нову інформацію, демонструє, керує діяльністю студентів.

Під час самостійної роботи студентів викладач виконує роль фасилітатора: консультує, адаптує завдання до особистісних якостей кожного студента, створює комфортну атмосферу на занятті, яка заохочує студентів брати участь у дослідницьких завданнях, активізує і стимулює пізнавальні мотиви, допитливість кожного студента,

самостійність і продуктивність його роботи [10]. Кей Торн і Девід Маккей (Kaye Thorne, David Mackey) стверджують, що фасилітатор має навмисне утримуватися від активної участі в обговоренні, водночас постійно допомагаючи учасникам у процесі навчання [8, с. 62]. Фасилітатор спонукає студентів самостійно здійснювати пошук необхідної інформації, розв'язання поставлених завдань, самостійно ставити нові завдання тощо. Для ефективної роботи на цьому етапі, як відзначає Н. Борисенко, викладач-фасилітатор може використовувати такі комунікативні методики: активне слухання; ведення записів; питання, які слугують інструментом спрямування уваги, допомагають концентрувати увагу студентів на певних акцентах і типах мислення [2].

Дуглас Браун (H. Douglas Brown) у праці «Навчання за принципами. Інтерактивний підхід» («Teaching by Principles. An Interactive Approach») [11], відзначаючи, що кожен викладач виконує різні ролі в освітньому процесі, систематизує їх так: викладач-контролер, викладач-режисер, викладач-менеджер, викладач-фасилітатор, викладач-порадник. Учений стверджує, що в залежності від мети освітньої діяльності і рівня підготовки студентів викладач може вибрати для себе будь-яку домінуючу роль. Проте він повинен намагатись відійти від директивних вказівок і виховуючих настанов, щоб звільнити студентів від повної залежності (від викладача, підручника, плану заняття), підвищити внутрішню мотивацію і освітній рівень учнів [11, с. 166-168].

3) Фасилітація – це специфічний вид педагогічної діяльності викладача, окрема педагогічна професія, яка відрізняється від традиційної викладацької. Як правило, такий підхід існує в неформальній освіті: у сфері проведення тренінгів, семінарів, андрагогіці, соціально-психологічній роботі, бізнесі.

Фасилітатор організовує навчання не для обміну інформацією і знаннями. Він є скоріше супровідником навчальної групи в їхньому особистому розвитку; він заохочує людей ділитися своїми ідеями, ресурсами і думками, мислити критично, щоб розв'язати певну проблему, прийти до спільного рішення, підвищити майстерність. Фасилітатор не бере прямої участі в обговоренні проблеми, але несе відповідальність за якісне виконання завдання.

Так, Джон Еллер (John Eller), професор Державного університету Сент-Клауду (St. Cloud State University), штат Міннесота, США в монографії «Ефективна групова фасилітація в освіті» («Effective Group Facilitation in Education: How to Energize Meetings and Manage Difficult Groups») [12] пропонує теоретичні основи фасилітації; практичні поради, шаблони, аналіз конкретних ситуацій, а також рекомендації до подолання конфліктів у спілкуванні з групами батьків, викладачів і співробітників, адміністраторів, різних команд, які працюють у сфері освіти.

У 2011 р. Фондом Конрада Аденауера в рамках проекту щодо громадянської освіти виданий посібник «Уміння і методи фасилітації в освіті дорослих» («Facilitation skills and methods of adult education») [13], який базується на розумінні того, що освіта дорослих не може ефективно здійснюватися через звичайний стиль викладання на основі традиційних відносин учитель-учень, вона потребує інших підходів і методів. Отже, посібник розрахований на освітян, які працюють з дорослими; він розглядає фасилітатора як педагога, чия діяльність відрізняється від традиційного викладання в університеті.

З 1989 року існує міжнародна асоціація фасилітаторів (The International Association of Facilitators), яка включає понад 1200 членів з 63 країн. А Міжнародний

інститут фасилітації (The International Institute for Facilitation) готує сертифікованих магістрів у цій галузі.

Таким чином, підсумовуючи різні підходи до розуміння сутності освітньої фасилітації, відзначимо, що їх основою є підхід до освіти як до гуманних освітніх відносин, спрямованих на створення умов для самовдосконалення кожної особистості. Нам імпонує розуміння фасилітації як комунікативної рольової позиції педагога як стратегії його взаємодії зі студентами, спрямованої на мотивацію, стимулювання, організацію діяльності студентів, їх підтримку і супровід в освітньому процесі на різних етапах освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. Авдєєва І.М. Принципи педагогічної фасилітації / І. М. Авдєєва // Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – Вип. 26. – В 4-х т. – Т. 1. – К. : Главник, 2005. – С. 24 – 28.
2. Борисенко Н.М. Метод фасилітації при проведенні практичних робіт з професійно орієнтованих дисциплін / Н.М. Борисенко // Матеріали Всеукраїнської інтернет-конференції. – Черкаси, 2016. – С. 68-72.
3. Галіцан О.А. Сутність і структура педагогічної фасилітації вчителя. / О.А. Галіцан // Народна освіта. – 2007. – № 9. – URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/9/statti/galican.htm.
4. Закон України «Про вищу освіту». – URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
5. Коломійченко С.Ю. Підготовка майбутнього вчителя у вищих педагогічних навчальних закладах до організації фасилітаційного спілкування з учнями : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / С. Ю. Коломійченко. – Харків, 2010. – 22 с.
6. Роджерс К. Свобода учиться / К. Роджерс, Дж. Фрейберг – М. : Смысл, 2002. – 527 с.
7. Сорочан Т.М. Фасилітація – нова функція післядипломної педагогічної освіти / Т. М. Сорочан // Освіта на Луганщині. – 2004. – № 2 (21). – С. 8–11.
8. Торн К., Маккей Д. Тренінг. Настольная книга тренера / К. Торн, Д. Маккей. – СПб.: Питер, 2001. – 208 с.
9. Шевченко К.О. Педагогічна фасилітація у контексті професійної компетентності вчителя / К. О. Шевченко // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Психологічні науки. – 2014. – Вип. 2.13. – С. 258–263.
10. Becoming a Confident Trainer. – URL: <https://www.open2study.com/courses/becoming-a-confident-trainer>.
11. Brown D. H. Teaching by Principles. An Interactive Approach to Language Pedagogy: 4th edition / D. H. Brown. – NY: Pearson Education, 2015. – 280 p.
12. Eller J. Effective Group Facilitation in Education: How to Energize Meetings and Manage Difficult Groups» / J. Eller. – Thousand Oaks, CA: Corwin Press, 2004. – 224 p.
13. Kamp M. Facilitation skills and methods of adult education: A guide for civic education / M. Kamp. – Kampala: Konrad-Adenauer Stiftung, 2011. – 53 p.

Долинський Євген

кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант Інституту вищої освіти НАПН України

Впровадження інформаційно-освітнього середовища для підготовки майбутніх перекладачів

Важливою умовою формування професійної підготовки майбутніх перекладачів на бакалаврському рівні вищої освіти є створення у навчальному закладі інформаційно-освітнього середовища, що стимулює до професійної, комунікативної діяльності, в якому студенти матимуть можливість реалізувати набуті ними теоретичні знання та удосконалювати практичні навички спілкування.

Застосування ІКТ під час проведення навчальних занять позитивно сприятиме формуванню професійної підготовки майбутніх перекладачів. Підготовка на таких заняттях – це інтерактивність та наочність, які модернізують навчальний процес, зацікавлюють до співпраці, створюють сприятливі умови для інтенсифікації аудиторної, самостійної, індивідуальної, практичної, групової роботи студентів, розрахованої на оволодіння та удосконалення навичок усного мовлення, що формується у процесі практичної підготовки.

Інформаційно-комунікаційні технології у навчальному процесі – це не тільки використання мультимедійних засобів та Інтернет-технологій на лекціях, семінарах і практичних заняттях, комп'ютеризація бібліотек, а й створення такого інформаційно-освітнього середовища, яке забезпечує задоволення різноманітних інформаційних потреб тих, хто навчається, і тих, хто навчає [5].

У педагогічному словнику це поняття визначається як «...сукупність умов, які сприяють виникненню й розвитку процесів інформаційно-навчальної взаємодії: між учнями, вчителем і засобами навчання інформаційних технологій, а також формування активності учня за умови наповнення компонентів середовища (різні види навчального, демонстраційного обладнання, програмні засоби й системи, навчально-наочні посібники тощо) з предметним змістом певного навчального курсу».

Для вирішення завдань, пов'язаних з підвищенням ефективності підготовки студентів на бакалаврському рівні вищої освіти, як зазначає М. Косіюк, велике значення має забезпечення інтеграції всіх інформаційних ресурсів навчального закладу в єдину систему й формування середовища електронного навчання. Ми вважаємо, що можливим шляхом досягнення цієї мети є використання Інтернет й веб-технологій, які дозволяють створювати відкритий інформаційний комплекс, у якому веб-сервер ВНЗ є компонентом, що інтегрує всі інформаційні ресурси закладу і надає уніфікований доступ до цих ресурсів як управлінським службам у їхній повсякденній діяльності, викладачам і студентам, так і зовнішнім користувачам через мережу Інтернет [4].

У науковій літературі для виокремлення поняття «інформаційно-освітнє середовище» використовують такі терміни: «інформаційно-педагогічне середовище

навчання», «інформаційно-освітнє середовище», «інформаційне середовище навчання», «комп'ютерно орієнтоване навчальне середовище», «колаборативне розподілене навчальне середовище», «віртуальне навчальне середовище» та ін. Усі ці поняття розглядаються дослідниками під різним кутом зору, з точки зору урізноманітнення педагогічних середовищ, вони мають певні відмінності, які не дозволяють їх повністю ототожнювати з інформаційно-освітнім середовищем.

Українські науковці Н. Клокар [2] та К. Скиба [5] виокремлюють поняття «інформаційно-педагогічне середовище навчання» і трактують його як інформаційне середовище, у якому відбувається особистісно-орієнтований процес навчання, що характеризується певними критеріями його оцінювання, чітким описом його результатів і методів їх досягнень.

Новою формою взаємодії студента і викладача є інформаційно-освітнє середовище ВНЗ, вважає М. Войнаренко, адже у сучасних умовах перенасичення даними, важливе завдання викладача – допомогти студентам виокремити справді цінну інформацію. В електронному середовищі викладач має змогу залучати студентів до складання плану роботи на семестр, надавати групі поточну інформацію щодо навчального процесу та організаційних питань. Використання інформаційно-освітнього середовища дозволяє студентові відчувати свободу при виборі часу для сприйняття інформації, уможливорює обговорення її на форумі. У подальшому студенти самі можуть вносити корисну інформацію у модуль групи, а також брати участь у формуванні тем для обговорення, розміщувати посилання на веб-сайти та додавати відео, що урізноманітнює форми подачі інформації [1].

Для розв'язання завдань, пов'язаних з підвищенням ефективності підготовки фахівців, велике значення має забезпечення інтеграції всіх інформаційних ресурсів навчального закладу до єдиної системи і формування інформаційно-освітнього середовища електронного навчання.

З цією метою, у вищих навчальних закладах України, впроваджено підсистеми інформаційно-освітнього середовища (табл. 7.1).

Таблиця 7.1.

Підсистеми інформаційно-освітнього середовища

Назва ВНЗ	Назва підсистеми	Сайт
Хмельницький національний університет	Модульне середовище для навчання(MCH)	https://msn.khnu.km.ua/
Херсонський державний університет	Система дистанційного навчання «KSU Online»	http://ksuonline.kspu.edu/?lang=uk
Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка	Сервер електронних курсів	http://elr.tnpu.edu.ua/mod/forum/discuss.php?d=11
Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича	Сайт електронного навчання «e-learning»	http://e-learning.chnu.edu.ua/
Національний	«Електронна педагогіка»	http://www.moodle.npu.edu.ua/

педагогічний університет ім. М. Драгоманова		
Київський університет ім. Б. Грінченка	«Е-середовище»	http://e-learning.kubg.edu.ua/login/index.php
Кіровоградський державний педагогічний університет ім. В. Винниченка	«Наш Moodle»	http://moodle.kspu.kr.ua/
Запорізький національний Університет	Система електронного забезпечення навчання (СЕЗН)	http://moodle.znu.edu.ua/

Зазначені системи, більшою чи меншою мірою розроблені на базі відомої системи керування навчанням з відкритим початковим кодом Moodle (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment), що є базою для розробки і впровадження інформаційно-освітнього середовища для навчання. За своїми функціональними можливостями, простотою освоєння й зручністю використання цей програмний продукт задовольняє всі вимоги, які ставляться до системи електронного навчання [3].

Отже, формою ефективної взаємодії викладача із студентами може стати, на нашу думку, співпраця з використанням модульного середовища.

Модульне середовище є додатковим сучасним засобом комунікації викладача з групою під час здійснення навчальної діяльності. Така співпраця не обмежена часом і простором, що є характерним для традиційних форм організації навчального процесу.

Підсистема «Модульне середовище для навчання» (МСН) підтримує весь традиційний функціонал середовища дистанційного навчання, велику сукупність додаткових функцій, може бути гнучко налаштоване та адаптоване до потреб конкретного навчального закладу [3].

Матеріальним вираженням змісту інформаційно-освітнього середовища є його структурні компоненти. З огляду на особливості досліджуваної проблеми, визначаємо такі:

- мета і результат;
- мультимедійні навчальні презентації (презентація-тема, презентація-демонстрація, презентація-контроль; наочна, текстова, комбінована; лінійна, гіпермедійна; комунікативна з лексичною / граматичною домінантою; індивідуальна, групова; підготовлена студентом / викладачем);
 - види мовленнєвої діяльності (читання, аудіювання, говоріння, письмо);
 - форми роботи (індивідуальна, парна, групова; практичне заняття; самостійна робота);
 - етапи заняття з використанням ІКТ (стимульовально-мотиваційний, презентаційний, мовно-когнітивний, творчо-ситуативний, аналітично-оцінювальний);
 - методи навчання (бесіда, дискусія, рольова гра, ділова гра, творча робота, проектна робота);

- традиційні засоби навчання (підручники, навчальні посібники; роздавальний матеріал; аудіо та відеоматеріали; фрагменти телепрограм; художні твори; інформація, підготовлена викладачем).

На нашу думку, особливої уваги заслуговують презентації, підготовлені студентами, що використовувалися для представлення індивідуальних завдань і досягнень студентів в інформаційно-освітньому середовищі. Вони можуть бути індивідуально підготовленими або груповими. Наявність вибору теми презентації і форми роботи з нею забезпечує реалізацію особистісно орієнтованого підходу до організації професійної іншомовної підготовки майбутніх перекладачів і також регулюється принципом урахування інтересів і потреб студентів. Утім, такий вид роботи вимагає певної координації з боку викладача: добір теми, матеріалу для презентації, надання інформації щодо єдиної структури, тривалості демонстрації і кількості слайдів.

Використання презентацій у самостійній роботі забезпечує розвиток творчого потенціалу майбутніх перекладачів, уміння працювати і взаємодіяти в колективі (якщо презентація групова). Студенти вчаться бути динамічними, комунікабельними, толерантними, самостійними. Окрім того, такі види діяльності вимагають уміння працювати з інформацією, критично її оцінювати, обробляти, презентувати. Це означає, що підготовка презентації і її проведення стимулює розвиток практичних умінь майбутніх перекладачів, здатності оцінювати і регулювати свою діяльність.

Список використаних джерел

1. Войнаренко М.П. Використання модульного середовища для навчання у виховній роботі ХНУ / М. П. Войнаренко, Н. В. Валькова // Компютеризація освітньої діяльності : зб. наук.-метод. праць. – Хмельницький : ХНУ, 2012. – С. 84–87.

2. Клокар Н.І. Розвиток інформаційно-навчального середовища освітньої системи регіону в контексті забезпечення рівного доступу до якісної освіти / Н.І. Клокар // Народна освіта: електронне фахове видання. – 2008. – №6. – URL: www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku/6/statti/klokar/klokar.htm.

3. Колос К.Р. Система Moodle як засіб розвитку предметних компетентностей учителів інформатики в умовах дистанційної післядипломної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.10 – інформаційно-комунікаційні технології в освіті / К.Р. Колос. – Житомир, 2011. – 290 с.

4. Косіюк М. М. Комп'ютерно-орієнтоване навчальне середовище Хмельницького національного університету / М. М. Косіюк // Комп'ютеризація освітньої діяльності : зб. наук.-метод. праць / за заг. ред. М. Є. Скиби, С. Г. Костогриза. – Хмельницький : ХНУ, 2012. – С. 28–32.

5. Скиба К.М. Перспективи імплементації європейських підходів до формування професійної компетентності майбутніх перекладачів у вишах України / К.М. Скиба // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2014. – № 3 (37). – С. 61–70.

Паламарчук Ольга
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
відділу лідерства та інституційного розвитку вищої освіти
Інституту вищої освіти НАПН України

Методи студентоцентрованого навчання та викладання

З 1968 року студенти в Європі закликають до нових методів викладання та навчання [3]. Поняття студентоцентрованого навчання було вперше запроваджено на Львівському Конференції 2009 року, в якому зазначалося, що студентоцентроване навчання допоможе студентам розвинути компетентності і бути конкурентоспроможними на ринку праці [5]. Студентоцентроване навчання та викладання широко застосовує методи викладання, які переміщують увагу від викладача до студента, підтримує відчуття автономності у того, хто навчається, водночас забезпечуючи йому відповідний супровід і підтримку з боку викладача [1].

У рамках проекту Тьюнінг проаналізовано широкий спектр **методів викладання**. Серед методів викладання домінують лекції, а також виділено:

- Семінари (викладання невеликими групами).
- Консультації.
- Наукові семінари.
- Практикуми та практичні заняття в групі.
- Заняття з розв'язання проблем.
- Лабораторні заняття.
- Стажування / практика.
- Онлайнове / дистанційне / електронне навчання.

Є можливість отримати додаткове уявлення про те, які методи викладання застосовуються, для цього необхідно проаналізувати навчальну роботу, яку студент повинен виконати. Окрім відвідування лекцій та читання книг, під час дослідження проекту Тьюнінг зафіксували такі види робіт та **методи навчання**:

- Пошук відповідних матеріалів у бібліотеці та он-лайн.
- Складання резюме прочитаних матеріалів.
- Навчання постановці проблем, а також вирішенню проблем, поставлених лектором.
- Проведення досліджень, написання статей, звітів, письмових робіт.
- Групова робота над проектом, проблемою.
- Конструктивна критика інших, урахування критичних зауважень з боку колег.
- Керівництво групою або активна участь у груповій роботі.
- Уміння критикувати свою роботу [6].

Вибір методів навчання тісно пов'язаний із відповідними методами викладання.

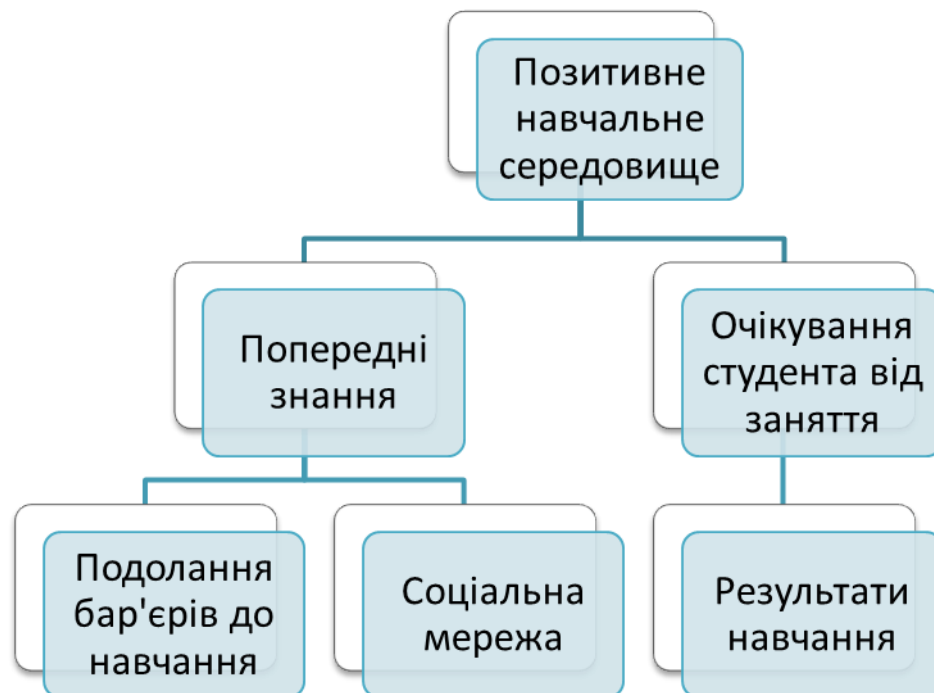

Рис. 7.1. Потреби студентів під час навчання

Важливо	Збільшення кількості студентів та їхніх запитів щодо результатів навчання ставить під загрозу традиційні методи викладання, що призводить до появи нових методів залучення студентів до навчання, серед яких групове навчання, метод вирішення проблем, методи студентоцентрованого викладання.
----------------	---

Студентоцентроване навчання, викладання та оцінювання (Єреванське Ком'юніке, 2015 р.) [4].

- Повага та врахування різноманітності студентів та їхніх потреб, уможливлення гнучких навчальних траєкторій.
- Урахування та використання різних способів надання освітніх послуг.
- Гнучке використання різноманітних педагогічних методів.
- Регулярне оцінювання та корекція способів надання освітніх послуг і педагогічних методів.
- Заохочення відчуття автономності у того, хто навчається, із забезпеченням відповідного супроводу та підтримки з боку викладача.
- Сприяння взаємній повазі у відносинах «студент – викладач».
- Наявність належних процедур для розгляду скарг студентів.

Методи студентоцентрованого навчання та викладання	Методи студентоцентрованого викладання зміщують свою увагу від викладача до студента. Дані методи включають прийоми активного навчання, під час яких студенти вирішують проблеми, відповідають на запитання, обговорюють та висловлюють свою точку зору під час занять. До методів студентоцентрованого викладання також належать прийоми роботи в групі.
---	---

Методи студентоцентрованого навчання та викладання

Назва методу викладання	Опис методу викладання
Завершальні папірці (one minute papers)	За 10–15 хв до закінчення заняття запитати студентів, що цікавого та важливого вони сьогодні вивчили, про що хотіли б дізнатися більше, що було незрозумілим протягом заняття? Студенти на папірцях відповідають на поставленні запитання і передають їх викладачу
Резюме відповіді іншого студента (student summary of another's answer)	Після того, як один студент дав відповідь на запитання, інший студент підсумовує сказане, додаючи своє власне критичне ставлення до відповіді та до предмету
Побудова проблеми (stage setting) [2]	Перед тим як розпочати заняття, студентам відводиться 5 хв для написання всього того, що вони знають із даного предмету, їхні припущення та сприйняття даної теми. Потім проводиться обговорення, з якого викладач скеровує виклад матеріалу і початок заняття
Візія майбутнього (visioning and futuring)	Реальне застосування матеріалу. Потребує 10–15 хв від студента, щоб спрогнозувати, як дана тема матеріалу буде розвиватися або зміниться для майбутнього покоління через 10–20 років
Сократів діалог	У його основі – метод Сократа, який формує вміння грамотно ставити запитання, спрямовувати діалог, складати його алгоритм, передбачати можливі варіанти відповідей і заздалегідь готувати варіанти наступних ланцюжків запитань. Метод стимулює творче (аналітичне та синтетичне) мислення, самостійний пошук відповідей, навчає логічно вибудовувати ланцюг запитань, які наближають до остаточної відповіді
Проблемно-пошуковий метод	Передбачає проблемний виклад матеріалу, вправи проблемно-пошукового характеру, створення певної проблемної ситуації, організації колективного пошуку оптимального варіанта розв'язання проблеми, наприклад шляхом обговорення, «ініціативних» дій учасників тощо. На відміну від традиційних методів, що здебільшого зорієнтовані на репродукцію та закріплення знань, ці методики вимагають від студентів не простого відтворення інформації, а творчості, оскільки містять у своїх умовах елемент незнаного, невідомого
Мозковий штурм (brainstorming)	Це метод організації спільної групової та творчої роботи в аудиторії з метою підвищити розумову активність учасників і знайти плідні ідеї, конструктивні рішення, розв'язання складних

	проблем або нестандартних ситуацій. Його доцільно застосовувати на початку розв'язання проблеми або якщо цей процес зайшов у глухий кут. Проблема формулюється у формі запитання. На першому етапі учасники генерують свої ідеї та пропозиції. На другому етапі відбувається активне обговорення, здійснюється класифікація та відбір найбільш перспективних пропозицій
Подумай – Розкажи другу – Поділись з усіма (Think, Pair, Share)	Студенти думають над відповіддю на запитання, поставлене викладачем, обговорюють його з другом, потім хтось один презентує обговорену відповідь викладачу
Зображення ідей (Concept Maps)	Студенти створюють візуальне зображення, яке визначає та показує зв'язки серед різноманітних ідей, які відносяться до конкретної теми або ідеї
Метод креативного мислення	Метод, який розвиває креативне мислення, породжує багато ідей та нестандартний підхід до вирішення проблеми. Включає такі вправи, як словесні асоціації, аналогія, припущення, просіювання та оцінювання ідей
Метод коучингових груп	Розвинути навички коучингу, отримуючи негайний зворотний зв'язок про свою роботу. Коуч і студент беруть участь у процесі коучингу, а спостерігач спостерігає за взаємодією між сторонами. Кожна людина в тріаді під час процесу навчається з різних перспектив

Отже, студентоцентоване навчання та викладання переміщує свою увагу від викладача до студента, надаючи студентові можливість самостійного осягнення матеріалу, пошуку інформації та обговорення його з викладачем. Методи викладання та роль викладача змінюється. Від транслятора знань, викладач стає фасилітатором, який допомагає і підтримує студента під час навчання. Таким чином, студентоцентоване навчання та викладання широко застосовує методи викладання, які переміщують увагу від викладача до студента, підтримує відчуття автономності у того, хто навчається, водночас забезпечуючи йому відповідний супровід і підтримку з боку викладача.

Список використаних джерел

1. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG), 2015. – URL: http://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf
2. Teaching Adult Learners. – URL: www.open2study.com
3. The European Students Union. – URL: www.esu-online.org
4. Yerevan Communique: EHEA Ministerial Conference, 2015. – URL: http://www.ehea.info/Uploads/SubmittedFiles/5_2015/112705.pdf
5. Львовське Комуніке. – URL: http://media.ehea.info/file/2009_Leuven_Louvain-la-Neuve/06/1/Leuven_Louvain-la-Neuve_Communique_April_2009_595061.pdf
6. Рашкевич Ю. М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти : монографія / Ю. М. Рашкевич. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 168 с.

Плачинда Тетяна

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри професійної педагогіки та соціально-гуманітарних наук
Кіровоградської льотної академії
Національного авіаційного університету;

Урсол Оксана

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри професійної педагогіки та соціально-гуманітарних наук
Кіровоградської льотної академії
Національного авіаційного університету

Інтерактивні методи навчання в процесі професійної підготовки студентів

Необхідність внесення корективів до професійної підготовки майбутніх фахівців обумовлена вимогами часу, зважаючи на глобалізаційні та євроінтеграційні процеси нашої держави. Сьогодення потребує висококваліфікованих, компетентних, конкурентоспроможних фахівців, здатних до саморозвитку та самовдосконалення. Посутню роль під час формування у студентів навичок автодидактики та саморозвитку виконують інтерактивні методи навчання.

Вищі навчальні заклади прагнуть робити акцент на розвитку особистості як суб'єкта засвоєння, використання і відтворення культурних цінностей, серед яких найвищою цінністю постає сама людина, важливо, щоб «в ієрархії цінностей особисті» майбутнього фахівця «діяльність зайняла належне місце» [1, с. 228].

Витоки інтерактивних методів базуються на ідеях зарубіжної гуманної педагогіки, зокрема символічного інтеракціонізму (Г. Блумберг, Дж. Г. Мід, Р. Сирс та ін.), прихильники якого трактували взаємодію між людьми як неперервний діалог, у процесі якого вони спостерігають, розмірковують над намірами один одного і реагують на них, як безпосередню міжособистісну комунікацію (обмін символами), важливою особливістю якої визначається здатність людини приймати роль іншого, уявляти як його сприймає партнер по спілкуванню або група, і відповідно інтерпретувати власні дії [2].

Ми погоджуємося з позицією вітчизняного науковця І. Беха, – «вкрай важливо, щоб вже з ранніх етапів допрофесійного становлення студенти почали рефлексію свого смислового простору, побачили його зв'язки з цілями і завданнями майбутньої професії, а також були включені в спеціально організовану роботу з розвитку своїх смислових орієнтирів» [1, с. 228]. «Надзвичайно важливим є це завдання для системи професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах вищої школи. Проте реалізація особистісно-орієнтованих технологій професійної підготовки можлива за умови створення та впровадження нових змістових моделей самої соціально-педагогічної діяльності» [3, с. 78].

Як зауважує провідний вітчизняний науковець С. Сисоєва, «сьогодні спостерігається тенденція суттєвого збільшення обсягів знань, умінь і навичок, які необхідні фахівцю, хоча термін його професійної підготовки залишається незмінним, а у деяких випадках навіть менший». Вирішення означеної суперечності

дослідниця вбачає у підвищенні ефективності організації навчального процесу у вищих навчальних закладах, «спрямованості його на розвиток тих особистісних і професійних якостей майбутнього фахівця, які сприяють його творчій, самостійній діяльності, успішній адаптації до нових соціально-економічних реалій» [4].

Як відомо, навчання – це цілеспрямований процес організації та стимулювання активної навчально-пізнавальної діяльності тих, хто навчається, з опанування науковими знаннями, вміннями, навичками, розвиток їх творчих здібностей, світогляду, морально-естетичних поглядів.

Викладачі – науковці Р. Вайнола, С. Сисоєва підкреслюють, що «зміст навчання фахівця виступає основним компонентом професійної підготовки в умовах вищого навчального закладу... визначається об'ємом і науковим рівнем знань із вироблених умінь та навичок застосування знань, їх практичного використання» [3; 4, с. 25].

Сучасна педагогічна практика організації процесу навчання накопичила багато освітніх технологій, які покладені в теоретичні основи дидактики навчання та педагогічного спілкування (І. Зязюн, І. Іванов, Ю. Кулюткін, А. Макаренко, В. Сухомлинський, В. Семіченко та ін.).

Виділяючи виховні функції спілкування, особлива увага звертається на пізнавальну функцію, яка відображає набуття індивідуального соціального досвіду у процесі спілкування, тобто спілкування розглядається як пізнавальний процес: «...зв'язок пізнання і спілкування ми виявляємо в межах пізнавальної діяльності – явища соціального за своєю суттю, її соціальність проявляється у вигляді системи цілей пізнавальної діяльності самих предметів пізнання, і, нарешті, взаємодії людей у процесі пізнавальної діяльності, тобто спілкування у процесі пізнання» [5, с. 47].

Варто обумовити ще одну особливість підготовки майбутніх фахівців: важливою складовою підвищення рівня культури їх професійного спілкування, на нашу думку, є формування соціально-ціннісних установок, які складають один з основних компонентів структури особистості і поєднують у собі теоретико-пізнавальну і практично-діяльну сторони особистості В.Горшкова пропонує три моделі залучення до цінностей у ході спілкування [6].

«Перша модель способу залучення: викладач ставить мету – залучити студента до свого способу мислення, досвіду, ставлення до цінностей, що сприяє появі нових професійних цінностей у процесі їх взаємодії. Однак, таке цілепокладання повинне включити в себе, з одного боку, самоактуалізацію, рефлексію й переоцінку цінностей педагога, що склалися, з іншого, – врахування того, що залучати студента до цінностей викладача можливо тільки за бажанням і ініціативою самого студента. Гуманістичний потенціал цього процесу в тому, що суб'єктні цінності у процесі міжсуб'єктного зв'язку виробляються тільки самостійно, на основі особистих рефлексій і переживань, тому не можуть (не повинні) бути задані збоку або сприйняті в готовому, сформульованому вигляді.

Друга модель способу: цілепокладання викладача полягає у спробі залучитися самому до способу мислення, досвіду, відносин, цінностей, установок студента, що також може сприяти появі нових духовних точок зіткнення у спілкуванні суб'єктів. Це призводить і до самозміни педагога.

Третя модель способу проміжна між двома попередніми способами залучення: інших до себе і себе до інших. Цінність цієї моделі в невимушеній діалектичній інтеграції двох типів одночасно функціонуючих способів людського залучення, в

результаті якого утворюється новий рівень відношення до досвіду і цінностей, відбувається спільний пошук шляхів до їх розкриття, народжується можливість вироблення, створення нових ціннісних відношень. Організація пізнавального спілкування викладача у даному випадку виступає засобом, який дозволяє узгодити, скоректувати лінію поведінки, зрозуміти потреби іншого, зробити спілкування ефективним, оптимальним» [6, с. 153].

Спеціальною формою «організації пізнавальної діяльності, в процесі якої досягаються ...конкретні і прогнозовані результати», дослідники Т. Кравченко, О. Коберник вважають «звернення в навчальному процесі до інтерактивних методів навчання», зокрема зазначають, що ці методи «є найбільш природними, створюють сприятливі умови для формування умінь і навичок, дають можливість виявити інтелектуальні якості» тощо, акцентують на їх «широких можливостях для зміни студентом різних позицій – ролей: режисера, наставника, консультанта, творця, організатора діяльності учня» тощо [2, с. 28].

Над розробкою інтерактивного навчання у вітчизняній педагогіці, його особливостей працювали В. Євдокимов, М. Кларін, Л. Пироженко, О. Пометун, І. Прокопенко, Р. Реванс, Т. Ремех, М. Скрипник, К. Стоун, Б. Тевлін та ін.

Таким чином, розгляд різних наукових позицій щодо розуміння сутності інтерактивного навчання дозволяє стверджувати, що існують спільні і відмінні погляди фахівців у баченні активізації навчальної діяльності студентів, курсантів, проте всі дослідники однозначно визначають спільну ознаку інтерактивного навчання – значення міжособистісної взаємодії, що робить продуктивним сам процес навчання.

Порівняльний аналіз поглядів на розуміння і визначення поняття «інтерактивне навчання» дозволяє сформулювати таке визначення: інтерактивне навчання – це спільна активно-пошукова пізнавальна діяльність педагогів (викладачів) і студентів у процесі навчання, в основі якої лежить взаємодія, діалог, взаємонавчання. Засобом такої діяльності є комунікація.

З усіх складових процесу навчання, зокрема інтерактивного навчання (зміст, мета, завдання, засоби, форми, методи, прийоми, контроль та аналіз результатів), саме методи виступають вирішальною умовою ефективного його функціонування.

В сучасній науці досить повно досліджено питання дидактичного методу, хоча існують різні наукові підходи до розуміння сутності дефініцій «метод», «методи навчання». Термін «метод» – запозичення із західноєвропейських мов: нім. Methode, англ. Method, фр. Methode («прийом, спосіб, метод», яке зводиться до грецького *metodos* – шлях, дослідження, спосіб пізнання, практичної діяльності людей, упорядкованої діяльності людей; це – систематизований спосіб досягнення теоретичного чи практичного результату на основі конкретних принципів пізнання та діяльності) це – шлях, спосіб досягнення передбаченої мети [7].

Для вирішення певних навчальних завдань використовуються певні методи – «методи навчання», що характеризують змістовно-процесуальну або внутрішню сторону навчально-виховного процесу.

Вивчені нами позиції вітчизняних і зарубіжних науковців-дидактів дають змогу визначити, що метод навчання (у вузькому значенні) є способом організації навчально-пізнавальної діяльності студентів (курсантів) та способом роботи педагога – викладача, який навчає. Метод навчання розглядають: як спосіб роботи, спосіб взаємопов'язаних дій, систему прийомів, засіб керівництва пізнавальною діяльністю

студентів, способи упорядкованої взаємопов'язаної спільної діяльності педагога та студентів, упорядковану систему організуючих дій викладача тощо.

Зокрема, за поглядами сучасного дидакта С. Бондаря, методи навчання – це упорядкована сукупність методичних прийомів, практичних дій і мислинєвих операцій, за допомогою яких організовується пізнавальна і практична діяльність студентів, курсантів, забезпечується засвоєння ними змісту навчального матеріалу [8].

Складовою методу навчання є прийом навчання. Прийом навчання – сукупність конкретних навчальних ситуацій, що сприяють досягненню проміжної (допоміжної) мети конкретного методу [4].

Дидактичний метод містить у собі пізнані об'єктивні закономірності. Виведені із закономірних властивостей об'єкта, на який спрямована діяльність, вони не утворюють метод самі по собі, а передбачають впровадження на їх основі прийомів або систем прийомів. Пізнані закономірності являють собою об'єктивний бік метода, а виникаючі внаслідок цього прийоми – суб'єктивний. Отже, «об'єктивні закономірності дидактичного метода, переосмисленні у правила дій, визначають його як категорію необхідного (такого, що повинно бути) і стають критерієм в оцінці доцільності дій суб'єкта, який застосовує даний метод». В такому випадку метод виступає як «зафіксоване знання – що і як треба робити для досягнення мети – і входить у зміст методик навчання, до складу знань викладача, що характеризують його методичний арсенал, включаються в акт цілепокладання» [9, с. 49].

Ключову дефініцію – «інтерактивні методи навчання», ми формулюємо визначенням методу навчання як цілеспрямованого способу спільної, упорядкованої, взаємопов'язаної пізнавальної та практичної діяльності педагога (викладача) і студентів, спрямованої на розв'язання навчально-виховних завдань, досягнення триєдиної мети: навчальної, виховної та розвиваючої. Обрати конкретний метод навчання означає спланувати, яким чином та за допомогою яких засобів можна вирішити пізнавальну ситуацію, розв'язати практичну навчально-виховну проблему тощо.

Інтеракціонізм (від англ. interaction – взаємодія) – це напрям в сучасній зарубіжній психології і соціології, основою поглядів якого є розгляд «розвитку і життєдіяльності особи в контексті соціальної взаємодії». Сутність інтеракції розглядається як взаємодія (взаємна дія), обумовлена індивідуальними особливостями суб'єктів, соціальною ситуацією, домінуючими стратегіями поведінки, цілями учасників взаємодії і можливими суперечностями, які виникають у процесі спільної діяльності і спілкування [10]. Соціальна взаємодія в інтеракціонізмі – це «безпосередня міжособистісна комунікація («обмін символами»), найважливішою особливістю якої визнається здатність людини «брати роль іншої», уявляти, як її сприймає партнер по спілкуванню або група, і відповідно інтерпретувати ситуацію і конструювати власні дії» [11, с. 108].

Методи інтерактивного навчання майбутніх соціальних працівників – це система способів цілеспрямованої міжсуб'єктної взаємодії педагога (викладача) і студентів, спрямованих на розв'язання навчально-виховних завдань фахової підготовки у процесі навчально-пізнавальної діяльності вищого навчального закладу.

Досвід застосування інтерактивних методів у шкільній практиці підтверджує, що саме їх застосування педагогом дозволяє перетворити навчальні заняття на процес співнавчання, співпрацю, взаємонавчання, де учасники навчального процесу є

рівнозначними, рівноправними суб'єктами, викладач виступає організатором цього процесу, але основним є взаємодія і взаємовплив між його учасниками.

Застосування інтерактивних методів навчання у підготовці майбутніх фахівців, на нашу думку, сприятиме: урізноманітненню навчальних лекцій, занять, підвищенню рівня активного засвоєння знань, включенню студентів у процес співпраці, взаємодії, створить такі ситуації, які допоможуть у розв'язання різноманітних навчальних проблем і проблем спілкування, взаємостосунків.

Таким чином, інтерактивний метод як дидактична категорія може бути визначений як спосіб організації пізнавальної діяльності, що ґрунтується на взаємодії, діалоговому (полілоговому) спілкуванні суб'єктів навчального процесу, забезпечує суб'єктність студента, розвиток його логічного, творчого, критичного мислення, формування навичок працювати в команді, виступати, аргументувати, обґрунтовувати, доводити власну точку зору, слухати і приймати погляди інших на засадах паритетності та партнерства.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Виховання сучасної вузівської молоді / І. Д. Бех // Філософія освіти XXI століття: проблеми і перспективи: Зб. наук. праць. – К. : Знання. – 2000. – Вип. 3. – 520 с.
2. Кравченко Т. Використання інтерактивних методик на уроках трудового навчання / Т. Кравченко., О. Коберник // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2003. – N 2. – С. 28–31.
3. Вайнола Р. Х. Фактори впливу вузівського освітнього середовища на особистісний розвиток майбутніх соціальних працівників / Р. Х. Вайнола // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління: збірник наукових праць. – Випуск 5 (частина 1). – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – С. 78-83.
4. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості: підручник / С. О. Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 346 с.
5. Мудрик А. В. Общение как объект педагогических исследований / А. В. Мудрик // Проблемы общения и воспитания. – Тарту: Изд-во Тарт. ун-та, 1974. – Т.1. – С. 36–60.
6. Горшкова В. В. Межсубъектные отношения в педагогическом процессе : дис. ...докт. пед. наук : спец. 13.00.01 / В. В. Горшкова. – СПб., 1992. – 406 с.
7. Етимологічний словник української мови: У 7т. / [ред.. О. С. Мельничук]. – К. : Рад. шк., 1982. – Т.3. – 451с.
8. Дидактика: [підруч. для студ. вищ. пед. навч. закл.] / В. І. Бондар. – К. : Либідь, 2005. – 264 с.
9. Методические основы обучения / В. И. Орлов. – М. : Информационно-внедренческий центр «Маркетинг», 2000. – 72 с.
10. Словарь-справочник по педагогике [авт.-сост. Мижериков В. А.]. – М. : ТЦ Сфера, 2004. – 448 с.
11. Педагогический энциклопедический словарь / [гл. ред. М. Бим-Бад; редкол.: М. М. Безруких, В. А. Болотов, Л. С. Глебова и др.]. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2002. – 578 с.

Інтерактивні методи навчання як засіб формування професійних знань, умінь та навичок майбутніх диспетчерів з аеронавігаційного забезпечення

Зміни, що відбуваються у сучасному світі вимагають удосконалення освітнього процесу. Традиційні методи навчання втрачають свою функціональну значимість. На перший план виходить формування інтересу до навчальної діяльності, створення активних учасників навчального процесу. Це особливо важливо для майбутніх фахівців авіаційної галузі, адже їм доведеться працювати в перевантаженому інформаційному полі й в умовах дефіциту інформації і часу, сильної емоційної напруженості, проводити спостереження, аналіз, контроль, оцінку обстановки, приймати та реалізовувати рішення в екстремальних умовах, тому використання нетрадиційних форм навчання ефективніше впливає на процес підготовки. Активні форми навчання формуються на інтерактивних методах, а саме на взаємозв'язку між викладачем і курсантами та курсантів між собою.

Інтерактивний метод навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної й комунікативної діяльності, впродовж якої учні виявляються залученими в процес пізнання, мають можливість розуміти й рефлексувати з приводу того, що вони знають і над чим міркують [2].

Різновиди інтерактивних методів представлена на Рисунку 7.2.

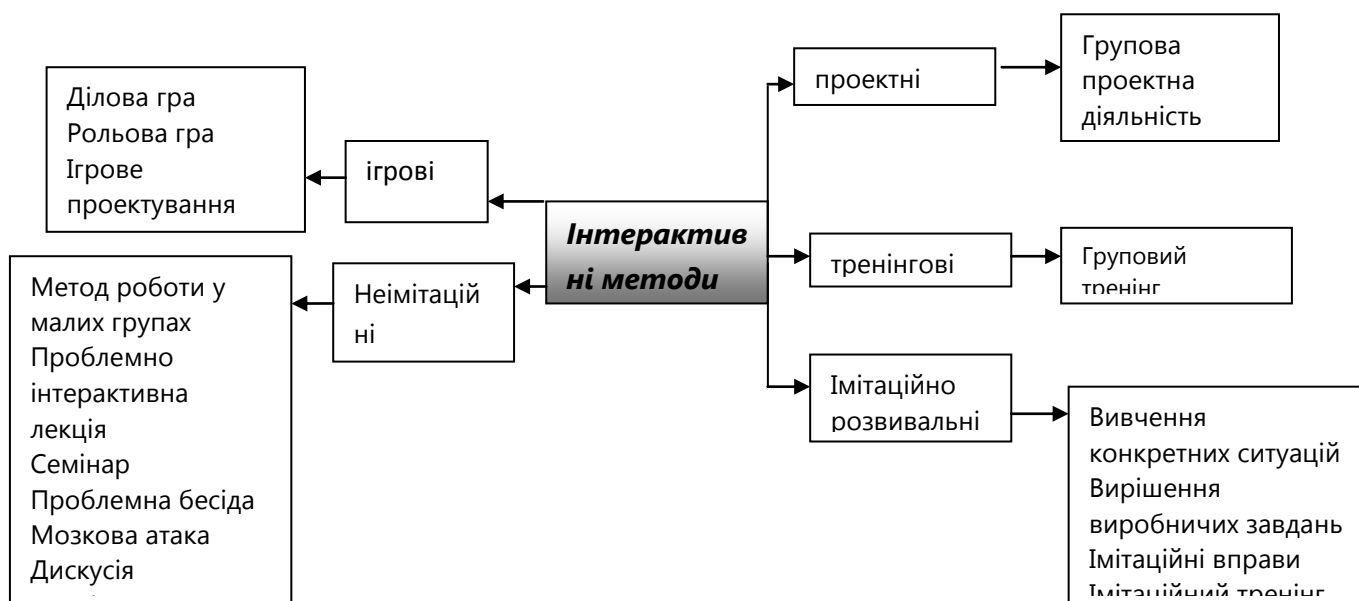

Рисунок 7.2. Різновиди інтерактивних

Роль викладача на інтерактивних заняттях спрямувати діяльність курсантів, щоб досягти мети заняття. Викладачем розробляється план заняття, створюються

спеціальні вправи та завдання, що допоможуть курсанту засвоїти пройдений матеріал і вивчати новий.

Інтерактивні методи допоможуть розв'язати одночасно декілька задач: розвинути комунікативні вміння і навички; допоможе налагодити контакт між курсантами; навчить працювати у команді, прислухатися до думки іншого, відстоювати власну думку. Інтерактивне навчання — це діалогове навчання, яке заперечує домінування як одного виступаючого, так і однієї думки над іншою. Робота в команді – це невід'ємна частина професійної діяльності диспетчерів з аеронавігаційного забезпечення, адже обов'язки одного члена команди тісно переплітаються з обов'язками іншого – і залежать одна від одної. Таким чином, важливою частиною підготовки майбутніх авіафахівців стає вміння працювати в команді, продуктивно взаємодіяти з колегами – і саме на розвиток цих навичок спрямовані інтерактивні методи навчання..

Інтерактивне навчання має на меті: створення умов для залучення всіх слухачів до процесу пізнання; надання можливості кожному слухачеві розуміти і рефлексувати з приводу того, що він знає і думає; вироблення життєвих цінностей; створення атмосфери співпраці, взаємодії; розвиток комунікативних якостей і здібностей; створення комфортних умов навчання, які б викликали у кожного слухача відчуття своєї успішності, інтелектуальної спроможності, захищеності, неповторності, значущості [1].

Інтерактивне навчання передбачає: моделювання життєвих ситуацій; вирішення творчих завдань; спільне розв'язання проблем тощо.

Метою інтерактивного заняття у льотному навчальному закладі є навчити курсанта: ставити навчальні цілі; приймати активну участь на занятті; визначати навчальні проблеми та вирішувати їх; вміти аналізувати свої власні дії, вчинки, мотиви, а також дії та вчинки інших. З тим, щоб у подальшому авіаційний фахівець міг досконало виконувати свої професійні обов'язки.

Від викладача інтерактивні методи вимагають: створення на занятті атмосфери, яка сприятиме здавати питання та шукати відповіді на них; він повинен в першу чергу налагодити двосторонню комунікацію з кожним із курсантів, бути наставником для них, джерелом різноманітного досвіду; постійно розвиватися, використовувати нові методи навчання.

Формування професійних знань, умінь і навичок майбутніх диспетчерів з аеронавігаційного забезпечення, на нашу думку, буде результативним, на нашу думку, якщо в процесі навчання використовувати інтерактивні метод. В навчальному плані професійної підготовки майбутніх диспетчерів з аеронавігаційного забезпечення, присутня дисципліна «Планування та контроль за виконанням польотів», яка передбачає вивчення наступних питань:

- Загальні відомості про планування польотів.
- План польоту, правила його заповнення та подачі до органів обслуговування повітряним рухом (ОПР).
- План польоту, що повторюється.
- Особливості планування польотів за різними правилами польотів.
- Об'єднана система первинної обробки планів польотів (IFPS).
- Загальні відомості про процедури призначення слотів.
- Основні вимоги до підготовки та контролю за виконанням польотів.

- Автоматизовані системи аеронавігаційного та метеорологічного забезпечення та планування польотів.
- Оперативні плани польоту.

На основі даного навчального плану ми запропонували проведення практичних завдань за допомогою інтерактивного методу- гра. Для її проведення ми виокремили наступні питання: Загальні відомості про планування польотів; план польоту, правила його заповнення та подачі до органів ОНР.

Хід проведення заняття.

На початку заняття потрібно поділити кількість присутніх на дві команди. Змагальний метод навчання спонукає до активної роботи на занятті.

Проводиться бліц-опитування на знання теоретичного матеріалу. Курсантам пропонуються питання, на які вони повинні якомога швидше відповісти. За кожну правильну відповідь команда отримує бали. Команда, яка набрала більшу кількість балів, матиме переваги під час другого завдання.

Наступне завдання: заповнити план польоту. Командам роздається допоміжний матеріал (бланки плану польоту, інформація для заповнення плану польоту, карти фірми Jeppesen) та надається час для обговорення правильності заповнення. Для команди, яка набрала більшу кількість балів надається інформація про майбутній політ в повному та точному обсязі. Для другої команди інформація про політ надається з помилками і їх завдання буде знайти ці помилки та правильно заповнити план польоту. В таблиці 1 представлені розшифровані плани польоту для обох команд.

Заповнення плану польоту буде послідовним. Кожен член команди заповнює окреме поле плану польоту. Заповнити потрібно якомога швидше. Але головне не швидкість, а якість, тому курсанти повинні бути дуже уважними. Проведення заняття таким чином дисциплінує курсантів, допомагає сформувати навички роботи в ліміті і дефіциті часу, співпрацювати один з одним, тощо.

Таблиця 7.3

Інформація, яка надається для заповнення плану польоту	
Команда № 1	Команда № 2 (помилки виділені)
<p>Маршрут – <i>Харків-Стамбул</i></p> <p>Тип ВС – <i>B737-800</i>;</p> <p>Пізнавальний індекс – <i>ПС PGT 4751</i>.</p> <p>Максимальна сертифікаційна злітна маса – <i>79 010 кг</i></p> <p>Дата вильоту – <i>26 грудня 2015 року</i></p> <p>Запасний аеропорт – <i>Анталія</i></p> <p>Запасний аеропорт при взльоті – <i>Мінськ</i></p> <p>Час вильоту 01.15</p> <p>Час прибуття 02.14</p> <p>Час перетину FIR – <i>UKBV0012; LRBB0119; LBSR0130; LTBB0144</i>.</p> <p>Весь політ планується виконувати по ППП.</p> <p>Тип польоту – регулярне повітряне сполучення.</p> <p>Обладнання на борту та можливості: стандартні бортові засоби зв'язку, навігаційні засоби і засоби заходу на посадку для даного маршруту польоту і вони знаходяться в справному стані; DME; ADF; GNSS; ВЧ радіотелефон; Інерціальна навігація; ILS; VOR;</p>	<p>Маршрут – <i>Харків-Стамбул</i></p> <p>Тип ВС – <i>B737-800</i>;</p> <p>Пізнавальний індекс – <i>ПС PGT 4751</i>.</p> <p>Максимальна сертифікаційна злітна маса – <i>79 010 кг</i></p> <p>Дата вильоту – <i>26 грудня 2015 року</i></p> <p>Запасний аеропорт – Адана</p> <p>Запасний аеропорт при взльоті – <i>Мінськ</i></p> <p>Час вильоту 01.15</p> <p>Час прибуття 02.14</p> <p>Час перетину FIR – <i>UKBV0012; LRBB0119; LBSR0130; LTBB0144</i>.</p> <p>Весь політ планується виконувати по ППП.</p> <p>Тип польоту – регулярне повітряне сполучення.</p> <p>Обладнання на борту та можливості: стандартні бортові засоби зв'язку, навігаційні засоби і засоби заходу на посадку для даного маршруту польоту і вони знаходяться в справному стані; DME; ADF; GNSS; ВЧ радіотелефон; Інерціальна навігація; ILS; VOR;</p>

<p><i>RVSM; ОБЧ-радіотелефон с можливістю розносу каналів 8,33 кГц</i></p> <p>Устаткування спостереження і можливості: <i>Прийомовідповідач – режим S з можливістю передачі пізнавального індексу повітряного судна і даних про барометричну висоту.</i> <i>ADS-B з можливістю ADS-B "out" на виділеній частоті 1 090 МГц;</i> <i>Крейсерська швидкість – 824 км/г</i> <i>Крейсерський ешелон – FL 380</i> <i>Через точку KW по трасі A137, далі зміна швидкості 813 км/г., ешелону FL 370 та траси M856. В точці ODS зміна траси T219. В точці BAGRI зміна швидкості на 438 вузлів та траси UT219. Через точку IRDUM траса T219 до точки RIXEN по трасі UL620 TETSA.</i></p> <p>Можливості RNAV та/або RNP <i>RNAV 10 (RNP 10)</i> <i>RNAV 1, всі дозволенні датчики,</i> <i>RNP APCH с BARO VNAV.</i> <i>Національний знак і реєстраційний знак PC – TCCPF</i> <i>SELCAL – GHCR</i> <i>Горизонтальна видимість на ВПП – 200</i> <i>Льотно-експлуатаційне агенство – PGT</i> <i>Адреса AFTN – EDDFPGTX</i> <i>Додаткова інформація – TCAS</i></p>	<p><i>RVSM; ОБЧ-радіотелефон с можливістю розносу каналів 8,33 кГц</i></p> <p>Устаткування спостереження і можливості: <i>Прийомовідповідач – режим S з можливістю передачі пізнавального індексу повітряного судна і даних про барометричну висоту.</i> <i>ADS-B з можливістю ADS-B "out" на виділеній частоті 1 090 МГц;</i> <i>Крейсерська швидкість – 824 км/г</i> <i>Крейсерський ешелон – FL 380</i> <i>Через точку KW по трасі A137, далі зміна швидкості 813 км/г., ешелону FL 370 та траси M856. В точці RETRO зміна траси T219. В точці BAGRI зміна швидкості на 438 вузлів та траси UT219. Через точку NUPRO траса T219 до точки VAKIS по трасі UL620 TETSA.</i></p> <p>Можливості RNAV та/або RNP <i>RNAV 10 (RNP 10)</i> <i>RNAV 1, всі дозволенні датчики,</i> <i>RNP APCH с BARO VNAV.</i> <i>Національний знак і реєстраційний знак PC – TCCPF</i> <i>SELCAL – GHCR</i> <i>Горизонтальна видимість на ВПП – 200</i> <i>Льотно-експлуатаційне агенство – PGT</i> <i>Адреса AFTN – EDDFPGTX</i> <i>Додаткова інформація – TCAS</i></p>
--	--

План польоту в готовому вигляді.

```

(FPL-PGT4751-IS
-B738/M-SDFGHIORVWY/SB1
-UKHH0115
-K0824F380   KW   A137   BRP/K0813F370   M856   ODS   T219
BAGRI/N0438F370 UT219 IRDUM T219 RIXEN UL620 TETSA
-LTFJ0214 LTAI
-PBN/B1D1S2 DOF/151226 REG/TCCPF EET/UKBV0012 LRBB0119
LBSR0130 LTBB0144 SEL/GHCR RVR/200 OPR/PGT ORGN/EDDFPGTX

```

Підведення підсумків заняття. Протягом всього заняття викладач пильно контролює відповіді та активність курсантів. Наприкінці заняття викладач повинен пояснити помилки курсантів та вказати на слабкі сторони кожного них; пояснити кожному курсанту на які питання йому потрібно звернути увагу.

Отже, в сучасному навчальному закладі процес навчання розглядається як взаємодія викладача та курсантів. Головною метою інтерактивного методу є – навчити курсантів самостійно отримувати знання, звичайно під контролем викладача, в свою чергу викладач повинен спрямовувати діяльність курсантів на досягнення цілей і мети заняття. Загалом інтерактивне навчання дає змогу наблизити викладання до нового, особистісно рівня. Тому, використання даного методу на занятті допоможе

сформувати необхідні якості: теоретичні знання, практичний досвід курсантів та викладачів, спроможність курсантів висловлювати свої думки, пропозиції, щодо вирішення певних задач, вміння вислухати альтернативну точку зору.

Список використаних джерел

1. Шевчук П. Інтерактивні методи навчання: навч. посібник / П. Шевчук, П. Фенрих. – Цецін: WSAP, 2005. – 23 с.
2. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : науково-методичний посібник / О. І. Пометун, А. В. Пироженко. – К.: А.С.К., 2004. – 24 с.

СЕКЦІЯ VIII.

Роль студентського самоврядування в управлінні сучасним університетом

УДК 34:378.014.553(477+4):061.27

Проць Олександра

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правознавства, соціології та політології
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

Компаративний аналіз нормативно-інституційної основи студентського самоврядування в Україні та інших європейських державах

Модернізація системи вищої освіти в Україні передбачає утвердження демократичних засад в освітній сфері, що проявляється, зокрема, у підвищенні ролі студентського самоврядування у діяльності вищих навчальних закладів. На шляху до єдиного європейського наукового й освітнього простору Україна повинна виконати низку вимог, однією з яких є залучення університетів, інших вищих навчальних закладів та студентів як компетентних, активних і конструктивних партнерів до формування Зони європейської вищої освіти [1].

Нині проблеми студентського самоврядування доволі активно вивчаються передовсім педагогікою вищої школи. Зокрема, серед останніх робіт варто відзначити ґрунтовну монографію К. Г. Трибулькевич, що містить дослідження теорії і практики студентського самоврядування 1917–2010 рр. та ідеї щодо розвитку студентського самоврядування в умовах реформування вищої освіти в Україні) [2]. Вважаємо за доцільне дослідження студентського самоврядування у правовому аспекті, що передбачає аналіз його нормативно-інституційного забезпечення, а так само визначення шляхів удосконалення правового регулювання діяльності органів студентського самоврядування, при цьому у пригоді може стати позитивний досвід функціонування аналогічних органів в інших державах.

Основним нормативно-правовим актом, що регулює діяльність органів студентського самоврядування в Україні, є Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII (далі – Закон)[3]. У ст. 40 Закону студентське самоврядування, що діє у вищих навчальних закладах та їх структурних підрозділах, визнається невід'ємною частиною громадського самоврядування відповідних навчальних закладів. Студентське самоврядування визначається як право і можливість студентів (курсантів, крім курсантів-військовослужбовців) вирішувати питання навчання і побуту, захисту прав та інтересів студентів, а також брати участь в управлінні вищим навчальним закладом. Це визначення, на нашу думку, містить кілька недоліків, передовсім тут присутня тавтологія, позаяк з юридичної точки зору, що право – це і є

можливість певної поведінки особи, що передбачено правовою нормою [4, с. 63]. Крім того, вельми загальним є перелік питань, віднесених до правомочностей студентського самоврядування. Викликає зауваження й імперативний характер норми про те, що студентське самоврядування об'єднує всіх студентів (курсантів, крім курсантів-військовослужбовців) відповідного вищого навчального закладу.

Відповідно до ч. 4 ст. 40 Закону України «Про вищу освіту», студентське самоврядування здійснюється на рівні студентської групи, інституту (факультету), відділення, гуртожитку, вищого навчального закладу. Залежно від контингенту студентів (курсантів), типу та специфіки вищого навчального закладу студентське самоврядування може здійснюватися на рівні курсу, спеціальності, студентського містечка, структурних підрозділів вищого навчального закладу. На нашу думку, такий перелік рівнів студентського самоврядування є не зовсім послідовним, оскільки змішує структурний і функціональний підхід до їх виокремлення. Наприклад, у Польщі Законом про вищу освіту 2005 р. [5] передбачено два рівні функціонування студентського самоврядування: на рівні ВНЗ та загальнодержавному рівні. У навчальному закладі студенти I і II циклів навчання утворюють орган студентського самоврядування, що репрезентує всіх студентів, діє на підставі Закону та регламенту, ухваленому цим органом студентського самоврядування, а також відповідно до статуту навчального закладу. Регламент набуває чинності після його затвердження Сенатом університету. Органи студентського самоврядування розпоряджаються коштами, наданими навчальним закладом на студентські цілі, та звітує про ефективність їх використання. Примітно, що студентське самоврядування на рівні академічної групи у навчальних закладах Польщі зазвичай не функціонує. Це зумовлено тим, що академічних груп з постійним особовим складом (за винятком груп з вивчення іноземної мови) просто не існує, бо студенти значну частину предметів обирають за власним бажанням і через це постійно опиняються в нових групах [6].

Доволі абстрактною є норма ст. 36 Закону України «Про вищу освіту», де передбачено, що до складу вченої ради – колегіального органу управління вищого навчального закладу – повинно входити не менш як 10 відсотків виборних представників з числа студентів (курсантів). Вважаємо, що визначення розміру квоти у такий спосіб дає змогу адміністрації навчального закладу обмежити кількість представників студентського самоврядування мінімальними десятима відсотками. Це значно менше, ніж у багатьох європейських країнах, де середній розмір квоти складає 15–20 %, а в деяких державах – і суттєво більше (в Румунії – 25%, у Фінляндії – 33%, в Данії – 50%), що забезпечує достатній рівень впливу студентів на прийняття рішень [7, с. 46]. Зокрема, у Польщі в роботі колегіальних органів – університетських сенатів бере участь не менше 20% студентів відповідно до загальної їх кількості у навчальному закладі. Аналогічна норма передбачена для рад факультетів.

Варто відзначити й позитивні моменти нормативного регулювання студентського самоврядування в Україні, наприклад, закріплення принципів діяльності органів студентського самоврядування: добровільності, колегіальності, відкритості; виборності та звітності органів студентського самоврядування; рівності права студентів (курсантів) на участь у студентському самоврядуванні; незалежності від впливу політичних партій та релігійних організацій (крім вищих духовних навчальних закладів); широкий спектр форм органів студентського самоврядування (парламент,

сенат, старостат, студентський ректорат, студентські деканати, студентські ради тощо). Законом визначено й конкретні повноваження органів студентського самоврядування та перелік питань, рішення з яких приймаються за погодженням з органом студентського самоврядування вищого навчального закладу. Але слід зауважити, що в Польщі без згоди органів студентського самоврядування адміністрація навчального закладу не може вирішити значно ширше коло питань, наприклад, змінити регламент навчання, правила вступу і прийняття на навчання тощо.

Принципове значення мають і положення про майнову та фінансову основу студентського самоврядування в Україні. Так, керівник вищого навчального закладу забезпечує належні умови для діяльності органів студентського самоврядування (надає приміщення, меблі, оргтехніку, забезпечує телефонним зв'язком, постійним доступом до Інтернету, відводить місця для встановлення інформаційних стендів тощо), про що укладається відповідна угода. Фінансовою основою студентського самоврядування є: 1) кошти, визначені вченою радою вищого навчального закладу в розмірі не менш як 0,5 відсотка власних надходжень, отриманих вищим навчальним закладом від основної діяльності; 2) членські внески студентів (курсантів), розмір яких встановлюється вищим органом студентського самоврядування вищого навчального закладу. Розмір місячного членського внеску однієї особи не може перевищувати 1 відсотка прожиткового мінімуму, встановленого законом. Ці кошти органів студентського самоврядування спрямовуються на виконання їхніх завдань і здійснення повноважень відповідно до затверджених ними кошторисів, про що органи студентського самоврядування публічно звітують не рідше одного разу на рік. Однак аналіз інформації про діяльність органів студентського самоврядування, уможливорює висновок про їх недостатнє матеріальне і фінансове забезпечення. Наприклад, відповідно до інформації, наданої МОН вищими навчальними закладами України, бюджет Студентського уряду Львівського національного університету ім. Івана Франка на 2015 рік склав 800 000 грн, органів студентського самоврядування Дрогобицького державного університету ім. Івана Франка – 100 000 грн, а в Національному лісотехнічному університеті України кошти для фінансування органів студентського самоврядування у 2015 р. взагалі не виділялися у зв'язку із складним фінансовим становищем університету [8].

Натомість, як відзначають дослідники, суттєвою особливістю органів студентського самоврядування за кордоном є їх потужна матеріальна і фінансова база [6; 9, 10]. Вони отримують кошти не лише від університетів, а від державних установ, спонсорів, мають прибутки від комерційної діяльності тощо.

Загалом за результатами аналізу нормативної складової можна дійти висновку, що студентське самоврядування – це можливість і здатність здобувачів вищої освіти самостійно або через представницькі органи вирішувати питання, віднесені до його компетенції законом та іншими правовими актами. Проте законодавче закріплення норм про студентське самоврядування та реальний його стан в Україні далеко не збігаються.

Для повного та різнобічного розвитку студентського самоврядування в Україні може стати у пригоді досвід його функціонування в інших країнах. При цьому І. Василенко рекомендує звертати увагу на параметри, що є найбільш перспективними для впровадження в українську систему вищої освіти: взаємовідносини між органами

студентського самоврядування та керівництвом університету на всіх рівнях; сфери діяльності і впливу студентського самоврядування (у межах і поза межами університетів); фінансові параметри; форми діяльності студентських засобів масової інформації; вимоги до лідерів студентського самоврядування; планування та звітність і прозорість діяльності органів студентського самоврядування; залучення до активної діяльності студентів усіх курсів та форм навчання [11; с. 149]. Поділяючи цю думку, вважаємо найпершим завданням зміцнення матеріально-фінансової основи вітчизняної системи студентського самоврядування. В інституційному плані необхідне створення органу студентського самоврядування загальнодержавного рівня. Наприклад, на кшталт Парламенту студентів Польщі (Parlament Studentów Rzeczypospolitej Polskiej), правовий статус якого закріплено Законом про вищу освіту 2005 р. та Статутом Парламенту [12]. Парламент студентів є юридичною особою. Метою діяльності Парламенту визначено представництво навчальних, соціальних, економічних і культурних потреб студентів; охорона прав і законних інтересів усіх студентів країни і польських студентів за кордоном; створення умов для активної співпраці студентства в розвитку громадянського суспільства; виявлення і усунення бар'єрів на шляху розвитку науки, культури і спорту для молоді; сприяння розвитку студентського самоврядування; підвищення рівня знань, навичок і соціальної компетентності молоді; сприяння мобільності студентів. Захист прав студентів здійснює Студентський омбудсмен, або Уповноважений з прав студентів, що обирається на посаду і звільняється з посади Парламентом. На нашу думку, статус, права та обов'язки загальнонаціонального органу студентського самоврядування, його структуру, порядок формування, фінансування та інші питання діяльності можна визначити окремим законом чи, принаймні, шляхом внесення відповідних доповнень до Закону України «Про вищу освіту».

Ще одне важливе питання, яке потребує нормативного врегулювання, стосується т.зв. конкуренції органів студентського самоврядування і студентських профспілок. Так, у ст. 34 Закону «Про вищу освіту» йдеться про узгодження з первинними профспілковими організаціями осіб, які навчаються, відрахування та поновлення здобувачів вищої освіти; ст. 40 ті самі повноваження надає органам студентського самоврядування. І це не поодинокий приклад. Безперечно, студенти, як і всі інші громадяни, відповідно до ст. 36 Конституції України [11; с. 149], мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів. Якщо не трудові, то соціально-економічні інтереси у студентства існують. Саме у цій сфері повинні активізувати свою діяльність студентські профспілки, а не дублювати функції органів студентського самоврядування. Тим паче, що в багатьох європейських державах «майже не існує студентських профспілок, таким чином проблеми конкуренції з профспілками просто немає. Європейцям важко пояснити, що таке student trade union. Однак students' self-government – зрозуміло всім» [10; с. 196].

Отже, розвиток студентського самоврядування в Україні можна забезпечити за допомогою удосконалення його нормативно-правової бази, створення міцної інституційної основи, поліпшення матеріально-фінансового забезпечення, при цьому моделлю може слугувати студентське самоврядування в європейських державах.

Список використаних джерел

1. Празьке комюніке («До зони європейської Вищої освіти»: Комюніке зустрічі європейських міністрів освіти; Прага, 19 травня 2001 року). – URL: http://www.edupolicy.org.ua/_dx/main_ua/high-edu_ua/bologna_ua.html
2. Трибулькевич К. Г. Розвиток студентського самоврядування у вищих навчальних закладах України (1917-2010 рр.) : монографія / К.Г. Трибулькевич; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т вищ. освіти. – Одеса : Купрієнко С. В. [вид.], 2016. – 453 с.
3. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. – URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
4. Загальна теорія держави і права / за ред. В.В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 320 с.
5. Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym. – URL: <http://isip.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20051641365>
6. Щербаченко В. Чому нас навчила Польща / В. Щербаченко // Громадянська Освіта. – 2001. – № 21. – URL: <http://osvita.khpg.org/index.php?id=1007570035>
7. Вхідження національної системи вищої освіти в європейський простір вищої освіти та наукового дослідження : моніторинг. дослідж. : аналіт. звіт / [кер. авт. кол. Т.В. Фініков]. – К. : Таксон, 2012. – 54 с.
8. Вищі навчальні заклади надали інформацію про діяльність органів студентського самоврядування. – URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/vishha/studentske-samovryaduvannya/Міністерство освіти і науки України>
9. Шпаківська О. Організація студентського самоврядування у практиці роботи вітчизняних та закордонних ВНЗ / О. Шпаківська // Витоки педагогічної майстерності. – 2013. – Вип. 11. – С. 340–345.
10. Светликова О. В. Європейський досвід функціонування студентського самоврядування: приклад для України / О. В. Светликова // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія : Соціологія. – 2015. – Т. 258, Вип. 246. – С. 193-198.
11. Василенко І. Виховання громадянських якостей студентів у вищих навчальних закладах Канади засобами самоврядування / І. Василенко // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2005. – Вип. 2. – С. 147–152.
12. Statut PSRP, uchwalony w dniu 26 października 2013 r. podczas XXI Zjazdu PSRP. – URL: <https://www.psrp.org.pl/parlament/dokumenty-z-posiedzen-i-statut/>
13. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. – URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу лідерства
та інституційного розвитку вищої освіти
Інституту вищої освіти НАПН України

Участь студентського самоврядування в управлінні університетом

З моменту створення перших університетів завжди були дебати і проблеми навколо питання участі студентів у процесі управління університетом. Історія свідчить, що перші європейські університети створювались на засадах самоврядування. Вони могли видавати власні закони, здійснювати суд над членами своєї спільноти, визначати регламент праці тощо. Ректор здійснював керівництво університетом, хоча він міг бути обраним навіть зі складу студентів, але і всі інші зацікавлені сторони, як-то: викладачі, службовці, студенти – також брали участь в управлінні. Держава в ті часи не обмежувала автономії університетів, вона навіть виступала її гарантом. Але так справи склалися доти, поки кількість студентів в університетах була малочисельною, а самі університети не потребували значних коштів. Поступово студенти були відсторонені від процесу прийняття рішень в університетах з різних причин (кожна країна в цьому відношенні має власну історію). Але згодом після тривалої перерви (перерви участі студентів в управлінні) повільно, крок за кроком студенти почали залучатися до процесу управління знову. Цей новий виток залучення стосувався вже в основному студентських організацій, асоціацій, органів студентського самоуправління тощо.

У наш час участь студентів у створенні зони європейського простору вищої освіти розглядається як спільна риса вищої освіти різних країн Європи. Партнерство між усіма членами наукового співтовариства вимагає безперервного процесу участі в прийнятті всіх рішень, що потребує відповідних механізмів на всіх рівнях: інституціональному, національному, міжнародному і, крім того, у всіх питаннях. Серед основних європейських документів, що засвідчують актуальність проблеми участі студентів в управлінні університетом і, відповідно, ролі студентського самоврядування в цьому процесі можемо назвати :

Празьке комюніке (Prague Communiqué) [1], коли на *міністерській зустрічі в Празі 2001 року студентська участь вперше згадується як частина Болонського процесу*. Міністри освіти європейських країн підтвердили, що студенти повинні брати участь і впливати на організацію і зміст освіти в університетах та інших вищих навчальних закладах. *Міністри підкреслили, що «... студенти є повноправними членами спільноти вищої освіти», а також визнали студентів «компетентними, активними і конструктивними партнерами» в створенні і формування європейського простору вищої освіти.*

Будапештсько-Віденська декларація (2011 р.) (Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area) [2], в якій зазначалося: «Ми зобов'язуємося працювати над більшим залученням працівників вищої освіти та студентів до запровадження і подальшого розвитку Європейського простору вищої освіти. Ми

повністю підтримуємо участь працівників вищих навчальних закладів та студентів у структурах, що приймають рішення, на європейському, національному та інституційному рівнях».

Бухарестське комюніке 2012 року (Bucharest Communiqué) [3], в якому серед пріоритетів діяльності до 2015 р. на національному рівні заклиалося створити умови для залучення студентів і працівників до структур урядування на всіх рівнях.

Єреванське комюніке 2015 року (Yerevan Communiqué) [4], що засвідчило готовність країн, які підписали Болонську декларацію, підтримувати та захищати студентів і академічну спільноту в їхніх правах на академічну свободу та гарантувати їх представництво як повноправних партнерів в управлінні автономними закладами вищої освіти.

Традиційно поширене уявлення про те, що відповідальність за прийняття рішень в галузі управління університетом покладається виключно на адміністрацію університетом відійшла в минуле. Як зазначають у своїй книзі «Освітня політика» В. Андрущенко та В. Савельєв, «...відбуваються серйозні відповідні зміни у врядуванні університетського життя. Університети із «республіки вчених», в якій приймаються колегіальні рішення із стратегічних питань, поступово перетворюються в «організації стейкхолдерів», в яких професура є одним із них. Інакше кажучи, університети стають «справжніми корпоративними організаціями, що діють як соціальні підприємці». Відповідно, «академічне врядування» переростає в «корпоративне врядування». У навчальних закладах створюється «впливова менеджеріальна інфраструктура». Ректори, зокрема, із «перших серед рівних» перетворюються у «виконавчих директорів» (Chief Executive). В літературі ці процеси кваліфікуються як «менеджеріальна революція». «Новий менеджеріалізм» (new managerialism), як зазначають Дж. Тейлор та А. Мірою, «став домінуючою тенденцією у вищій освіті Європи та інших індустріальних та розвинутих країнах в 90-х роках минулого століття» [5].

І далі, відповідаючи на запитання: «У чому виявляються особливості впливу «нового менеджеріалізму» на університетське врядування?» і «Як управлінська стратегія вона поєднує в собі «значний рівень процедурної свободи інститутів, особливо у фінансовому адмініструванні та менеджменті, із активним наглядом за освітницькими справами з боку уряду», науковці зазначають: «Університетське врядування, «освячене», скажімо так, ідеями «нового менеджеріалізму», вирізняється наступними особливостями:

- посилення адміністративних та лідерських функцій;
- визначення пріоритетів в управлінні, «контрактуалізація» взаємовідносин уряду та університету, оцінки цілей та освітнього продукту, використання індикаторів діяльності;
- орієнтація на клієнта – споживача, що передбачає «новий фокус» на якості послуг та маркетингу;
- відповідність якості витраченим грошам (value-for-money), особлива увага до витрат та доходів. Головним у наданні освітніх послуг за таких умов є розвиток та функціонування ефективної системи планування та менеджменту в усіх інститутах вищої освіти» [5].

На наш погляд, участь (англійське Participation, в перекладі означає участь або співучасть) всіх зацікавлених сторін в управлінні університетом постає в якості

важливого аспекту в контексті змін, що відбуваються в університетському управлінні, з акцентуванням на понятті «партнерство». Співучасть в управлінні, побудована на партнерстві, є освітнім і соціальним процесом, і обов'язково повинна бути прийнята до уваги на всіх щаблях освітньої системи в кожній країні. Так, наприклад, один з європейських дослідників А. Obondoh, відзначає: «Коли члени університетської спільноти беруть участь у прийнятті рішень, їх індивідуальні, групові та організаційні потреби і потреби більш зовнішніх зацікавлених сторін, швидше за все, будуть враховані, і вони будуть задоволені результатами. Залучення всіх зацікавлених сторін до процесу прийняття управлінських рішень підвищує якість життя, підвищує ефективність у наданні послуг, підвищує мотивацію, зменшує конфлікт і розвиває соціальну згуртованість» [6]. Учений припустив, що шляхом обміну управлінських і адміністративних обов'язків з великою кількістю зацікавлених сторін університетська адміністрація (керівництво) опиняться зрештою в умовах, коли одна з її основних функцій буде полягати в посередництві між різними групами інтересів. Серед цих різних груп інтересів університетів студенти є головними і найбільш фундаментальним з усіх. Їх участь в процесі управління необхідна для того, щоб робити університети підзвітним, прозорим, гнучким і ефективним місцем для знань, суспільства і культури для того, щоб взаємодіяти зі зростаючим попитом в сучасному глобальному світі [6].

І хоча дане питання стосується всіх учасників у рамках університетської спільноти (адміністрації, професорсько-викладацького складу, студентів тощо), в цій статті ми зосередимо увагу виключно на участі студентів, хоча не зайвим буде наголосити, що участь всіх інших зацікавлених сторін також має основоположне значення як для процесу прийняття рішень, так і для забезпечення участі студентів, саме в рамках ефективної моделі управління та розвитку інституційного потенціалу університетів в контексті глобального лідерства.

Як ми вже зазначали, в сучасному освітньому (в т.ч. європейському) дискурсі існує багато суперечок щодо участі студентів в управлінні університетом, незважаючи на те, що студентське представництво в управлінських органах університетів є на сьогодні доволі поширеним явищем. Одні автори вважають участь студентів в управлінні університетом беззаперечною і необхідною умовно. Інші ставлять під сумнів необхідність такої участі, аргументуючи тим чи іншим чином свою позицію. Отже, в науковій літературі можемо знайти аргументи як за, так і проти участі студентів в управлінні університетом, і далі ми їх розглянемо.

Серед прибічників, наприклад, можемо назвати G. Кух і E. Lund, які доводять, що участь студентів в інституційному управлінні покращує якість життя студентського кампусу, сприяє індивідуальному і професійному розвитку студентів, в тому числі відіграє позитивну роль для організації, створення команди і розв'язання конфліктів. Дослідження показало, що, коли студенти беруть на себе роль лідерів і вносять свій вклад в університетське життя, вони підвищують власну компетентність і впевненість. Крім того, через участь в ухваленні рішень студенти стають соціально відповідальними дорослими [7].

Інший дослідник А. Sahin відзначив, що через участь студентів в управлінні покращується не лише їх компетентність, впевненість або особистий розвиток. Студентське самоврядування сприяє тому, що студенти стають соціально відповідальними дорослими. Дослідник зауважив, що участь студентів у прийнятті рішень розвиває в них певні цінності, навички зважування думок, ведення

переговорів та інакомислення і забезпечує їх участь в управлінні як осіб, що приймають рішення. А студентська участь стає методом підготовки студентів до практики громадянськості і участі в реальному управлінні країною [8]. Інші дослідники також вбачали участь студентів в управлінні університетом в якості можливості для підготовки студентів до участі в управлінні країною.

Досліджуючи погляди студентів відносно їх участі в університетському управлінні та наслідків розподіленого лідерства в вищій освіті, М. Менон (Марія Менон) виявила, що, незважаючи на наявність студентського самоврядування (будь-яких студентських організацій), студенти досі доволі обмежені в процесах прийняття (ухвалення) рішень в університеті. Її дослідження показало, що студенти мали можливість брати участь лише в ухваленні менш важливих питань або рішень. Тому для розв'язання цієї проблеми вона порекомендувала модель розподіленого лідерства серед всіх зацікавлених сторін університету [9].

Загалом ті дослідники, які виступають за необхідність студентської участі в управлінні університетом, стверджують, що процес управління повинен бути розподіленим між його учасниками. Студенти розглядаються в якості основної зацікавленої сторони, з правом голосу, а більш широка участь студентів у процесах прийняття рішень дозволить зробити процес управління більш прозорим, що є прямою вигодою для університетів. Деякі з дослідників вважають, що це найбільш пряма і явна форма визначення ефективного і виховного значення процесів участі, а також зазначають, що більшість рішень, які приймаються керівним органом університету, безпосередньо стосується студентів і впливає на них, і це є додатковою причиною для їх участі в процесі управління.

Серед робіт, які ставлять під сумнів або відхиляють необхідність студентської участі в управлінні університетом, ми можемо навести дослідження D. Wood, який називає чотири основних, на його думку, аргументи проти:

- студенти не в змозі ефективно представляти інтереси їх груп;
- студенти не мають місця в університетських радах тому, що тільки на довірених осіб (через членство в колегії) покладена відповідальність за розвиток університету;
- студенти відстоюють інтереси конкретних груп, які можуть призвести до конфліктів інтересів;
- студенти не підходять для участі в колегіях через те, що вони не мають достатнього досвіду і необхідних знань [10].

Також дослідник припустив, що студенти не зацікавлені в академічних питаннях і що їх участь може відволікати їх від навчання, що в кінцевому підсумку негативно може відобразитись на їх освіті (здобуття якої є основною метою для студента).

P. Pabian і L. Minksova, хоч і вбачають в студентах законну або основну зацікавлену сторону університетської спільноти (студенти мають «фундаментальне» право брати участь на всіх рівнях процесів управління вищої освіти і у всіх областях прийняття рішень у рівній мірі і разом з іншою академічною спільнотою і зовнішніми зацікавленими сторонами, щоб працювати спільно в управлінському процесі для досягнення узгоджених цілей), однак тільки вчені як кваліфіковані і досвідчені фахівці мають право визначати «фундаментальні» завдання університету і брати участь в управлінні вищою освітою. Таким чином, студенти нехтуються в цьому процесі. Крім

того, критики відзначають, що студенти повинні бути виключені з розгляду «чутливих» питань, таких як студентська атестація та викладацький склад [11].

Розглянувши різні точки зору відносно студентського самоврядування в управлінні університетом, можемо виокремити аргументи «за» і «проти».

Аргументи «за»:

- участь студентів в інституційному управлінні покращує якість життя студентства;
- сприяє індивідуальному і професійному розвитку студентів;
- відіграє позитивну роль для університету (створення команди, подолання конфліктів тощо);
- студенти підвищують власну компетентність і впевненість;
- через участь в ухваленні рішень студенти також стають соціально відповідальними;
- участь є способом підготовки студентів до практики громадянськості в реальному світі (як можливість готувати студентів до управління країною);
- студенти розглядаються в якості основної зацікавленої сторони з правом голосу, а більш широка участь студентів у процесах прийняття рішень дозволить зробити процес управління більш прозорим, що є прямою вигодою для університетів.

Аргументи «проти»:

- студенти не в змозі ефективно представляти інтереси їх груп;
- студенти відстоюють інтереси конкретних груп, які можуть призвести до конфліктів інтересів;
- студенти не підходять для участі в колегіях, через те, що вони не мають достатнього досвіду і необхідних знань;
- студенти не зацікавлені в рішенні академічних питань;
- участь може відволікати їх від навчання.

Розглядаючи питання, пов'язані зі студентською участю в управлінні університетом, варто згадати, що важливою теоретичною основою сучасного розуміння університетського управління є концепції поділу влади та концепція взаємозалежної відповідальності, які відіграють важливу роль для розвитку ефективного управління сучасними університетами. Серед різних зацікавлених сторін участь студентів (студентське самоврядування) стала важливим аспектом університетського управління. Все це можна пояснити тим, що в останні десятиліття прослідковується тенденція відходу від існуючих підходів до управління університетом «зверху вниз» на користь більш демократичної моделі участі, що базується на понятті розподіленого лідерства. На відміну від традиційних теорій лідерства, розподілене лідерство не асоціює керівництво в університеті з зусиллями та дією однієї особи або колегіального органу (ректор, вчена рада тощо). Замість цього пропонується нова концепція лідерства, згідно з якою управління є результатом того, як розподілена відповідальність серед людей у кожному конкретному випадку. У цьому контексті управління поширюється за межі авторитету однієї людини до думок і потенційного внеску всіх зацікавлених сторін. І хоча провідні світові університети визнали необхідність спільного використання чи розподілу управління, на сьогодні мало досліджень спрямовані на вивчення ставлення самих студентів до їх участі в прийнятті рішень. Сьогодні участь студентів в управлінні сучасним університетом широко дискутується в освітянському колі. Але є багато проблемних питань, які потребують

ретьного вивчення. Це і ступінь участі кожної із зацікавлених сторін, і низький інтерес до процесів управління університету з боку самих студентів, і форми їх участі, і вивчення мотивації студентів до активного сприяння управлінню університетами в спосіб, передбачений прихильниками розподіленого лідерства тощо.

Разом з тим спроби пропагувати розподілені моделі лідерства по відношенню до студентства, на думку М. Менон, можуть зіткнутися з певними перешкодами, тому деякі зміни в поточній практиці є необхідними. Важливим першим кроком є навчання членів системи керівних органів перевагам, пов'язаних з більшим внеском у процес прийняття рішень. Це можна було б досягти шляхом збору та поширення даних про думку студентів, що дозволить членам ради чітко усвідомлювати стурбованість студентів щодо їх ролі в управлінні університетами. Дослідниця також вказує на необхідність усунення обмежень ефективності представництва студентів. Щоб розв'язати цю проблему, важливо, щоб органи університету відкрили свої думки та критичні зауваження представникам студентів. Особливу увагу необхідно приділити наданню та поширенню інформації для студентів про їхні права та пропонуванню їм курсів, які враховують демократичні практики та громадянську освіту. У цьому контексті увагу слід приділяти досягненню угоди між зацікавленими сторонами щодо місії та пріоритетів кожного інституту, яка повинна бути основою для планування та реалізації майбутніх стратегій та тактики. Стратегічне планування, яке включає всіх зацікавлених сторін, необхідне для того, щоб університети могли ідентифікувати можливості та загрози в їх середовищі та реагувати на них. Щоб дати можливість дискусіям про вищу освіту, університети повинні відійти від бюрократичних та ієрархічних форм управління до більш відкритих і гнучких організаційних структур, що дозволяють виникнути в їх середовищі різним поглядам.

З огляду на те, що в Україні все голосніше заявляють про себе проблеми студентського самоврядування, з чим на практиці і в теорії мають справу останнім часом наші західні колеги, було б серйозною помилкою ігнорувати набутий досвід. Особливо з точки зору реформування багато в чому архаїчної системи освітньої політики (politics) та організації внутрішнього життя закладів вищої освіти. Теоретичний фундамент можуть забезпечити дослідження в контексті світового дискурсу «належного врядування» (good governance). Хоча, як уже встигли переконатись на Заході, ані «ефективний менеджмент», ані «належне врядування» (good governance) самі по собі не можуть бути гарантією успіху у цій складній справі. Потрібні, як зауважує Дж. Діалав, і «сильне лідерство», і високий рівень «довіри» (trust) між усіма стейкхолдерами, і чимало ще чого такого, чого поки що «не спостерігається сьогодні в багатьох університетах» [5].

Список використаних джерел

1. Prague Communiqué: EHEA Ministerial Conference, 2001. – URL: <http://www.ehea.info/cid100256/ministerial-conference-prague-2001.html>
2. Budapest-Vienna Ministerial Conference: EHEA Ministerial Conference, 2010. – URL: <http://www.ehea.info/cid101033/ministerial-conference-budapest-vienna-2010.htm>
3. Bucharest Communiqué EHEA Ministerial Conference, 2012. – URL: <http://www.ehea.info/cid101033/ministerial-conference-budapest-vienna-2010.htm>
4. Yerevan Communiqué: EHEA Ministerial Conference, 2015. – URL: http://www.ehea.info/Uploads/SubmitedFiles/5_2015/112705.pdf

5. Андрущенко В. Освітня політика / В. Андрущенко, В. Савельєв. – К. : МП «Леся», 2010. – С. 244.
6. Obondoh A. The politics of participatory decision making in campus governance / Andiwo Obondoh. - Accra-North, Ghana : Association of African Universities, 2003. – 13 p.
7. Kuh G. D., & Lund E. What Students Gain from Participating in Student Government. – URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/ss.37119946603/pdf>
8. Sahin, A. (2005). Perceptions of student council members on their participation in decision-making in higher education. – URL: <http://etd.lib.metu.edu.tr/upload/12606546/index.pdf>
9. Menon M. Students' views regarding their participation in university governance: implications for distributed leadership in higher education / M. Menon // Tertiary Education and Management. – № 11:2. – P. 167-182.
10. Wood D. Faculty, Student, and Support Staff Participation in College Governance: An Evaluation / D. Wood // Paper Presented at the Annual Conference of the Association of Canadian Community Colleges, Edmonton, Alberta, Canada, 1993.
11. Pabian P., Minksova L. (2011). Students in higher education governance in Europe: Contrasts, commonalities and controversies. – URL: <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13583883.2011.588722>.

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ НАПН УКРАЇНИ

ОСОБИСТІСТЬ СТУДЕНТА І СОЦІОКУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ УНІВЕРСИТЕТУ В СУСПІЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ

Матеріали

Всеукраїнської науково-практичної конференції

2 червня 2017 р.

Київ – 2017